

HRABĚ
Zinzendorf

JOHN R. WEINLICK

Kniha líčí příběh hraběte Ludvíka Mikuláše Zinzendorfa, saského šlechtice, jemuž šlechtický titul otevřel dveře k duchovnímu vlivu v Německu osmnáctého století, a který se stal současně pro své duchovní povolání poutníkem opouštějícím místo svého narození.

Narozenému do vladařské rodiny, dostalo se Zinzendorfovi jako předčasně zralému dítěti výchovy, která mu umožnila stanout v čele nového duchovního hnutí a stát se duchovním otcem Moravské církve – Obnovené Jednoty bratrské.

Kniha, která je jedinou biografií této významné postavy v českém jazyce, zachycuje celý Zinzendorfův život: jeho spojení s německým pietismem; počátky v Ochranově; experiment komunitního křesťanského života; rodinné pozadí; vzdělání a krátkou úřední kariéru; jeho zapojení do problémů moravanů a jeho dlouhý boj udržet skupinu pod správou luterské církve. Kniha dále popisuje Zinzendorfovu pouť po Evropě a jeho návštěvu bratrských kolonií v Americe. Pozornost je věnována i jeho zájmu o hymnologii a jeho podílu při organizaci misijního hnutí v rámci protestantismu.

Uvidíme také hraběte ve společnosti lidí, kteří silně ovlivnili jeho život: jeho ženu, hraběnkou Erdmuth; Kristiána Davida, ochranovského stavitele; zakladatele metodismu, Johna Wesleyho; dánského krále Kristiána VI., Davida Nitschmanna, prvního biskupa Obnovené Jednoty bratrské; francouzského kardinála Louise de Noailles, představitele frakce jansenismu v katolické církvi; generála Jamese Oglethorpe, prvního guvernéra státu Georgia.

Kniha o životě hraběte Zinzendorfa je poutavou biografií člověka, který se již jako malé dítě setkal s Bohem a který celý svůj život zasvětil službě Ježíši Kristu.

Count Z.
Czech

HRABĚ
ZINZENDORF
JOHN R.
WEINLICK

HRABĚ
Zinzendorf

JOHN R. WEINLICK

STEFANOS
2000

Count Zinzendorf

Czech Edition

Copyright 2015 Voice Media

info@VM1.global

Web home: www.VM1.global

All rights reserved. No part of the publication may be reproduced, distributed or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording, or other electronic, or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial uses permitted by copyright law. For permission requests, email the publisher, addressed “Attention: Permission Coordinator,” at the address above.

This publication **may not be sold, and is for free distribution** only.

Předmluva

„Svatost není křesťanovou povinností, ale jeho přirozeností“ – tak by se dalo stručně shrnout životní krédo muže, jehož 300. výročí narození si letos připomínáme. Jeho celý titul zněl: Mikuláš Ludvík, hrabě a pán z Zinzendorfu a Pottendorfu, pán panství freydeckého, schöneckého, thürnstainského a údolí Wachau, jeho Římského císařského Veličenstva nejvyšší dědičný lovčí v arcivévodství rakouském pod Emží.

V životě hraběte Zinzendorfa se zvláštním způsobem prolínají dvě věci. Je to jednak vášnivá, oddaná až mystická láska k Ježíši Kristu, spojená s něžným obdivem k jeho utrpení a ranám, jež lidem přinesly vykoupění. Na druhé straně pak vidíme důsledné uvedení tohoto osobního vztahu ke Kristu do praxe: odložení všech jiných povinností i činností a stoprocentní sebevydání evangelizaci, aby se o vykoupění dovědělo co nejvíce ztracených duší. Tato touha byla motorem všeho Zinzendorfova konání.

Po proměňující zkušenosti památného 13. srpna 1727 osvědčuje hrabě mimořádné porozumění pro nevšední a „pohoršlivé“ působení Ducha. Poznal, že když Bůh probudí lidská srdce a začne vylévat svého Ducha, vedle věcí radostných a vítaných (jako je touha po obecenství, horlivost v modlitbách a nadšení ke svědectví) dochází v církvi i k mnohému rozdělení a různicím. Nelze je vyloučit ani jim zabránit, jsou prostě průvodním znakem probuzení: *„Nechť každý kazatel jest si jist, že, touží-li hovět si v pohodlí a chce-li, aby všechno ve sboru procházelo pouze hladce, neuvidí probuzení a obrácení. Neboť, jakmile se tyto věci vyskytnou, ďábel je rozváznán vzdor tomu, že všechno je vedeno v pořádku.“*

Konflikty a extrémy jsou nejen nevyhnutelné, ale v některých situacích života jednotlivce nebo církve dokonce užitečné a potřebné: *„Já vím, že se ráda vychvaluje tzv. ‚zlatá střední cesta‘ –*

jen ne příliš zhurta a zase také ne příliš opatrnicky'. Mám-li však mluvit ze své zkušenosti, řekl bych: Každý začátek musí být jasný. Začínáme-li něco, tu ovšem neumíme vždycky hned zachovávat pravou míru. Tu nám ukáže teprve později vedení Ducha svatého. Kdyby člověk se svou láskou k Spasiteli začínal tak hezky umírněně a rozvážně, jak to někdy vidáme u služebníků a služebnic Páně, kteří jej už nějakých třicet let znají, pak bychom velice brzy uvázli v naprosté vlažnosti. A kdyby se naše nenávisť vůči hříchu začínala hned od začátku projevovat s takovou umírněností, jakou pozorujeme u starších, zkušených bojovníků, kteří se už naučili počítati a míti trpělivost s ubohostí svých bližních a jimž platí svědectví, že 'umějí ty zlé snášeti' – pravím: kdo by tak začal nenávidět hřích, ten by s ním byl brzy zase zadobře. Je zhola nemyslitelné, že bychom se hned ze začátku vyvarovali jakýchkoli krajností. Když něco začínáme, zabíháme vždycky do krajností, a teprve později se dostáváme na onu 'zlatou' střední cestu".

Proto stojí za to výstřelky a omyly riskovat: „Jde-li o čest našeho Spasitele, pak raději sto nezdařených podniků, nežli malověrnou nečinnost!“ Jindy napsal: „Myslí-li si někdo: ‚Já si umřu hezky ve svém hnízdečku‘, pak myslí sobecky, a takové myšlení může ovlivnit celý jeho život a učinit jej takovým otrokem jeho vůle, že ho to držuje ode všeho, co by jinak mohl pro Spasitele vykonat. Náš domov je vždycky tam, kde můžeme právě teď co nejvíce posloužit věci Páně.“

Na Zinzendorfovi je obdivuhodná ochota změnit názor, pokud se jiný ukáže být lepší. Tuto otevřenost vidíme v porozumění vlastní identitě: „Kdyby někde vznikla společnost, která by pronikla k srdci Pravdy blíže nežli my, pak by se naše nynější bratrstvo musilo k ní okamžitě připojit a pokorit se pod její vyšší poznání.“ Stejně ovšem smýšlí, i když jde o docela praktické záležitosti života církve. Nebyl zastáncem strnulého zachovávání zvyků, naopak skutečnou tradici Jednoty vidí v neustálém pohybu: „Je zásadou Jednoty bratrské, že co je možné zlepšit, je třeba měnit až na věky věků.“

Nedělal si iluze o přirozené lidské náboženskosti, která pro něj představuje protiklad skutečné víry: „Víra je obzvláštní milostivé

dobrodiní a dar Boží, takže ten, kdo ji v sprostnosti má, Bohu se dosti klaněti a vynaděkovati nemůže. Bůh ji chce pro Kristovu milost darovati všem hříšníkům, přičemž staví na jednu rovinu přirozené hříchy i přirozenou pobožnost.“ Jinde píše: „Znehodnocují zadostiučinění, které se stalo na kříži, ti, kdo říkají, že nás Spasitel svou smrtí učinil pouze zbožnými a bohumilými. Skutečnou příčinou jeho utrpení bylo vykoupení lidí z otroctví hříchu a ďábla. Nepokládáme za nutné býti zbožnými a svatými, nýbrž my toto dostáváme jako dar od Boha, aniž bychom sami k tomu přispěli. Záleží jedině na naší víře.“

Naneštěstí často ani kazatelé a služebníci církve nepřinášejí Krista řádným a srozumitelným způsobem. Jediným účinným prostředkem evangelizace je svědectví praktického života: „*Já jsem netoliko bohobojným, ale v Bohu blaženým člověkem. A k tomu bych rád dopomohl i svým spoluobčanům. Že mnozí z nich při vši své ‚církevnosti‘ blažení nejsou, má svou příčinu v tom, že křesťané ve své většině zakládají své křesťanství na pouhých zvyklostech, ale ne na přesvědčení. Částečně zaviňují tento neblahý stav i kazatelé, kteří své povolání vykonávají jen pro tu skývu chleba a přednášejí náboženství tak, že se v myslícím člověku nutně ozvou námitky. Proto by bylo nejlepší, aby vystupovali naprosto nezávislí lidé, kteří se náboženstvím neživí a kteří by nevěřili, kdyby nebyli Bohem prostě přemoženi. Takoví lidé musejí dokázati, že nerozumné řeči a pitomé názory nelze připisovati k tíži křesťanství, nýbrž jen lidské hlouposti. Prakticky žité křesťanství, toť nejrozumnější stanovisko, jaké může člověk zaujmouti.*“

Obnovenou Jednotu bratrskou považoval Zinzendorf za společenství, které má povolání ke zvláštní službě a tedy vyžaduje větší sebevydání: „*Člověk může být velmi dobrým křesťanem, ale ne každý se hodí k životu ve sboru Jednoty bratrské. Kdo si přeje patřiti k Jednotě bratrské, musí se podřídit určitým omezením, jaká se jinde dítkám Božím neukládají. Musí se vpravit do určitých pořádků, na nichž se sborové usnesli. A myslí-li si pak někdo: ‚I k čemu bych se já měl řídit podle druhých?‘ a ‚Proč bych se měl dát tak vázati?‘, pak to jen jasně dokazuje, že se k členství v Jednotě bratrské nehodí.*“

Jen díky tomuto přijetí řádu společenství, díky připravenosti obětovat vše a neustále se podřizovat vedení Ducha svatého mohlo v Ochranově vyrůst obecenství mimořádné duchovní brizance. V roce 1732 odtud vyšli první misionáři k černým otrokům do Karibské oblasti a každý rok pak vyráželi novým směrem: 1733 k Eskymákům do Grónska, 1734 do Laponska a Gruzie, následující rok k Indiánům do Surinamu v Jižní Americe a do Georgie v Americe severní, ke Křovákům do Jižní Afriky, Guineje, Estonska, Litvy a do Ruska, do Alžíru, na Cejlon, do Rumunska a Konstantinopole, do Egypta, Etiopie, Indie, na Labrador, Jamajku, do Nikaraguy, Austrálie, Himaláje... Do Zinzendorfova skonu odešly se zvěstí evangelia z tohoto malého městečka více než dvě stovky bratří a sester.

Tato kniha je svědectvím o životě muže, který stál v čele ochrannského probuzení a přispěl k obnovení Jednoty bratrské. Kéž i vás nadchne k horlivé službě Pánu Ježíši Kristu.

JAROSLAV PLEVA

V Mladé Boleslavi, 30. června 2000

1

*Doba, do níž se Zinzendorf
narodil*

MUŽ předurčený k tomu, aby se stal velkým, se vůbec neohlížel na dobu, v níž žil. Ale doba přece jen ovlivnila životní dráhu danou jeho obdarováním. Hrabě Mikuláš Ludvík Zinzendorf (Nicolaus Ludwig von Zinzendorf) měl nadání a schopnosti, s nimiž mohl obstát v kterékoli generaci. Protože se však narodil v Německu na počátku sedmnáctého století, stal se apoštolem pietismu moravských bratří, životního stylu, jenž toto století velice potřebovalo. Protestantská reformace šestnáctého století hluboce zasáhla Evropu, avšak během relativně krátké doby asi půl století se ocitla na mrtvém bodě. Hranice mezi římskými katolíky a protestanty byly více méně trvale vymezeny. Všechny nově vzniklé protestantské skupiny, ať luteráni, kalvinisté, anglikáni či fundamentalisté, byly zaměstnány vlastními organizačními a teologickými problémy. Především v luterství se rozšířila scholastika, jež se duchem příliš nelišila od středověké. Druhou polovinu šestnáctého století a začátek století sedmnáctého zcela pohltily náboženské války. Další vývoj protestantismu byl jen opožděnou reakcí, jež až do osmnáctého století nenabyla většího významu. Racionalismus, individualismus, náboženská i politická svoboda a odluka církve od státu se začaly v západním světě projevovat v plné síle jako důsledky protestantské revolty. Proto tedy bylo z moderního hlediska osmnácté století tak bohaté na nepřeborné množství skvělých osobností.

Pietismus, duchovní obnova, jež vzešla z německého luterství na konci sedmnáctého století a rozšířila se i mezi jiné národy, byla jednou z historicky významných sil té doby. Ačkoliv je termín „pietismus“ v pravém slova smyslu spojován s Německem, je typem křesťanství, jenž není omezen na určité místo nebo dobu, protože chápe křesťanskou zkušenost jako protiklad důrazů založených na věrouce a vnějším konformismu. Lze ho také nazvat „entuziasmem“.

Německo zdeptané třicetiletou válkou potřebovalo náboženské probuzení. Lutherova revolta vzešla ze zkušenosti živého vztahu věřícího jednotlivce s Bohem, a z toho vznikl problém formulovat jasnou definici této zkušenosti a úkol zorganizovat církev. Teologové a místní vládcové nepotřebovali příliš dlouhou dobu na to, aby tomu, co Luther započal, učinili přítrž. Vrchnost a církevní dogmatikové říkali lidem, v čem křesťanství spočívá. Zdůrazňovali, že čistá doktrína a svátosti jsou rozhodujícími prvky křesťanského života. Role laika spočívala ve zcela pasivním přijímání dogmat, které mu byly předkládány z kazateln, věrné účasti na svátostech a církevních rituálech. Takový druh náboženství však nemohl uspokojit ubité a chudobné lidi.

Reakce přišla ve formě pietismu, jenž byl návratem k vnitřní duchovní podstatě původní Lutherovy revolty. S přibývajícím časem nabyl různých forem, ale všem jeho projevům zůstaly společné přinejmenším alespoň tři základní charakteristiky. Především to byl jeho mystický ráz s důrazem na emocionální zkušenost. Lidé hledali jednodušší a upřímnější vyjádření víry, nezávislé na intelektuální formulaci. V praktickém náboženském životě se to projevilo důrazem na čistotu života a aktivní dobročinnost. Středem zájmu pietismu byli rovným dílem utiskovaní doma i pohané v zámoří. Dále tu bylo znovuoobjevení učení o kněžství všech věřících. Díky ní začali laici v církvi hrát aktivní úlohu, číst Bibli, modlit se a sdílet svoji víru se stejně smýšlejícími přáteli na setkáních mimo chrám. Ať byly prameny pietismu jakkoli rozličné - vliv novokřtěnců, mystická zbožnost římských katolíků, puritánství nebo mysticismus Jacoba Böhma - jeho bezprostředním otcem byl luterský kněz Philip Jacob Spener, jenž se narodil v Alsasku v roce 1635. První knihou, kterou Spener četl ještě jako dítě, bylo Arndtovo *Pravé křesťanství*, jež ho společně s pojednáními anglických puritánů duchovně probudilo. Během studentských roků ve Štrasburku vzrostl jeho zájem o biblickou exegezi a církevní zvyklosti reformované církve, kterou srovnával se svou vlastní církví. Další studia v Ženevě, Basileji a Tübingen tento vliv prohloubila, luterství se však neodcizil.

Po místě pomocného duchovního ve Štrasburku nastoupil na samostatnou faru do Frankfurtu, kde začal zavádět některé ze svých vytoužených reforem. V kázáních se vyhýbal dogmatickým učným

pojednáním a prostým způsobem předkládal záchrannou moc evangelia. Pozdvihl úroveň vyučování katechismu, jež v rukou lhostejných učitelů upadala. V roce 1670 ve svém domě zahájil soukromé pobožnosti určené četbě Bible, modlitbám a rozhovorům nad nedělními kázáními, které měly dalekosáhlý význam pro prohloubení duchovního života jednotlivců. To byla ona tajná shromáždění, kterým se říkalo *collegia pietatis* (doslovně zbožná společenství), a odtud tedy termín „pietista“.

Spener brzy vzbudil velkou pozornost, zvláště po zveřejnění svých děl *Pia Desideria* a *Pravá evangelikální církev*, v nichž upozorňoval na špatnosti své doby a předložil plány na zlepšení situace. Útočil na světskou moc, na to, jak zasahuje do církevních záležitostí, napadal rozpory teologů a nehodné životy kleriků i laiků. Mezi navrhované reformy zahrnul shromáždění, které nazýval *ecclesio-lae in ecclesia* (církvíčky v církvi). Trval na tom, že křesťanství je něco víc než pouhé intelektuální poznání a že při výchově duchovních je třeba klást větší důraz na praktické aspekty křesťanského života. Vyžadoval, aby kázání byla zbožnější a méně učená. Základem jeho uvažování byla myšlenka, že křesťanský život začíná vědomým znovuzrozením. Hlásil se k askezi anglických puritánů, protože odmítal divadlo, tanec a karty a vyzýval k umírněnosti v jídle, pití i v oblékání.

Příznivé odezvě, které se Spenerovi dostalo, se vyrovnaly stejně tak rozsáhlé projevy nelibosti a odmítání. Luterství se brzy rozdělilo na dva proti sobě stojící tábory. Skutečnost, že někteří z přehorlivých následovníků přes Spenerovy protesty opustili církev, nahrála těm, kteří se obávali separatismu, neodmyslitelné složky tohoto směru. Jak se hnutí rozšiřovalo, na některých místech byla provedena zákonná opatření, omezující tajná shromáždění. Frankfurt byl jedním z měst, kde takové akce probíhaly. Spener proto bez rozmýšlení přijal nabídku z Drážďan a v roce 1686 se zde stal dvorním kazatelem. Ale i tady měl podobné zkušenosti. Saské duchovenstvo se na něho dívalo jako na vetřelce, saské univerzity v Lipsku a Wittenbergu se k němu stavěly nepřátelsky a u kurfiřta upadl v nemilost svými pastýřskými listy proti panovníkovu opilství. Velice se angažoval v literárních polemikách o významu pietismu.

Posledním Spenerovým místem působnosti bylo proboštvství

sv. Mikuláše v Berlíně, kam odešel v roce 1691 na pozvání brandenburgského kurfiřta Friedricha. Dvůr v Brandenburgu se hlásil k reformované církvi, ale Friedrich na svém panství usiloval o smír mezi luterány a reformovanými. Protože viděl v unionismu a v praktických cílech pietismu pomoc svým snahám, velice Spenera podporoval. Doba, kterou v Berlíně otec pietismu prožil až do své smrti v roce 1705, patřila k nejšťastnějším létům jeho života.

Skutečným místem rozvoje pietismu se stala univerzita v Halle, založená v roce 1691. Pod vedením Augusta Hermanna Francka bylo zde hnutí velice dobře zorganizováno a jeho dobročinná činnost dosáhla vrcholu. Francke udělal pro rozvoj pietismu mnohem více než sám Spener. Narodil se v roce 1663 v Lübecku jako syn úředníka ve službách vévody Ernesta Zbožného a už jako dítě vyrůstal pod zbožným vlivem na dvoře v Gotha. Následovalo teologické studium v Erfurtu a Lipsku, kde se nakonec stal profesorem. Pietismus si našel cestu do Lipska ještě před jeho příchodem a Francke brzy patřil do kruhů jeho přívrženců. Vnášení pietistického ducha do přednášek a organizování biblického studia pod názvem *collegium philobiblicum* vyvolalo na univerzitě vážné napětí. Byla podniknuta opatření, jež měla jeho činnosti zabránit. Francke byl donucen v roce 1692 odejít z Lipska do Erfurtu, kde prožil další téměř dvě neutěšená léta. Prostřednictvím Spenera získal profesorské místo na nové univerzitě v Halle a faru na okraji Glauchy, kam odešel v roce 1692. Od prvního okamžiku Francke ovládl teologickou scénu v Halle, jež až do jeho smrti v roce 1727 bylo centrem pietismu.

Francke byl víc než profesor teologie. V roce 1698 otevřel bezplatnou školu pro chudé, a protože byla velice úspěšná, vedla v témže roce k založení pověstného paedagogia. Brzy přibyl sirotčinec, domov pro chudé, společnost pro misii v cizích zemích, učitelský ústav, tiskárna, knihkupectví, lékárna a špitál. Jeho přítel baron Carl von Canstein založil Biblický dům, proslulý vydáváním a rozšiřováním levných výtisků Biblí. Vliv těchto institucí seskupených kolem univerzity byl nesmírný. Z celého Německa se hrnuly dary. K Franckovým ochráncům patřil pozoruhodný počet šlechticů a mnozí z nich posílali své syny do jeho paedagogia a odtud na univerzitu.

Významnou činností v Halle byla zahraniční misie, v té době mezi protestanty neznámá až na úsilí několika jednotlivců, rozptýlených v evropských koloniálních državách. Když si dánský Frederick IV. přál poslat misionáře na své državy v Indii, požádal o ně v Halle. Odtud v roce 1706 odešli do Tranquebaru Bartholomäus Ziegenbalg a Heinrich Plütschau. Byli prvními v řadě misionářů, vyslaných z tohoto místa dávno před počátky zahraniční misie, spojené se jménem Williama Careye a rokem 1793.

Kromě Halle mělo pietistické probuzení své nejvýraznější následovníky ve Württembergu, kde byla zpočátku opozice nejslabší z celého Německa. Württemberský pietismus šel svou vlastní cestou a obecně byl mnohem tolerantnějšího ducha než hallský. Byl méně závislý na podpoře šlechty, než jak tomu bylo ve středním a severním Německu, a proto byl více hnutím lidovým. Ani neměl tendenci rozdělovat lidi v církvi na obrácené a neobrácené, jak se nekompromisně dělo v případě pietismu hallského. V porovnání se severem Německa k tomu přispěla mírnější jihoněmecká povaha. Baštou württemberského pietismu se stala univerzita v Tübingen.

Spener chtěl být jen ortodoxním luteránem v souladu s doktrinnálními měřítky církve. Ale reformace, o kterou se snažil, vyžadovala mnohem hlubší změnu, než s jakou počítal. Pietismus se tak stal mocným směrem, jenž dosáhl mnohem víc, než v co Spener doufal. Zároveň však přitahoval spoustu fanatiků a tmářů. Mezi plody pietismu patří zvýšení úrovně duchovních a jejich kázání a lepší křesťanská výchova mladých. Pietismus také dovolil začlenění laiků do aktivnějšího církevního života. Rozšířil používání Písma a praktikování zbožného života. Jeho přehnané přísnosti neuniklo nic z toho, z čeho byli původně obviňováni jen teologové. Stal se však příliš úzkoprým ve zdůrazňování vědomého obrácení jako jediného začátku křesťanského života. Z jeho řad vzešlo jen málo duchovních vůdčích osobností. Klady pietismu však daleko převyšují jeho zápory. Statisticky mají pramalou cenu a nemohou postihnout rozsah jeho vlivu, jenž jako kvas pronikl celou Evropou.

To vše je základem k pochopení Zinzendorfa. Jednota bratrská a obnova českých bratří, v níž hrál rozhodující úlohu, je z větší části jen další fází pietismu. Zinzendorf byl jedním z tisíců, zasažených duchovním probuzením v rámci německého protestantismu, a na

jeho životní dráhu musíme pohlížet ve světle této skutečnosti. Kdyby téměř náhodou do jeho života nevstoupily pozůstatky hnutí českých bratrů, nevznikla by z jeho náboženské činnosti žádná zvláštní církev a se vši pravděpodobností by svůj program prováděl v rámci státní církve. Část hnutí moravských bratří si prakticky až do dnešního dne zachovala tento charakter.

Zinzendorf byl člověk plodného ducha a vnesl do života církve své doby mnoho originálního a svěžího. Současně však nesmíme zapomenout na události jeho doby i na to, co jeho životní dráze předcházelo. Jeho osobnost formovalo duchovní probuzení, které zasáhlo mnohé příslušníky aristokracie, k níž jeho rodina patřila. Mnohé z Zinzendorfova života, ať dobré či zlé, vůbec není odrazem moderního zinzendorfského ducha, ale je spíše typické pro dobu, v níž žil. Hrabě se svým vrozeným nadáním, podmanivou a energickou osobností dal pietismu životní sílu, jež nebyla překonána žádným jiným vůdcem. Stejně tak Obnovená Jednota bratrská, jediná denominace, která z tohoto hnutí vzešla, dala směr, trvání a mezinárodní rozšíření ochranovského pietismu, což by nebylo možné v případě pietismu jako takového, jež postrádal organizovanost.

*Rodinné
prostředí*

STRUČNĚ o narození hraběte Zinzendorfa, tak jak to zapsala jeho matka do rodinné Bible:

Ve středu 26. května roku 1700 v Drážďanech o šesté hodině večerní mne Všemohoucí Bůh obdařil prvorozeným synem Mikulášem Ludvíkem. Nechť Otec všeho milosrdenství řídí srdce tohoto dítěte, aby kráčelo bezúhonně cestou ctnosti. Kéž nedopustí, aby ho ovládlo nějaké zlo a kéž je jeho cesta upevněna v Jeho Slovu. Tak ho nemine žádné dobro, od tohoto času až na věky.¹

Pouhých šest týdnů po narození dítěte otec trpící tuberkulózou ulehá na smrtelné lože. Poslední slova, jež pronesl nad spícím nemluvnětem, byla slova požehnání: „Můj drahý synu, žehnám ti, i když jsi mnohem více požehnan než já, který již brzy stanu před Ježíšovým trůnem.“ Zemřel 9. července 1700 ve věku třiceti osmi let. Jeho vdově bylo dvacet pět.

Zbožnost nejbližších členů rodiny i dávných předků byla vzácným dědictvím hraběte Zinzendorfa. Zinzendorfové byli prastarým rodem rakouského vévodství. Už v jedenáctém století patřili mezi dvanáct šlechtických rodů, o které se opíral rakouský panovník. Mikuláš Ludvík byl v pořadí dvacátá druhá generace od doby zakladatele rodu Ehrenholda. Roku 1662 císař Leopold propůjčil představiteli rodu titul hraběte svaté říše římské. Když přišel protestantismus, část rodu ho přijala a jako první se k němu přiklonil Johannes, jenž zemřel roku 1552. V zemi, kde být protestantem bylo handicapem, se přichylností k protestantské víře vyznačovali mnozí z jeho potomků. Roku 1661, v době protireformace, pradědeček

¹ Gneomar Ernst von Natzmer, Die Jugend Zienzendorfs, str. 1

hraběte Maxmilian Erasmus von Zinzendorf, který usiloval o větší svobodu vyznání, prodal rakouské panství a odebral se do ústraní do Oberbürgu ve Francích. Zde v roce 1672 zemřel a zanechal po sobě tři dcery a dva syny. Dcery se provdaly do franckých rodů Pollheimů a Castellů v Ortenburgu, synové vstoupili do služeb saského kurfiřta. Starší Otto Christian, saský polní maršálek, zemřel bezdětný v roce 1718. Mladší Georg Ludwig, drážďanský tajný rada, byl otcem Mikuláše Ludvíka z druhého manželství. Z prvního manželství zůstal naživu Friedrich Christian a Susanna Luisa, která se později provdala za hraběte Ortenburga.

Stejně urozeného původu byl hrabě také z matčiny strany. Rod Gersdorfů vynikal nadáním i zbožností. Gersdorfové podobně jako Zinzendorfové byli pod vlivem Spenerova pietismu. Hraběnka Charlotta Justina, dcera Nicolause von Gersdorf, jenž byl prefektem Horní Lužice, sdílela se svým mužem Georgem Ludwigem von Zinzendorf zanícení pro duchovní věci. Kmotrem při křtu jejich syna byl sám Philip Jacob Spener.

Křehkou tělesnou konstituci podědil hrabě asi po otci. Táž chorooba, která předčasně sklátila otce, byla prvních dvacet let života hrozbou i synovi. Zinzendorfové se dlouhověkosti bát nemuseli. Pradědeček Maxmilian Erasmus, který jednu větev rodu přesídlil z Rakouska do Německa, zemřel ve třiceti devíti letech, a jak už bylo zmíněno, otec hraběte Georg Ludwig zemřel ve třiceti osmi. Letný pohled na rodokmen Zinzendorfů prozrazuje, že rod měl velký podíl na vysoké dětské úmrtnosti té doby.

Záznamy ze strany Gersdorfů jsou lepší. Matčini prarodiče žili do sedmdesáti. Matka přežila syna o tři roky a zemřela ve věku osmdesáti devíti let. Je také zřejmé, že víc přirozeného nadání hrabě podědil z matčiny než z otcovy strany.

Zinzendorfova babička hraběnka Henrietta Katharina von Gersdorf měla přirozené nadání i energii k jeho využití. Ve vzdělané společnosti dosáhla uznání jako autorka německých a latinských básní, malířka olejů a hudebnice. V roce 1729, tři roky po její smrti, uctil profesor Anton Paul z Halle její památku vydáním sbírky jejích básní a písní. Latinská dogmatika jí byla bližší než vedení hraběcí domácnosti. Četla Písmo v hebrejském a řeckém originále a díky rozsáhlé korespondenci měla velký vliv na dvorní kruhy.

Dveře jejího domu byly vždy dokořán pro pietistická setkání, *ecclesiola in ecclesia*, a mezi časté hosty patřili Spener, Francke a Anton, na jejichž práci dobrovolně přispívala. Pociťovala zodpovědnost za vdovy, sirotky a chudé lidi ve svém okolí. Po smrti svého manžela v roce 1702 plně prokázala schopnost řídit rodinné záležitosti spojené s veškerými povinnostmi aristokracie. Skutečnost, že se Zinzendorf dostal do přímé péče této pozoruhodné ženy, vyvážila tragédii otcovy smrti, a také nesmíme zapomenout na vzácné dědictví inspirativního prostředí, kterým ho obklopila.

I když její dcera Charlotta Justina, matka hraběte Zinzendorfa, nebyla stejného formátu, byla mimořádnou osobností zasluhující pozornost. Také ona se zabývala teologií a byla zběhlá v řečtině a latině, což v případě Gersdorfů znamenalo víc než obvyklou salonní vybroušenost kultivované společnosti. Měla bystrý intelekt, zdravý úsudek, znala svět a vyznačovala se duševní rovnováhou a systematickostí, se kterou se pouštěla do každé záležitosti. Přestože měla hraběte u sebe jen čtyři roky, měla na něho značný vliv i v letech, kdy se starala o domácnost a děti z druhého manželství. I když osobní styk s prvorozeným synem nebyl příliš častý, probírala s ním prostřednictvím korespondence důležitá rozhodnutí týkající se jeho výchovy a vzdělání. A hrabě se po celý život k ní obracel o radu v nesčetných záležitostech. Místo, které matka v jeho životě zaujímala, ve většině prací o Zinzendorfovi pravděpodobně není doceněno.

Život na venkovském zámku

GEORG Ludwig von Zinzendorf určil svým dětem za poručníka svého bratra, polního maršálka Otto Christiana, jenž si dvě starší děti vzal k sobě domů. Mikuláš Ludvík odešel s matkou k jejím rodičům do Drážďan, kde dědeček zastával místo u dvora.

Bolestná ztráta, kterou vdova prožívala, byla prohloubena finanční tísň. Prostředky, které rodina měla, nebyly bezprostředně dostupné, protože Zinzendorf mohl převzít dědictví až po dosažení plnoletosti, a tak tu byl pouze nepatrný příjem, který dostával od poručníka. I když hraběncini rodiče byli štedří, mladá hraběnka byla hrdá žena a tísnivou situaci tajila.

Nicolaus von Gersdorf byl o devatenáct let starší než jeho žena a zemřel v roce 1702. Následujícího roku se vdova uchýlila na zámek Grosshennersdorf v Horní Lužici, který zdědila po předcích. Byl to bývalý lovecký zámek českých králů, ležící asi šedesát mil východně od Drážďan. Společně s ní tam odešly její dcery, osmnáctiletá Henrietta Sophie a Charlotta Justina s tříletým hrabětem. Léta prožitá v ústraní tohoto venkovského sídla formovala hraběte asi nejvíce.

Matka zde dlouho nezůstala, protože se v prosinci 1704 provdala do Berlína za padesátiletého bezdětného vdovce, pruského polního maršálka Dubislawa Gneomara von Natzmer. Se svým druhým manželem podobně jako s prvním byla zajedno v duchovních věcech. Natzmer byl také pietista a důvěrný přítel barona Cansteina a spolupracovník Frankeho v Halle. Prožili spolu třicet pět let šťastného manželství, poženaného dvěma syny, narozenými v roce 1705 a 1709. Oba synové zemřeli v roce 1738 a o rok později ovdověla matka podruhé.

Je překvapující, že v Zinzendorfových vzpomínkách na dětství na babiččině zámku chybí jakákoliv zmínka o jiných dětech. Jeho

životopisci, stejně jako sám Zinzendorf, v nás vzbuzují dojem, že prožil osamělé dětství. Zřejmě tomu tak bylo, i když jistě ne proto, že by v jeho blízkosti žádné jiné děti nebyly. Přestože Hennersdorf byl na odlehlém místě, překypoval ruchem, neboť ho často navštěvovali přátelé, příbuzní a všichni, kteří byli zapojeni do babiččiny rozsáhlé dobročinnosti. A s příbuznými sem také přicházely děti.

Roku 1705 se na Hennersdorfu narodil starší ze dvou Zinzendorfových nevlastních bratrů. O čtyři roky později než Zinzendorf, kterému doma říkali Lutz, odešel do školy v Halle, na Hennersdorfu dosti dlouhou dobu pobýval jeho nevlastní bratr, neboť jejich matka doprovázela manžela za jeho povinnostmi. V tu dobu se také narodil třetí bratr. Zinzendorf hodně mluví o úzkém vztahu k tetě Henriettě. Přehlízí však přítomnost jen o dvanáct let staršího strýce Nicolause, který na Hennersdorfu byl až do odchodu na univerzitu v roce 1706. Jiné děti zde tedy zcela jistě musely být.

Nicméně nabízí se nám obraz hraběte jako křehkého, předčasně vyspělého chlapce, obklopeného zbožnými dospělými nebo osamělého ve vlastních představách. Méně privilegované děti mohly chodit do školy společně, kdežto on měl soukromé vychovatele a učitele. Tak tomu aspoň bylo do jeho desátých narozenin. Zcela nepochybně je pravda, že tato osamělost byla částečně způsobena jeho povahou. Zřejmě o svět her příliš nestál a byl přitahován staršími lidmi, a proto tedy žil ve světě dospělých.

Ať Zinzendorf promluví sám za sebe o svém vnitřním životě a zkušenostech ranného věku:

Až do mých deseti let mi bylo poskytnuto tolik péče, chránící mne před špatnými vlivy a podporující v mém srdci působení Boží milosti, jakou by nebylo možné získat v žádné sebelépe spravované církvi Ježíše Krista. Mohu říci po pravdě, že pokud si vzpomínám, tíhlo moje srdce vždycky ke zbožnosti; a dokonce v dobách, kdy mne přepadaly vzdorné, pyšné a mrzuté nálady, kdy mne ovládala marná a pošetilá pýcha nejhoršího druhu, nikdy se z mého srdce nevytratila láska ke Spasiteli a vždy ve mně zůstal hluboký a láskyplný zájem o prosazování jeho věci zde na zemi. Vroucně jsem miloval prastaré církevní chorály a nesmírně rád jsem jim v chrámech naslouchal...

V době mého pobytu u babičky, kterou jsem velice ctil, došlo ke dvěma událostem, jež rozhodly o celém mém životě. Když mi bylo šest let, odešel po

třech letech služby můj učitel pan Christian Ludwig Edeling. Při loučení mi vyprávěl o Spasiteli a jeho zásluhách, a co znamená patřit jen a jen jemu. Jeho slova na mne nesmírně hluboce zapůsobila, takže jsem propukl v dlouhotrvající pláč, v němž jsem se pevně rozhodl žít jen pro toho, kdo za mne položil svůj život. Předrahá teta Henrietta se snažila toto rozpoložení podpořit láskyplnými a evangelizačními slovy. Otevřel jsem jí svoje srdce a pak jsme vše předložili v modlitbě Pánu. Ani trochu jsem se před ní nebál. Svobodně jsem jí vše o sobě řekl, dobré i zlé. Otevřený a upřímný vztah, který jsem k ní měl, byl pro mne takovým přínosem, že na něj nikdy nezapomenu. Toto důvěrné vzájemné sdílení myšlenek a pocitů inspirovalo v pozdějších letech veškeré moje snahy o založení skupin nebo společenství, určených k vzájemnému setkávání, rozhovorům a vyučování.

Když mi bylo osm, ležel jsem jednou na divanu a nemohl usnout. Starý chorál, který mi zpívala babička při uspávání, ve mně vyvolal řetěz myšlenek. V mé mysli se spontánně vynořovaly velice obratné a rafinované spekulace, na které kdy vůbec přišli ateisté, a uváděly mne do nemalého zmatku. Když mne v pozdějších letech opět přepadly pochybnosti a spekulace stejného druhu, zdály se mi být v porovnání s tímto pokušením velice mělké a povrchné a nijak moji mysl neovlivnily.²

Zmínka o Henriettě v tomto výňatku Zinzendorfovy autobiografie je velice důležitá, protože asi víc než kdokoli jiný právě ona vyplňovala prázdné místo v chlapcově životě. Byla o patnáct let starší, tedy dostatečně zkušená, aby ho mohla vést, ale ještě dost mladá, aby mu mohla rozumět. Byla mu matkou i sestrou zároveň. Pro chlapce, jehož intelektuální chápání věcí zdaleka předstihovalo schopnost prožívání emocionálního, musela být velkou pomocí.

Obraz předčasné náboženské vyspělosti doplňují ještě další věci. Už ve čtyřech letech pozoruhodným způsobem chápal křesťanské vyučování. Od útlého věku si také velmi cenil Lutherova *Malého katechismu*, jenž řadil hned na druhé místo za Bibli. Luthera měl po celý život ve velké úctě. Když ještě nebyl ve věku, aby směl přijímat Sv. večeři Páně, byl jí často při bohoslužbách přítomen. Při přijímání byla jeho mysl cele soustředěna a k těm, kteří přistupovali k oltáři, cítil úctu. Zpočátku věřil, že při přijímání Těla Páně se jed-

² Bűdingische Sammlungen, přel. F. F. Hagen, Old Landmarks, str. 120

notlivec spojuje se samotným Bohem. Pozorně naslouchal společným modlitbám, aby je mohl doma opakovat. Nejenže rád slyšel o Spasiteli, ale také o něm rád mluvil. Neměl-li posluchače, promlouval k imaginárním. Dokreslením tohoto prostředí je návštěva Spenera, při níž na čtyřletého chlapce vložil ruce a poželhal mu v naději, že bude šířit království Ježíše Krista. Tato událost na hraběte nesmazatelně zapůsobila.

V roce 1706 za Karla XII. dobyli Švédové Sasko. Jeden oddíl švédského vojska dorazil do Hennersdorfu, aby zde zrekvíroval zásoby. Vojáci přepadli zámek a vtrhli do komnaty, kde šestiletý hrabě jako obvykle konal svou pobožnost. Když viděli, jak se chlapec modlí a káže, byli naplněni bázní, že málem zapomněli na úkol, se kterým přišli. Tato událost byla téměř prorocká, protože podobnou hlubokou zbožností ovlivňoval hrabě lidi celých šedesát let života.

Na Hennersdorfu se nedostalo chlapci jen intenzivní křesťanské výchovy. Vládnout patřilo přece jen k tradici obou větví rodu. Feudalismus Německa osmnáctého století měl před sebou ještě několik generací, než zanikl. Šlechtické rody, podporující tajná shromáždění pietistů, nezavrhly zděděné společenské postavení. Naopak pietismus prohloubil jejich oddanost vlastnímu postavení. Lutzovi nedovolili zapomenout, že je šlechtic, a očekávalo se, že až nadejde čas, bude zastávat nějaký úřad. Jeho vychovatelé měli příkaz naučit ho všem náležitostem dvorních kruhů. Byly v tom zahrnuty vybrané způsoby, správné oblékání, vhodná konverzace a spousta jiných společenských dovedností, které patřily k povinnostem vzdělané osoby. Pro hraběte to znamenalo dlouhé hodiny studia základních předmětů, jež byly přípravou na další vzdělání. Když sám o dvacet let později vzpomíná na své dětství, říká, že ve věku mezi osmi a devíti horlivě studoval historii a jazyky, aby jednoho dne mohl právoplatně spravovat zemi. Ani hraběnka Gersdorfová nepřipustila, aby mu svou lásku dala najevo shovívavostí. Lidi, kteří budou jednou vládnout, je třeba učit od neútlejšího věku sebekázně. Tato výchova byla pro jejího vnuka tvrdá, avšak i jeho matka o něm jednou poznamenala, že je jako „sud s prachem“.

Spojení zbožnosti s urozeností je jedním z klíčů k porozumění Zinzendorfovi. Jméno Zinzendorfovo obsahovalo proslulost a vliv a otevíralo dveře všude tam, kam hraběte dovedlo jeho zanicení. Přesto

se však často zbožnost s urozeností střetávala, a to nejen u samotného hraběte, ale také v reakcích ostatních lidí.

Pro lidi s vysokým postavením bylo duchovní povolání společensky nepřijatelné. Tato skutečnost způsobila, že po celý život hraběte pohlíželi mnozí lidé včetně jeho velice zbožných příbuzných na jeho počínání jako na nežádoucí vstup do sféry vyhrazené profesionálním duchovním. Prvotním přáním hraběte bylo stát se knězem, avšak v uskutečnění tohoto rozhodnutí mu mnoho let bránil tlak rodiny. Učinil tento odvážný krok teprve až když mu bylo třicet šest let. Byl novotářem a zároveň oddaně věrným členem oficiální církve. Neustále se snažil, aby byl zachován legální status jeho náboženské činnosti. Avšak kromě upřímné snahy být zajedno s pokornými moravskými bratry, se mu dařilo jen na čistě náboženské rovině. Ať hrabě Zinzendorf dělal cokoliv, nemohl zapřít svůj šlechtický původ.

Roky na Hennersdorfu chlapce připravily o normální dětství, avšak byla to zároveň léta osudová. Babička, teta Henrietta, zbožní vychovatelé, pietističtí návštěvníci, ti všichni nevědomky zabránili hraběti stát se jen dalším členem německé vládnoucí třídy. Později často prohlašoval, že právě díky důkladné výchově pod babiččiným vedením se mohl v dospělosti těšit pouze z učení Ježíše Krista, jeho smrti a zásluh. Smyslem jeho života se stala zbožnost, která podle jeho vychovatelů měla být jen jednou z vlastností dobrého státního úředníka. Vzdělanec, který měl obohatit dvorní kruhy, se dostal do společnosti prostých venkovských emigrantů z Moravy a Čech.

Hennersdorf položil základy koncepce křesťanství, a to byl jeho příspěvek protestantismu. Raná příchylnost hraběte ke Kristu, prohloubená jeho osamělostí, se stala částí jeho filosofie o výchově křesťanů. Dítě má znát Krista od nejtělejšího dětství, což je odchylka od Franckeho důrazu na pocit viny a zápasu, který má předcházet obrácení. Motivující silou hnutí moravských bratrů v jeho rozkvětu se stal Kristus. Kristus jako každodenní druh, Kristus jako starší bratr. Určitou niternost a citlivost, které si byl Zinzendorf sám u sebe vědom, připisoval ženské výchově. Snad je i částečným vysvětlením mírumilovnosti pietismu moravských bratrů. Už v předškolním věku byl ovlivněn katolictvím náboženského života na zámku. Hraběnka neměla srdečné vztahy pouze k halským pietistům. Stejným

způsobem přijímala ortodoxní luterány, vážila si kalvinistů a římských katolíků. Existuje mnoho intelektuálních definic křesťanství, avšak pouze jedno je náboženství srdce.

Spangenberg, jenž znal hraběte lépe než kdokoliv jiný, uvádí tři pilíře křesťanského života, jež si hrabě vybudoval už v dětství a které upevňoval až do smrti: hluboké prožívání utrpení a zásluh Kristových, pevné rozhodnutí patřit cele tomu, jenž za něho zemřel, a v důsledku toho upřímné a otevřené rozhovory s nejbližšími přáteli. O posledním Spangenberg dále říká, že snad největší dojem na něho v Herrnhutu udělala svoboda, s níž hrabě hovořil s ostatními o nejnvtřnějších záležitostech týkajících se duše. Vážné rozhovory malého chlapce a Henrietty na venkovském zámku přinesly své ovoce.

*Školní léta
v Halle*

DOBA ranného dětství na Hennersdorfu byla pro životní dráhu hraběte Zinzendorfa rozhodující. Sotva mu však poskytla výchovu, jež by ho připravila na život v internátní škole. Když ho v srpnu 1710 poslali do Halle naprosto nepřipraveného na to, co ho očekávalo, byl fyzicky křehký, ve styku s ostatními dětmi plachý a bez dostačujících zkušeností v dávání a přijímání. Prožil zde šest let, prvních pět patřilo k nejstrastiplnějším létům jeho života. Učitelé i spolužáci s ním velice špatně zacházeli. Naštěstí však to, čeho se mu do určité míry nedostávalo na fyzické síle a správných společenských zkušenostech, mohl nahradit vnitřním bohatstvím. Halle ho naučilo, jak jednat s druhými, aniž by ztratil víru ve stálou Kristovu přítomnost. Pobyt zde ho přiblížil k cíli, jenž měl před sebou.

V rozhodnutí poslat chlapce do Halle se babička zcela shodla s jeho matkou i nevlastním otcem, neboť Franckeho paedagogium mu mělo poskytnout kontakty s mnoha šlechtickými syny z pietistických kruhů. Námitky měl pouze anti pietistický poručník. Hraběnka von Natzmer syna v doprovodu vychovatele Christiana Homanna osobně do Halle dovezla. Jako šlechtický syn musel mít Zinzendorf podle tehdejších zvyklostí vychovatele, jenž vykonával různé služby i ve škole. Christian Homann spolu s vychovatelem, který ho po dvou letech nahradil, však jen chlapcovy problémy s přizpůsobením se zhoršoval.

Také poslední matčina rada, daná Franckemu na rozloučenou, znamenala pro chlapce jen další potíže. Vykreslila svého syna jako velice schopného mladíka, jehož je potřeba mít pod kontrolou, aby nezpyšněl a příliš nespolehal na svoje schopnosti. Franckemu trvalo víc jak tři roky, než překonal špatné mínění o charakteru svého svěřence. Proto kdykoliv se chlapec dostal do nějakých potíží, ředitel školy byl obvykle proti němu. Matka si vůbec neuvědomila, jak

svoji radou nahrála Franckeho pojetí vrozené zkaženosti člověka. Pod Zinzendorfovým zápalem pro zvěstování křesťanské víry viděl Francke jen zkaženou lidskou přirozenost, potřebující obrácení.

A přece byl kus pravdy v tom, jak ho hraběnka von Natzmer vykreslila. Zinzendorf sám říká: „Nebyl jsem prost pýchy. Byla to však pýcha na můj šlechtický původ, a nikdy ne na věci týkající se záležitostí Kristových.“ Připustil, že matčiny dobré úmysly měly na jeho pýchu přesně opačný účinek. Po jejích slovech měl ještě větší důvod domnívat se, že je výjimečný člověk.

Úsilí pokořit hraběte začalo ihned zařazením do nižší třídy, než odpovídalo jeho předchozí průpravě. Byly mu přidělovány podřadné práce a byl trestán pro nepodstatné a malicherné přestupky. Fyzické tresty doplňovalo zesměšňování, například ho postavili před třídu a nad jeho hlavu pověsili napodobeninu oslích uší. Při jedné takové příležitosti hrabě na posměch odpověděl latinsky: „Taková hanba mne nezkrúší. Naopak pozvedne.“ Nebo byl potrestán za nedochvilnost, když mu spolužáci nějakou zlomyslností zabránili přijít včas do třídy. Zinzendorf vzpomíná, že musel snášet každodenní trýzeň nemilosrdných a hrubých žertů svých spolužáků. Je snadné najít příčinu. Domýšlivost předčasně vyspělého dítěte je pro jeho vrstevníky nepřijatelná, zvláště je-li doprovázena nezkaženou zbožností, ryzí, jak jen taková zbožnost může být. Situaci jen zhoršuje, je-li dítě křehké a plaché.

V paedagogiu byly omezené ubytovací možnosti, proto si někteří žáci museli hledat ubytování v soukromí. První dva roky byl Zinzendorf se svým vychovatelem ubytován v rodině krejčího. Obědval společně s ostatními spolužáky u Franckeho, kde byli chlapi u stolu rozesazeni podle významnosti šlechtického rodu. Úzké společenství s Franckem bylo pro budoucnost rozhodujícím, pravděpodobně však vztahy k ostatním studentům nezlepšilo.

Homann odešel poněkud neočekávaně po dvou letech z Halle a zanechal Zinzendorfa několik týdnů bez dohledu vychovatele. V tu dobu se Franckeho sirotčinec stěhoval do nových budov a stará byla postoupena paedagogiu. Zde byl Zinzendorf asi rok ubytován a na sklonku roku 1713 se odsud přestěhoval do nově dokončené části.

Bylo potřeba najít Homannova nástupce. Následovala tedy rozsáhlá korespondence mezi Zinzendorfovou rodinou, Franckem

a Cansteinem. Canstein byl blízkým přítelem Natzmerů, proto se obrátili o radu také k němu. Místo nakonec přijal Daniel Crisenius, jenž už byl v Halle zaměstnán. V jádru pietistou nebyl, nicméně si získal důvěru Franckeho i ostatních. Babička Gersdorfová se na korespondenci také podílela a dala najevo svou nedůvěru vůči Criseniovi. Osobně ho neznala, ale měla o něm jisté informace. V jednom dopise Franckemu uvádí, co slyšela o Criseniově chování v domě jeho přítele, kde byl hostem. Měl se zde chovat arogantně, vůči služebnictvu pánovitě a po příliš dlouhém pobytu prý odešel z domu bez poděkování hostiteli.

Takové bylo tedy babiččino hodnocení vychovatele, kterého pro hraběte zaměstnali. Je s podivem, že tak citlivá a laskavá žena vůbec mohla takový dopis napsat. Zdá se však, že jejímu vnučkovi kladli za vinu, že dopisem domů, v němž na školu žaloval, a tím, co napovídal příbuzným, kteří ho navštívili, vyvolal vůči tomuto muži nedůvěru rodiny. Proto možná chtěla dát najevo, že vnučkův dopis nebyl zdroj jejich informací. Ať je tomu jakkoliv, Crisenius byl vybrán bez ohledu na její pochybnosti.

To se událo na začátku Zinzendorfova třetího roku v Halle. V tu dobu asi vedení školy hodnotilo hraběte nejhůře, a protože jim působil nesmírné potíže, četná korespondence mezi Cansteinem a Franckem se vážně zabývala myšlenkou vrátit ho domů k rodině a zmiňuje neposlušnost, lhaní, pokrytectví, marnivost, domýšlivost, stálé narušování pořádku. Dopisy prozrazují, že hraběnka von Natzmer vznesla otázku, zda by výchova hraběte neměla být předána jeho poručníku, hraběti Zinzendorfovi staršímu, protože on na prvním místě byl proti tomu, aby jeho synovec do Halle šel a odmítl přispívat na školní výdaje. V diskuzi na toto téma Canstein dal najevo své nízké mínění o Zinzendorfově poručníkovi: „I když za moc nestojí, přece jen domýšlivost a lhaní nenávidí a mohl by se pokusit mladého hraběte změnit. Přinejmenším by toho mohl dosáhnout násilím, k čemuž v Halle nemají oprávnění.“ Ostatní členové rodiny však Cansteinovo hodnocení nesdíleli. Viděli v něm předsudky pietisty vůči člověku, který k pietismu nechová žádné sympatie.

Ke konci roku 1712 matka a babička naplánovaly několikátý denní Zinzendorfovu návštěvu Hennersdorfu. Znepokojení nad

jeho potížemi ve škole asi prohloubilo lásku hraběnky Gersdorfové. Avšak mnohem vážnějším důvodem ke stálým obavám bylo jeho zdraví. Francke a Canstein, kteří se v záležitostech týkajících se hraběte často spolu radili, návštěvu tehdy nepovolili. Možná se obávali, že příliš těsný kontakt s rodinou by nebyl nejlepší ani pro chlapce, ani pro školu. Neměli jen problém, jak jednat moudře se žákem, ale také jak dobře vyjít s tak vlivnými mecenáši.

K návštěvě došlo příštího léta a vzhledem k chlapcově špatnému zdravotnímu stavu se poněkud prodloužila. Chlapec dorazil na Hennersdorf v průvodu Criseniové ke konci června 1713 a do Halle se vrátil koncem září. Pod pozorným babiččiným dohledem pokračoval s Criseniem ve studiu. Babička o zdravotním stavu hraběte napsala Franckemu, zmínila znepokojení nad slabými plícemi a poukazovala na to, že měl několikrát chrlení krve. Také mluvila o dalším vyučování francouzštiny a žádala pro něho náročnější úkoly, protože se jí lekce zdály být příliš jednoduché. Dopisy také obsahovaly připomínky týkající se ubytování hraběte vzhledem k jeho fyzické kondici. Po návratu hraběte do školy Francke dohlédl, aby připomínkám týkajícím se vyučování francouzštiny bylo vyhověno.

Zdálo se, že s návratem z Hennersdorfu do Halle pro hraběte nastaly lepší časy, cesta však byla stále nerovná. O Vánocích roku 1713 ho navštívila matka s nevlastním otcem. Sešli se i další příbuzní a příležitost dostala ráz rodinného sejítí. Chlapcova situace se po této návštěvě zlepšila ještě více, protože od té doby se změnilo Franckeho chování. Zinzendorf měl více svobody než doposud a na zbývající dobu studií dostal spolubydlícího.

S Criseniem však stále nevycházel. Crisenius se dokonce uchýlil k nízkému úskoku, jen aby svého svěřence dostal do problémů. Vyzval chlapce, aby o tvrdém zacházení napsal svému poručníkovi, dopis však zadržel a předal inspektorovi Freyerovi, jenž pak byl vůči hraběti ještě zaujatější. Chlapci pohrozil přísným trestem, řekne-li nebo napiše někomu o tom, co se stalo. Když později Zinzendorf dostal osobního sluhu, Crisenius se postaral, aby sluha nemohl nic udělat, aniž by to s ním předem nezkonzultoval. Zašel až tak daleko, že rušil příkazy, které hrabě sluhovi dal.

Změna Franckeho postoje byla prospěšná. Když si při nějaké

příležitosti Crisenius na hraběte stěžoval, Francke mu řekl, aby si stále jen nestěžoval, nýbrž aby se snažil sám pomoci. Dokonce sám inspektor Freyer začal o vychovatelových metodách pochybovat a nabádal ho, aby s Zinzendorfem nejednal jen ostře a přísně, ale vždy s laskavou obezřetností a v jeho zájmu.

Bylo již hodně řečeno o Zinzendorfových osobních problémech ve škole. Ale co jeho studijní pokroky? Je zřejmé, že schopnostmi byl nadprůměrným studentem, což se ovšem nedalo říci o jeho pilnosti. Podle Spangenbergova studoval více z pocitu povinnosti než z nadšení. Jeho velké zaujetí náboženskými záležitostmi mu nedovolovalo považovat studium za nejdůležitější. A přece dělal přijatelné pokroky ve většině předmětů. Dobře si vedl v řečtině, snadno se naučil číst řecký Nový zákon i klasiky. V šestnácti letech pokročil v řečtině natolik, že byl schopen sestavit proslov. Jeho pokroky v latině byly ještě větší. Při cvičeních byl schopen plyně improvizovat na jakémkoliv zadané téma. Francouzština mu byla stejně samozřejmá jako rodná němčina. Jen v hebrejštině za tři roky studia příliš nepokročil. Zato vynikal v poezii. Měl pro psaní poezie nadání a často tvořil rychleji, než byl schopen myšlenky zapsat a tento dar mu zůstal po celý život.

Zinzendorf si na studiích vedl vcelku dobře, což potvrzuje skutečnost, že poslední rok v Halle byl společně s maďarským šlechticem Johannem von Jony zařazen do třídy nazývané *selecta classa*. Byla to jakási postgraduální skupina těch, kteří ukončili školní výuku, ale byli dosud příliš mladí pro univerzitu. Zde se zabývali informativním studiem univerzitní teologie, právnictví, filozofie a přírodních věd.

Zinzendorfovo vlastní vyličení jedné události z doby, kdy mu bylo patnáct let, vypovídá mnoho o jeho sklonech:

V roce 1715 se zalíbilo Bohu poprvé ponížít moji přirozenou pýchu. Často jsem na veřejnosti pronášel cvičné projevy v latině, řečtině, němčině i francouzštině. Z jakési domýšlivosti jsem se nenaučil z paměti řeč na slavnostní zkoušku, i když obsahovala na tři sta veršů, ale spoléhal na to, že jsem schopen ji dát dohromady. A tak v přítomnosti markýze z Bayreuthu, celé hallské univerzity a mnoha jiných dalších osobností jsem se ke konci proslovu dostal do úzkých. Ačkoliv to nikdo z posluchačů nezpozoroval, přece jen to pro mne

znamenal božské napomenutí. Od té doby jsem ztratil touhu vyniknout a k uspokojení mi stačilo plnění mých povinností.³

Ve skutečnosti léta v Halle nebyla tak nešťastná, za jaké je považoval sám hrabě nebo jeho životopisci. Negativní stránka měla svůj pozitivní protějšek, o němž svědčí sám Zinzendorf. Přizpůsobování škole mu trvalo velice dlouho, ale během té doby si vytvořil několik důvěrných celoživotních vztahů. Lze předpokládat, že s těmi, s nimiž vzájemně sdílel křesťanskou zkušenost. Bylo by podivné, kdyby na pietistické škole byli chlapci, kteří by nesdíleli jeho zbožnost. Zároveň však musíme připustit, že zde byli mnozí v opozici proti silnému náboženskému ovzduší ústavu. Právě na místě, kde vše sloužilo zbožnosti, měla zbožnost své zlehčovatele.

Ani čas nepomohl ryzosti a opravdovosti chlapcovy zbožnosti prolomit bariéry. Podle obvyklého pietistického modelu se Zinzendorf začal angažovat v organizování skupinek určených modlitbám a svědectvím. Pokud se dnešní člověk usmívá nad tím, že Zinzendorfovi bylo v době, kdy opouštěl Halle, teprve šestnáct let, není nic o podstatě a charakteru pietismu. Sám hrabě říká, že při odchodu ze školy předal Franckemu seznam sedmi takových skupinek. Tyto malé modlitební kroužky se často scházely na různých odlehlých místech nebo ve studentských pokojích, aby ve své činnosti nebyly nikým rušeny. V Zinzendorfově pokoji se však chlapci pro Criseniův posměch scházet nemohli. Díky těmto setkáním hrabě zvláště přilnul ke Georgu von Söhenthalovi, Antonu von Wallbaumovi, Antonu von Tanzovi a Friedrichu von Wattewille, čtyřem přátelům, kteří mu v pozdějších letech pomáhali.

Se svojí činorodou představitivostí Zinzendorf viděl tyto náboženské aktivity v mnohem rozsáhlejší formě. Často se svými čtyřmi přáteli a dalšími členy modlitebních kroužků diskutoval o vytvoření společenství těch, kteří se zvláštním způsobem zavázali ke službě Kristu. V pozdějších letech sám Zinzendorf působil dojem, že se takové společenství již vytvořilo v Halle, a totéž říká v životopise Zinzendorfa Spangenberg. Avšak je to jeden z více případů, v nichž Zinzendorf mylně datuje vlastní zkušenosti. Přesto však již

³ Augustus Gottlieb Spangenberg, *Leben Zinzendorfs*, I, 66

v Halle museli řád a pravidla takového společenství předběžně probírat. Hallská skupina se rozprchla, ale po několika letech z chlapecských plánů vzniklo křesťanské bratrstvo, zpočátku nazývané „Otroci ctnosti“, pak „Vyznavači Krista“ a nakonec „Řád hořčičného semínka“. Hraběnka Gersdorfová patřila k těm, které hrabě zasvětil do záležitostí tohoto společenství. Hraběnka také mimo jiné chlapcům poradila, aby záležitost drželi v tajnosti. Léta utajování byly jedním z hlavních důvodů nedostatku přesných dat, týkajících se bratrstva.

Několik týdnů po odjezdu z Halle si Zinzendorf zaznamenává do deníku rozhovor na téma bratrstva s tetou Henriettou. Právě při této návštěvě Hennersdorfu mu babička dala zlatý medailónek, jenž na jedné straně měl *Ecce homo* s nápisem *Vulnera Christi* (Kristovy rány). Z druhé strany byl anděl se symboly mučednictví a nápisem *Nostra medela* (naše uzdravení). Při společných diskuzích a plánech s přáteli o emblému pro bratrstvo měl Zinzendorf pravděpodobně na mysli něco takového, což přivedlo Spangenbergu k chybnému závěru, že chlapci tento emblém už nosili ve škole.

V Halle byl Zinzendorfovi obzvlášť blízký mladý baron Friedrich von Wattewille ze Švýcarska. Oba učinili slib, že budou pracovat na obrácení pohanů. Byli přesvědčeni, že oni sami se misionáři stát nemohou, protože cítili povolání sloužit světu jiným způsobem. Proto se modlili za to, aby Bůh sám vzbudil lidi, kteří se stanou nástroji a naplněním jejich plánů. A takovým člověkem se stal Johannes, adoptovaný syn barona Friedricha, jenž se později oženil s Zinzendorfovou dcerou Benignou.

Halle bylo pravým místem pro vzbuzení misionářských ambic v mladých nadšencích. Vždyť zde žili v ovzduší každodenní horlivé křesťanské aktivity, jak dosvědčuje sám Zinzendorf:

Denní setkávání v domě profesora Franckeho, povzbuzující výklady na téma království Božího, rozhovory se svědky ze vzdálených končin a okruhem několika známých misionářů, příliv různých emigrantů, věžňů, správa sirotčince, jenž v tu dobu velice prosperoval, veselá mysl tohoto Božího muže konajícího dílo Páně a provázeného různými těžkými zkouškami, toto vše jen umocňovalo mou zapálenost a nadšení pro dílo Páně a položilo základ

poznání věci, jež vedou k podpoře pravého křesťanství, stejně jako i těch, jež mu brání.⁴

Mezi zmíněné misionáře patřil Ziegenbalg, jenž se vrátil na odpočinek z misijního pole v Tranquebaru. Hrabě se s ním blíže seznámil u stolu ve Franckeho rodině. Začaly se spojovat články řetězu událostí, vedoucích k vyslání moravských misionářů v roce 1732.

Významnou událostí Zinzendorfova života byla jeho první Sv. večere Páně v kostele sv. Ulricha v Halle, první neděli po Nejsvětější Trojici, o níž po dvaceti letech píše:

Ve chvíli, kdy na mne přišla řada, abych šel k přijímání, pocítil jsem neobvyklé pohnutí a slíbil jsem Spasiteli, že mu budu vždy věrný a budu ho ustavičně následovat ... Ještě po dvaceti letech je to ve mně živé, jako by to bylo dnes. To, co jsem tenkrát našel, jsem dodnes neztratil.⁵

Tři roky po této události napsal o tom dlouhou píseň, která se rozšířila ve sborech Jednoty bratrské. První sloka zní takto:

Šťastná, třikrát šťastná hodina milosti!
Viděl jsem vírou Spasitelovu tvář
a On si mne oddělil
a učinil smlouvu s mým srdcem.

V dubnu 1716 opouští Halle mnohem dospělejší a vyzrálejší, než jaký sem přišel v srpnu 1710. Před návratem do Hennersdorfu se zastavil u strýce v Görlitz (Zhořelci), kde 8. dubna napsal: „Jsem pryč z drahého Halle! Co budu živ, nikdy nezapomenu, že jsem zde poznal to, co mne může učinit šťastným pro časnost i věčnost.“ Je vidět pružnost mládí, která z lásky k místu, jenž v něm hluboko zapustilo kořeny, zapomíná na nepříjemné stránky výchovy. Halle bylo pro hraběte zkušebním místem, kde prošel zkušenostmi, kterým pak musel čelit po celý další život. Zde, v centru pietismu, navázal úzké vztahy s lidmi, kteří mu buď pomáhali, nebo bránili

⁴ Ibid., str. 69

⁵ Ibid., str. 78

ve směřování k programu moravských bratří. Zde získal přátele i opozici na celý život. Chlapci z hallské školy byli známi v církevním světě po celé Evropě. Někteří z nich byli na straně hraběte, jiní proti. Mezi Zinzendorfovými protivníky byl i mladý Theophil August Francke (1696-1769), jehož důvěru se nakonec Zinzendorfovi podařilo přece jen získat. Francke starší zemřel v roce 1727, právě v době, kdy se hnutí moravských bratří dávalo do pohybu. Nové vedení v Halle nebylo přátelsky nakloněno Zinzendorfovi ani moravským bratřím.

Na univerzitě ve Wittenbergu

ŠESTNÁCTILETÝ mladík opustil paedagogium v jistotě, že se do Halle vrátí a bude zde studovat na univerzitě. Tentokrát však nerozhodovala pietistická část rodiny, nýbrž jeho poručník, strýc Otto Christian. Když se v dubnu hrabě vracel domů na Hennersdorf, strávil dva týdny v Görlitz, kde mu strýc oznámil, že v Halle pokračovat nebude. K rozhodnutí o dalším Zinzendorfově vzdělání dala v tomto okamžiku matka i babička strýci volnou ruku. Sympatie matčiných příbuzných se přikláněly k Halle, ale všichni byli dost realističtí, aby věděli, že vzhledem k budoucí kariéře ve státních službách potřebuje vzdělání mnohem odbornější. Dokonce se začali znepokojovat nad nedostatkem Zinzendorfova zájmu o takové povolání. Proto jen s nepatrným váháním přistoupili na poručnickovy plány. Wittenberg byl přece jen saská univerzita, což bylo výhodou pro ty, kteří zamýšleli sloužit na saském území. Strýc k synovcově zklamání viděl v Criseniovi kvality, o kterých se domníval, že budou chlapci k dobru. Vychovatele správně odhadl jako bystrého, až prohnaného muže, jenž se vyzná ve světě a chtěl, aby chlapec uměl totéž. O jeho vědeckých a učitelských schopnostech nebyly žádné pochybnosti, proto Crisenius nejenže pokračoval jako Zinzendorfovův vychovatel, ale také dostal ve své funkci větší pravomoc.

Zinzendorf se rozhodnutí podřídil neochotně, ale zdvořile, neboť se už naučil brát zklamání s filozofickým klidem. Následující tři měsíce na Hennersdorfu pro něho byly šťastným a pokojným obdobím jeho rušného života, jak zaznamenal v deníku, který si v tu dobu vedl. Dny trávil čtením knih ve vzácné knihovně hraběnky Gersdorfové, psaním četných dopisů a básní, nasloucháním vychovatelovým přednáškám, konverzací s tetou Henriettou a jízdami po venkově v kočáře nebo na koni. Také se více zabýval Lutherem, Spenerem, Franckem a Biblií. Do deníku si poznamenal, že jedno

odpoledne trávil čtením lékařské knihy, jejímž autorem byla významná autorita z Amsterodamu. Diskuze s Henriettou se občas měnily v ostré výměny názorů. Zinzendorf napsal přes dvacet dopisů přátelům do Halle. Horlivě se podílel na vroucím duchovním životě Hennersdorfu.

V polovině července navštívil s Criseniem bratra Friedricha Christiana v Drážďanech a strýce v Görlitz a v jejich společnosti strávil celý měsíc. 17. srpna ho strýc seznámil s podrobně sepsanými pokyny pro budoucí studium a působení ve Wittenbergu. Jasným záměrem těchto pokynů bylo uchránit hraběte od pietistického vlivu a připravit ho na diplomatickou službu. Byl-li Zinzendorfův poručník antipietista, neznamená to však, že by byl lhostejný nebo nepřátelský vůči náboženství. Byl to zbožný, ortodoxní luterán, jak lze usoudit z výňatku pravidel, která stanovil:

Hlavní starostí vychovatele musí být, aby zůstal pevný a neporušený dobrý základ zbožnosti, který mladý hrabě získal v Halle, stejně jako pravé poznání spásitelné víry, založené na upřímné lásce k Bohu a k bližním.

Nesmí být zanedbávány veřejné bohoslužby, nýbrž hrabě se musí účastnit modliteb a zpěvu křesťanů v církvi, slyšet kázání a bez jakýchkoliv předsudků věnovat náležitou pozornost vyučování a zdravému napomínání vycházejícímu z kazatelových úst.⁶

V příkazu navštěvovat veřejné bohoslužby je možné vidět odpor ortodoxních luteránů vůči tajným shromážděním. Všechna nařízení naznačují varování před každou formou mimocírkevní náboženské aktivity, do níž byl mladý Zinzendorf zapojen v Halle. Měl výslovně přikázáno absolvovat hodiny šermu a tance, což byly společenské dovednosti, vůči nimž měl hrabě výhrady.

Strýcovy pokyny byly zdravé rady, které by mladíkovi odcházejícímu na univerzitu dal každý otec či poručník. Týkaly se peněžních záležitostí, zábavy, stravovacích návyků, spánku, cvičení a výběru společníků. Byly velice podrobné ohledně studijních osnov a ukazují, že strýc byl inteligentní a opravdu vzdělaný muž. Jejich chybou však z dnešního hlediska byla snaha formovat hraběte podle

⁶ Spangenberg, *Leben Zinzendorfs*, I, 86

modelu, který mu pro život určila rodina. Také nelze souhlasit s mírou Criseniových pravomocí, které ponechávaly hraběti tak málo prostoru k vlastnímu nezávislému rozhodování. A přece i v tak omezeném prostředí hrabě maximálně využil svoji situace a léta ve Wittenbergu byla stejně plodná jako v Halle. Při pohledu nazpět je považoval za součást Božího plánu.

25. srpna 1716 hrabě Zinzendorf dorazil do univerzitního města, v němž se téměř před dvěma sty lety vydal Martin Luther směrem, jenž ovlivnil celý svět. V předvečer dvousetého výročí reformace toto uznávané sídlo učenosti a pravověrnosti přitahovalo zvláštní pozornost. Tehdejší kontroverze s pietisty postavila Wittenberg do středu veřejného zájmu. Počet zapsaných studentů, včetně značného počtu studentů ze společenské vrstvy, z níž pocházel hrabě, byl vysoký. I když v očích hallského probuzenectví byla tato kolébka protestantismu mrtvá, pro mnoho jiných byl Wittenberg strážcem čistého učení a ochranou proti odchýlkám. Pravý stav věci byl otázkou názoru. Odborné vzdělání muselo být patrně na velmi vysoké úrovni.

Hrabě s vychovatelem se ubytoval ve vkusně zařízeném domě starosty Keila, jak odpovídalo jeho postavení. Obýval salón a ložnici, jež byla zároveň studovnou, měl k dispozici sluhu, jedl společně u velkého stolu s ostatními studenty a na univerzitě byl významnou osobou. Kdyby si na tom zakládal, mohl mít před sebou oslnivý společenský život, neboť být urozeným v té době a na takovém místě znamenalo vážené postavení.

Obrazy, které si pověsil v salónu, ukazují, že svoji urozenost bral vážně. Byly to portréty pruského a polského krále, ruského cara, Ludvíka XIV. a barona von Söhlenthal. Ve studovně, kde byla ke spaní také dvě polní lůžka, měl portréty saského kurfiřta Johanna Georga, římského císaře, anglického krále s královnou, španělského krále, rodokmeny polských a švédských králů a pruského dvora, historické obrazy papežů, svého dědečka Gersdorfa, pradědečka von Teufel a hraběnky von Schweinitz.

Dne 7. září, dva týdny po příjezdu do Wittenbergu, byla oficiální imatrikulace, při níž vychovatel jeho jménem přečetl prorektoru dr. Schröerovi akademickou přísahu. Zinzendorf od obvyklého latinského textu vybočil prohlášením: „já, Mikuláš Ludvík, hrabě

Zinzendorf, nepřísahám, nýbrž slibuji...“ Pak mu byly předloženy akademické stanovy, k nimž ze své vlastní vůle dodal: „S pomocí Boží.“ Neztrácel čas a vážně se pustil do studia.

Hlavním studijním oborem hraběte byla práva. Navštěvoval přednášky o dějinách císařství dr. Spenera, syna otce pietismu. Profesor Griebner přednášel fyzikální zákony, profesor Krause historii zákonodárství, dr. Wernher právo a feudální zákony, rada Mencken kanonické právo. Chodit na přednášky byla jen část povinností, protože hrabě svědomitě přistupoval i ke zkouškám a domácím cvičením, tzv. „repeticím“, jež byly jakýmsi druhem opakování a diskuzí. Učitelé uznávali jeho správné a přesné odpovědi. Některé přednášky, jako například Lauterbachův přehled pandektů a Gundlingův výtah dějin císařství, si prostudoval sám.

Z okruhu, kterému se říkalo filozofie, absolvoval přednášky z logiky a etiky, a tyto obory také studoval soukromě. Chodil na přednášky dr. Vatera o experimentálních aspektech fyziky, a také trochu studoval matematiku, kterou však příliš rád neměl.

Jazyky studoval pod vedením soukromých učitelů, a tak pokračoval ve vynikající přípravě, které se mu už dříve dostalo. Část jeho dopisů i deníku byla ve francouzštině, kterou se také mluvilo u stolu. Zlepšil své znalosti latiny. Řečtinu si udržoval pilným čtením Nového zákona v originále a příležitostným psaním dopisů některým přátelům. Také trochu studoval hebrejštinu, ale celkem s malým nadšením. Jazyk, který používal při psaní korespondence, závisel na jeho náladě. Dopisy matce, stejně jako matčiny dopisy jemu, byly v němčině nebo francouzštině. Deník byl ve francouzštině, jak už bylo uvedeno, ale bylo v něm také mnoho zápisků v latině a němčině. Zinzendorf byl po celý svůj život zvyklý do německých proslovů a spisů bezděky vkládat slova půl tuctu cizích jazyků.

I když ke studiu práv přistupoval velice svědomitě, nijak zvlášť je nemiloval. Jeho první láskou stále zůstávala teologie. Podle jeho vlastního svědectví:

Moje mysl se stále upínala ke Kristovu kříži. Protože teologie kříže byla mým oblíbeným tématem, všechny moje rozhovory vždy směřovaly tímto směrem. Neznal jsem větší štěstí než se stát kazatelem evangelia, a proto jsem se

zabýval všemi předměty, které s tím nesouvisely, velice povrchně. Z občanského práva jsem nastudoval jen to, co bylo nezbytně nutné. Ve Wittenbergu jsem studoval bohosloví. Protože jsem však na teologické přednášky nesměl chodit, studoval jsem doma ve volných chvílích.⁷

Mnoho hodin strávil nad chorály. Když se z nějakého důvodu nekonaly přednášky, na které byl zapsán, využil příležitost k četbě Bible, především řeckého Nového zákona, a teologických knih. K nim patřilo dílo Spenera, Gedikena, Kromajera, Sekkendorfa, Schelwega, Langeho a především Luthera. Hodně času také věnoval četbě kázání na církevní rok. Pomocníkem a rádcem v teologickém čtení mu byl profesor Wernsdorf, s nímž uzavřel vřelé přátelství. Wernsdorfův irénický duch v prostředí tehdejších teologických sporů udělal na Zinzendorfa hluboký dojem.

Deník ukazuje, jak byl mladý student studiem, úkoly od soukromých učitelů, korespondencí a soukromými pobožnostmi nesmírně zaneprázdněn. U data 28. února 1718 čteme:

Tento týden jsem začal s úmyslem trávit na modlitbách celou hodinu ráno od šesti do sedmi, večer od osmi do devíti a patnáct minut od čtvrt na deset. Také jsem se rozhodl věnovat se ze všech svých sil občanskému právu, neboť nastávajícího léta očekávám mnohá přerušení.

Zkouška u Menckena. V deset hodin šerm. V jedenáct jsem studoval pandekty. Ve dvanáct oběd. V jednu jsem hrál badminton. Ve dvě jsem jezdil na koni. Ve tři hodiny jsem byl na přednášce o historii Říše. Ve čtyři hodina tance. V pět tu byl Bardin (učitel francouzštiny). V šest jsem studoval občanské právo. V sedm večere. V osm jsem se modlil. V devět jsem se učil na zkoušku u Hoppiho.⁸

Zinzendorf si uvědomoval, že duchovní ovzduší Wittenbergu je ohrožením jeho hallské pietistické zkušenosti, proto se obrnil téměř zákonickým systémem osobních pobožností. Kromě svého denního modlitebního programu a studia Bible věnoval příležitostně celou noc modlitbám. Sám o sobě říká, že se z něho ve Wittenbergu stal

⁷ Spangenberg, *Leben Zinzendorfs*, str. 72

⁸ Gneomar Ernst von Natzmer, *Die Jugend Zinzendorfs*, str. 135

přísný pietista. Tak jako v Halle, i zde ho zbožný život přiváděl do konfliktu s mnohými studenty. Opozici zesilovala jeho obhajoba hallských stanovisek. Ohnivě bránil Franckeho a jeho spolupracovníky před překroucenou kritikou a nikdy neopominul využít příležitosti, aby ostatní obeznámil s pravdivým obrazem Halle. Šířil hallskou literaturu, sám psal traktáty a do francouzštiny přeložil Franckeho pojednání o modlitbě.

S dřívějšími společníky z Halle udržoval rozsáhlou korespondenci, k níž velkým podílem přispívala trvalá přátelství z modlitebních kroužků, které ve Wittenbergu neexistovaly. Řád hořčičného semínka ve skutečnosti vznikl až v roce 1718, ve druhém roce Zinzendorfova pobytu ve Wittenberu, především prostřednictvím vzájemné korespondence, neboť skupina už nebyla pohromadě. Konečný název řádu vznikl dokonce později, daleko později, než se na veřejnost dostaly zásady a ustanovení řádu. K tomu došlo v roce 1737, kdy zemřel jeden z členů bratrstva Abraham von Rumswinkel, pruský úředník působící v Amsterdamu. V jeho pozůstalosti byl nalezen prsten, jaký nosili členové bratrstva, a kopie stanov. O rok později jistý profesor Voget z Utrechtu dostal tyto stanovy do vlastnictví a publikoval je s mylným vysvětlením, že jsou to řády a stanovy herrnhutských, neboli moravských bratří. Bylo to období v dějinách moravských bratří, kdy se proti Zinzendorfovým následovníkům vydávalo mnoho traktátů. Stanovy, jejichž výklad byl chápán politicky, měly sloužit jako propaganda proti herrnhutským.

Řád hořčičného semínka byl samozřejmě pouhou křesťanskou úmlouvou stejně smýšlejících jednotlivců s určitými ideály, které mohli naplňovat, aniž by je byli zveřejnili. Členové si slíbili, že zůstanou věrni Ježíšovu učení a budou se podle něho chovat, budou milovat své bližní, vystríhají se světských věcí jako tance a hazardních her, budou vždy hledat jen blaho druhých a pracovat především na obrácení Židů a pohanů. Nosili prsten s nápisem v řečtině: „Nikdo nežije sám sobě“. K insigniím řádu také patřila zelená hedvábná stuha s vyšitým křížem a hořčičným stromem. Žádné vedení, ani členské příspěvky, ani schůze. Členové se zavázali žít podle určitých křesťanských ideálů a považovali tuto záležitost za zcela osobní věc. Spangenberg říká, že byl osobně svědkem, jak pilnou korespondenci, týkající se Řádu hořčičného semínka, Zinzendorf

po léta vedl. Mezi členy řádu patřili arcibiskup z Canterbury John Potter, sodorský a manský biskup Thomas Wilson, pařížský kardinál Noailles a guvernér Georgie generál Oglethorpe. Není známo, jak vážně tito mužové své členství v Řádu brali. Pokud se týče samotného hraběte, v pozdějších letech se vyjádřil, že on i jeho přítel von Wattewille byli jako „rytíři“ Řádu hořčičného semínka povinni přijmout do Herrnhutu moravské uprchlíky.

Hrabě mezitím chodil svědomitě na soukromé hodiny tance a šermu, avšak rozhodl se brát je pouze jako zdravé tělesné cvičení. Stejný postoj měl vůči šachu a „balónu“, což byl jakýsi zvláštní způsob kopané s nafukovacím míčem z kůže. Nechal se do těchto sportů zatáhnout jen s váháním. Důležitější než tyto zábavné společenské činnosti pro něj bylo přijímání hostů, k nimž patřili i členové fakulty. Hovory se pravidelně vedly na náboženská témata. Nic neměl mladý hrabě raději než diskuze, v nichž hájil velice neústupně vlastní názory, jak sám přiznal.

O studentu univerzity mnohé prozrazuje Zinzendorfova korespondence s matkou. I když hraběnka Natzmerová svého syna viděla velice zřídka, měla pozoruhodné pochopení pro jeho charakter. Ze vzájemných dopisů vzniká dojem, že na něj měla během wittenberského období stabilizující vliv. Nikdy nebyla slepá vůči jeho chybám, a když mu dávala rady, dokázala spojit mateřskou lásku s objektivním zdravým úsudkem. Zdrženlivě, ale přece jen pevně krotila jeho nezralé jednání a výstřednosti.

Dokreslením toho je reakce mladého hraběte na smrt prastrýce barona von Friesen asi rok po příchodu do Wittenbergu. Zinzendorf vypracoval podrobný plán smutečního období, do nějž zahrnul jako symboly smutku černé šaty, černé potahy na nábytek, černé závěsy na okna. Když se o tom zmínil matce, dala mu velice jasné najevo, jak směšný nápad to je. Připomněla mu, kolik má příbuzných, kteří přirozeně zemřou dříve než on, a že kdyby měl pro každého z nich držet zvláštní smutek, zcela jistě by přišel na mizinu. Zeptala se ho, jak by truchlil pro otce a matku, když je tak důkladný jen kvůli prastrýci. Dále ho upozornila, že na univerzitě není proto, aby dělal dojem, nýbrž kvůli mnohem důležitějším věcem.

Hraběnka von Natzmer znala svého syna přece jen velice dobře, když ho při různých příležitostech kárala za jeho domýšlivost

a sklony k velkolepým představám o sobě. Trpělivě vyposlechla jeho návrhy, že chce být bez vychovatele, avšak nepovolila a odmítla přednést tuto možnost poručníkovi. Když mladý hrabě vyjadřoval svoji nespokojenost vůči strýcovým pravidlům a omezením, připomenula mu, že jsou pro jeho dobro.

Zinzendorf bral svůj deník velice vážně a jeho opis pravidelně posílal babičce. Nabízel ho také matce a nevlastnímu otci, ale matka mu odpověděla, že to není třeba. Otevřeně mu řekla, že obsah deníku vzhledem k jeho omezeným zkušenostem nestojí za to, aby si přidělával starosti s dalším opisem. Zřejmě se snažila nepodporovat jeho ješitnost. Také neměla pochopení pro jeho rozsáhlou korespondenci a další psaní. Cítila, že tím mrhá energií. Proto mu radila:

Je čas učit se a čas aplikovat naučené v praxi. Ty máš teď povinnost být věrný v učení. Později budeš moci pokračovat mnohem lépe v praktické aplikaci. Dobře postavený dům musí mít hluboké základy. Jen tak lze stavět dál.⁹

Když po roce a půl studia hrabě namítal, že už je na univerzitě dost dlouho, hraběnka von Natzmer věděla, co mu má odpovědět. Řekla mu, že by ho nerada počítala mezi lidi, kteří sice mohli říci, že byli na univerzitě, ale nikdy se nic pořádného nenaučili. A z rozhovorů s moudrými a vzdělanými lidmi ví, že nikdo nemůže dokončit studium práv dříve než za tři roky.

Ačkoliv byl Zinzendorf v mnoha směrech vyzrálejší než jeho vrstevníci, v mnohém byl jako průměrný mladík, který potřeboval běžné rady, jak se chovat. Rodičovské dopisy obsahují běžná napomenutí, aby byl opatrný na peníze, aby studoval soustavně, aby si dával pozor na spolužáky a aby psal čitelněji. Co se týče peněz, důvod k napomínání byl zcela namístě, protože hrabě s penězi nikdy neuměl moudře zacházet. Musíme mu však připsat k dobru, že neutrácel pro sebe, nýbrž byl bezstarostně šetřící k ostatním.

Zdá se neuvěřitelné, že hrabě jako osmnáctiletý student by měl být vážně považován za zprostředkovatele teologické disputace mezi Halle a Wittenbergem. A přece tomu tak bylo během jeho po-

⁹ Ibid., str. 145

sledního roku na univerzitě, v době mezi listopadem 1718 a dubnem roku 1719. Jisté je, že jeho úsilí vyznělo naprázdno, prokázal však odvahu ducha a vysloužil si vysoké ocenění lidí, kteří ho znali. Zinzendorf přišel do Wittenbergu s hallským viděním, došel však k jasnému uvědomění si významu obou škol. Vzájemná důvěra mezi ním a Franckem v Halle byla znásobena přátelstvím s profesorem Wernsdorfem z Wittenbergu.

Při dvoustém výročí reformace v roce 1717 se tragédie rozděleného luterství ukázala jako ještě zřejmější a vzrostla touha po smíření. Duchovní, profesori i státníci velice často na toto téma hovořili. Náboženská jednota se ve skutečnosti netýkala pouze sjednocení protestantismu, ale zahrnovala také římskokatolickou církev.

Před svátkem reformace se setkal bývalý profesor wittenberské univerzity Löscher s hallskými profesory Strykem a Langem, ale pokus o vzájemné dorozumění nebyl úspěšný. Po jednání, které skončilo na mrtvém bodě, se Zinzendorf začal možná trochu domýšlivě dívat na své styky s oběma institucemi jako na boží povolání stát se prostředníkem smíru. Reakce Franckeho i Wernsdorfa však ukazuje, že to troulalost z jeho strany nebyla.

Již v srpnu hrabě napsal traktát s titulem *Různé myšlenky o pokoji pro rozvaděné luterské církve*, jemuž se o několik týdnů později dostalo vřelého ocenění. Osobní setkání s profesorem Wernsdorfem ujistilo Zinzendorfa, že se při pokusu o smíření může spolehnout na profesorovu spolupráci. Ihned se spojil s přáteli v Halle, včetně Franckeho. Vedoucí úlohu mezi nimi hráli jeho bývalí druhové Söhlenthal a Wallbaum, jenž byl Franckemu obzvlášť blízko. Protože psaním příliš dopředu nepokročil, snažil se zařídit osobní setkání mezi Franckem a Wernsdorfem, pro něž vypracoval předběžný diskuzní program. V okamžiku, kdy vyjednávání došlo až tak daleko, že Wernsdorf měl jet společně s hrabětem do Halle, zasáhli Zinzendorfovi příbuzní a žádali, aby od svého velkolepého plánu upustil. Hraběnka von Natzmer mu 10. prosince poslala na toto téma velice ostrý dopis. Také babička se jej během vánoční návštěvy Hennersdorfu od této záležitosti snažila odradit. Rodina byla toho mínění, že církevní spory nejsou jeho záležitostí, a i kdyby byly, není pro ně dostatečně zralý.

Mladík se však nenechal tak snadno odradit a o několik měsíců

později se do tohoto projektu opět zapojil. Zdálo se však, že angažující se vedoucí osobnosti ztratily v tu věc důvěru. Zinzendorf se obzvláště zklamal ve Wernsdorfovi, a od té doby byl jejich vztah dosti napjatý. Druhá intervence rodiny rozbila poslední naději na úspěch, kterou hrabě ještě měl. Tentokrát hraběti 18. dubna napsal dopis sám generál von Natzmer a jasně mu zakázal jet do Halle. Tak skončila nezdarem první snaha hraběte o jednotu rozdělené církve.

Později se Löscher a Francke setkali v Merseburgu, kde je usmířil dvorní kazatel Philippi. Zinzendorf se tohoto setkání neúčastnil, ale je zcela jasné, že jeho dřívější úsilí tomuto setkání napomohlo. Jinak by asi ze setkání Löschera a Franckeho nic nevzešlo.

Konec epizody, v níž hrabě přijal smířčí úlohu, se shodoval s ukončením studia ve Wittenbergu. O tři roky dříve při odchodu z Halle pronesl na rozloučenou řeč „*O nesnášenlivosti učených mužů*“. Obě události byly prorocké, protože jednota křesťanů pro něho byla téměř posedlostí. Jak to však už bývá, mírotvorci nikdy nejsou proroky ve vlastní zemi. Hallští pietisté ani ortodoxní luteráni ho příliš neoceniili. A za Zinzendorfova života ve skutečnosti světová církev mírumilovné moravské bratry nikdy nepřijala.

*Na cestách
1719–1720*

PO prvních třech etapách Zinzendorfova vzdělávání v Hennersdorfu, Halle a Wittenbergu nastalo čtvrté a konečné období, jež bylo stejně důležité a naplněné jako tři předcházející. Příležitost ke studiu a cestování, kterou by průměrný mladý muž jeho postavení využil k hledání světské kariéry, mladého hraběte jen utvrdila v přesvědčení, že je určen pro něco jiného. Touha jít za Božím voláním byla v posledních dnech na univerzitě velice silná. Zvítězila však jeho podřízenost rodinné tradici, jak tomu bylo i po několik dalších let, a jako budoucí státník se hrabě vydal na cesty.

Jeho situace se zlepšila, když mu Crisenius přestal dělat vychovatele. Po sedmi letech opakovaně napjatých vztahů mezi Criseniem a hrabětem konečně uznala rodina za vhodné tohoto muže propustit. Na jeho místo nastoupil Riederer, jenž byl vychovatelem staršího Zinzendorfova bratra Friedricha Christiana. Zinzendorf tohoto vychovatele poznal za pobytu v Görlitz a velice si ho vážil.

Cesta začala v polovině května v Lipsku, kde Zinzendorfa a Riederera navštívil Friedrich Christian a několik týdnů je doprovázel. První významnou zastávkou byl Frankfurt nad Mohanem, kde si hrabě s potěšením připomněl, že zde jeho milovaný Spener začal své veliké dílo. Odtud pak pokračovali dále do některých měst na Rýnu. Zinzendorf byl dítětem své doby, neboť neměl smysl pro přírodní krásy. Na květnovém údolí Rýna viděl jen „srázy, vinice a zámky“. Mnohem větší dojem na něho dělala historická místa. Pro rozpoložení mysli, v němž se vydal do světa, je příznačná jeho zkušenost z nádherné galerie v Düsseldorfu. Jediné mistrovské dílo, které v něm zanechalo dojem, byl obraz Domenica Fetiho *Ecce homo* (obraz dnes visí v mnichovské galerii). Pod obrazem latinsky stálo: „To vše jsem vytrpěl pro tebe, co jsi učinil pro mne ty?“ Uvědomil si, že jeho odpověď by zněla „velmi málo“ a modlil se ke

Spasiteli, aby ho přitáhl k sobě, kdykoliv bude chtít sejít z cesty „spoluúčasti na jeho utrpení“. Zkušenosti podobného druhu ho sotva mohly dovést k cíli, jehož měl na svých cestách dosáhnout, totiž udělat z něho muže velkého světa.

Po příjezdu do Utrechtu v den svých devatenáctých narozenin v modlitbě a s díkůvzdáním za Spasitelovu milostivou ochranu vyjádřil přání žít jen tak dlouho, dokud bude moci Spasiteli sloužit. V Utrechtu měl studovat tři měsíce, avšak několik týdnů z této doby věnoval cestování po jiných holandských městech, jako byla Gouda, Rotterdam, Delft, Gravenhage (Haag), Leiden, Harlem a Amsterdam. Čilý obchodní život těchto kosmopolitních měst na něho silně zapůsobil. Avšak větší zájem měl o kontakty s lidmi různých náboženských denominací ve svobodném duchu tohoto tolerantního národa. Seznámil se nejen s luterskými souvěrci, ale i s reformovanými, menonity, arminiány i anglikány a účastnil se jejich bohoslužeb. V každém z těchto společenství našel něco, co ho přitahovalo.

Po návratu do Utrechtu odcestoval Friedrich Christian do Saska a Zinzendorfovi začal krátký semestr na univerzitě, kde pokračoval ve studiu práv. Navštěvoval přednášky Vitariuse, a také začal studovat angličtinu. Z hlubokého osobního zájmu často hovořil s význačnými kapacitami v oblasti medicíny, jež byla Zinzendorfovým koníčkem po celý jeho život. Není třeba říkat, že dychtivě pokračoval ve studiu teologie. V Utrechtu také důsledně dodržoval způsob života, s nímž začal v Halle a pokračoval ve Wittenbergu. Neděle věnoval zvláště intenzivní četbě Bible. Sám o tom říká: „Ať si lidé myslí, co chtějí, já zůstanu věrný svému starému způsobu využití neděle, přinášejícímu prospěch duši.“

Svobodná výměna názorů s mnoha prominentními osobnostmi, k nimž měl jako hrabě za pobytu v Utrechtu volný přístup, byla pro budoucnost důležitější než akademická práce. K těmto osobnostem patřil hrabě Fugger a baron Wolfskehl z římskokatolické církve, z kalvinistů hrabě Lippe a jeho vychovatel Geudern a z luteránů baron Schell, Putbus a Negendank, kteří při různých příležitostech vedli horlivé náboženské disputace. Poznal zde také hraběte Teklenburga, hraběte St. Paula, knížete Tremouille a jeho sestru, hraběnku z Oldenburgu, a hraběte Danneskiola. Z vědců poznal kromě

dr. Vitariuse radu Neuhouse, kterého obdivoval pro jeho zbožnost, milovníka vědy barona Hammersteina z Amsterdamu a teologa a historika Jacoba Basnaga. Při jedné příležitosti se ve společnosti knížete von Nassau-Siegen seznámil se saským baronem von Grone, jenž při rozhovoru zmínil obrácení vévody z Zeistu a úlohu, kterou při tom hrál Francke. Zinzendorf využil otevřené příležitosti k další diskuzi o věcech víry, při níž v něm baron von Grone poznal mladíka, jenž před třemi lety v Halle pronesl řeč „O nesnášenlivosti učených mužů“. Došlo k navázání trvalé známosti, charakteristické výměnou pohledů na věci víry.

Účinek těchto kontaktů hodnotí sám Zinzendorf:

Na univerzitu v Utrechtu jsem přišel s teorií wittenberské teologie a hallskou praxí, což ze mne zjevně dělalo zvláštní druh výstředního mladého pána na cestách. Byl jsem zde v kontaktu s kalvinisty a také s několika typy filozofů, na něž jsem zpočátku reagoval s velkou prudkostí, ale postupně jsem se umírnil a stal trpělivým, abych slyšel, co říkají. Protože jsme vycházeli z naprosto odlišných škol, brzy jsem se přesvědčil, že si musím ponechat některé své úvahy pro sebe nebo pro ně najít lepší argumenty, neboť jsem neměl dost odvahy příliš používat v těchto disputacích těžké myšlenky a fundamentální výrazy. Na první poslech jsem si často myslel, že mylná tvrzení mých oponentů jsou založena na mnohem silnějších argumentech, než mohu já uvést na obranu pravdy. Tento zmatek způsobil, že jsem se sice nevzdal, jen trochu stáhnul, a pokud jsem to mohl s klidnou myslí udělat, nechal jsem svým protivníkům poslední slovo, což mi vysloužilo pověst rozumného mladého muže.¹⁰

Zinzendorf opustil Utrecht 2. září a po poklidné cestě přes Amsterdam, Haag, Antverpy a belgická města podél Scheldy dorazil koncem měsíce do Paříže. Zde se ubytoval v Hôtel des Escarelles na Rue St. Honoré. Život ve francouzském hlavním městě byl po příštích šest měsíců opakováním pobytu v Holandsku. I když měl otevřený přístup do nejvyšších společenských kruhů, necítil se tam dobře. Ve svém živlu byl jedině tehdy, když mohl situace využít k náboženské diskuzi.

¹⁰ Spangenberg, *Leben Zinzendorfs*, str. 110

Brzy po příjezdu do Paříže navázal přátelství s baronem Nicholasem von Wattewille, bratrem svého spolužáka Friedricha, jenž v tu dobu ve městě také žil. Wattewille říká:

Brzy jsme se stali dobrými přáteli a denně se navštěvovali, i když jsme se ve svých sklonech velice lišili. Já jsem miloval svět, on však ne. Seznámil mne s kardinály a biskupy, ale já jsem ho nikdy nemohl přesvědčit, aby šel se mnou do opery.¹¹

Zinzendorf se v Paříži ani zvlášť příliš nezajímal o místa tolik přitahující cizince. Stačilo mu několik hodin prohlídky nedalekého Versailles s velkými budovami a zahradami. Na druhou stranu na něho velice zapůsobil Hôtel Dieu, kde pečovali o stovky nemocných lidí.

Jako součást společenské výchovy musel hrabě ráno absolvovat pod vedením vychovatele několik hodin v jezdecké škole, odpoledne studoval práva a francouzštinu. Podobně jako v Holandsku ho zde zhoršení zdravotního stavu donutilo určitý čas zůstat doma, což využil k duchovnímu čtení a psaní.

Pravidla vybraného chování Zinzendorfovi nedovolila úplně uniknout společenským povinnostem. A tak se ve francouzském hlavním městě seznámil s mnoha cizími šlechtici, jako například se švédským vyslancem. Byl také vřele přijat vévodkyní Charlotte Elizabeth, matkou francouzského vladaře. Vzpomínala na seznámení s otcem a strýcem hraběte před čtyřiceti lety a přiznala stesk po rodném Německu. K okruhu známých hraběte patřila také knížata z Gotha, Schwartzburgu-Sonderhausenu a Badenu, baron Stosch a lordové Tschirnhausen a Stairs.

Přes nechuť k životu vyšší společnosti projevoval hrabě nepochopitelnou rozporuplnost, s jakou vzhlížel na společenské postavení. Přiznal, že úcta, které se mu v Paříži dostalo, byla nebezpečným pokušením. Když mu při jedné příležitosti u dvora nebyl prokázán obvyklý projev úcty, náležející jeho šlechtickému stavu, vznesl u dvorního maršálka na vrchního ceremoniáře stížnost a požadoval satisfakci. Brzy potom toho ale litoval a prosil Boha, aby

¹¹ Ibid., I, 115

mu odpustil jeho neoprávněné nároky. „Slíbil Spasiteli, že bude jeho nepatrným následovníkem a že se úplně vzdá světa.“ V tomto období stále ještě znal jen velmi málo lidí z nižších vrstev společnosti.

Nesmírně významnou zkušeností Zinzendorfova pobytu ve Francii byl jeho kontakt s kardinálem Louišem de Noailles z jansenistické frakce římskokatolické církve. Francouzský církevní život v tu dobu ovládalo napětí mezi jezuitou a jansenisty. Jezuitům se podařilo přesvědčit papeže, aby v roce 1713 listinou Unigenitus odsoudil Quesnelovy *Morální úvahy o Novém Zákoně*. Noailles již dříve Quesnelovu práci schválil a vedl proti listině Unigenitus protesty, i když to bylo v rozporu s jeho mírnou a pokojnou povahou. Když se v listopadu 1719 seznámil s hrabětem, záležitost se již chýlila ke konci.

Hraběte s kardinálem seznámil otec de la Tour, představený bratří oratoria v Paříži, na něhož udělal nesmírný dojem Zinzendorfovův neobvyklý zájem o náboženské věci. První rozhovor s kardinálem v přítomnosti otce de La Tour trval dvě a půl hodiny. Oba klerikové byli tak vlídní, až měl hrabě pocit, že jeho protestantská víra je v ohrožení. Krátce po návštěvě poslal kardinálovi otevřený dopis, v němž mu psal, aby se vzdal jakékoliv naděje na to, že by ho mohl získat pro katolictví. Přímost hraběte způsobila, že Noailles mu ihned vlastní rukou napsal dopis, aby objasnil některé body, které v diskuzi vznesl, a ujistil ho o svém přátelství. Také mu nabídl, aby ho častěji navštěvoval. Hrabě s kardinálem byli spřízněné duše s podobným pohledem na křesťanství, a z toho plynula vzájemná náklonnost. Oba měli hlubokou kristocentrickou víru projevující se osobní poslušnou oddaností Spasiteli. Toto pojetí způsobilo, že spolu mohli přátelsky diskutovat o rozdílech mezi svými církvemi. Kardinál přiznal zkaženost uvnitř vlastní církve, ale stále považoval Řím za hlavu jediné pravé církve. Označil protestanty za schizmatiky, kteří se musí vrátit do církve, od které se oddělili, chtějí-li jít podle Boží vůle. Když viděl zápal hraběte pro službu Kristu, poukázal na to, kolik dobrého by udělal, kdyby se mohl smířit s Římem. Otec de la Tour vynaložil podobné úsilí. Zinzendorf napsal svému příteli hraběti Reussovi: „Otec de la Tour se nesmírně snaží, aby mne obrátil.“

Osobní návštěvy Noailles a Zinzendorfa byly doplněny výměnou

myšlenek v dopisech. Zinzendorf napsal kardinálovi dvacetistránkové latinské pojednání, v němž mu předložil hlavní body své víry. Závěr byl tento:

Když Bůh začíná soudit člověka, pak nepomůže nic než Ježíšova spravedlnost skrze víru v jeho krev; naše spasení nezávisí na papeži ani jiném člověku, ale jen a jen na Kristových zásluhách.¹²

Vzájemná úcta se prohlubovala. Když zjistili, že nemohou změnit mínění toho druhého ani v nepodstatných věcech, věnovali více času sdílení podstatných věcí křesťanské zkušenosti. Kardinál se také začal zajímat o Zinzendorfovu rodinu a přátele. S potěšením naslouchal výňatkům z dopisů, které hrabě dostával od babičky, matky a tety. Zinzendorf kardinála představil baronu Wattewille, Gronemu a Haasemu.

Přátelství pokračovalo několik měsíců, než bylo přerušeno dalším vývojem ve francouzské církvi. Pokojná povaha, věrnost církvi a sešlost věkem společně s dalšími faktory přiměly kardinála ke kompromisu, aby začátkem roku 1720 přijal Unigenitus. Když Zinzendorf uslyšel o kardinálově zamýšleném činu, byl nesmírně znepokojen. Domníval se, že prelát má stále ještě možnost neustoupit, proto mu napsal, aby na něho zapůsobil. Kardinál mu odpověděl s ujištěním: „Nevzdávám se pravdy.“ Když už bylo zcela jasné, že se podrobil, Zinzendorf mu na rozloučenou napsal památný dopis, jímž zamýšlel přátelství ukončit.

Tak je konec, můj pane! Běda! Síla ducha, statečnost vzdorující veškerému nebezpečí a udivující nepřátele pravdy se nyní vzdává chabé naději nezaručeného pokoje. Já, jenž Vás a Vaše dobré úmysly znám, tomu nemohu uvěřit. Co řeknou lidé, kteří vás zpovzdálí sledovali a obdivovali vaši odvahu, když uslyší, že jste odsoudil jednu z nejlepších knih na světě, knihu, kterou jste tak nadšeně doporučoval svému stádu, jež vám Bůh svěřil do péče...

Vím, že nemám právo vás poučovat, ale protože vás už po této smutné události moje oči neuvidí, dávám vám tímto způsobem navždy sbohem. Posílám vám pokorné díky za přátelství, kterým jste mne ráčil poctit, a pro-

¹² Ibid, str. 155

tože je možné, že se vám moje přímost nemusela vždy líbit, prosím tisíckrát za prominutí...

Až nás náš drahý Bůh a nebeský Otec podle svého velikého milosrdenství po tomto bědném životě shromáždí v budoucím světě, jsem přesvědčen, že mi budete ochoten odpustit přemíru mého nadšení, a že budete zcela přesvědčen o pravdivosti mého přesvědčení a o všem, co vám naposledy, dokud jsem ještě zde, mám tu čest říci. Věřte mi, můj pane, že nelze vyjádřit, jak nevýslovně vás miluji a upřímně ctím, a s jak hlubokým žalem se s vámi loučím.¹³

Dopis však není důkazem konce jejich přátelství. I když se již nikdy osobně nesetkali, Zinzendorf brzy korespondenci s kardinálem obnovil a v roce 1725 mu věnoval francouzský překlad Arndtova *Pravého křesťanství*. Noailles zemřel roku 1729.

Zinzendorfovo přátelství nebylo omezeno pouze na Noailles a La Tour. Velice na něho zapůsobilo evangelizační kázání dominikánského mnicha Antona Dionysia Simona d'Albizi v premonstrátském kostele, a tak se s ním po bohoslužbách setkal. Albizi mu později představil další vedoucí osobnosti jansenitů, jmenovitě dva odvolané biskupy z Boutagne a z Montpellier, kteří se postavili proti Ugenitu. Poznal se také s abbém Pomponem, jenž stál na straně odvolaných biskupů. U dvora se seznámil s kardinálem de Bussy.

Tato pařížská setkání zanechala v Zinzendorfovi celoživotní respekt vůči římským katolíkům. Od té doby už nikdy, jestli vůbec kdy předtím, nebyl schopen uvažovat o pravých křesťanech ve smyslu denominací či frakcí, nýbrž vždy jen ve smyslu jejich společné věrnosti Spasiteli.

¹³ Ibid., str. 161

Zrušené zasnoubení

KONEC Zinzendorfova pobytu v Paříži v květnu 1720 byl také ukončením jeho univerzitních studií. Před dovršením věku pro vstup do státní služby mu stále ještě zbýval celý rok volného cestování. Jinak celkem šťastné období bylo zkaleno napětím mezi hrabětem a rodinou ohledně jeho budoucnosti. V této době čekání, tváří v tvář vzrůstajícímu nesouhlasu rodiny, se v hraběti prohlubovalo přesvědčení, že je povolán ke klášternímu životu. Rozdílnost názoru však nikdy nezničila synovská pouta. Víra mladého muže ve všemocnou Boží prozřetelnost a ohled na páté přikázání ho uchránily od revolvy a roztrpčení.

Světlým bodem roku byla romantická epizoda s osmnáctiletou sestřenicí Theodorou von Castell. Hrabě cestoval z Paříže do Štrasburku a odtud do Švýcarska. Ve Štrasburku napsal srdečný dopis otci d'Albizi, který svědčí o tom, že hrabě dál udržoval styky s nedávno získanými římskokatolickými přáteli ve Francii. V Basileji zůstal dva týdny společně s Friedrichem a Nicholasem von Watteville, kteří se také právě vrátili z Francie. Na trase ze Schaffhausenu do Curychu se seznámil se dvěma ctihodnými duchovními, Mayerem a Werefelsem.

Ze Švýcarska cestoval dál přes Norimberk do Oberbürgu, kde zůstal přes léto u tety z otcovy strany, hraběnky Dowager von Polheim. Zde se zaměstnával nekonečnou korespondencí a psaním. Při přemýšlení o nedávných zkušenostech neprojevil ani trochu chuti na světský život, který vedl před rokem. V odpovědi na blahopřání bratra Karla von Natzmer k návratu z Paříže píše: „Můj drahý bratře, neumíš si představit, jak se mi na mých cestách zdál svět být nanicovatý. Oh, jak ubohá a bídná je velikost a nádhera mocných!“

V tu dobu u něho také skončil vychovatel Riederer a pokračoval

ve službách u Friedricha Christiana Zinzendorfa. Proti oběma předchozím vychovatelům měl Riederer očividně pochopení a takt, potřebný k vedení přecitlivělého hraběte, a tak si vzájemně vyhovovali.

Z Oberbürgu odjel hrabě na Castell navštívit druhou tetu z otcovy strany, Theodorinu ovdovělou matku. Chtěl zde pobýt jen týden, ale nemocí, označenou jako horečka, byl přinucen zůstat zde víc jak dva měsíce, tedy až do konce ledna. V tu dobu se zamiloval do své sestřenice. Podle obvyklého postupu se obrátil na její matku, která ke sňatku vyslovila souhlas. Také její poručník dal souhlas a Zinzendorf Theodoru oficiálně požádal o ruku. Její odpověď, kterou si hrabě vyložil příznivě, však byla ve skutečnosti velice chladná a zněla: „Pokud mne Bůh k tomu povede víc než doposud, nebudu se protivit.“ I kdyby odpověděla příznivěji, neodvážil by se hrabě oficiálně zasnoubit bez souhlasu svých příbuzných. Věděl, že matka souhlasí, protože jí o tom psal. Protože stál také o babiččin souhlas, udělal si ke konci ledna krátký výlet na Hennersdorf. Babička projevila znepokojení nad tím, že jsou s Theodorou pokrevní příbuzní, ale jinak další námítky neměla.

Na zpáteční cestě z Hennersdorfu se věci daly do pohybu zcela jiným směrem. Zinzendorf se kvůli rozvodněné řece Elster musel pozdržet v Plavně. Napsal svému příteli hraběti Heinrichu von Reuss do nedalekého Ebersdorfu, že se odtud nemůže dostat. Reuss mu ihned poslal pozvání na Ebersdorf. Hrabě pozvání přijal a během návštěvy se svěřil, že hledá děvče, se kterým se chce oženit. Za přítomnosti Reussovy matky spolu probírali seznam hraběnek přicházejících v úvahu, včetně Theodory. Reuss o Zinzendorfových citech k ní zřejmě nevěděl. Tehdy Reussova matka poznamenala, že jistě nejlepší možností by byla Theodora, ale že z „důvodů, o kterých Zinzendorf dobře ví,“ pro něho vhodná není.

Poznámka trefila do černého. Ani ne tak z galantnosti jako spíše z pocitu, že to tak Bůh zařídil, se Zinzendorf rozhodl vzdát se přednostního nároku na Theodorinu ruku. Reuss se zdráhal využít přítelovy velkorysosti, nechal se však přesvědčit jeho naléháním. Aby Zinzendorf dokázal, že to, co říká, myslí doopravdy, nabídl příteli, že ho vezme s sebou na Castell. Po příjezdu na Castell se záležitost velice brzy vyjasnila a Theodora a Heinrich se 9. dubna oficiálně

zasnoubili. Při svatebním obřadu, který vedl rada Bonin, se Zinzendorf modlil dojemnou modlitbu a četl Franckeho kázání na text „Co člověk rozsívá, to bude také žít.“

Událost svojí nezvyklostí přirozeně vzbudila velkou pozornost. Když důkladně zvážíme všechny skutečnosti, nezdá se být chování hraběte, který se Theodory vzdal kvůli příteli, neobvyklé. Dívka se mu nikdy výhradně nezavázala. Když po necelých padesáti letech Theodora ovdověla, poslala Spangenbergovi pro jeho životopis Zinzendorfa své stanovisko, v němž otevřeně přiznala, že neměla vůbec chuť přijmout Zinzendorfovu nabídku k sňatku, ale že se podřídila nátlaku matky. Neřekla však ano, pouze ponechala otázku otevřenou, a tím svého ctitele povzbudila. Po jeho odchodu měla do sňatku ještě méně chuti než předtím. Prosila matku, aby o tom informovala hraběte. A končí takto: „Nedorozumění spočívalo v tom, že Zinzendorf řekl, že záležitost byla dohodnuta, kdežto já jsem naopak řekla, že nebyla rozhodnuta.“

Také je třeba dodat, že Zinzendorf a Theodora byli bratranec a sestřenice. Je možné, že babiččiny pochybnosti měly na hraběte hlubší účinek, než bylo navenek patrné. Také si jistě velice dobře uvědomoval, že jeho životní touha se neshoduje s tím, co Theodora od manžela čeká. Na to všechno asi myslel, když se pln pochybností nad zamýšleným sňatkem vracel na Castell a zastavil se na Ebersdorfu. Nebylo to tedy nezdvorné zrušení zasnoubení kvůli nápadníkovi, jemuž byla dána přednost, nýbrž taktické ukončení stavu, do něhož, jak cítil, nepatřil. S vrozenou zálibou v dramatickosti celou záležitost ukončil svým upřímně míněným vystoupením při svatebním obřadu. Matce dívky napsal:

Podle vašeho posledního dopisu považujete za chvályhodný skutek to, že jsem se vzdal hraběnky Theodory kvůli mně drahému hraběti Reussovi. Nepochybuji o tom, že je to Boží vůle, které se pokorně podřizuji, a s radostným srdcem se musím spokojit s vlastní ztrátou, bude-li to v souhlase s jeho moudrostí a milostivými záměry.¹⁴

Příštího roku se oženil s Reussovou sestrou.

¹⁴ Spangenberg, *Leben Zinzendorfs*, I, 190

Zinzendorf byl měsíc po dovršení plnoletosti budoucnosti ve státní službě vzdálen více než kdy jindy. Svě rozpolezení mysli a nálady popsal tetě Henriettě v dopise z Pölzig s datem 23. dubna 1721:

Rozhodl jsem se oprostít od všeho, co je v životě považováno za veliké, a odložit všechnu okázalost a nádheru, vzdát se všech ctižádostivých plánů a jednat podle touhy svého srdce... jež mne vede k volbě života v ústraní. Zde však budu spokojen se svým údělem a šťastně budu užívat pokoje a tihosti, i když tím možná vyvolám pohrdání světa.¹⁵

Hrabě dál pokračuje vysvětlením, že jediným motivem jeho večeré práce na univerzitě a studijních cest bylo oslavit Boha. On sám tuto práci nepovažoval za výjimečnou, i když svět si to mohl myslet. Obrací se na Henriettu s prosbou, aby se snažila jej pochopit, a připomíná jí, že mnoho věcí, které ona má za přirozené, ostatní naopak považují za neobvyklé. Tento dopis byl jedním z mnoha pokusů překonat námitky, které vznikly díky jeho odklonu od rodinné tradice.

Krátce nato navštívil hrabě při cestě za matkou do Berlína starého přítele Franckeho v Halle s úmyslem zjistit možnosti, jež by spojily jeho osud s rozsáhlou hallskou dobročinnou činností. Význačný hallský mecenáš Canstein zemřel před dvěma roky a nikdo ho dosud nenahradil. Než se mohl Zinzendorf vyjádřit, Francke jej předběhl. Hrabě přijal nabídku s nadšením, ale byl závislý na souhlasu rodiny. Souhlas nedostal, což bylo důvodem k dočasnému odcizení mezi ním a Franckem.

¹⁵ Ibid., str. 196

*Životní
poslání*

PŘECHODNÉ drážďanské období trvalo pět let. Teprve potom konečně našel Zinzendorf své životní poslání. K jednotlivým krokům tohoto období patřila koupě bertheldorfského panství nedaleko babiččina Hennersdorfu, svatba, příchod moravských uprchlíků a odchod ze státních služeb.

Zlé začátky v hlavním městě si Zinzendorf způsobil extrémní opatrností před služební přísahou, neboť v přísaze byly obsaženy odkazy na věroučné články luterské církve. Považoval za nezbytné pečlivě je studovat několik týdnů. Pak napsal prohlášení, v jakém slova smyslu může náboženskou přísahu složit. V tu dobu nebyl v Drážďanech vůbec přítomen, protože si hledal místo u dánského dvora v Kodani, kde měl blízkého přítele a vzdáleného příbuzného, korunního prince Christiana. Jeho plány opět zarazila babička, a tak před koncem roku s konečnou platností přijal úřad, za nímž do Drážďan přišel.

Nedorozumění mezi ním a Franckem se zřejmě vyjasnilo, protože brzy po převzetí úřadu poslal Francke Zinzendorfovi blahopřejný dopis s ujištěním o stálých modlitbách za hraběte.

Na začátku svého působení vyjádřil hrabě svému nadřízenému kancléři von Bunowovi přání, aby mu byly přidělovány úkoly spojené se stykem s cizími panovníky. Kancléř ho ujistil, že bude mít jeho žádost na paměti, nezdálo se však, že by jí vyhověl; za pět let služby u dvora v letech 1722 až 1727 se hraběti podle jeho vlastních slov podařilo uskutečnit jen několik málo urovnání mezi sváříci se stranami. Co víc mohl očekávat, když většinu energie věnoval věcem blízkým jeho srdci.

Jakmile se hrabě usadil v Drážďanech, kam ho doprovázel jeho bývalý sluha Johann Georg Heitz, začal každou neděli odpoledne ve svém bytě s bohoslužbami. Heitz pocházel ze Švýcarska a kdysi

sloužil u Zinzendorfovy tety z Oberbürgu. I když byl z reformované církve, zbožností byl spřízněného ducha s Zinzendorfem. Bohoslužby se obvykle konaly od tří do sedmi odpoledne a brzy začaly přitahovat pozornost vzrůstajícího okruhu přívrženců, z nichž mnozí měli tendenci k oddělování se. Součástí shromáždění byla osobní evangelizace, při níž Zinzendorf kladl důraz na osobní odevzdání se Kristu. Neustále odrazoval od odloučení od státní církve, přestože mohla duchovně tak málo nabídnout. V tomto období přišel Zinzendorf poprvé do blízkého styku s lidmi nepatřícími do jeho společenské vrstvy.

Administrátor luteránů v Drážďanech superintendent Löscher znal Zinzendorfa již z Wittenbergu a věděl o jeho věrnosti církvi, jinak by asi tato shromáždění nebyla tolerována. Koncem roku 1726 však byla s konečnou platností zakázána. Sám hrabě pociťoval rozporuplnost vlastní situace. A takto se vyjádřil:

V Drážďanech jsem směl svobodně vykonávat ve svém domě každou neděli veřejná shromáždění. Zvláštní však bylo to, že i když jsem kazatel a moje srdce žije evangeliem, musel jsem si z poslušnosti vůči rodičům přinout meč a jít do úřadu.¹⁶

Opět píše v dopise: „Nesu současné okolnosti trpělivě, protože vím, že jsem na tomto místě jen hostem a na světě poutníkem.“ V tomto rozpoležení na konci roku 1721 napsal svou snad nejznámější píseň *Jezu rač ty sám*, jež se dodnes zpívá ve více jak devadesáti jazycích. Zde je jedna sloka této písně:

Jezu, v dobách všech
řid' ty sám náš běh!
Když i cesta drsná bude,
Ty jen chraň a braň nás všude,
a pak poutníkům
otevři svůj dům!¹⁷

¹⁶ Spangenberg, *Leben Zinzendorfs*, II, 25

¹⁷ Jane L-Borthwick, tr., mel. Adam Drese, *Bratrský zpěvník*, č. p. 286

Vroucí a rozhodné verše jsou odrazem rozpoložení, které obvykle jen stěží bývá u mladých mužů začínajících své celoživotní dílo.

Působení v Drážďanech Zinzendorfovi zabralo vždy jen část roku. V dubnu 1722 byla uzavřena koupě pozemků od babičky a Zinzendorf se začal věnovat jejich zvelebení. K panství patřila také stará vesnice Berthelsdorf, která byla farností už od roku 1346. Spojením dědictví po otci a strýci se podařilo pokrýt větší část kupní ceny. Kdyby Zinzendorf trval na svém nároku na celý dědický podíl, měl by víc než na zaplacení panství. Podíl od otce činil 20 000 tolarů a od strýce 10 000 tolarů. Dědictví po strýci bylo částečně ve vlastnictví nevlastního bratra hraběte Friedricha Christiana, který odmítl sumu vyplatit. Zinzendorf se k velké matčině nelibosti dohodnul na vyrovnání 21 500 tolarů, což byla částka o 6 000 nižší než kupní cena, takže se zadlužil.

Farář působící v Berthelsdorfu měl ve farnosti nesnáze, zemřel ale dřív, než měl příležitost setkat se s novým majitelem panství. Hrabě neztrácel čas a našel místo něho nástupce v osobě pietisty Johanna Andrease Rotha, jenž před dvanácti lety odešel z univerzity v Lipsku a se kterým se poprvé setkal na Hennersdorfu a pak znovu v Drážďanech. Rothe byl velice obdarovaný muž, ale vlastní farnost nikdy neměl vzhledem k námitkám vůči praktikám při přidělování farností. V tu dobu působil v Leube jako vychovatel dětí barona von Schweinitz. Svě schopnosti také prokázal jako kazatel v kostele sv. Trojice v Görlitz.

Hrabě se ujal vlastnictví nového panství 19. května 1722 při oficiálním ceremoniału s tříhodinovým kázáním pastora Schwedlera ze sousedního Niederwiese. Poddaní se zavázali věrností novému majiteli panství. Téhož dne hrabě požádal Rotha, aby se stal jejich farářem. Sluha Heitz převzal dohled nad panstvím, a tak hrabě mohl dělit svůj čas mezi Berthelsdorf a Drážďany.

Dalším krokem byla svatba. Záležitost s Theodorou vyvolala v hraběti vážné pochyby, zda se člověk jako on, člověk s nechutí vůči obyčejnému světskému životu, má vůbec ženit. Je zajímavé, pravděpodobně však čistě jen náhodné, že se tyto myšlenky objevily krátce po sblížení s kardinálem Noailles a jinými francouzskými katolickými duchovními. I kdyby celibát nebyl předmětem jejich

rozhovorů, příklad vysvěcených mužů římskokatolické církve musel mladého idealistického hraběte přitahovat. Ať je tomu jakkoli, studoval téma manželství ve Starém i Novém zákoně, vážně se za tento problém modlil a radil se s přáteli, kterým mohl důvěřovat. Rozhodl se oženit, avšak jen s ženou, která bude sdílet jeho ideály. Tu našel v sestře svého přítele Heinricha, mladé hraběnky jménem Erdmuth Dorothea von Reuss.

Hraběnka byla dcerou zbožného Heinricha X. von Reuss a jeho ženy Erdmuth Benigny. Narodila se 7. listopadu 1700 jako pátá z osmi dětí, z nichž tři brzy zemřely. Heinrich byl jediný bratr. Zinzendorf se poprvé setkal s Erdmuth na zámku Ebersdorf, kde ovdovělá matka s dětmi žila. Bylo to na jeho zpáteční cestě na Castell, kde měl potvrdit předběžné zasnoubení s Theodorou, jak už bylo zmíněno dříve.

Není známo, jak dobře se při prvním setkání poznali. Rozhodujícím pro budoucnost byl náboženský život na ebersdorfském panství, který překonal dokonce i Hennersdorf s jeho pietismem a jenž byl zintenzivněn pobytem mladého hraběte Heinricha v Halle. V době Zinzendorfovy návštěvy Heinrich právě končil studia. Dvacetiletá Erdmuth a její starší sestra Benigna Marie byly známy svou upřímnou a vroucí účastí v *ecclesiole* u nich doma. Zinzendorf později připisuje Ebersdorfu vznik základního plánu na založení Herrnhutu.

Při námluvách, probíhajících rok před oficiálním zasnoubením, měla romantická láska jen malé místo. K zasnoubení došlo 16. srpna 1722 a o několik týdnů později, 7. září, byla svatba. Zinzendorf řekl babičce: „Nikdy se neožením ve světském duchu, ani si nevyberu někoho, kdo se jeho cestám jen trochu přizpůsobuje.“ V červnu před svatbou napsal budoucí tchyni:

Předpokládám, že budeme mít mnoho potíží, protože jsem jen ubohým přínosem, a drahá hraběnka Erdmuth musí se mnou vstoupit do života sebezapření, a také se mnou spolupracovat na důležitém úkolu, totiž pomáhat při získávání duší pro Krista a nést hanbu a posměch za to, že je mi užitečná.¹⁸

¹⁸ Spangenberg, op. Cit., II, 44

V den zasnoubení napsal báseň, která se později stala písní moravských bratří. Mluví o lásce mezi ním a jeho nevěstou, ale je obrazem Kristovy lásky k církvi.

Zinzendorfova svatba se konala na Ebersdorfu za přítomnosti příbuzných ze strany Reussů, Solmsů a Castellů a svatební obřad provedl dvorní kaplan Schubert. Svatba se stala vzorem sňatků, jež brzy byly v obnovené Jednotě bratrské běžné, totiž manželství založených na společném vydání se Kristu a jeho službě. Byla také vzorem kladoucím normální rodinný život na druhé místo za poslání s jeho požadavky a nároky. Vzájemné odloučení obou partnerů, způsobené cestováním, bylo časté a dlouhé.

Život hraběnky v prvním roce manželství a ani po další léta jejich společného života nebyl snadný. Mladá dvojice zůstala na Ebersdorfu až do konce listopadu, pak se přesunuli do drážďanského sídla, které pro ně zařídila babička Gersdorfová. Jejich prvním domovem se stal čtyřpokojový byt na třetím poschodí domu starosty Schwarzbacha, pronajatého za sto tolarů ročně. Nedostatek nadšení pro zaměstnání se projevil na příjmu hraběte, protože si záhy stěžoval, že žijí z peněz za manželčin šperk. To bylo pravděpodobně hlavním důvodem jejich předčasného odjezdu z Drážďan ještě před koncem roku a zimního pobytu na venkově v Hennersdorfu. Dům Zinzendorfových v nedalekém Berthelsdorfu nebyl k obývání dosud připravený, což je přinutilo žít s babičkou. Berthelsdorfské panství nemělo majitele po dvě stě let, bylo velice zchátralé a v takovém stavu bylo spíše přítěží než zdrojem příjmu. Soudě podle hraběnčiny korespondence s matkou, nebyl život s manželovými příbuznými o nic lehčí, než bývá pro mnoho jiných nevěst. Hraběnka s nimi ale vycházela snadněji než emancipovaná a neprovdaná teta Henrietta, které v té době bylo něco přes třicet.

V létě 1723 nacházíme Zinzendorfa opět v Drážďanech. V srpnu se konečně mohli přestěhovat do nového šlechtického sídla v Berthelsdorfu. Po levé a pravé straně nad veřejemi domu, který pojmenovali Bethel, dal hrabě zlatými písmeny napsat tyto nápisy:

Zde jsme jen jako hosté:

Proto tento dům není ani krásný ani trvalý.

Zcela jistě: máme jiný domov

v nebi, kde je všechno jiné.

Pod tím byly napsány odkazy na verše ze Zachariáše 9,12 a 2. Kor. 1,2¹⁹

Bylo moudré, že Zinzendorf od samého začátku manželství předal vedení finančních záležitostí hraběnce. O deset let později v roce 1732 získala skutečný legální nárok na jeho vlastnictví. Moudrým hospodařením zmírnila finanční napětí prvních let manželství. V praktických věcech byla mnohem schopnější než on a v době jeho vypovězení ze Saska nepochybně zachránila jejich majetek před konfiskací, protože byl napsán na její jméno. V tu dobu do Horní Lužice přišli první náboženští exulanti z Moravy, což byla událost, jež zasáhla do Zinzendorfova života takovým způsobem, že v ní nelze nevidět Boží prozřetelnost. Pietistické probuzení se šířilo přes hranice Německa do katolických zemí pod rakouskou vládou a značný počet lidí konvertoval k evangelictví. Protože se nemohli svobodně scházet k bohoslužbám, začali se ohlížet za hranice do zemí protestantům přátelštěji nakloněným. Konvertité, kteří žili v Čechách nedaleko Slezska, přecházeli hranici kvůli bohoslužbám v několika takzvaných „kostelech milosti“, v nichž se po uzavření vestfálského míru protestanté mohli pokojně scházet. Protestantismus ve Slezsku se rozšířil s vítězstvím Karla XII. roku 1706. Pro evangelíky v Čechách a na Moravě, mezi nimiž byli potomci téměř zaniklé *Unitas fratrum*, byla emigrace skutečným řešením.

Klíčovou postavou tohoto probuzení byl Kristián David, narozený roku 1690 na Moravě.²⁰ Byl vychován katolicky, ale na začátku

¹⁹ Uttendörfer und Schmitt, Die Brüder, str. 103

²⁰ Pozn. překl.: Datum jeho narození dlouho nebylo přesně známo; on sám uváděl, že se narodil „přibližně“ roku 1692. Zinzendorf v jeho životopise napsal, že to bylo „pravděpodobně 31. prosince 1690“ a toto datum pak bylo převzato ve všech publikacích, je i na jeho hrobě a pamětní desce na rodném domku v Ženklavě.

Roku 1934 požádalo dánské vyslanectví v Praze o sdělení přesného data narození K. Davida pro životopisný článek o jeho činnosti v dánských koloniích, uveřejněný v publikaci Dansk Biografisk Lexikon. V matrikách římsko-katolického farního úřadu ve Štramberku však ženklavské matriční záznamy z těch let nenalezli. Teprve dalším pátráním v matrikách celé farnosti se zjistilo, že zápisy obce Ženklavy z let 1690–1692 byly omylem vepsány do matriky obce Rybí v téže farnosti. V této německy vedené matrice je na listě 49 nahoře česky připsána poznámka: „Stal se omyl, náležejí do ženklabského dílu na list 133.“ Na konci zápisů z roku 1692 je ještě další česká poznámka: „N. B. Tyto křty za ten 1692 rok patří mezi ženklabské do listu 133.“ Zde opavští archiváři zjistili, že Kristián David se narodil 17. února 1692.

dospělosti měl náboženskou zkušenost, která ho nakonec přivedla do luterské církve. Díky své neklidné povaze, umocněné hledáním duchovního pokoje, pracoval jako potulný tesař a nějakou dobu sloužil v pruské armádě. Pod vlivem pietistického pastora Schaeffera si v roce 1717 zvolil za svůj domov Görlitz ve Slezsku. Během putování byla svoboda bohoslužby jeho hlavním zájmem, jenž ho nakonec prostřednictvím budoucího faráře na Bethelsdorfu Rothého přivedl v Drážďanech v květnu 1722 do kontaktu s Zinzendorfem.

Zinzendorf ihned pocítil sympatie vůči spolubratrům Kristiána Davida a jejich tíživé situaci a slíbil, že vyhledá místo pro několik rodin, které David výslovně doporučil. V tu chvíli sám nebyl ještě dostatečně připraven na to, aby jako trvalé útočiště nabídl svoje vlastní panství, avšak ujistil ho, že najde-li se jiné místo, budou samozřejmě vítáni. Dělal si naděje především na nějaké místo na panství hraběte Reusse poblíž Ebersdorfu, který již několik rebelantů přijal. Kristián David však začal jednat tak rychle, že se vše rozhodlo už příští měsíc bez Zinzendorfova vědomí.

Impulzivní David ihned dorazil na Moravu, aby o rozhovoru s Zinzendorfem informoval přátele. Bratři Augustin a Jakub Neisserové, pocházející z rodin, které udržovaly tradici českých bratří, se rozhodli ihned odejít. O dva dny později, 25. května, už byli se ženami, dětmi a dvěma blízkými příbuznými na cestě do Saska. Putovali pěšky. Desetičlennou skupinu šesti dospělých se čtyřmi malými dětmi vedl sám Kristián David. Cestou o ně pečovali jejich přátelé a v Görlitz se dočasně ubytovali u pastora Schaeffera, zatímco bratři Neisserové s Davidem vyrazili na Hennersdorf za hraběnkou Gersdorfovou.

Když se u ní 8. června objevili, přijala je chladně. Rodinný vychovatel Marche ji však přesvědčil, aby dala zprávu do Berthelsdorfu Zinzendorfovu sluhovi Heitzovi a bratři Neisserové se vydali na zpáteční cestu do Görlitz pro rodiny. Heitz nejprve zamýšlel nově příchozí usadit na jednom statku panství, ale po další poradě s hraběnkou Gersdorfovou se rozhodl umístit je v dosud neobydlené části panství. Našli jim volný dům, kam se mohli ihned nastěhovat, a hraběnka jim dala krávu, aby děti měly mléko.

Prvním úkolem skupinky bylo postavit si vlastní domy. Bystrý

Heitz předvídal, že se budou rozrůstat, a za pomoci Marcha zvolil strategicky významné místo na cestě z Löbau (Libavy) do Zittau (Žitavy) pod úpatím kopce Hutbergu. Kristián David opět neztrácel čas a 17. června padl první strom na stavbu nové osady. Tentýž den Heitz poslal Zinzendorfovi dopis, v němž ho informoval o rychlém běhu událostí.

Hrabě vše schválil, aniž tušil, jak rozhodující pro něho tento moment byl. Následujícího měsíce v dopise Heitzovi píše, že už dal místu jméno „Herrnhut“ (Ochranov) v naději, že společenství, které vzniklo, zde bude nejen pod Pánovou ochranou („*unter des Herrn Hut*“), nýbrž také na stráži pro Pána („*auf des Herrn Hut*“).

Příchod exulantů asi rok pro hraběte vcelku nic znamenal. Plně ho zaměstnávaly záležitosti týkající se majetku, sňatku a náboženské činnosti v Drážďanech. K prvnímu kontaktu s moravskými bratry došlo koncem prosince cestou do Hennersdorfu, kde se v domě Gersdorfů chystal strávit zimu. Když se společně se svojí nastávající za doprovodu Friedricha von Wattewille blížili k Berthelsdorfu, uviděli v lese u cesty nový dům. A když se dozvěděli, že je to nový domov Neisserových, hrabě zastavil, aby jim poželhal, a před odchodem z jejich chudého domu poklekl a pomodlil se. V roce 1722 Zinzendorf nevěděl téměř nic nebo jen velice málo o historii českých bratří, a tak se díval na usídlence pouze jako na opravdové a zbožné lidi a byl šťastný, že je může přijmout do svobodného ovzduší bertheldorfské farnosti. O pět let později věděl už mnohem více a byl daleko více zainteresován. Na jeho bedrech ležela nejen *ecclesiola*, ale také denominace.

Během období let 1722 až 1727, na jehož konci konečně dostal od dvora dovolenou, prožil Zinzendorf polovinu času v hlavním městě. Jeho posláním se stalo řízení záležitostí v Berthelsdorfu a Herrnhutu. Když pobýval v Drážďanech, byl jeho dům dál místem tajných shromáždění.

Zajímavým pokusem, který začal koncem roku 1725, bylo vydávání týdeníku *Dresdener Socrates*. Tento název byl zvolen proto, že hrabě chtěl stejně jako Sokrates „dovést spoluobčany k sebepoznání a vlastním příkladem jim ukázat cestu k dosažení reálné a věčné radosti“. Otevřená kritika života státní církve v novinách způsobila, že úřady třetí vydání zkonfiskovaly. Vydavatel byl z prak-

tického hlediska anonymní, avšak hned nato se Zinzendorf k vydávání přihlásil a *Dresdener Socrates* existoval až do prosince následujícího roku, kdy bylo dokončeno vydání třicátého druhého čísla. Noviny se tiskly v tiskárně, kterou jeho společníci zřídili nejprve v Berthelsdorfu a pak v Ebersdorfu, a v roce 1732 vyšly souhrnně v knižní podobě pod názvem *Německý Socrates*. Ze stejné tiskárny pochází ebersdorfská Bible, vydaná v roce 1726. Byl to běžný Lutherův překlad, s jeho úvodem a předmluvou k epištole Římanům. Překlad také obsahoval Arndtovy poznámky, výklady hraběte a pastora Rotheho, které vyvolaly mnoho námitek. Následkem toho ebersdorfská Bible vyvolala bouři kritiky.

V Ebersdorfu bylo také vydáno Arndtovo Právě křesťanství, jež do francouzštiny přeložil Samuel de Beauval. Bylo věnováno kardinálu Noailles, jak už bylo uvedeno dříve. Friedrich von Wattewille ho kardinálovi předal osobně. Noailles byl velice potěšen prací i věnováním, vyjadřujícím Zinzendorfovu úctu, ale také předvídal, že ve Francii kniha bude zakázána. Zákaz prodeje následoval okamžitě. Kromě Bible a Arndtovy práce byl v tomto období vydán katechismus, zpěvník, náboženské básně a jiné knihy. Hrabě si vždy vysoko cenil rozšiřování levné křesťanské literatury a považoval ji za účinný nástroj šíření evangelia.

Baronka Gersdorfová byla jedinou osobou, jež hraběte držela v polovičatě vykonávané státní službě v Drážďanech. Z jejího vlivu se vymanil 6. března 1726, kdy ve věku sedmdesáti let zemřela. Neznamená to však, že by hrabě vůči jejímu ovládnutí cítil odpor. Přestože nerad dělal to, k čemu ho nutila, nikdy se jejímu rozhodnutí nezpronevěřil, nebo si to alespoň myslel. Díval se na to, co ho rodina nutila dělat, jako na Boží disciplínu, v níž všechny věci napomáhají dobrému, a mezi ním a babičkou byl vřelý vztah. K jejím posledním narozeninám složil tuto ódu:

Vzor milosti, jehož víra a služba ukazuje
mně a jiným, co dlužíme Bohu;
jak bych mohl Kristovo jméno opominout
když tvůj celý život o něm tak svědčí?

Baronka si zřejmě ke konci života začínala uvědomovat, že její

vnučák stojí na prahu velikého díla. Ovšem ne jako státník, nýbrž na místě, jež si sám zvolil. Protože posledních dvanáct let života byla poloinvalidní, nechala se několik dní před smrtí dopravit na venkov do rostoucí vesnice Herrnhut a požehnala všemu, co zde viděla. Na jejím pohřbu kázal sám Zinzendorf.

Babiččina smrt pomohla Zinzendorfovi v následujících měsících získat od matky souhlas pro odchod z Drážďan. Formálně to byla jen dovolená, a tak se v období od jara 1727 až do konce roku 1731, kdy konečně zprerthral svazky se saským dvorem, věnoval státním záležitostem jen příležitostně. Byly to však záležitosti tak nevýznamné, že vcelku jistě lze rok 1727 označit jako konec drážďanského období.

V dubnu tohoto roku odešli Zinzendorfovi do Berthelsdorfu, kde zůstali jen dva měsíce, protože se v červnu stěhovali do nového *Herrschaftshausu* v Herrnhutu. Sídlo, které opustili, si mezitím pronajal baron von Wattewille. Zinzendorfovi měli s sebou malou dcerku Benignu, narozenou 18. prosince 1725. Tři měsíce poté, co se natrvalo usadili v Herrnhutu, se 19. září narodil Christian Renatus. Prvorozený Christian Ernest, který se narodil 7. srpna 1724, žil jen tři měsíce. Zinzendorfovi měli celkem dvanáct dětí, z nichž osm zemřelo v dětském věku.

*Vznik
bratrstva*

v DOBĚ, kdy Zinzendorf opustil Drážďany, aby se plně věnoval životu na svém venkovském panství, se Herrnhut rozrostl již na tři sta osob. Společně se třemi blízkými lidmi, dlouholetým přítelem Friedrichem von Wattewille, farářem Johannem Georgem Rothem a farářem Melchiorem Schaefferem ze sousedního Görlitz, v srpnu 1723 vytvořil společenství, které se stalo známým jako „Úmluva čtyř bratří“. Úmluva byla ve skutečnosti praktickou aplikací Řádu hořčičného semínka. Wattewille také absolvoval studium v Halle, a když rok předtím doprovázel o Vánocích Zinzendorfa do Hennersdorfu, prožíval hluboký vnitřní neklid a hledal pokoj duše. V zimě roku 1723 prožil upřímné obrácení. Svě velké nadání i značné bohatství dal tento švýcarský šlechtic darem k dispozici křesťanům. Rotheho vroucí zbožnost a výmluvná kázání začínaly obživovat berthelsdorfskou farnost, a také měly povzbuzující vliv i na okolní farnosti. Před nějakým časem působil podobně ve své farnosti Schaeffer.

Ti čtyři se zavázali, že budou usilovat nejen o osobní svatost, ale také o svatost celé země, povedou osobní korespondenci na toto téma, budou využívat kazatelny pro podporu probuzení, budou publikovat zbožnou literaturu, pracovat na reformě metod pastorační služby a vnitřního života církve, podporovat práci evangelistů putujících z místa na místo a finančně zajišťovat zřízení křesťanských škol. Na první pohled je patrné, že nebyli původci žádného z těchto cílů, ale pouze se zapojili do programu, který obhajoval před padesáti lety Spener. Pole působnosti nemuseli hledat daleko. Rozhodli se zintenzívnit a rozšířit práci, kterou již dělali v Drážďanech, Berthelsdorfu a Görlitz. A když v Berthelsdorfu, tak samozřejmě také v Herrnhutu, neboť to byla farnost, kde se shromažďovali k bohoslužbám usídlenci.

Nijak neotáleli a pro zamýšlenou tiskárnu zaměstnali tiskaře Got-

lieba Ludwiga z Pirny. Tiskárna měla být zřízena v Berthelsdorfu, avšak dříve, než mohla být uvedena do provozu, odmítl saský ministerský rada v květnu 1724 vydat povolení. Na pomoc přišel hrabě Heinrich Reuss z Ebersdorfu, když dovolil, aby tiskárna byla zřízena na jeho panství v Köstritz, na území s větší správní samostatností. Zde zůstala po dobu dvou let. Zinzendorf a jeho přátelé se neomezovali ve vydavatelských snahách jen na vlastní tiskárnu, ale podle potřeby také využívali tiskárny jiné.

Po nějaké době začali také se školami. Ve skutečnosti tato činnost existovala už před „úmluvou“ z roku 1723, protože několik let předtím hraběnka Gersdorfová založila v Hennersdorfu sirotčinec. A v době, kdy vznikala „Úmluva čtyř bratrů“, darovala peníze na školu pro chudé v Berthelsdorfu. Dalším z prvních pokusů v Berthelsdorfu byla dívčí škola hraběnky Johanny Sophie von Zeschwitz, která se v roce 1724 provdala za Wattewilleho.

V připravených plánech na prostornou budovu s dostatečným počtem místností pro různé činnosti lze rozpoznat seskupení institucí podle Zinzendorfových představ, jež mělo svůj původ v tom, čeho byl svědkem v Halle. Měla zde být akademie pro šlechtické syny, podobná té, jakou navštěvovali Zinzendorf i Wattewille, dále knihkupectví a lékárna. Lékárna byla podle hallského vzoru nejlepším zdrojem příjmů a měla pomáhat udržovat v chodu projekty, které nic nevyvášely. Každý přispěl dvěma sty tolary, sto dostali od kapitána von Schweinitz, dalších sedm set si vypůjčili, a tak dali dohromady peníze potřebné pro začátek. Budovu instituce se rozhodli umístit na úpatí Hutbergu, kde stavěli domy moravští bratři.

Byl to důležitý projekt, ani ne tak proto, že probíhal podle očekávání, ale protože se nepředvídaně stal rozhodujícím momentem vzestupu Herrnhutu. Základní kamen byl položen 12. května. Bylo to ve stejný den, kdy do Herrnhutu přijelo pět mladých mužů ze Suchdola na Moravě. Jejich odjezd z domova byl částečně ovocem duchovního probuzení, především však práce Kristiána Davida. Šířící se probuzení vyvolávalo na různých místech rostoucí útlak ze strany místních vrchností. Řešením byla více než kdy jindy emigrace. Kromě toho se tu v případě některých zainteresovaných objevil nový moment. Neisserovým spolu s několika málo ostatními, kteří již opustili svoje domovy, ke spokojenosti stačilo, že se přestě-

hovali do země, kde si budou moci vydělávat na živobytí a sloužit Bohu podle protestantského přesvědčení. Nyní však někteří uvažovali o myšlence obživení církve českých bratří. Mezi pěti mladíky ze Suchdola byli David Nitschmann, Melchior Zeisberger a Jan Tölschig. Všichni tři byli synové zámožných rodičů, a tak odchodem z domova o hodně přišli.

Vzepřeli se proti nařízení, zakazujícímu účast na soukromých bohoslužbách a rovněž byli připraveni, až se naskytne příležitost, neuposlechnout edikt zakazující emigraci. V noci 2. května 1724 uprchli z rodné vesnice s úmyslem dostat se do polského Lešna, kde se v rámci reformované církve zachovala jakási podobnost organizace českých bratří. Doufali, že pomohou tomuto zbytku uskutečnit znovuoustavení jejich předreformační denominace.

Na cestě do Polska a bezpečně mimo dosah rakouského vlivu se rozhodli pro zajiždku do Herrnhutu, o kterém Kristián David vždy tak nadšeně mluvil. Když 12. května dorazili, nepatrný hlouček malých domů a ubohé obilné pole, zápasící o vzrůst v divoké, dosud neobdělané okolní půdě, na ně příliš nezapůsobil. Rothe je zpočátku přijal chladně, rozehřál se teprve, až když se o nich dozvěděl více. Neisserové měli velikou radost, že je vidí, avšak zklamání nově příchozích stále trvalo. Při setkání s hrabětem se jim zdálo, že o ně jeví malý zájem, protože byl příliš zaměstnán přípravami k položení základního kamene. Během prvních hodin v Herrnhutu získalo těchto pět mladíků dojem, že se neděje pro ně nic významného.

Pak ve tři hodiny slyšeli mluvit Zinzendorfa. Viděli Wattewilleho, jak si kleknul na základní kámen a slyšeli jeho modlitbu. Dojemná řeč, hovořící o účelu budovy, a vroucí, ze srdce jdoucí modlitba, proměnila těchto pět mužů z Moravy v herrnhutské. Tesař David Nitschmann se o jedenáct let později stal prvním biskupem Obnovené Jednoty bratrské. Tkadlec David Nitschmann se stal známým jako „syndikus“, protože působil v Jednotě bratrské jako vyjednaváč s různými vládami. Třetí David Nitschmann zemřel v roce 1729 v rakouském vězení jako mučedník, když byl zatčen na cestě domů na Moravu, kde chtěl pomoci svým přátelům ve víře. Jan Tölschig se stal vůdčí osobností Jednoty bratrské v Anglii. Melchior Zeisberger byl jedním z prvních pracovníků Jednoty bratrské v diaspoře

a po celý svůj dlouhý život zaujímal vlivné místo mezi německými bratry.

Na místě základního kamene postavili školu pro mladé šlechtice, která zde však byla jen rok a půl, pak se z ní stal sirotčinec. Její největší místnost byla prvním místem, kde se kromě kostela v Berthelsdorfu konaly bohoslužby pro lidi z Herrnhutu. Nakonec se z budovy stal *Gemeinde Haus* (sborový dům). Tito muži byli prvními z přibývajících počtu moravských přistěhovalců, kteří viděli v Herrnhutu realizaci snů o obnově církve svých otců.

Zinzendorf, inspirován z Halle, se pustil do uskutečňování záměru vytvořit ze svého panství centrum sítě náboženské a pedagogické práce. Proto krátce po položení základního kamene navštívil s pocitem jistoty Halle, aby svoje plány předložil Franckemu. Očekával povzbuzení a užitečné rady, setkal se však s pravým opakem. Franckeho kolega Anton byl nadšený, Francke sám zřejmě očekával, že bude do záležitosti zasvěcen dříve a díval se na přítelův plán postupu jako na konkurenci vlastním institucím. Nicméně Zinzendorf i Francke si dál zachovali velkou míru vzájemné úcty. Jejich poslední společné setkání v Halle v roce 1726 se neslo v radostném duchu. Následujícího roku po Franckeho smrti se trhlina mezi Halle a Herrnhutem zvětšila.

S rychlým růstem Herrnhutu během prvních pěti let vznikla řada vnitřních i vnějších problémů. K moravským přistěhovalcům, přicházejícím prakticky ze všech německých oblastí vlasti, se připojilo mnoho rodilých německých pietistů i další náboženští fanatikové, kteří pietisty nebyli. Bylo nutné pečlivě prověřovat žadatele o usídlení. Ti, kteří přicházeli z jiných než zdravých náboženských důvodů, byli posláni pryč. Ti, kteří přece jen v Herrnhutu zakotvili, brzy zjistili, že učit se žít pospolu není vůbec snadné, neboť spolu s nadšením si přinesli také rozdílnost názorů. Rozvíjející se obec byla nejednou blízko ztroskotání na skalách nesváru.

Úspěch Kristiána Davida v získávání přistěhovalců z Moravy se setkal se vzrůstajícím odporem rakouské vrchnosti. Mučedník David Nitschmann byl jen jedním z řady těch, kteří zakusili tvrdou ruku zákona. Situace hraběte se začínala komplikovat, protože to vypadalo tak, že sám osobně podněcuje rebelii v cizí zemi. Ve skutečnosti časté cesty Kristiána Davida byly proti jeho výslovnému

přání. Ve snaze zmírnit napětí vykonal Zinzendorf v roce 1726 osobní návštěvu Rakouska, aby záležitost projednal s olomouckým biskupem a kardinálem von Schrattenbachem a jeho bratrem hrabětem Otto von Schrattenbachem, úředníkem v císařských službách. Apeloval na právo protestantů emigrovat, a ačkoli jeho žádost byla založena na ustanoveních vestfálského míru, nedosáhl ničeho. Nebyla vyslyšena ani jeho prosba o osvobození Nitschmanna. Zinzendorf se později dozvěděl, že byl sám v nebezpečí uvěznění, před nímž ho zachránila jen krátkost návštěvy. Byla to první z mnoha dalších cest, které kvůli herrnhutským po zbytek života vykonal.

Další problémy přicházely od majitelů sousedních panství, kteří si stěžovali, že Herrnhut láká jejich nájemce z domovů a že podvrací poslušnost vůči vrchnosti. Ke stížnostem se připojili i nepřátelští kněží ze sousedních farností, neboť Rotheho výmluvnost tak naplnila berthelsdorfský kostel, že budova potřebovala rozšířit. Vládní zamítnutí žádosti o povolení tiskárny nepochybně pocházelo z této opozice. Opozice vynaložila úsilí až v hlavním městě, aby mimocírkevní činnost v Herrnhutu byla potlačena. Avšak měli hrabě v Drážd'anech nepřátele, měl také přátele, a tak nové společenství zůstalo a dál mohlo jít vlastní cestou.

Vnitřní těžkosti v Herrnhutu byly mnohem vážnější. Někteří z novousedlíků byli luteráni, jiní kalvinisté, a jiní naprostí odpadlíci ze státních církví. Přistěhovalci z Čech a Moravy byli navenek římsští katolíci. Jejich osobní duchovní život se projevoval v tajných shromážděních, kde se prakticovala prostá biblická zbožnost, podobná zbožnosti českých bratří, před nedávnem obživená pietismem vzešlým z luterství. Ačkoliv byli vděční svému luterskému dobrodinci, zdráhali se vzdát se vlastní identity okamžitým připojením se k berthelsdorfskému sboru. Problémy obce vzrostly s příjezdem skupiny schwenkfeldiánů, které v sousedním Slezsku už přestali tolerovat. Byli to stoupenci slezského šlechtice Kaspara Schwenkfelda, Luthe-rova současníka, který nesouhlasil s reformátorem v mnoha záležitostech, zvláště ve Sv. večeři Páně, a tak si založil vlastní sektu.

Od samého začátku pastorační služby bylo zřejmé, že Rothe s Heitzem na sebe budou narážet. I když byli oba pietisté, luterství jednoho se nemohlo dohodnout s kalvinismem druhého. K předmětům sporů patřilo vyvolení, zpověď a chléb, používaný při Sv. ve-

čeři Páně. Po celý rok byli ti dva v sobě a jen Wattewillův takt pomáhal mírnit jejich neshody. Problém se vyřešil Heitzovým odjezdem v srpnu roku 1723.

Když později počet uprchlíků z Moravy vzrostl, třenice mezi nimi a řádnými členy farnosti se ještě prohloubily. Sporným bodem byla forma vyznání hříchů před Sv. večeří Páně. Moravané dávali přednost zpovědi společné před individuální, kterou ve farnosti zavedl Rothe. Zinzendorf přesvědčil Rotheho, aby se podřídil, ale vždy čas od času se objevily další otázky. Moravané v souladu se svými tradicemi se obvykle přikláněli k méně liturgické formě církevního života, než jakou poznali v luterské církvi.

Pokud hraběti povinnosti u dvora dovolovaly, snažil se tyto spory osobně urovnávat. Například na sklonku roku 1725 prožil téměř tři dny a tři noci v sebezpytujících rozhovorech s herrnhutskými, v nichž se učil znát jejich přesvědčení a svobodně s nimi sdílel své vlastní. Zvláště užitečná byla řada biblických hodin, které vedl po těchto rozhovorech. Úsilí bylo úspěšné, jak lze zjistit z korespondence mezi Zinzendorfem a Franckem. Když se Francke dozvěděl, co se děje, velice mírným způsobem svého přítele napomenul, aby sektářství netoleroval a připomenul mu, že má jako člověk vysoce postavený povinnost držet se augsburského vyznání. 2. března 1725 mu hrabě odpověděl: „Pán na nás spočinul svou milostí, a tak po dostatečném vyučování jsou všichni už několik měsíců zajedno a zůstávají v bratrské lásce.“ Kristián David později ve vyprávění o začátcích Herrnhutu přidává své svědectví o účinnosti Zinzendorfova lití oleje na rozbouřenou hladinu.

Ve stejnou dobu – totiž začátkem února 1725 – ve snaze o lepší mezilidské vztahy zavedl Rothe za Zinzendorfovy podpory ve shromáždění některé „apoštolské úřady“. Požádal jistý počet osob obou pohlaví, aby po bohoslužbách neodcházeli, neboť jsou vyvolení ke zvláštní službě. Kdo projevil ochotu, byla mu losem přidělena konkrétní služba. Byl to asi první případ použití losu v Herrnhutu. Tak se stali někteří exhortátory, jiní učiteli, další měli navštěvovat nemocné, či rozdělávat almužny nebo být dohlížiteli. Byli mezi nimi jak řádní členové berthelsdorfské farnosti, tak přistěhovalci. K řádným členům patřil baron von Wattewille a jeho snoubenka, krejčí Mordelt, zahradník Hahn a selská dívka Anna-Lena. Z přistěhovalců

to byl Kristián David, Jakub Neisser s manželkou a Georg Jäschke. Výsledkem nebylo jen samé požehnání. Ačkoliv příští rok a půl nebyl nijak zvlášť těžký, Herrnhut měl daleko do ideálního společenství. Mnozí z vesničanů nebyli dosud připraveni na to, aby přijali radu nebo napomenutí od lidí sobě rovných, kterým nové uspořádání propůjčilo autoritu.

Neklidný duch Kristiána Davida působil Zinzendorfovi i jeho přátelům rostoucí znepokojení. Byl ustanoven k navštěvování nemocných, ale příliš pozornosti svému úkolu nevěnoval, a kdykoliv cítil, že je veden, odešel na další evangelizační cestu. Společenství se nemohlo spolehnout ani na jeho tesařskou zručnost, kterou tak naléhavě potřebovalo. Je pravda, že skrze tyto cesty přicházeli stále noví lidé, ale muž, který tolik vykonal pro vznik Herrnhutu, v následujících dvou letech jednal pouze na vlastní pěst.

Události rychle spěly ke krizi, spojené s příchodem fanatika Johanna Sigmunda Krügera (přišel do Herrnhutu v srpnu 1726). Zinzendorf byl v tu dobu v Rakousku. Krüger rok předtím působil na Zinzendorfovo doporučení jako advokát ve službách hraběte Reusse v Ebersdorfu. Tam se dostal do teologických sporů s dvorním kazatelem Schubertem a v důsledku toho mu bylo zakázáno přistupovat ke Sv. večeři Páně. Později bez jakéhokoliv oprávnění napsal a vytiskl v Zinzendorfově tiskárně na Ebersdorfu velice scestný pamflet o Kristu. Spisek byl ihned zkonfiskován a Krüger z Ebersdorfu propuštěn. Zinzendorf sice nesouhlasil s jeho názory ani s konfiskací spisku, ale protože v minulosti na něho velice zapůsobila Krügerova duchovnost, dostal se Krüger do Herrnhutu. Tato záležitost se stala jedním z mnoha příkladů Zinzendorfovy velkomyslnosti, přinášející však jen žal.

Krüger nepřišel pokorně jako člověk bez práce, ale jako mesiáš. Chtěl, jak sám říkal „jít mezi Židy a hlásat Ježíše jako trojjediného Boha“. Netrvalo dlouho, a jako mnoho jiných samozvaných proroků, začal přitahovat další stoupence. Mezi prvními a velice nadšenými následovníky byl sám Kristián David. Krügerova přitažlivost spolu se zdáním výjimečné zbožnosti a vzrušujícími poselstvími našla ve frustrovaném společenství oporu. Mnozí sdíleli Davidův názor, že rutinní náboženský život luterské církevní obce nestojí vůbec za to, aby kvůli němu museli odcházet z domovů. Když Krü-

ger kázal rozchod s církví a zvláště pak naprostou zdrženlivost vůči svatému přijímání, uhodil na pravou strunu.

Návštěva pastora Steinmetze v Herrnhutu na Zinzendorfovo pozvání v prosinci 1726 však měla opačný efekt, než Zinzendorf očekával. Steinmetz spravoval církev v pohraničním městě Těšín a byl duchovním rádcem evangelíků na Moravě. Hrabě se domníval, že by Steinmetz mohl pomoci. Lidé si však zřejmě mylně vyložili jeho slova o bratrské lásce a nabyli dojmu, že je na jejich straně a v opozici vůči církevní linii Zinzendorfa a Rotheho. Krátce poté byla většina herrnhutských zcela na straně Krügera, jenž označoval Zinzendorfa jako „šelmu“ a Rotheho za „falešného proroka“. Odpadnutí Kristiána Davida došlo až tak daleko, že si vystavěl chalupu mimo obec a vykopal vlastní studnu.

Když koncem roku 1726 nesnáze vrcholily, Krüger se psychicky zhroutil a jeho stav byl tak vážný, že musel být pod dohledem. Naštěstí 15. ledna po přechodném uzdravení Herrnhut opustil a vyjma jedné krátké návštěvy o patnáct let později se sem nevrátil. Nikdy se však zcela neuzdravil, vedl žalostný život a bloudil z místa na místo jako žebrák.

Smutný odchod Krügera byl bodem zvratu v krizi, ale trvalo ještě několik měsíců, než bylo dosaženo pokoje. Zinzendorfova trpělivost byla pozoruhodná. Na své straně měl pouze několik lidí, jmenovitě Wattewilla, budoucího biskupa Davida Nitschmanna, Martina Dobera a lékaře Gutbiera, avšak doposud se vyhýbal užití pravomoci majitele panství a nepodniknul žádnou akci proti vzájemně znesvářeným lidem. Rothe byl méně trpělivý a z kazatelny jejich postoje vyvracel. Hrabě se domníval, že tím jen přilévá oleje do ohně. Svým založením byl vždy proti vynucování církevního konformismu vnějšími nařízeními. Jeho jediným zájmem bylo, aby se v Herrnhutu nedělo nic v rozporu s augsburgským vyznáním. Pokud bychom za obtíže nezralého společenství dávali vinu Zinzendorfovi, nebylo by to kvůli jeho vlivu, nýbrž pro téměř naivní nezasahování. Obec konečně dospěla k přátelskému urovnání nesváru až poté, co se pevněji prosadil jako pán panství.

Hrabě a pastor se shodli na rozdělení práce mezi Herrnhutem a Berthelsdorfem, jež bylo výsledkem jejich odlišných pohledů na věc a její řešení. Rothe měl volnou ruku v Berthelsdorfu a Zinzen-

dorf ho zde jen podporoval, naproti tomu Zinzendorf sám musel působit jako pomocný pastor a katecheta a podle svého uvážení jednat s moravskými bratry v Herrnhutu. K tomuto uspořádání došlo ihned po uvolnění hraběte ze státních služeb a veřejně bylo vhlášeno v neděli po Velikonocích roku 1727.

Zinzendorf byl schopen posoudit situaci mnohem lépe, protože nyní ve společenství žil. Od dubna do června pobýval v Berthelsdorfu, pak v nově postaveném *Herrschaftshausu* v Herrnhutu. Aby mohl věc vzít úplně do svých rukou, svěřil obchodní záležitosti manželce a Wattewillemu a bývalý rodinný vychovatel Marche se ujal role právního zástupce. Hrabě měl volné ruce, a přestože dosud nebyl ordinován, soustředil se nejprve na sblížení s herrnhutskými, podobně jako se nový pastor seznamuje se svými farníky. Netrvalo mu dlouho, aby poznal, co potřebují. Pochopil, že problém Herrnhutu je dovolit moravským bratrům, aby si ponechali v rámci státní církve svoji identitu, jež byla pokračováním staré *Unitas Fratrum*. To znamenalo zřízení systému církevní kázně, jež byla jedním z charakteristických rysů staré Jednoty. Provedení, aniž by došlo k porušení saského církevního práva, však bylo choulostivou záležitostí. Pomohl Rothe jako farář a Marche jako právní poradce. Během jednoho měsíce Zinzendorf podnikl kroky, které se předtím zdráhal udělat, a pro Herrnhut vypracoval soubor pravidel, zajišťujících občanský život i organizovanost v rámci farnosti státní církve.

12. květen 1727 se stal milníkem v historii obnovené Jednoty bratrské, protože tento den byla oficiálně přijata nově vytvořená herrnhutská ústava. Při této příležitosti hrabě svolal tři sta usedlíků ke společnému setkání, na němž tři hodiny mluvil o zlu rozkolu a o cíli navrhované smlouvy, kterou jim předložil. Jedna část, pojednávající o občanských povinnostech, se nazývala *Panské příkazy a zákazy*, další, navržená do formy čtyřiceti dvou ustanovení, týkajících se společenství jako obecnství křesťanů, se nazývala *Bratrská smlouva bratrů z Čech a Moravy a dalších, zavazující je chodit podle apoštolského zákona*. Příkazy a zákazy byly napsány formou obvykle užívanou v nově vzniklých oblastech a měly právní charakter, naproti tomu stanovy byly souborem pravidel dobrovolné náboženské organizace a měly význam jako vzor pro budoucí společenství Jednoty bratrské.

Na jednomyslném a horlivém přijetí pravidel měl velký podíl takt, se kterým byla tato pravidla formulována. Duchem katolická, dovolovala různost názorů. Důraz kladla na praktické křesťanské chování, byla dostatečně jasně definována, a tak se z nich nestaly neurčité všeobecnosti. Stanovy se čtyřiceti dvěma body začínají v tomto duchu:

Obyvatelé Herrnhutu si budou navždy připomínat, že Herrnhut byl vybudován milostí živého Boha, že je to dílo jeho rukou, že nebylo jeho úmyslem vystavět nové město, ale pouze sídlo pro bratry a bratrskou věc.

Herrnhut a jeho původní obyvatelé musí zůstat ve stálém svazku lásky se všemi dětmi Božími, ať jsou jakéhokoliv náboženského přesvědčení, nesmějí nikoho odsuzovat, nesmějí s nikým vstupovat do sporů a chovat se nepěkně vůči druhým, nýbrž se mají snažit sami zachovávat čisté učení, prostotu a milost.²¹

Události 12. května byly zakončeny slavnostním slibem, při kterém se jednotlivci v přítomnosti ostatních podáním ruky hraběti zavázali žít podle nového řádu. Zvlášť působivá byla přítomnost Kristiána Davida, kterého se v předchozích týdnech podařilo získat zpět. Cennou dochovanou zprávou o dobách herrnhutských nesnází a jejich řešení je dopis, který o rok později David napsal Heitzovi. Jeho hodnocení je na člověka tak hluboce ponořeného do víru událostí překvapivě objektivní a dostává se v něm plného uznání Zinzendorfové lásce a nestrannosti během proměny nesváru v harmonii. Rothe vychází podle Davidova mínění s poněkud menší ctí. David byl toho mínění, že kdyby byl hrabě zasáhl dříve, než se projevila Rotheho neobratnost, mohli si ušetřit hodně rozbrojů.

Prvním krokem tohoto památného dne počátku organizace obce byla volba dvanácti starších. Aby bylo zdůrazněno, že funkce starších jsou čistě duchovní, bylo ustanoveno, že do ní nebude volen nikdo ze šlechtického rodu nebo s vyšším vzděláním. Proto tedy prvními staršími byli lidé, kteří pracovali rukama, jako tesař, tkadlec, nožíř, hrnčír a švec. Mezi zvolenými staršími byl také Kristián David, a tato skutečnost ho hluboce dojala. Čtyři z těchto dvanácti

²¹ Memorial Days of Renewed Church of Unitas Fratrum, str. 111

byli 20. května losem vybráni za „vrchní starší“. Byl to Kristián David, tkadlec Melchior Nitschmann, Christopher Hoffmann, jeden ze schwenkfeldiánů a Georg Nitschmann, jenž byl stejně jako David tesařem. Byli to prototypy generací moravských misionářů a kazatelů cestujících po diaspoře, pokorně sloužících všude tam, kam je církev vyslala.

Brzy také ustanovili ponocné a dohlížitele na veřejné práce na polích, zahradách a ulicích. Jiní pečovali o nemocné, další měli na starosti almužny chudým a různé zvláštní úkoly. Ponocní oznamovali celou hodinu chvalozpěvy ze šesti stanovišť v obci. Připomínkou na školní léta hraběte v Halle byly kroužky nebo skupinky, známé jako *Bunden*, jež měly sedm nebo osm duchovně vzájemně si blízkých členů.

Události 12. května zahájily měsíc trvajících duchovních probuzení, v němž se rozplynuly všechny předchozí nesváry, takže v létě 1727 se z Herrnhutu stává bratrstvo. Hrabě jako jeho správce byl ve středu dění a vzrůstajícího tempa duchovního života. Srdcem systému správy církevní obce byly časté porady hraběte se staršími. Další v pořadí byla setkání s ostatními, kteří byli určeni do nějakého úřadu. Pravou rukou hraběte byl Wattewille. Také farář Rothe byl zasažen větší duchovností a jeho kázání měla postupem času rostoucí vliv. Na bohoslužby s písněmi, modlitbami a svědectvími v Berthelsdorfu i Herrnhutu byl přitahován stále větší počet návštěvníků z okolních obcí. Vznikla proto tedy takzvaná setkání „hostů“, jež pro návštěvníky, kteří se nevešli na ranní bohoslužby, začínala v neděli odpoledne a konala se po dlouhou dobu pravidelně v Herrnhutu.

Zinzendorf si byl velice dobře vědom skutečnosti, že moravské emigranty má na své straně jen jako skupinu náboženských nadšenců. O církvi jejich otců měl k dispozici velice málo konkrétních informací. Sami emigranti měli jen chabé znalosti vlastní historie. Z toho částečně vyplynula jeho váhavost povolit jim, aby opustili oficiální luterské bohoslužby. Náhled na věc začal měnit během týdnů mezi 22. červencem a 4. srpnem, kdy se radil se svým příbuzným baronem Gersdorfem v Hartmannsdorfu v sousedním Slezsku. Během této návštěvy v městské knihovně v Žitavě náhodou narazil na výtisk *Ratio Disciplinae*, což byla latinská verze stanov českých

bratří, k níž roku 1660 biskup Jan Amos Komenský napsal historickou předmluvu. Zinzendorf jako věčný oponent sektářství si při čtení těchto stanov a historie poprvé uvědomil, že se zde nejedná o sektu, nýbrž nepopíratelně o církev předcházející vlastnímu luterství.

Ihned vypracoval německý výtah brožurky pro herrnhutské a po svém návratu ji předal ve společenství. Lidé byli okamžitě zaujati podobností mezi organizací církve jejich otců a stanovami, které před nedávnem vypracovali. Viděli v tom zásah Boží, což ještě více upevnilo morálku komunity.

Vyvrcholením probuzení byla Sv. večere Páně ve středu 13. srpna, jež je obecně považována za duchovní zrození Obnovené Jednoty bratrské. Mimořádnou Večeři Páně svolal Rothe a s hrabětem při ní hrál vedoucí úlohu. Byla doprovázena pozoruhodným vzestupem zbožného vzrušení, které začalo už předcházející neděli při ranních bohoslužbách. Rothe začal onoho památného dne s přípravou v Herrnhutu, odkud pak shromáždění odešlo pěšky do berthelsdorfského kostela. Tam po confirmaci a přijetí dvou děvčat do sboru hrabě společně s věřícími pokleknul, vroucně se modlil a vyznával hříchy. Následovaly další tři modlitby. Farář Johann Süss z Hennersdorfu pronesl rozhřešení a podával chléb a víno. Rothe se účastnil jen jako člen sboru. Bohoslužby byly doprovázeny pozoruhodnou přítomností Ducha svatého. Reálnost této zkušenosti byla potvrzena ovocem, které přinesla.

V modlitbách bylo obzvlášť pamatováno na Kristiána Davida a Melchiora Nitschmanna, kteří nebyli přítomni, protože byli na misijní cestě v Sorau v Maďarsku. V tu dobu se chystali do nedalekého Sablatu na návštěvu Davida Schneidera, o němž si Kristián David byl vědom, že ho dříve svými separatistickými názory svedl na nesprávnou cestu. Také si zde chtěli prohlédnout zvonici v sirotčinci jako vzor pro Herrnhut. V sirotčinci byli Kristián David a Nitschmann se Schneiderem najednou kolem desáté hodiny mocně puzeni k modlitbě, což ihned udělali. Po návratu do Herrnhutu se ptali, co se toho rána 13. srpna dělo. Dozvěděli se o Večeři Páně a o modlitbách, které probíhaly ve stejnou dobu, kdy se oni v Sablatu také modlili.

O rozhodujícím významu 13. srpna na moravské hnutí výmluvně hovoří svědectví Kristiána Davida. Píše: „Je to vpravdě zázrak Boží,

že tolik způsobů a konfesí jako katolíci, luteráni, reformovaní, separatisté, gichteliáni a jim podobní, jsme mohli být spojeni v jedno.“ Spangenberg, i když nebyl účastníkem, mluví za bratry: „Byli pokřtěni Duchem svatým v jednu lásku.“ David Nitschmann píše: „Od té doby se Herrnhut stal živým sborem Ježíše Krista.“ Zinzendorf sám označuje tento den jako „sborové letnice“.

Nebylo by správné usuzovat, že letniční zkušenost 13. srpna 1727 udělala v Herrnhutu konec vši nejednoty. Hluboká náboženská zkušenost přece jen zmírní některé obvyklé třenice společného života, ale také vytváří nové třecí plochy, které by bez probuzení jinak nevznikly. Tak tomu bylo i v Herrnhutu. Za celkovým obrázkem kvetoucího harmonického společenství ve vši vážnosti stále existovaly stíny. Rozdíl byl však ten, že po roce 1727 mělo moravské bratrstvo dostatečnou hybnou sílu k snadnému překonání problémů. Pokrok, o němž bude řeč v následující kapitole, nebyl nikterak bez doprovodných tenzí, ale bylo to spíše *esprit de corps*, jež dřívější krize měnila na pouhé epizody.

Velice ožehavým problémem byl status herrnhutského společenství vůči luterské farnosti v Berthelsdorfu. Čím více se Herrnhut rozrůstal, tím bylo obtížnější brát ho jen jako společenství. Mnohým bylo zřejmé, že se Zinzendorf dostal daleko za představy pietistického společenství. Nepřátelští kritikové ho obviňovali, že podporuje sektu. Přítomnost jednoznačných odpadlíků jako byli schwenkfeldiáni, i když se částečně přizpůsobili, vůbec neprospěla věci. Pastoři ze sousedství se pravděpodobně ze žárlivosti dovolávali řešení. Rothe sám začal být citlivý na tyto kritiky a vůči Herrnhutu ochladl, i když to bylo až po roce 1737, kdy nakonec odešel na jinou farnost.

V létě 1728 byl hrabě v Jeně a za jeho nepřítomnosti někteří kritikové z řad duchovních přesvědčili Rotheho, aby učinil pokus skoncovat se jménem a řády bratrské církve. Řešením mělo být úplné splnutí s luterskou farností. Rothe přesvědčil Kristiána Davida a další starší o moudrosti tohoto kroku, k jehož obhajobě použil argumentu, že nejenže zabrání pronásledování Herrnhutu, ale také usnadní situaci pronásledovaných evangelíků, kteří ještě zůstali v Čechách a na Moravě. Bratří, kteří by se pravděpodobně postavili proti tomuto kroku, byli podobně jako Zinzendorf pryč na misii,

a David a Andreas Beyer, vůdcové frakce chtějící zapomenout na bratrskou disciplínu, odešli do Jeny poradit se o záležitosti s hrabětem. Pokud čekali jeho souhlas s plánem, byli zklamáni. Zinzendorf a bratří, kteří s ním do Jeny odešli, byli vehementně proti, což vyjádřili dopisem ze 13. srpna podepsaném Davidem Nitschmanem, Georgem Böhnischem a Matthiasem Mikschem. O několik dní později se do nich hrabě pustil svými námitkami v dopise, v němž herrnhutským připomněl svá práva feudálního pána.

Na mysl mu přicházely nejrůznější úvahy. Byl přesvědčen, že toto jednání nereprezentuje přání většiny moravanů, neboť když budou připraveni o starobylý název a církevní předpisy a ustanovení, opět nebudou mít klid a opustí Herrnhut i státní církve. Výsady, kterých se měli vzdát, patřily na prvním místě k stimulům, přitahujícím mnoho emigrantů. Dále zavrhl argument, že by tak bylo možné vyhnout se pronásledování. V tu dobu také pravděpodobně sám Zinzendorf už viděl praktickou cenu církevní disciplíny, v níž Herrnhut prožil jeden rok. Jeho názory podpořili rovněž jenší studenti, udržující přátelské vztahy s moravským hnutím. Tato skupina v dopisu sestaveném Spangenbergem a podepsaném sto dvěma studenty a profesory naléhala na herrnhutské, aby se nestyděli za své otce a zachovali bratrskou jednotu a disciplínu.

Rostoucí zralost bratrstva, mírná ohleduplnost a taktnost hraběte a jeho vnímavost pro právnícké detaily způsobila, že ani takový zásadní rozdíl v názorech společenství nijak vážně nenarušil, k čemuž by asi v dřívější době došlo. Zinzendorf byl až do 12. října mimo Herrnhut a ještě po jeho návratu byla zřejmá napjatost situace. První večer hovořil se svým sekretářem Tobiasem Friedrichem až do tří do rána. Několik dní mu trvalo, než promluvil veřejně před společenstvím. Pokud pocítoval rozmrzelost vůči Rothemu za jeho podíl v celé záležitosti, nechával si ji pro sebe. Když 17. října hrabě oslovil společenství, hovořil na text z Galatským 5,9-10: „Málo kvasu celé těsto prokvasí. Ale já k vám v Pánu mám důvěru, že se neuchýlíte k jinému smýšlení. Ten však, kdo vás uvádí do zmatku, neujde soudu, ať je to kdokoliv.“ Ať se zdají být tato slova sebevícé příhodná, Zinzendorf si je nevybral předem, nýbrž je náhodně otevřel při vstupu na kazatelnu. Herrnhutští byli přesvědčeni, že zůstanou Jednotou bratrskou.

Sporná záležitost byla dále projednána na setkání starších, při němž jednání Kristiána Davida bylo označeno ani ne tak za svéhlavé a úmyslné odchylení se od prozíravosti, nýbrž jako chyba úsudku. Přesto však považovali za nejlepší, aby rezignoval na funkci staršího, což udělal v duchu mírnosti. V tu dobu byly také provedeny změny v obsazení čtyř vrchních starších. Aby se situace vyjasnila, byly přepracovány stanovy zahrnující *Bratrskou smlouvu a Panské příkazy a zákazy*, jež byly poprvé čteny 12. května předešlého roku a shrnuty pod názvem *Panské příkazy a zákazy*. Důvodem k tomuto kroku bylo, že *Bratrská smlouva* byla mnohými považována za vyznání víry, a tak mohla být postavena mimo zákon, kdežto *Panské příkazy a zákazy* byly v naprostém souhlasu se saskými zákony. Nové vypracování nevyžadovalo znovu podpisy místních usedlíků, neboť se předpokládalo, že všichni obyvatelé jsou podřízeni zákonům společenství. Tato revidovaná pravidla ze 6. listopadu 1728 se hlásila k věrnosti luterské formě vyznání víry a bohoslužby, ale obsahovala navíc specifická ustanovení týkající se dodržování určitých zvyků českých bratří.

Záležitost byla tedy šťastně skončena, ale Zinzendorf stále ještě nebyl spokojen. Proto následujícího léta připravil a notářsky ověřil dokument, obecně známý jako *Notariats-Instrument*, jež celou záležitost právnicky uzavřel. Postupoval následovně: svolal německého a českého faráře z nedalekého Grosshennersdorfu, dále faráře z vlastní farnosti, berthelsdorfského soudce a lidi z Herrnhutu. Herrnhutské seznámil s řadou prohlášení, která pak připravil jako notářskou listinu či dokument, již 12. srpna 1729 podepsalo osmdesát tři lidi z čtyřiceti sedmi rodin. Dokument byl 27. září podepsán hrabětem jako majitelem panství a farářem místní farnosti Rothem. V listině je popsán vznik Herrnhutu a je v ní zdůrazněno, že bratři nejsou separatisté ani sekta, nýbrž potomci dávné církve, uznávané Lutherem i Kalvínem. Dokument vyjadřuje věrnost augsburgskému vyznání víry a naději v dobrou vůli vrchnosti.

Spangenberg v popisu této události upozorňuje na několik bodů v listině, ke kterým se bratři zavazují a jež jsou vyjádřením myšlení hraběte. Bratři 1) nebudou prohlašovat nikoho ze svých potomků za bratra nebo sestru, pokud se neobráťí; 2) budou považovat za pravou církev jen tu, v níž je Boží slovo kázáno čistě a jednoduše

a jejíž členové podle něho žijí; 3) ne ve vlastní síle a schopnostech, nýbrž z moci Ducha svatého se nikdy nebudou oddělovat od nikoho, kdo věří v Ježíše jako svého Pána, i když tato osoba může z nevědomosti nebo svedení špatně vykládat některé části Písma; 4) nedostatek kázně mezi probuzenými lidmi je závažný nedostatek a společenství nesmí být obviňováno kvůli někomu, kdo se nenechá ukáznit, nýbrž hanba padá na tohoto jedince; 5) nikdy si nepřestanou říkat bratři a sestry, protože tento název je biblický, avšak přidání názvu čeští nebo moravští bude považováno za sektářské; 6) nebudou se spoléhat na zásluhy svých předků, nýbrž sami se budou snažit být duchovně živí; 7) nebudou milovat své životy víc než věčné věci, protože je lepší svůj život obětovat, než zapřít duchovní pravdy.

Zinzendorf sám vysvětluje své jednání:

Žádala to ode mne vděčnost vůči církvi, k níž jsem patřil, a její reformátoři, které Bůh posvětil. Kdybych si nechal ujít tuto příležitost ke sjednocení bratří, určitě bych se nemohl považovat za Lutherova přítele. Kromě toho jsem zcela jasně viděl, že kdybych strpěl jejich odloučení, někteří z nich by přešli do jiné velké církve a ztratili by svoji duchovnost, jiní probuzení by se rozštěpili do menších sekt a způsobili by nekonečně mnohem více zmatku než užitku.²²

²² Spangenberg, *Leben Zinzendorfs*, str. 82

Rozkvět herrnhutského společenství

PĚT let od roku 1722 do roku 1727 trvalo, než vzniklo bratrstvo, jež se později stalo známým jako Obnovená Jednota bratrská. V dalších pěti letech proběhla většina událostí, určujících osobitou roli bratří v církevním světě Evropy a Ameriky po další dvě století. V centru tohoto vývoje byl sám Zinzendorf. Rok 1727 je dobou přelomu, kdy se Zinzendorfov pietismus začíná odklánět od své původní formy. V letech bezprostředně následujících se Herrnhut stává obcí, jež slouží jako model více jak dvaceti moravským bratrským sborovým obcím, založeným během dalších padesáti let. V jejich komunitách splynul pietismus a kázeň českých a moravských bratří s duchem osobitých jednotlivců.

Jakmile se hrabě přesvědčil, že Herrnhut si může zachovat vlastní identitu v rámci státní církve, neztrácel čas a formoval materiál, jenž se mu dostal do rukou. Téměř přes noc se obec stala úzce spjatou nábožensko-sociologicko-ekonomickou jednotkou. Ačkoliv Zinzendorf svým původem a osobností dominoval, organizace byla pozoruhodně demokratická. Městské shromáždění a církevní rada řídily světské a náboženské záležitosti. Komunální soudní dvůr dohlížel na zemědělství, řemesla a obchod a ve sporech fungoval jako rozhodčí soud. Starší, jejichž úřady byly zřízeny mezi prvními a jejichž počet se z původních dvanácti změnil, pokračovali ve svých povinnostech duchovního dohledu. Docházelo k neustálým personálním změnám nejen mezi staršími, ale i v případě většiny ostatních úřadů. Zinzendorf se domníval, že dokud nebudou lidé schopni zastávat nějaký úřad, neměl by být zřizován. Povšiml si, že jednotlivec může své obdarování ztratit anebo dokázat, že se lépe hodí na jiné prázdné místo, které se mu nabízí. Proto určitý počet úřadů podléhal stálým změnám. Stejně jako novozákonní církev kladlo i toto společenství důraz na charismatické vedení a nevěnovalo

pozornost sociálnímu prostředí ani zvláštní přípravě. Původní uspořádání čtyř hlavních starších bylo nakonec nahrazeno pouze jedinou osobou.

Dělení sboru na malé skupinky začalo v červenci 1727 a prošlo rozsáhlým vývojem, z něhož vzešlo víc jak deset oficiálních společenství tzv. „chórů“, založených na věku, pohlaví a rodinném stavu. Skupinky se setkávaly zcela neformálním způsobem denně k bohoslužbám a rozhovorům v místnostech určených vedoucími, při práci, pod stromy, prostě kdekoliv, jak je vedl Duch Boží. Živelná atmosféra těchto sourodých skupinek sloužila k vyznávání hříchů a k udržování kázně a morálky společenství. Hrabě skupiny, ať dětské nebo pro dospělé, volně navštěvoval a se členy někdy podle plánu, jindy zcela improvizovaně hovořil, modlil se a zpíval.

Dalším krokem s dalekosáhlými důsledky bylo přestěhování svobodných mužů do společného domova, z něhož v únoru 1728 vznikla známá instituce Domu svobodných bratří. Byl to víc než dům, protože zde bylo zároveň středisko řemeslné výroby a výuky učňů. Důležitou činností této první skupiny Svobodných bratří bylo sprádkání vlny. Mnozí z nich se zde také zabývali studiem a přípravou na misijní práci. O dva roky později, v květnu roku 1730, je pod vedením patnáctileté Anny Nitschmannové následovala skupina osmnácti žen a vznikl Dům svobodných sester. Celibát v žádném případě nebyl považován za ideální stav, ale Svobodní bratři i Svobodné sestry se zavázali, že budou mít službu Kristu a církvi na prvním místě před manželstvím. Většina moravanů nakonec manželství uzavřela, ale mnozí z nich ho pro zvláštní úkoly na čas odložili. Také děti byly od nejútlejšího věku vychovávány ve společných domech, z čehož vzniklo mnoho bratrských internátních škol.

Tento sociální model vznikl částečně z praktické nutnosti a částečně na základě úvah. Pro společenství nesmírně chudých exulantů to byl nejúčinnější způsob přežití. Zinzendorf v tom navíc viděl ideální způsob křesťanské výchovy. Uplynula desetiletí, než se stal tento sociální model populárním, ale již v těchto počátečních letech Zinzendorf uvažoval o hodnotách křesťanského života a o jeho zvláštním významu pro skupiny každého věku a pohlaví. Někteří pozorovatelé se domnívají, že tato teorie vznikla až později, ale výroky hraběte už před rokem 1729 svědčí o něčem jiném, jako

například jeho píseň „*Auf Maria Verkündigung*“, v níž je zmínka o dětech, pannách, mládencích a manželských dvojicích. Když bratrské společenství začalo celosvětovou misijní činnost, staly se výhody tohoto systému zjevnějšími, neboť poskytoval moravským misionářům, i těm, kteří už rodiny měli, svobodu pohybu, jakou měli jen misionáři římskokatoličtí. Mohli se v důvěře spolehnout na to, že jejich děti jsou v posvěcených rukou.

Rozdělení na skupinky rozšířilo počet a různost bohoslužeb. Neformální atmosféra podněcovala k zavádění nových způsobů, jako byly hody lásky, kalich smlouvy, umývání nohou, slavnostní dny jednotlivých skupin a zpívané hodinky. V roce 1729 pořádali poprvé Svobodní bratři bohoslužby s kalichem smlouvy, a protože uzavřeli slavnostní slib, že se budou podobat Kristu, vzájemně si při nich, stejně jako apoštolé s Kristem, podávali kalich. Svobodní bratři také slavnostně zahájili v roce 1732 velikonoční bohoslužby při východu slunce na dva roky starém hřbitově na Hutbergu. Zpočátku se obvykle při hodech lásky či zvlášť významných dnech, v neděli večer nebo při svatebních shromážděních konaly bohoslužby v domě hraběte. Vzhledem k jejich soukromému charakteru je navštěvovala pouze malá skupina. Brzy však dostaly mnohem širší ráz a podobné bohoslužby se slavily často v celém společenství. Tyto počáteční hody lásky měly ve srovnání s pozdější liturgickou formou mnohem společenštější a slavnostnější tvář.

Vroucí duchovní život herrnhutských se nemohl neprojevit v písních, stejně tak jako tomu bylo v případě jejich předků. Hrabě se stal zakladatelem pověstné *Singstunde* (hodiny zpěvu) a byl ve svém živlu. Poáhal mu hudebně nadaný sekretář Tobias Friedrich. *Singstunde* obvykle začínaly přezpíváním všech písní a pokračovaly zpěvem jednotlivých slok, jež byly pohotově, ale spontánně vybírány tak, aby vytvořily jednotné téma. Zpěvníky se používaly jen zřídka a převážně jen návštěvníky, protože hrabě byl toho názoru, že písně je nutné znát nazpaměť, neboť jen tak je možné patričně vyjádřit svou víru.

Používání textů Písma jako hesla na každý den, nyní široce rozšířené ve formě Hesel, vzešlo z večerních nešpor v roce 1728. Při bohoslužbách na začátku roku kázal vždy Zinzendorf na určitý text z Písma nebo sloku nějaké písně. Pak v květnu navrhl, aby se sloka

písně, kterou použil, stala heslem pro následující den. Stalo se to denní praxí. Později Zinzendorf za pomoci starších zhotovil sbírku textů a jeden ze starších vždy večer pro společenství vytáhl verš na příští ráno. Tak tomu bylo až do roku 1731, kdy byly texty poprvé vytištěny na celý rok dopředu, a od té doby se tak děje dodnes.

Významným rysem herrnhutského modlitebního života byly řetězové přímluvné modlitby dvaceti čtyř bratří a sester, které začaly 27. srpna 1727 a bez přerušení pokračovaly sto let. Podle rozpisu se na každou hodinu dne někdo uvolil k přímluvným modlitbám. Přímluvci se jednou týdně sešli na společném shromáždění, jehož hlavní částí bylo čtení dopisů a poselství od bratří z různých vzdálených míst. Zde dostávali praktické úkoly a domlouvali se, za koho se budou modlit.

Den v osadě začínal ještě za svítání bohoslužbou. Pak se konaly pozdější bohoslužby pro věkem pokročilé a slabé a nakonec pro děti. Den zakončily hudební nešpory. O nedělích byla celá série bohoslužeb: ranní modlitební hodina, řada setkání různých skupin, pozdějších „chórů“, v jedenáct hodin bohoslužby v Berthelsdorfu, které se později přemístily do Herrnhutu, odpolední bohoslužby pro hosty a pro ty, kdo nemohli ráno, při nichž hrabě nebo jiný z laiků zopakoval ranní kázání, a bohoslužby na zakončení dne. Herrnhut byl velmi ukázněný, tvrdě pracující a modlící se sbor, v němž neexistovalo rozdělení života na světský a náboženský. Pouze doba od jedenácti do čtyř byla určena odpočinku a spánku. V tu dobu ponocní ohlašovali celé hodiny písní a ti, co drželi modlitební stráž, bděli a modlili se.

Duchovní vedení Herrnhutu bylo charismatické a nebylo založeno na obvyklé církevní přípravě a vzdělání. Dokladem toho je případ hrnčíře Martina Dobera:

Vedl ranní bohoslužby o páté v kapli sirotčince. Mezi návštěvníky byli významní a vzdělání lidé. Po deváté hodině, ať ho navštívil hrabě, nějaký šlechtic či profesor, našli ho bosého v jeho krámku. Bylo naprosto přirozené, že se posadili před hrnčířský kruh a naslouchali jeho slovům. Takto se projevoval Duch svatý ve starém Herrnhutu.²³

²³ Heinz Renkewitz, Zinzendorf, str. 37

Užívání losu pro závažná rozhodnutí bylo mezi pietisty obecně běžné. Zinzendorf a bratři tuto praxi následovali, a její používání se stalo význačným rysem duchovního života Herrnhutu a celé Jednoty bratrské po jeden a půl století. K prvnímu použití losu došlo v roce 1725, kdy Rothe přiděloval úřady určeným osobám. V roce 1727 byli určeni losem první čtyři starší. V roce 1728 byla tato praxe zavedena jako obvyklý způsob rozhodování při církevních shromážděních a poradách. V roce 1732 byl poprvé použit k rozhodnutí o sňatku a brzy poté se stalo dobrovolné užití losu pro tuto příležitost ještě častější. Také Zinzendorf se v mnoha osobních záležitostech uchýloval k losování.

Díky hraběti se tato svobodná církev držela rámce státní církve. Od bratří se očekávala věrnost každonedělním bohoslužbám v kostele stejně jako jejich vlastním shromážděním. Pravidelně se účastnili Sv. večere Páně, zpočátku jednou za čtvrt roku, později jednou měsíčně. Během roku zachovávali liturgický řád podle luterského způsobu a Rotheho považovali za svého faráře.

Okolnosti způsobily, že se dění v Herrnhutu nevyhnutelně šířilo dál. Křesťanství této obce bylo nakažlivé. Kromě toho v jejím čele stál hrabě, jenž měl přístup do vládních kruhů mnoha zemí a jehož podnikavý duch toho dovedl využít. Pietismus zavedl model setkávání opravdových křesťanů v malých skupinkách, nazývaných *ecclesiola*, jež spolu udržovaly vzájemné styky prostřednictvím cest a korespondence. Moravští exulanti byli vykořenění poutníci, kteří se ochotně chopili povolání cestujících evangelistů. Není proto překvapující, že téměř bezprostředně po probuzení v roce 1727 už byli na cestách. Vycházeli jednotlivě, po dvou nebo příležitostně i ve větších skupinách, aby navazovali kontakty s křesťany stejného smýšlení. Jejich cílem bylo pěstovat společenství mezi dětmi Božími. Vzešla z toho síť společenství v rámci státních církví, na niž se nakonec dobře hodil název „diaspora“. K hlavním přínosům Jednoty bratrské evropskému protestantismu patřila duchovní vroucnost, kterou tato společenství vnášela do velkých sborů státních církví. Tato diaspora byla opravdu Zinzendorfovou první láskou, a víc než cokoliv jiného zabránila vývoji Jednoty bratrské coby denominace.

Jak jsme už poznamenali, od samého začátku Herrnhut budil

zájem evangelikálních křesťanů. Četnost návštěvníků si během několika málo let vyžádala zvláštní bohoslužby pro hosty. V Zinzendorfově domě byli stále hosté. Jednou z prvních institucí zřízených v obci byl *Gasthof* (ubytovací hostinec). Do Herrnhutu přicházely prosby o vedení bohoslužeb v jiných farnostech. Bratři zpočátku reagovali na žádosti z nejbližšího okolí, brzy se však odvažovali i dál. Putující poslové – sotva je lze nazvat evangelisty, protože nekázali – s úžasnou rychlostí vytvořili síť společenství po celém Německu i za hranicemi. Andreas Beyer a Gottlieb Wried se 27. září vydali na cestu do Lichtensteinu, Kalditze, Köstritze, Jeny, Saalfeldu a Bayreuthu. Na této cestě navázali kontakt s profesorem Buddeusem z Jeny a knížetem Christianem Ernestem ze Saalfeldu. V Jeně silně zapůsobili na mladého studenta Augusta Gottlieba Spangenbergu, což mělo dalekosáhlé důsledky.

Kristián David a budoucí biskup David Nitschmann putovali po rakouském území. Andreas Beyer se po návratu z první dlouhé cesty vydal znovu na další, tentokrát do slezského Těšína. Augustin Neisser odešel do Sorau v Maďarsku. Melchior Nitschmann a Georg Schmidt navštívili v roce 1728 Moravu. Zde byli uvězněni a Georg Nitschmann následujícího roku ve vězení zemřel. Schmidt byl po roce věznění propuštěn a stal se jedním z prvních misionářů v Africe. Václav Neisser, Jan Töltschig a syndikus David Nitschmann byli posláni do Anglie, aby tam navázali styky se Společností pro šíření křesťanského poznání. To se jim nepodařilo, setkali se však s Zinzendorfovou přítelkyní, hraběnkou Lippe-Schaumbergovou. Z tohoto setkání vzešla o deset let později práce Jednoty bratrské na britských ostrovech. Melchior Zeisberger navštívil Stockholm. Kristián David, jenž dříve putoval po Rakousku, navštívil společně s Timotheem Fiedlerem v roce 1729 poprvé baltské provincie, což byl začátek početně největší diaspory. Cestou do Rigy a Revalu se David a Fiedler zastavili v Berlíně, aby navštívili Daniela Ernesta Jablonského, reformovaného dvorního kazatele a vnuka Jana Amose Komenského. Jablonský, ačkoliv byl reformovaný duchovní, byl v roce 1699 vysvěcen jako bratrský biskup a v té době byl jedním ze dvou žijících biskupů staré bratrské církve. Tito bratři navštívili další kraje jako Württemberg, Švýcarsko a Pomořansko. Šíře záběru byla jistě nesmírná.

Ani hrabě se nespokojil s tím, aby zůstal doma. V listopadu 1727 odpověděl na pozvání výše zmíněného knížete Christiana Ernsta ze Saalfeldu. Cestovní program mu dovolil zastávku v Jeně, Rudelstadtu, Bayreuthu a Coburgu, kde mluvil s mnohými lidmi z různých společenských vrstev a neopominul žádnou příležitost k návštěvě bohoslužeb, na kterých často kázal. V Jeně upevnil vazby, jež zde o pár týdnů dříve vytvořili Wried a Beyer. Srdečná reakce jenských studentů ho povzbudila k několika dalším návštěvám příštího roku. Mimo tuto skupinu studentů jich bylo hodně kolem Spangenbergu, který nakonec vstoupil do služby Jednoty bratrské. Podobného přijetí se dostalo Zinzendorfovi také v Halle, které navštívil v roce 1728. Byl hostem v domě profesora Langeho a vyhledávali ho zde jak studenti, tak členové profesorského sboru fakulty, i když už opozice proti němu začínala krystalizovat. Následující roky se Zinzendorf vydal na několik podobných cest.

Po osobních kontaktech okamžitě následovala živá korespondence. Herrnhutský zápisník z února 1728 například ukazuje, že se někdy sešlo víc jak sto dopisů, 13. listopadu 1728 přišlo od přátel z Halle a Jeny asi padesát dopisů. Dopisy se předčítaly při společných setkáních a hluboce na lidi zapůsobily. Kromě tohoto zvyku předčítání dopisů ve sboru vznikl další typ služby, takzvaný modlitební či sborový den. Byla to slavnost, která se konala obvykle v sobotu jednou měsíčně a četly se na ní zprávy a dopisy od těch, co byli na cestách, a od rostoucího okruhu přátel Herrnhutu rozptýlených na různých místech. Po zahájení zahraniční misie se hlavní náplní sborového dne stalo předávání misijních zpráv a modlitby za misijní úkoly.

Během těchto let formování moravského hnutí Zinzendorf rozvíjel vlastní plány. Pozoruhodným aspektem jeho života byla kontinuita zájmů, protože věci, které rozněcovaly jeho chlapeckou fantazii, byly totožné s představami, pro něž hořel jako muž. Viděli jsme, že už v době školních let a univerzitních studií vedl neúnavně svoji korespondenci, psal si deník, studoval Písmo, vyvíjel literární aktivitu, organizoval programy vztahující se k náboženství, našel si čas na osobní rozhovory a cestoval. Dospělost nijak neubrala jeho nasazení a elánu neustále něco podnikat a organizovat. Herrnhut v plné míře sloužil jako ventil jeho nesmírné energie. Všichni byli

zvyklí, že v činnosti pokračoval, i když mu přinášela nepříznivou kritiku nebo posměch. Naštěstí s přibývajícemi komplikacemi rostla také jeho schopnost se s nimi vyrovnat. Vzácnost tohoto člověka lze vidět podle ukázek z jeho deníku pro rok 1729:

Únor 1. Velice požehnaná noc, kdy jsem se s hlubokou pokorou v Jeho přítomnosti modlil jmenovitě za všechny herrnhutské.

16. Promarnil jsem spoustu času čtením. Stále nejsem svobodný od neovladatelné touhy číst.

Březen 9. Cestou do Žitavy jsem měl vážný rozhovor s naším sluhou Christophem a byl jsem velice zahanben jeho osobním svědectvím. Je mnohem dál než já.

Duben 14. Poštou přišla zpráva, že drahý Melchior Nitschmann zemřel ve vězení. Zpráva se pro mne stala příležitostí přezkoumat své vlastní naděje, protože s ním odešel kus mého srdce.

Květen 5. Vyšel jsem na Hutberg a předkládal jsem Pánu sto třicet míst, v nichž je jeho jméno dobře známo. Zároveň jsem přemýšlel o různých sektách a vnitřním Božím vedení.

10. V úterý jsem byl na Hengersdorfu a hovořil o vydání se Pánu v dětské víře bez touhy po časných věcech. Byl jsem nesmírně unesen líčením jistých zkušeností, že jsem řekl věci, které jsem měl zachovat v tajnosti.

Červen 12. Byl u mne David Nitschmann a Kristián David. Probírali jsme se vzájemně a říkali si, co v nás ještě kazí Kristův obraz. Nejprve jsem nechal je, aby mi řekli, čeho se mi nedostává, a pak jsem říkal já, co chybí jim.²⁴

Zinzendorf byl neobvykle nadaný řečník a zvláště jedinečný improvizátor a měl o kázání zcela jasné představy. Domníval se, že nejvyšší kvalifikací kazatele je mít na prvním místě výlučně věci Božího království a že čím srdce přetéká, to ústa mluví. Sám tímto způsobem kázal a při každé sebemenší příležitosti v osobních duchovních rozhovorech vnášel do bratrstva život. Když byl přítomen při křestních bohoslužbách, které vedl Rothe, dával rodičům duchovní rady a napomenutí. Při svatbách usiloval o zachování křesťanské prostoty a bránil světským projevům. Pro svobodné

²⁴ Spangenberg, *Leben Zinzendorfs*, str. 541

bratry a sestry vedl homiletické vyučování. Při setkání se smrtí stále připomínal, že děti Boží ji mají očekávat s radostí. Obzvlášť rád mluvil k dětem. Rozdělení společenství na skupiny znásobilo pro hraběte příležitosti hovořit s lidmi podle jejich rozdílných potřeb. Uvědomoval si však vlastní omezení, a proto se vyhýbal obtížným nebo kontroverzním oddílům z Písma. Cítil, že jako katecheta bez ordinace by se měl omezit na dobře známé a všeobecně přijímané křesťanské pravdy. Tomuto principu zůstal věrný i po své ordinaci.

V mládí znal Zinzendorf jen velmi málo lidí mimo svoji společenskou třídu. Jinak tomu bylo, když začínal s bohoslužbami v drážďanském bytě; své zkušenosti křesťanské víry sem přicházeli sdílet lidé z nejrůznějších společenských vrstev. Ačkoliv si ve světských záležitostech byl vědom svého vysokého postavení, v duchovní oblasti takové rozdíly neviděl. Protože duchovní záležitosti byly jeho jediným zájmem, mohl snadno jednat nenuceně s kýmkoliv. Herrnhut znamenal radikálnější postoj, ale díky svému impulzivnímu nadšení mohl hrabě snadno přecházet od urozenosti k venkovským způsobům.

Hraběnka se přizpůsobovala mnohem hůře. V jejím případě rodná tradice vykonala své a zanechala v ní jistou rezervovanost, kterou nedokázala odložit, jako tomu bylo v případě jejího manžela. To, co hrabě dokázal okamžitě, bylo pro ni záležitostí postupného vývoje. Avšak vždycky stála po boku manžela v jeho úkolech, a také zaujímala vedoucí pozici v záležitostech svého stavu. Ale trvalo jí několik let, než byla s herrnhutskými zajedno, což byla skutečnost, která pravděpodobně vyvolávala u hraběte určitou netrpělivost. Byla však jednou z prvních žen, kterým byla přidělena zvláštní zodpovědnost za duchovní dohled nad ženami. Už v roce 1729 patřila do jedné malé skupinky. Její hlavní starostí bylo vést rozsáhlou domácnost s omezenými finančními prostředky. Po léta neexistovala žádná dělicí linie mezi osobními rodinnými výdaji a akcemi bratrstva. Zpočátku hrabě velkoryse přijímal exulanty mezi své služebnictvo nebo platil jejich osobní výdaje na evangelizačních nebo misijních cestách. Spangenberg popisuje, jak vypadala Zinzendorfova domácnost v roce 1728:

Jeho choť, jež mu byla vždy věrnou pomocnicí v práci, kterou mu Pán určil, se ku prospěchu mnohých bratří a sester, sloužících ve společenství, tento rok ujala úřadu matrony. Od té chvíle se její dům stal přibýtkem mnohých Spasitelových služebníků a místem odpočinku mnohých poutníků...

Zvnějšku vypadal její dům jako kterékoliv jiné malé šlechtické sídlo s mnohaslužebníky obou pohlaví pro všechny druhy práce. Kdo se však díval pozorně, brzy zjistil, že zde všechno slouží Spasitelově věci. Hraběnka přijala mnohé bratry a sestry do svých služeb právě proto, že pracovali v církvi, i když mnozí jiní také měli vlastní rodiny a pokračovali ve své živnosti. Zároveň sloužili v církvi, ale jedli svůj vlastní chléb.

Hrabě dohlížel na dodržování pořádku mezi služebnictvem. Určil Tobiasi Friedricha jako správce svého majetku a sestavil řadu domácích pravidel, se kterými byli všichni srozuměni...

Hrabě tohoto roku také založil v Herrnhutu zahradu se záměrem umožnit práci chudým, kteří se nedokážou jinak uživit.²⁵

Tentýž životopisec se jen letmo zmiňuje o narození Zinzendorfových dětí. Hraběnce se do roku 1732 narodilo šest dětí z celkového počtu dvanácti a čtyři již do té doby zemřely. Služebníků tu asi tehdy bylo hodně, ale i tak si Erdmuth Dorothea zaslouhuje hluboký obdiv a sympatie.

²⁵ Ibid., str. 97

*Do celého
světa*

IKDYŽ se Herrnhut rychle rozvíjel, živé představy hraběte byly vždy o krok napřed. Protože rostla schopnost bratrstva sloužit, dbal na to, aby s ní dobře naložili. Pro své moravany položil základy programu zahraniční misie, jejíž úkoly byly pro ně neomezenou výzvou. Ukázalo se, že misie byla Zinzendorfovým největším dílem. Její začátky opět prokázaly jeho známou zálibu v dramatičnosti. V roce 1731 při návštěvě korunovace Christiana VI. v Kodani se seznámil s černošským otrokem ze Západoindických ostrovů, jenž musel ihned přijet do Herrnhutu a vyprávět zde o potřebě evangelizace svých spolubratrů v otroctví. O rok později se dva moravští bratři vydali na první misijní cestu.

I když se činy hraběte mohou zdát impulzivní, zapadají do jeho životních plánů. Vždyt tento příběh misie měl svůj začátek už dávno předtím, v době, kdy dánsko-hallský misionář v Indii inspiroval patnáctiletého chlapce a jeho přítele Wattewilla ke slibu, že budou usilovat o obrácení pohanů. Oba si pamatovali, jak onen slib realizovali v Řádu hořčičného semínka. Měli ho dál na mysli, když se v roce 1723 stali členy Úmluvy čtyř bratří. V roce 1727 Johannes a David Nitschmann jako vyslanci Herrnhutu v Kodani hledali možné příležitosti k misii, a také měli za úkol informovat se o práci, kterou v Grónsku konal Hans Egede. Vrátili se s rukopisem obsahujícím zprávu o jeho činnostech. Od samého začátku modlitebních dní - bylo to 10. února 1728, z něhož se pak stal sborový den - bylo předmětem diskuze Turecko, Etiopie, Grónsko, Laponsko a další země. Následujícího dne se dvacet šest Svobodných bratrů sjednotilo do misijní modlitební skupiny a další den se přestěhovalo do společného domu. Zinzendorf osobně vedl jejich studium písma, jazyků, zeměpisu, lékařství a Bible. Úspěch poslů putujících na domácí půdě povzbudil společenství, aby se odvážilo dále do ciziny.

Návštěva hraběte v Kodani jim neočekávaným způsobem otevřela dveře.

Korunovace byla důvodem k okamžité cestě do Dánska. Zinzendorf v ní viděl příležitost k přípravě na něco mnohem důležitějšího. Měl na mysli některá oficiální setkání na dánském dvoře. Připomeňme si, že když byl před deseti lety v Drážďanech, dělal si naděje na podobné místo u dánského dvora. Pietistické zaměření dánské královské rodiny bylo v protikladu k tomu, co prožíval v saském hlavním městě. Ovzduší dánského dvora bylo velice vstřícné, a tak měl mnohem větší svobodu kázat evangelium a pokračovat v osobních úkolech z Herrnhutu.

Zinzendorf byl natolik zapojen do záležitostí Herrnhutu, že se neodvážil odjet bez konzultace se společenstvím. V rozhovorech se spolubratry zjistil, že jsou jeho cestě dojemně nakloněni, protože tou dobu už všechny svoje přátelé nakazil svým nadšením. Avšak stále váhal a dal o otázce hlasovat na sborovém shromáždění. Sto třicet osm bratří hlasovalo pro cestu, čtyři byli proti a zbývajících patnáct se zdrželo hlasování. Zinzendorf stále nebyl přesvědčen, proto se obrátil na los, který potvrdil výsledek hlasování.

Dne 25. dubna se za doprovodu dalších, mezi nimiž byl i budoucí biskup David Nitschmann, vydal na cestu do Dánska. Cestou udělal zastávku v Halle, kde se dlouho do noci zdržel na návštěvě u inspektora Freyera a Baumgartnera a setkal se s dalšími četnými obdivovateli z univerzity. V Rendsburgu se natrvalo sprátelil s Georgem Johannem Conradim, luterským superintendentem ve Šlesviku-Holštýnsku. Tento duchovní řekl: „Když už řídí hrabata nešpory a kázou, mohli by je generální superintendenti aspoň doprovázet.“

Zinzendorfovy zkušenosti z dánského hlavního města, kde byl ubytován nedaleko královského paláce, byly opakováním toho, co už dříve u dvora často zakoušel. Byl milostivě přijat a věnoval se řadě společenských povinností předcházejících korunovaci, včetně pozvání ke královské tabuli. Velká přízeň krále a královny ho dostala do postavení, v němž přitahoval pozornost méně oblíbených osob. Osobní setkání s Zinzendorfněkteré lidi trochu překvapilo. Čekali podivína a místo toho našli osobitého, talentovaného člověka s šarmem a vybraným vystupováním. Zinzendorf měl však stejnou zkušenost jako před dvanácti lety v Paříži. Nudil se. V jed-

nom z dopisů hraběnce do Herrnhutu napsal: „Nemám vůbec náladu na psaní dopisů, protože musím psát jen o světských počtách, které mne uvádějí do rozpaků.“

Nebyl v Kodani dlouho, když se ho král Christian prostřednictvím komořího dotázal, zda by se nechtěl stát jedním z jeho ministrů. Místo, které mu nabídl, bylo na plný úvazek, což Zinzendorf neměl v úmyslu. Proto ihned odpověděl záporně a jako důvod uvedl své závazky vůči Herrnhutu. Současně se svými pietisticky zaměřenými přáteli předložil vlastní originální plán, podle něhož by byl zaměstnán v menším rozsahu a který by mu ponechal prostor pro nezávislou náboženskou činnost. Tento neobvyklý návrh nenašel odezvu a záležitost, kterou měl především na mysli, když opouštěl Herrnhut, se obrátila vniveč.

Jednu počtu přece jen přijal, i když s váháním. Strpěl, aby mu král při soukromé audienci na zámku ve Friedrichsburgu propůjčil danebrogský řád jako projev uznání za statečnost vojenskou nebo občanskou. Když se na pozvání dostavil do zámku, komoří von Pless ho informoval o králově úmyslu. Zpráva ho velice rozrušila a jeho první reakcí byly obavy nad tím, jak to ovlivní jeho náboženské aktivity. V pláči probděl noc před určeným dnem. Rozhodl se tuto počtu nepřijmout, ale jeho přítelkyně markraběnka Culmbachová ho přesvědčila o opaku. Těsně před audiencí u krále si ho zavolala k sobě a prosila ho, aby se vyhnul rozruchu, jenž by jeho odmítnutí způsobilo. A tak mu byly oficiálně uděleny insignie Danebrogu, bílé zdobený zlatý kříž na bílé stuze s červeným okrajem.

Spřízněnost duchovních názorů hraběte a dánského panovníka se projevila později, když chtěl Zinzendorf doporučit kancléře Reusse z Tübingen na místo dvorního kaplana a profesora teologie v Kodani. Král s návrhem souhlasil, a také přenechal Zinzendorfovi vedení potřebné korespondence. Další službou, kterou hrabě pro Christiana vykonal, bylo zhotovení plánů na akademii podle hallského vzoru. Christian měl asi v úmyslu přemluvit Zinzendorfa, aby tuto instituci řídil, po odchodu Zinzendorfa z Dánska však od této představy upustil.

Dvoutměsíční pobyt v Kodani nebyl pouze záležitostí styků s vyššími kruhy. Hrabě přicházel téměř po deset let do každodenního kontaktu s řemeslníky a rolníky a jeho zkušenosti ho utvrdily v in-

stinktivním pocitu, že duchovní dary jsou nezávislé na společenském postavení. Využil tedy svůj čas, aby poznal všechny společenské vrstvy. Herrnhutští, kteří ho doprovázeli, byli mezitím zaneprázdněni upevňováním vzájemných pout mezi roztroušenými pietistickými společenstvími. I když do roku 1773 zde existoval pouze jeden organizovaný sbor, od té doby až podnes bylo Dánsko vůči moravským bratrům vždy otevřené.

Z Dánska vzešla za vlády Fredericka IV. iniciativa dánsko-hallské misie, jež v roce 1706 vyslala Ziegenbalga a Plütschaua do Indie. Nyní se tato země stala místem, odkud měli být vypraveni první dva bratrští misionáři, jeden na misijní pole v tropech, druhý v Arktidě. Díky svým herrnhutským průvodcům, především Davidu Nitschmannovi, se Zinzendorf seznámil s Anthony Ulrichem, černošským osobním sluhou hraběte Laurwiga z Kodaně. Jeho vyprávění o duchovním strádání a bídě černochoů na plantážích v jeho rodném St. Thomas našlo u hraběte odezvu. Když Anthony přišel do Dánska, dostalo se mu křesťanské výchovy a byl pokřtěn. S touhou hovořil o svém bratrovi a sestře na ostrově a o své důvěře, že se také stanou křesťany, když jim bude dána příležitost. Zinzendorf byl natolik dojat, že chtěl Nitschmanna ihned vypravit na Západohodické ostrovy, ale brzy zjistil, že to není tak jednoduché. Stejně naléhavá mu připadala výzva z Grónska, znovu připomenutá setkáním se dvěma Eskymáky. Touhu hraběte jednat podle vize, kterou měl na mysli už v roce 1727, prohloubily také zprávy z oficiálních zdrojů o ztroskotání a ukončení Egedeho misijních snah.

Zinzendorf odjel z Kodaně 1. července a za tři týdny byl zpátky v Herrnhutu. Cestou absolvoval různé návštěvy u svých urozených přátel. Mezi jeho zastávkami byly další dvě audience u dánské královské dvojice v Šlesviku, kam se po korunovaci uchýlila. Po návratu vyprávěl bratrům doma o nejdůležitějších událostech své cesty. Nepatřily k nim však udělené řády a pocty. Setkání se dvěma Eskymáky a černošským otrokem pro něho mělo větší význam než řád Danebrogu. V plamenné řeči, kterou pronesl 23. července v herrnhutském sboru, zopakoval Anthonyho příběh. Dva posluchači nezávisle na sobě pocítili, že je určen právě jim. První z nich, Leonhard Dober, se celou noc převaloval na lůžku a přemýšlel. Ráno si namátkou otevřel Písmo a četl: „Pro vás není to slovo prázdné,

ono je váš život. Pro toto slovo budete dlouho žít...“. Protože váhal přijmout tato slova jako definitivní Boží odpověď, večer se o záležitosti radil s Tobiasem Leupoldem, jenž mu byl duchovně nejbližší. Rozhovor těchto dvou mladých mužů v lese na kraji Herrnhutu byl pro oba silnou emocionální zkušeností, protože Leupold prozradil, že v této záležitosti také pocítil Boží volání. Vstali od modlitby a připojili se k večernímu zpěvu ostatních Svobodných bratří na ulicích obce. Když se zpívající bratři zastavili před Zinzendorfovým domem, kde byl právě na návštěvě farář Schaeffer z Görnitz, hrabě se svým hostem vyšel ze dveří a poznamenal: „Můj drahý pane, zde mezi těmito bratry jsou poslové, kteří půjdou mezi pohaný na ostrov St. Thomas, do Grónska a do Laponska.“ Dober a Leupold tak dostali další potvrzení svého rozhodnutí.

Následujícího dne 25. července napsali hraběti dopis, v němž se nabídli misijní službě. Dopis, jenž psal Leupold, je uchován v herrnhutském archivu a je to první záznam přihlášky k misijní službě Jednoty bratrské. Dopis končí slovy: „Kéž nás Pán vede správnou cestou, i když bude nerovná a těžká.“ Nebyl důvod držet záležitost v tajnosti, proto Zinzendorf po poradě s oběma muži přečetl jejich dopis při večerním shromáždění, jen nezveřejnil jména jeho pisatelů.

O čtyři dny později přišel podle předchozí domluvy s Zinzendorffem do Herrnhutu Anthony Ulrich za doprovodu Davida Nitschmanna a znovu zde vyprávěl svůj příběh. Obšírně se zabýval duchovní nouzí svého lidu, ale upozornil také na skutečnost, že kdo bude kázat otrokům, musí mezi nimi také žít, což skutečně znamená stát se sám otrokem. Dlouhá pracovní doba a přísné zákazy vycházení znemožňovaly přístup k otrokům na plantáže tomu, kdo s nimi nesdílel jejich úděl. Mnozí bratři ztratili nadšení, když to slyšeli, Leupold a Dober mezi nimi však nebyli. Uplynul celý rok, než společenství začalo jednat.

Za zdržení byl pravděpodobně odpovědný sám Zinzendorf, ne že by byl mezi bázlivci, ale protože si přál, aby dobrovolníci měli dostatečnou příležitost všechno si dobře rozvážit. Nikdy však své moravany k misijní službě nenutil. Na misijní cestu nebyl přijat žádný kandidát, jenž projevil sebemenší zaváhání. Následující měsíce věnoval mnoho času důkladnému seznámení se s kandidáty

misijní práce, zvláště s Doberem. Vybral si ho jako společníka na cestu do Durynska, během níž ho připravoval na jeho poslání.

Dober a Leupold své rozhodnutí nezměnili ani po roce, a přesvědčili tak Zinzendorfa i ostatní, že nastal čas jednat. Církevní rada se rozhodla podle losu, jenž potvrdil vyslání Dobera. Leupold měl zůstat doma. Rada přistoupila na Doberovu žádost, aby mu společníkem byl David Nitschmann, jenž jako první poznal Anthonyho v Kodani. Los Nitschmanna potvrdil.

O měsíc později, dne 18. srpna 1732 se herrnhutští loučili s těmito pionýry při večerních hudebních nešporách, během nichž přezpívali víc jak sto písní. 21. srpna ve tři hodiny ráno hrabě oba misionáře dovezl kočárem až do Bautzenu (Budyšina), vzdáleného asi čtyřicet kilometrů. Tam na ně vložil ruce, požehnal jim a vyslal je na cestu. Každý měl v kapse jen tři toлары a malý peníz, jenž jim při loučení hrabě vtiskl do rukou. Dalším bohatstvím byla obětavá oddanost spolu s dovedností v jejich řemeslech. Dober byl hrnčič, Nitschmann tesař. Dober byl svobodný, Nitschmann opouštěl ženu a dítě. Po měsíci dorazili do Kodaně. Další měsíc uplynul, než překonali všechny překážky a nalodili se na loď směrem k ostrovu St. Thomas, kam dorazili 13. prosince. Misie, kterou zde začali, existuje dodnes.

Ani Grónsko nebylo zapomenuto a přišlo na řadu jen o několik měsíců později než St. Thomas. Bezprostředně po oznámení Doberových a Leupoldových úmyslů v Herrnhutu došlo v červenci 1731 k vyburcování dalších dvou dobrovolníků pro Grónsko. Byli to exulanti z Moravy Matouš Stach a Friedrich Böhnisch. Podobně jako první dva došli ke stejnému závěru nezávisle na sobě. Čekali rok a půl, a když přišel jejich čas, los opět padl jen na jednoho z nich. Stach měl jít, Böhnisch zůstat doma. Na misii do Grónska však byli vysláni ne dva, ale tři bratři. Kromě Matouše Stacha to byl jeho synovec Kristián Stach a nezdolný tulák Kristián David. 19. ledna 1733 se pěšky vydali na cestu do dánského hlavního města. 10. dubna se nalodili a 20. května zakotvili v Godhaabu. Od tohoto začátku bratrská misie v Grónsku fungovala až do roku 1900, kdy ji Jednota bratrská předala dánské státní církvi.

Zinzendorf si povšiml, že pohany nebylo třeba přesvědčovat o existenci Boha, v něhož už věřili. Nevěděli jen, že za ně zemřel

Spasitel. Pochopil, že selhání Egedeho misie bylo způsobeno předkládáním teologie místo evangelia. Dal proto misionářům pokyn, aby začali s cestou ke Kristu. Několik měsíců před odjezdem Dobra a Nitschmanna z Herrnhutu na Západoindické ostrovy vyjadřuje Zinzendorf v dopise ze 12. dubna 1732, adresovanému anglickému příteli a misionáři ze Společnosti pro šíření evangelia, svoji teorii misie ve třech bodech: 1) Misionář nikdy nesmí nad pohany panovat, nýbrž žít pokorně mezi nimi. 2) Misionář musí jít přímo k věci a kázat ukřižovaného Krista. O otázkách stvoření a pádu člověka může být řeč až později. 3) Cílem není obrátit celý národ, nýbrž vést jednotlivce hledající pravdu. Uvedl analogii příběhu etiopského eunucha královny Kandaky ze Skutků, kterému Filip vyložil evangelium, když byl o to požádán.

Poslednímu bodu říkal myšlenka „prvních plodů sklizně“ a považoval ho za velice důležitý. Domníval se, že po době rozsáhlé konverze pohanů ke křesťanství bude následovat konverze Židů. Do té doby však bude jen málo duší jako etiopský mouřenín, jež budou Bohem vyvolenými prvotinami sklizně jejich vlastních národů. V roce 1747 přiměl talentovaného moravského malíře Valentina Haidta, aby tuto myšlenku zachytil na plátno pro kapli v Herrnhagu. Na obraze jsou zobrazeni v národních krojích konvertité nejrůznějších ras a národů, jak stojí před Kristem na trůnu v nebesích. Každý jednotlivec na obraze představuje prvního ze svého kmene, jenž zemřel jako křesťan, proto tedy „prvotiny, jež byly vykoupeny Bohu a Beránkovi“ (Zjevení 14, 4). Obraz dnes visí v Herrnhutu a je uměleckým ztvárněním Zinzendorfových misijních zásad.

Tyto misijní zásady stejným způsobem ovlivňovaly růst církve na domácí půdě. Za života hraběte byl počet konvertitů malý. Mezi tisíci, o něž pečovala misie Jednoty bratrské v době jeho smrti, byl jen necelý tisíc pokřtěných členů. Například v roce 1736 Friedrich Martin přivedl na Západoindických ostrovech k obrácení sedm set lidí, ale jen třicet jich pokřtil. Samozřejmě to bylo v době, kdy Zinzendorf stále čekal, že Jednota bratrská přestane být denominací, a měl v plánu převedení konvertitů do oficiální státní církve.

I kdyby bratři chtěli podporovat své první misionáře a posílat jim z domovských církví peníze, Zinzendorf by to nedovolil. Považoval za vysoce důležité, aby si misionáři vydělávali na živobytí

sami, a tak učili domorodce hodnotě práce. Požadoval, aby členové misie přísně zachovávali občanské i církevní zákony zemí, kde pracovali. Zakazoval jakoukoliv aktivitu v politických záležitostech nebo zasahování do sporů, jako například mezi zaměstnanci a zaměstnavateli. Také prodchnul svůj misijní štáb duchem sebezapření. Pokud byl na scéně on, nebyly zveřejněny žádné životopisy misiónářů. Jejich dopisy a deníky byly obvykle rozmnožovány ručním opisováním a předávány dál ke čtení na misijních setkáních. Nikdy však nevyšly tiskem pro obecnou potřebu. Bratrská misijní literatura se stala inspirací čtenářům mimo kruhy Jednoty bratrské až po Zinzendorfově smrti.

Hrabě pro službu v misii stanovil velice náročná měřítka. Naštěstí měl vrozenou schopnost nadchnout své následovníky vlastní živelnou energií a nadšením, a tak jeho vojsko apoštolů mezi pohany nikdy nemělo o dobrovolníky nouzi.

*Narůstající
opozice*

DŘÍVE nebo později muselo dojít k nevyhnutelnému. Zinzendorfovo dobré postavení v luterské církvi, k níž byl po celý život loajální, nemohlo dlouho vydržet. Církev v té době nebyla dostatečně silná, aby dokázala začlenit organizaci charakteru Jednoty bratrské. Organizované náboženství samo o sobě nebylo odpovědné za neschopnost absorbovat její vitalitu. Německo osmnáctého století na to nebylo připraveno ani nábožensky, ani politicky a společensky. Vzrůstající odpor vůči hraběti vykrytalizoval po Zinzendorfově návštěvě univerzit v Jeně a Halle v polovině roku 1728 vznikem výrazné opoziční frakce. Od té doby po celý zbytek jeho života zde na akademické půdě a mezi duchovenstvem existovala silná protizinzendorfská strana. Po jeho smrti musela této opozici čelit také Jednota bratrská. Utrhači se rekrutovali z řad pietistů i ortodoxních, ale protože pietisté byli Jednotě bratrské bližší, pravděpodobně byli méně hlasití.

Nemohlo tomu být ani jinak, opozice vzniknout musela. Za prvé bylo výstřední, že si hrabě zvolil církevní povolání. Jedna věc je podporovat náboženské aktivity, jiná vstoupit do duchovní sféry. Kdo kdy slyšel, aby osoba jeho postavení působila jako katecheta pro exulantské sedláky? A ještě víc pohoršující bylo, že dovoloval nevzdělaným a nevysvěceným mužům svobodně mluvit na náboženská témata, a dokonce je posílal jako misionáře do jiných farností. Aby bylo jasné, nikdy skutečně nekázali ani nevysluhovali svátosti, a přece do církevního života vnášeli novoty. Přísně vedený režim v Herrnhutu působil dojmem popření spasení pouhou vírou. Byl-li Zinzendorf loajální vůči církvi, jak prohlašoval, co tedy se stoupenci Dippela, Rocka a Schwenkfelda? Také byla vedena v patrnosti jeho korespondence s římskými katolíky. K náboženským otázkám se přidaly politické důsledky jeho činnosti. Jeho přehlížení

třídních rozdílů zavánělo podvratnou činností. Místní úřady měly strach z nepokojů, které by mohl vyvolat mezi sedláky, a jejich obavy zvětšovaly protesty Rakouska vůči emigraci evangelíků.

Podle Spangenberg, jenž byl jako student v Jeně přímým pozorovatelem, neměla opozice na univerzitách k Zinzendorfově teologii důvěru. Větší nelibost však pociťovala vůči jeho novotám v církvi. Z rozsáhlých cest a korespondence, stejně jako z tónu jeho proslovů, měla dobrý důvod k závěrům, že mu jeden Herrnhut stačit nebude, ale že brzy začne usilovat o založení dalších míst. Pietistům bylo jasné, že Zinzendorf nechce, aby duchovní život obrátcených lidí byl omezen jen na modlitební a biblické kroužky. Myslel velice vážně své výklady textů Písma z Římanům 12,6–8 a 1. Korintským 12,4–11, jež mluví o rozdílnosti darů. Domníval se, že by laici měli dostat příležitost tyto dary používat, a tak se aktivně podílet na církevních záležitostech. Neváhal poukázat na dobré výsledky herrnhutského experimentu. Mnozí Zinzendorfa neměli rádi jen pro jeho přílišné nadšení. Čelil tomu postřehem, že to, co se považuje za umírněnost a zdravý rozum, je často jen strach z toho, co si myslí ostatní.

Ačkoliv mu opozice ani trochu nezabránila v uskutečňování vytčených cílů, přece jen ho hluboce trápila, neboť měl vůči náboženským sporům vrozenou nechuť. Na začátku dospělosti se rozhodl na útoky namířené proti sobě nereagovat. Řekl: „Nenávidím spory s lidmi bojícími se Boha a s jeho zapálenými vyznavači. Ani v dopisech, ani ústně, ani tiskem se nebudu snažit před nimi ospravedlňovat.“ Pokud šlo o poznámky k jeho osobě, řídil se tímto principem, ale odpovědi na útoky týkající se jeho přátel si neodpustil.

Většina Zinzendorfovy nepopularity paradoxně pramenila z jeho neutuchající činnosti v zájmu sjednocení společenství všech křesťanů protestantského smýšlení. Zvláště riskantním činem v očích protestantů bylo jeho financování zpěvníku a modlitební knížky pro římské katolíky koncem roku 1727. Bezprostředním momentem, proč se Zinzendorf ujal tohoto úkolu, bylo jeho vřelé přátelství s diecézním knězem ve Schweidnitz ve Slezsku. Zinzendorf si byl vědom hlubokého účinku písně na člověka, a tak se rozhodl sestavit sbírku písní, o kterých se domníval, že jsou společně všem církvím. Pozornost budily písně slezského mystika sedmnáctého

století Johanna Schefflera, jenž přešel z luterství ke katolictví. Hrabě se v tomto díle úzkostlivě vyhýbal všem sporným dogmatům a držel se „zbožnosti srdce“. Dílo bylo přijato a užíváno poměrně velkým počtem katolíků.

Zinzendorf brzy pojal myšlenku požádat papeže o souhlas pro další zpěvník, ale v mnohem větším rozsahu. Díky osobním kontaktům a rozsáhlé korespondenci s římskokatolickými duchovními i laiky měl hluboké porozumění pro katolickou církev a vážil si jí. Dopis Benediktu XIII., kterého měl ve velké úctě, vůbec nepovažoval za troufalost nebo za něco proti svému protestantskému smýšlení. Dopis napsal, ale nikdy neposlal, protože předvídal, že by mohl způsobit problémy, především pochybnosti, zda se sluší, aby se protestant obracel na papeže. Neodeslaný dopis, kterým si hrabě bezstarostně založil knihu, se dostal do rukou jeho bývalého sluhy Heitze, jenž byl náhodou na návštěvě Hengersdorfu. Heitz se tehdy dostal s hrabětem do sporu a odešel s dopisem v kapse. Na okamžikou žádost hraběnky ho sice vrátil, ale opsal si ho. Jeho obsah se dostal na veřejnost a o několik let později byl dokonce vytištěn a předkládán jako důkaz, že Zinzendorf skutečně takový dopis poslal. Jeho nepřátelé toho využili jako potvrzení, že Zinzendorf je pro protestantskou církev nebezpečím.

Byli Zinzendorf nekonvenční ve vztazích s římskými katolíky, choval se stejně i na opačné straně, jak v roce 1730 prokázal při návštěvě Berlebergu, Schwarzenau a Isenbergu. V Berlebergu bylo mnoho lidí uvedeno ve zmatek učením excentrického pietisty Johanna Conrada Dippela. Zinzendorf tam byl místním hrabětem pozván v naději, že v náboženských nesvárech na Berlebergu by mohlo pomoci herrnhutské řešení. Během dvoutýdenního pobytu se Zinzendorfovi řadou setkání a neúnavnou prací s jednotlivci podařilo dosáhnout pozoruhodného stupně jednoty. Dippel osobně navštěvoval setkání a spolu s Zinzendorffem se opravdově shodli na učení dokonalého Kristova vykoupení všech hříchů světa. Pozdější Dippelovo učení však Zinzendorfa donutilo, aby ho odmítl.

Podobným způsobem hrabě uspěl ve Schwarzenau, kde se mu podařilo přesvědčit některé odštěpené bratry, aby se navrátili ke svátostem, kterých se před šestnácti lety vzdali. Odtud odešel do Wetterau, kde na pozvání starších navštívil sbory Inspirovaných,

jinak známých jako francouzští proroci nebo následovníci Johanna Friedricha Rocka. Před ním navštívili kraj dva bratři z Herrnhutu a byli srdečně přijati. Zinzendorf zjistil, že Rock má mnoho společného s Dippeltem, a po jeho návštěvě následovalo několik let přátelských vztahů, jež byly nakonec přerušeny separatistickými tendencemi.

O rok později se Zinzendorf energicky postavil proti mystickému učení madame Guion, které ovládlo některé členy Herrnhutu. Přečetl si díla této ženy a pořádal setkání, na nichž o jejím učení otevřeně hovořil. Domníval se, že především kvůli omylům a bizarnímu vyjádření obecných pravd je lepší vyhnout se mystice tohoto druhu. Díky Zinzendorfově poctivé konfrontaci měl vliv učení madame Guion jen krátké trvání. Jednání hraběte bylo v důsledném souladu s jeho názory na charakter apoštolské církve, jak je v těch letech vyjádřil:

Hlavní charakteristikou takové církve je spojení víry a zbožnosti. Její opravdoví členové vědí, jak se vzájemně snášet a být laskaví k ostatním členům i nečlenům. Na sebe jsou neobyčejně přísní a tvrdí... Uvědomují si, že jsou nehodní Boží milosti, svobody a požehnání a nosí si s sebou svůj poklad, jako by ho měli jen zapůjčený a mohli by snadno o něj přijít. Zdaleka se vyhýbají pronásledování a s radostí mu zabraňují, ale když přijde, čelí mu s odvahou a neochvějně ho snášejí.²⁶

Třicetiletý muž měl stejné názory jako předčasně vyspělý jinoch, který si dal za úkol smíření svářících se teologů a jehož stejně jako dřív přiváděly tyto názory do problémů.

Hrabě se zastával lidí, o nichž se domníval, že se s nimi jednalo příliš tvrdě nebo nespravedlivě, což jeho obtížnou situaci jen zhoršovalo. Typickým příkladem byl jistý Victor Christoph Tuchfeld, jenž se dostal do vězení v Berlíně. V Halle se obrátil, ale cítil, že by se v náboženských reformách mělo jít dál než hallští. Především navrhoval, aby svoboda projevu v církvi nebyla omezena jen na duchovenstvo. Podle příkladů prvotní církve obhajoval kázání na ulicích. Své názory šířil v Halle, Berlíně, Postupimi a dalších mís-

²⁶ Spangenberg, *Leben Zinzendorfs*, str. 647

tech. Když začal církev hanět a kázat oddělení od ní, byl zatčen. Byl ve vězení tři roky, když se koncem roku 1729 Zinzendorf za něho dopisem přimlouval u krále Friedricha. Hrabě se ve své prosbě nepokoušel ospravedlňovat jeho jednání, jež považoval za úchylku, ale vyjádřil mínění, že tento člověk by mohl být napraven bibličtějším způsobem, než je vězení. Nabídl, že ho přijme do Herrnhutu, kde se s pomocí zkušených lidí budou snažit zkrotit jeho nemístnou energii. Friedrich odpověděl Zinzendorfovi příznivě brzkým propuštěním Tuchfelda na svobodu. Ten však do Herrnhutu přišel jen na krátkou návštěvu a stal se později dvorním kaplanem v Berlebergu. Podobné zásahy hraběti na popularitě u kněží žárlivě střežících svou autoritu nepřidaly.

Podobný případ se týkal jeho dávného přítele faráře Steinmetze z Těšína ve Slezsku, jenž byl tolik nápomocen evangelickému probuzení ještě před vznikem Herrnhutu. Protože Slezsko tenkrát patřilo katolickému Rakousku, bylo působení Steinmetze a některých jeho kolegů z luterských farností v roce 1728 vrchností velice přísně omezeno. Jakmile se to Zinzendorf dozvěděl, intervenoval dopisem u císařského zpovědníka otce Tönnemanna. Ten v odpovědi žádal podrobnosti, proto Zinzendorf druhý dopis poslal Tönnemannovi i samotnému císaři. Ačkoliv Tönnemann jeho vysvětlení zdvořile přijal a vyjádřil touhu zachovat pokoj mezi římskými katolíky a příslušníky augsburgského vyznání, situace protestantských duchovních se nezlepšila. Když byl Steinmetz o dva roky později donucen opustit svoji faru, Zinzendorf mu prostřednictvím bayreutského markraběte zajistil místo superintendenta v Neustadtu.

Mnohé Zinzendorfovy nepřijemnosti vzešly přímo ze samotného Herrnhutu. I přes snahu prověřit žadatele o usídlení v obci znovu a znovu dostávaly povolení osoby povahově naprosto nevhodné pro takové společenství. Jedním z nich byl jistý baron, který se v roce 1729 usídlil v Herrnhutu. Během několika týdnů se stal zdrojem problémů pro své nevhodné chování a nespokojenost, kterou vyvolával v ostatních. Starší ho celkem snadno přesvědčili, aby Herrnhut opustil, ale nebylo tak snadné odstranit problémy, které zde zanechal. Když selhaly mírné prostředky, hrabě se rozhodl k mocnému kázání proti členům rebelantské skupiny a některé z nich exkomunikoval. Protože v této záležitosti většina herrnhutských

byla na Zinzendorfově straně, konflikt ve společenství nebyl tak vážný. Smutnější dopad měl na vnější svět, protože ti, kteří si mysleli, že s nimi bylo špatně nakládáno, rozšiřovali o hraběti fámu, že je proklel a exkomunikoval. Pomluvy došly tak daleko, že se vztyčeným prstem podezíravě ukazovali na jeho morálku. Starší se těmto obviněním nebáli čelit a provedli důkladné vyšetřování, jež hraběte zcela očistilo.

Vedle dopisů a pamfletů namířených proti hraběti a Herrnhutu bylo také špatně nakládáno s cestujícími kazateli. V některých okolních městech jim za náboženská shromáždění uložili pokutu, nebo je uvěznil.

Na druhé straně však opozice způsobila, že na Zinzendorfovu obranu povstalo mnoho jeho obdivovatelů. Psali mu povzbuzující dopisy. Mezi těmito přáteli byl proslulý Daniel Ernest Jablonský z Berlína, kterého bratři navštívili na své cestě do pobaltských států. Píše:

S velkým smutkem zjišťuji z tištěných oběžníků, že zlá a převrácená generace pomlouvá, nactiutrhá a uráží vaše neškodné instituce, které by křesťanský svět měl považovat za zářící světlo. Přece však tomu jinak být nemůže. Kdybyste byli ze světa, svět by vás miloval. Ale protože nejste ze světa, svět vás nenávidí... Nesmíte ztrácet odvahu... Kristovi služebníci to nemohou mít lehčí než sám Kristus.²⁷

Taková slova přicházející od dvorního kazatele z Berlína musela být hraběti velkou morální pomocí. Nicméně měl o budoucí osud Herrnhutu strach. V důsledku toho začátkem roku 1731 udělal rozhodnutí, kterému se ještě koncem roku 1728 bránil, totiž netrvat na stanovách náboženského společenství a úplně se sloučit s luterskou farností. Námitky proti tomuto kroku byly mnohem silnější, než očekával, a když nikdo nechtěl ustoupit, ani hrabě, ani opozice, dohodli se, že se podřídí rozhodnutí losu. Byly použity dva texty, první z 1. Korintským 9, 21, kde stojí psáno: „Těm, kteří jsou bez zákona, byl jsem jako bez zákona (i když před Bohem nejsem bez zákona, neboť mým zákonem je Kristus), abych získal ty, kteří

²⁷ Ibid., str. 581

jsou bez zákona“; druhý z 2. Tesalonickým 2,15: „Nuže tedy, bratři, stůjte pevně a držte se toho učení, které jsme vám odevzdali, ať už slovem nebo dopisem“. Ani ne čtyřletý Christian Renatus Zinzendorf vytáhl druhý verš a Herrnhut si zachoval svůj *status quo*. Hrabě byl posílen ve víře, že Bůh má pro Herrnhut zvláštní úkol, a z odmítnutí svého návrhu nepociťoval žádné zklamání.

Jak si máme vyložit tento Zinzendorfov obrat z hlediska pravidel, které si bratři stanovili? Není pochyb, že to byla prostě věc poctivé strategie vůči tomu, co se nakonec ukázalo být mnohem riskantnějším činem, než předvídal. Zinzendorf byl přesvědčen, že zavedení přesně stanovené církevní disciplíny v roce 1727 je nutností k udržení společenství přistěhovalců. Takto uvažoval ještě i následujícího roku. Ale nyní, téměř o více jak dva roky později, situace vypadala poněkud jinak. Tváří v tvář narůstající kritice nezvyklých herrnhutských pravidel měl hrabě důvod klást si otázku, zda je rozumné je zachovat. Možná se také domníval, že je bratři už více nepotřebují, neboť se jako společenství dostali až do bodu, kdy by jim měly stačit obvyklé zákony luterské církve. Kdyby byla navrhovaná změna přijata, byla by budoucnost Jednoty asi jiná. Ať je tomu jakkoli, výsledkem této události byl další krok k úplnému oddělení Jednoty bratrské od státní církve.

Zinzendorfovi nepřátelé nepřestávali útočit. Zdrojem problémů bylo znepokojení nad pokračujícím přistěhovalectvím z Čech a Moravy, žárlivost sousedních duchovních a prohlubující se hořkost pietistů v Halle. Herrnhutt nebyl jediným místem, které přijímalo přistěhovalce. Několik jich přijala Zinzendorfova teta Henrietta, která po matce zdělila Hengersdorf. Emigranty bylo možné také nalézt na mnoha různých místech ve východním a severním Německu. A přece největší část viny za jejich útěk z domovů byla dávána hraběti. Krizi nakonec usplíšil příchod asi sedmdesáti exulantů do Herrnhutu v červenci 1731, v době, kdy se hrabě vracel z Kodaně. Výsledkem bylo zaslání formální stížnosti proti Zinzendorfovi a Herrnhutu císařským vyslancem na saském dvoře. Tajná rada v Berlíně proto ustavila na prošetření Herrnhutu komisi.

Zinzendorf se předem dozvěděl, že vyšetřování povede prefekt Horní Lužice Georg Ernest von Gersdorf, proto mu předal srdečné pozvání, aby důkladně vše v Herrnhutu prověřil. Von Gersdorf se

svým sekretářem byl v Herrnhutu od 19. do 22. ledna roku 1732. Během těchto čtyř dnů se volně stýkali s obyvateli, účastnili se různých bohoslužeb a vedli rozhovory s mnoha jednotlivci. Zinzendorf poskytl examinátorům písemné prohlášení týkající se záležitostí společenství. I když za víc jak rok vláda nečinila na základě závěrů komise žádné oficiální vyjádření, působilo to dojemem, že ve dvou bodech, na které bylo šetření zaměřeno, tedy luterské pravověrnosti a legalitě přijímání uprchlíků, na Herrnhutu nebylo nalezeno nic špatného. Mezitím však dostali majitelé panství v Horní Lužici zákaz přijímat emigranty z rakouského území.

Způsob, jakým stát nechal celou záležitost viset ve vzduchu, uvedl Zinzendorfa do nesnadného postavení, zvláště když toho léta propukly mezi Čechy na tetině panství nepokoje. Z nespokojenosti nad tím, že jim odmítla poskytnout svobodu chodit na bohoslužby do Herrnhutu, někteří z nich do Herrnhutu uprchli. Zinzendorf je pro nedostatek materiálních možností nemohl přijmout, navíc je Henrietta odmítla propustit ze své pravomoci. Následkem toho putovali bezcílne po zemi. Hrabě byl opět v podezření, že za tento incident může. Šířily se zvěsti o tom, že mu hrozí uvěznění. Není známo, jak bezprostřední hrozba to byla, ale 28. října 1732 vydal saský kurfiřt reskript, v němž nařizuje Zinzendorfovi, aby se vzdal svého majetku a do tří měsíců opustil říši. Ačkoliv pro to neexistuje žádný písemný dokument, je víc než pravděpodobné, že za tímto tvrdým opatřením bylo jeho vlastní příbuzenstvo. Už příliš dlouho byli kvůli jeho nezvyklému chování vystaveni potížím. Zvláště významná může být skutečnost, že von Gersdorf, který prošetřoval Herrnhut, byl Zinzendorfovým příbuzným.

Prodat majetek bylo pro hraběte snadné, protože už od svatby před deseti roky ho plánoval převést na ženino jméno. Ještě před tímto ediktem podnikl kroky k provedení svého rozhodnutí, takže už 13. listopadu se hraběnka stala zákonným vlastníkem Herrnhutu i Berthelsdorfu. O měsíc později, 19. prosince, přešli všichni místní obyvatelé do jejího poddanství. Již na začátku roku se hrabě vzdal nepřilíh významného místa, které si držel u saského dvora po dočasném propuštění v roce 1727. Měsíce, jež bezprostředně následovaly po příkazu prodat majetek, později označil jako svůj první exil, ale jak se ukázalo, toto označení bylo o čtyři roky předčasné.

Náhlá smrt Friedricha Augusta I. dne 1. února 1733 přivedla na trůn vlídnějšího panovníka. Do Herrnhutu dorazila 4. dubna dlouho očekávaná zpráva o tolerančním patentu, jenž zaručoval exulantům svobodu zůstat v Horní Lužici. Za ní následovalo písemné potvrzení převedení Zinzendorfova majetku jeho ženě a povolení k pobytu v Sasku. K tomuto obratu událostí však došlo, když už v Herrnhutu nebyl, a tak cesta do Ebersdorfu a Tübingen ve skutečnosti byla jen jedna z jeho mnohých cest, a ne prvním exilem, za nějž ji považoval.

Vzhledem k trendu událostí bylo nutné zaměřit pozornost na dvojí charakter berthelsdorfsko-herrnhutské farnosti, neboť bylo stále jasnější, že Herrnhut potřebuje vlastního faráře. Rotheho rostoucí chlad vůči moravským bratřím problémy jen zvětšoval. Avšak i kdyby Rothe více sympatizoval s tradicí jejich předků, růst farnosti vyžadoval dalšího faráře. Byl vybrán profesor Steinhofer z Tübingen, který byl s nabídkou svolný, pokud k ní dá souhlas teologická fakulta. On sám se svéráznou církevní disciplínou Herrnhutu upřímně souhlasil, ale chtěl nějaké vyjádření od kompetentních teologů ohledně vhodnosti takové dohody s farností hlásící se k augsburgskému vyznání. Hrabě se chystal opustit Herrnhut právě v době, kdy se na fakultě v Tübingen o záležitosti radili, proto využil příležitosti předpokládaného exilu k osobnímu setkání.

19. dubna 1733 bylo zveřejněno vyjádření tübingenských a bylo velice příznivé: teologové nenašli v Herrnhutu nic, co by bylo v rozporu s luterskými nařízeními. Ke Steinhoferovu jmenování však nedošlo, protože saská vláda pomocného duchovního v Herrnhutu nepovolila. Steinhofer se mohl stát Rotheho nástupcem, ale ne pomocníkem. Vzhledem k trapnému vývoji událostí přijal Steinhofer místo v Ebersdorfu.

Zklamání zmírnilo zadostiučinění způsobené tolerančním patentem ze 4. dubna. Herrnhut byl zcela ve stejné situaci jako předtím. Zinzendorf měl však přece jen důvod k nespokojenosti, protože edikt se nesl v tónu, že herrnhutští budou „tolerováni“, pokud „budou potichu“. Schwenkfeldiánům, kteří zakotvili v Horním Berthelsdorfu v roce 1726, se dobře nevedlo. V době, kdy herrnhutským byla zaručena tolerance, dostali příkaz, aby v malých skupinách

opustili Sasko. Zinzendorf si nepřestal klást otázku, za jak dlouho totéž postihne Jednotu bratrskou.

Podle jeho strategie se připravovali na nejhorší. Koncem roku rozdělil herrnhutské do dvou skupin, v první byli rodilí Němci, v druhé přesídlenci exulanti. Pak se začal poohlížet po možných místech, kde by se v případě, kdyby byli vyhnáni, mohli později usadit. Dřívější odjezd prvních misionářů na Západomoindické ostrovy a do Grónska přirozeně obrátil jeho pozornost k Novému světu.

Mezitím se k bratrstvu připojil Augustus Gottlieb Spangenberg, člověk, jenž se jako vůdce v počátcích obnovené Jednoty bratrské řadí hned na druhé místo za hraběte. Bylo to v roce 1727, kdy se dva putující bratři poprvé setkali s dvaatřicetiletým učitelem z univerzity v Jeně, kde rok předtím dosáhl akademické hodnosti. Na univerzitě byl v čele velké pietistické skupiny a od prvního setkání s moravskými bratry se nadchnul pro jejich způsob křesťanství. Klíčovou osobou Spangenbergova života byl jeho přítel profesor Buddeus, jenž ho na počátku studentských let přesvědčil, aby přešel ze studia práv na studium teologie. Spangenbergův zájem o moravany byl posílen Zinzendorfovými návštěvami koncem roku 1727 a pak opět v roce 1728 a 1729. O svém prvním dojmu z Zinzendorfa po jednom setkání, kde hrabě hovořil, Spangenberg řekl: „Byl jsem tam a byl jsem zticha, ale moje srdce jávalo.“ Praktickým důsledkem probuzení mezi jenskými studenty bylo zřízení bezplatných škol pro chudé děti na jenských předměstích, jemuž Spangenberg věnoval hodně času. Na jaře roku 1730 Spangenberg se svým blízkým přítelem Godfreyem Clemensem navštívil Herrnhut. V důsledku této návštěvy se jeho osobní kontakty s moravany a s Zinzendorfem staly mnohem důvěrnějšími. Hrabě si začal velice vážit jeho rad a posílal mu svůj deník a jiné písemnosti týkající se Herrnhutu. V roce 1731 Spangenberg odmítl místo profesora teologie v Halle, ale následujícího roku zde přece jen přijal funkci superintendenta sirotčince. Před nastoupením do funkce v září opět navštívil Herrnhut.

Spangenbergovo postavení v Halle bylo téměř od samého začátku nešťastnou záležitostí, protože po srdečném přijetí, které se mu dostalo od mladého Franckeho, se rozdily mezi oběma pietisty staly všem příliš zjevné. Jednou z třech ploch bylo Spangenbergovo napojení na Zinzendorfa, ačkoliv je ironií, že právě on zařídil

jeho jmenování. Spangenberg podobně jako hrabě neomezoval své náboženské styky pouze na tradiční luterány. Lidé jako Gichtel a Tuchfeld v něm našli vřelého přítele. S Franckem se také lišil v názorech na vyznávání hříchů a přijímání. Mnohokrát byl Spangenberg předvolán před ředitele sirotčince, aby své jednání vysvětlil. Ke zlomu došlo po cestě do Tübingen, spojené s návštěvou na Ebersdorfu, kde se účastnil spolu s Zinzendorfem Sv. večere Páně. 27. února 1733 byl zbaven funkce superintendenta a 2. dubna propuštěn královským mandátem z univerzity. O několik týdnů později dorazil do Herrnhutu, aby sdílel osud s herrnhutskými.

Příchod Spangenberga byl přímým i nepřímým impulzem pro Zinzendorfovy plány. Fiasko v Halle, jež mu bylo kladeno za vinu, zavřelo mnoho dveří, doposud pro bratry pootevřených. K řadám ortodoxních luteránů, kteří byli proti hraběti od samého začátku, nyní přibyl velký počet pietistů. Zinzendorf byl nyní více než kdy jindy nucen jít vlastní cestou, pro niž mohl okamžitě využít značné Spangenbergovy vůdcovské schopnosti. Se souhlasem sboru se stal Zinzendorfovým pomocníkem, aby tak vynahradil zklamání, ke kterému došlo o několik měsíců později překažením plánů na příchod Steinhofera. Od té doby byl Spangenbergův život ve službách bratrstva zaplněn jedním zvláštním úkolem za druhým. Při prvním z nich doprovázel skupinu osmnácti misionářů do Kodaně, kde se v přístavu nalodili na cestu do St. Croix.

Vykázání Spangenberga z Halle upozorňuje na základní teologické rozdíly mezi Halle a Herrnhutem. Nazýváme-li Zinzendorfa pietistou, musíme uvést, že se začal rozcházet v názorech s Halle již v samém začátku. Hallský pietismus kladl důraz na zápas o pokání, který předchází osvobození věřícího od špatného svědomí a následnému přijetí pokoje myslí. Hallští trvali na tom, že základním požadavkem procesu spasení je pro všechny bolestný zápas (*Buszkampf*) a následující fáze průlomu (*Durchbruch*). Zkušenosti hraběte, který od nejtělejšího mládí žil v Kristově přítomnosti, do tohoto ideálu nezapadaly. I kdyby mohl podle něho jednat, měl námitky proti tomu, že přisuzuje Božím způsobům jednání s jednotlivci jednotný ráz. Jeho pojetí vztahu věřícího ke Spasiteli mělo mnohem radostnější a osobnější charakter, než jak tomu bylo u jeho dávných učitelů.

*Hrabě
kazatelem*

INTENZIVNÍ touha stát se kazatelem Zinzendorfa nikdy neopustila a události právě vylíčených let ho umocňovaly víc než kdy jindy. Všechny povinnosti kazatelské práce kromě vysluhování svátostí samozřejmě vykonával už od začátku bohoslužeb v drážďanském bytě v roce 1721, ale teprve v roce 1734 podnikl s neskrývaným odporem vůči konvenci konečné kroky ke své ordinaci. Do roku 1733, pokud nacházel luterské duchovní, kteří sympatizovali s jeho projekty, se domníval, že stačí, aby si podržel status laického mecenáše. Desítky zkušeností dokazovaly, v jak trapné situaci se nachází. I když mu stále ještě byli někteří duchovní přátelsky nakloněni a byli ochotni s ním spolupracovat, stát jim v tom prostřednictvím církevních hodnostářů bránil, jak se stalo v případě Steinhofera. Až doposud byli misionáři v Grónsku a na Západoindických ostrovech laiky ale brzy se naskytla otázka, jakým způsobem sloužit nově obráceným. Kdyby moravští bratři byli nuceni opustit Herrnhut, pak by nastal problém zajistit jim pastýře. Bylo velice nepravděpodobné, že by luterskému faráři v takové situaci dovolili, aby byl dál jejich duchovním. Tyto úvahy nakonec hraběte dovedly do bodu, kdy si uvědomil, že už nemůže svou ordinaci déle odkládat.

Na univerzitě se ke kazatelské službě nepřipravoval. Teologii studoval sám pro sebe a byla mu vlastní víc než studium práv, kterému se věnoval jen z donucení a neochotně. Ve škole i kdekoliv jinde mu teologové byli vždy velice blízcí. Hodně se naučil od vlastního faráře a kolegy Rotheho. Příprava na přijetí duchovního stavu nebyla pro Zinzendorfa problémem. A přece rok před svou ordinací využil k dalšímu vzdělávání a konzultacím se třemi neobyčejně kvalifikovanými muži v Herrnhutu. Jedním z nich byl Spangenberg, druhý Steinhofer, který byl v létě 1733 v Herrnhutu na návštěvě, protože se v té době měl stát kazatelem Jednoty bratrské. Třetím

mužem byl další tübingský profesor Oettinger, jenž v komunitě prožil několik měsíců. Tito muži společně s Zinzendorfem věnovali řadu setkání intenzivnímu biblickému studiu. Skupina se dokonce pokusila o nový překlad Bible. Začali s prvním dopisem apoštola Pavla Timoteovi, ale pak od záměru upustili. Spangenberg nás informuje, že se na začátku dohodli, že překlad je jen experiment, a pak když porovnali vlastní výsledky s Lutherovými, jednomyslně přiznali, že velký reformátor odvedl lepší práci.

Tyto přípravy začaly ještě dříve, než Zinzendorf konečně oznámil svoje rozhodnutí požádat o ordinaci. Důkladně prohodil svůj plán s vedoucími sboru, z nichž někteří se ho snažili odradit, protože se báli následků. Mezi těmi, kdo ho varovali, byla i jeho žena, která ho, jak se ukázalo, prorocky upozorňovala na to, co se může stát. Záležitost byla s konečnou platností prodiskutována na setkání starších sboru a potvrzena losem. Hrabě opět dostal potvrzení, že je to Boží vůle, jak sám věřil.

O několik týdnů později učinil rozhodující duchovní zkušenost. Dobře, ale nikterak bez neustálého zkoumání vlastního vnitřního života a svědomí, čelil útokům svých kritiků a těch, kteří s ním ostře nesouhlasili. Bylo to právě v době Dippelových útoků na učení o vykoupení, které Zinzendorfa přinutily přehodnotit vlastní obrácení. Řekl:

Nějaký čas předtím, než jsem se stal kazatelem, došlo v mém duchovním životě k něčemu zvláštnímu. Oni (pietisté) říkali, že jsem se nikdy opravdově neobrátil. Ve stejnou dobu vystoupil Dippel se svými výpady proti vykoupení... Když jsem začal důkladně zkoumat své obrácení, uvědomil jsem si, že v Ježíšově nezbytné smrti a ve slově „výkupné“ (*lytron*) je zvláštní tajemství a obrovská hloubka, zjevení, jež zůstává nepohyblivé, třebaš filosof o ně klopýtá. Pomohlo mi to proniknout do celé podstaty učení o spasení... Proto se smířící Kristova oběť stala od roku 1734 naším zvláštním a jediným svědectvím, naším univerzálním lékem proti všemu zlému v učení a životě, a tak tomu bude až na věčnost.²⁸

Zinzendorf byl utvrzen v tomto přesvědčení jednoduchou udá-

²⁸ Jacob Wilhelm Verbeek, Des Grafen von Zinzendorf, Leben und Character, str. 142

lostí. Mezi papíry, které páčil v krbu, bylo heslo a sloka písně ze 14. února 1734. Když se papíry proměnily v hromadu popela, zůstal nedotčený malý útržek a na něm byla slova: „Vybral nám za náš dědičný podíl chloubu Jákoba, jehož si zamiloval“ (Žalm 47,5) a „Kéž ve tvých stopách po hřebecch vidíme naše odpuštění a vysvobození“.

Krátce potom složil píseň; zde je její začátek:

Ježíš, naše Hlava a Vůdce
sladký předmět víry našeho srdce!
Kéž ve tvých stopách po hřebecch vidíme
naše odpuštění a vysvobození.

Od tohoto okamžiku Zinzendorf spolu s bratry začal kázat teologii „Kristovy krve a ran“ a vyvyšovat Spasitelovo utrpení. Tento přístup, velice účinný v získávání nově obrácených, byl předzvěstí nejtvorivějšího období bratrského hnutí. Lze mu připsat největší úspěchy na misijním i domáckém poli. Byl však také typem teologie náchylné k nezdravým deformacím a o desítku let později byl příčinou politováníhodné epizody církevní historie.

Nezbytnou podmínkou Zinzendorfovy ordinace bylo obvyklé přezkoušení z teologie za přítomnosti několika univerzitních profesorů. Bylo však velice nejisté, zda ho ke zkoušce připustí. Jen málo profesorů by riskovalo účast při zkoušce vzhledem k smutné minulosti, kterou si vysloužil v teologických kruzích. V době, kdy si Zinzendorf kladl otázku, co dělat, napsal do Herrnhutu bohatý obchodník ze Stralsundu Abraham Ehrenfried Richter a žádal o vychovatele pro své děti, které nedávno ztratily matku. Hrabě se ihned chopil situace jako odpovědi na svůj problém.

Stralsund patřil Švédům a jeho dva teologové Langemack a Sibeth měli královské jmenování pro univerzitu v Greifswaldu jako examinátoři kandidátů kazatelské služby. Langemack byl také superintendent luteránů v té oblasti. Hrabě se domníval, že by teologové pod švédskou jurisdikcí mohli mít vůči němu méně předsudků než teologové v Německu. Tak došlo k tomu, že ke konci března se Langemackovi jako Richterův vychovatel a kandidát kněžského stavu představil pán z Freydeku. Toto jméno vůbec nebylo vymyšlené, protože jeden z Zinzendorfových titulů, patřících jeho rodu

po mnoho generací byl pán freydeckého panství. Jako Freydek si získal naprostou důvěru superintendenta a během pár dní dostal pozvání, aby kázal na několika místech ve městě.

Během následného teologického rozhovoru přišel na přetřes Zinzendorf a herrnhutští a stralsundský farář přiznal své úmysly napsat knihu, v níž by vyvrátil jejich nesprávnou cestu. Když se ho Zinzendorf zeptal, zda vůbec něco od lidí, jejichž omyly chce dokazovat, četl, kněz upřímně přiznal, že ne, že pouze četl to, co o nich napsal doktor Weidner. Zinzendorf ho přesvědčil, aby během několika dní přečetl některé jeho promluvy. Když viděl, že se Langemackovo mínění změnilo, ihned prozradil svoji totožnost, ale žádal, aby ji utajil před veřejností. Během týdnů, které Zinzendorf ve Stralsundu strávil, se oba muži vzájemně dobře poznali. Také na Sibeth udělal Zinzendorf příznivý dojem. Koncem dubna Sibeth společně s Langemackem Zinzendorfa podrobili třídenní zkoušce z teologie, vedené v latině a řečtině. Se svolením examinátorů Zinzendorf jako pán z Freydeku během pobytu ve městě pětkrát kázal. Když se po letech znovu k této zkušenosti vracel, řekl: „Řekl jsem jim slovně, písemně a v pěti kázáních všechno, v co jsem ve svém životě věřil a učil, teorii i praxi; i o všech svých chybách, kterých jsem se kdy dopustil... Ale jejich mínění o mně zůstalo i nadále příznivé.“

26. dubna, několik dní před odjezdem ze Stralsundu, mu Sibeth a Langemack dali vyhotovený certifikát pravověrnosti z luterského hlediska. V listině výslovně označili jisté rysy herrnhutské církevní disciplíny jako přípustné a nepodstatné záležitosti, jež nejsou v protikladu s augsburgským vyznáním.

Zinzendorfova přítomnost ve Stralsundu měla pozoruhodný účinek na invalidního Langemacka, který se už přes pět let cítil příliš slabý na to, aby mohl kázat. Hrabě své poslední kázání ukončil odkazem na ženu, která podle evangelijního záznamu pomazala Ježíšovu hlavu, a o níž Ježíš řekl: „Učinila, co měla.“ Zinzendorfovi vypršel čas a musel přerušit kázání, které ukončil výzvou: „Vy také dělejte, co můžete.“ Hluboce dojatý Langemack byl ve svém svědomí obviněn z nedostatku víry ohledně své nemoci. Byl to začátek změny v jeho životě a po návštěvě Herrnhutu, která později následovala, se opět vrátil ke všem svým církevním povinnostem.

Dalším překvapujícím dozvukem stralsundské epizody byly události kolem samotného Richtera, jenž se bezděky stal jejím nástrojem. Zinzendorf vedle svých dalších činností u něho skutečně působil jako vychovatel a Richter byl jedním z posledních, kteří se dozvěděli, kdo Freydek ve skutečnosti je. Obchodník asi litoval, že ztratil vychovatele, ale byl k hraběti natolik přitahován, že ho srodinou o rok či dva později následoval do Herrnhutu a usadil se zde. Sloužil církvi v evangelizačních misích v západním Německu a mezi Němci v Londýně. V roce 1739 odešel do Alžíru pracovat mezi křesťanskými otroky. Zde následujícího roku za morové epidemie zemřel.

Stralsundská zkouška byla osobním Zinzendorfovým vítězstvím. Zinzendorfova pravověrnost byla potvrzena dvěma teology, jejichž postavení bylo nenapadnutelné. Když už překonal první překážku, začal hledat cestu k oficiálnímu vstupu do kazatelské služby. O svých úmyslech napsal dánské královně, snad odtud čekal řešení. Další dopis napsal svému dávnému klerikálnímu příteli superintendentu Löscherovi v Drážďanech, v němž mu podal detailní výčet všech svých teologických myšlenek, tak jak je formuloval stralsundským duchovním. Löscher v něm provedl jen několik málo oprav některých méně významnějších teologických bodů. Podobným problémem jako připuštění hraběte ke zkoušce se ukázalo být také povolání z nějaké farnosti nebo jmenování k určitému úkolu, které kandidát musel mít, než nastoupil do kazatelské práce.

Bylo stále zřejmější, že je potřeba zřídit pro bratry výukové středisko. Žádostí o katechety a vychovatele bylo víc, než jich bratři mohli poskytnout. Herrnhut měl stále zažádáno o druhého kazatele. Když se Zinzendorf dozvěděl o opuštěném klášteře svatého Jiří ve Schwarzwaldu u Württembergu, považoval to pro sebe i své bratry za příležitost. Chtěl tento klášter na vlastní náklady obnovit a udělat z něho teologický seminář, v jehož čele by byl on sám, vysvěcený duchovním z Württembergu. Tento druh kazatelské služby by byl v očích vládnoucích kruhů slušitelnější s jeho postavením než obyčejná farnost. Dánský král by se nemusel stydět za to, že mu propůjčil danebrogský řád, myslel si.

V červenci poslal Spangenberg, aby návrh předal vévodovi Karlu Augustovi z Württembergu. O tři měsíce později Spangenberg

dostal zdvořilou odpověď, že i když si vévoda Zinzendorfa hluboce váží, nemůže žádosti vyhovět kvůli nepokojům, které by v jeho království mohly nastat. I když většina jeho poddaných byla protestantského vyznání, očekávat, že katolický panovník udělá protestantovi takový ústupek, bylo pravděpodobně příliš.

V době, kdy Spangenberg čekal ve Württembergu na odpověď Karla Augusta, se z vlastní iniciativy setkal s rektorem tübingenské univerzity Pfaffem a podrobně s ním prohodil Zinzendorfův případ. Spangenberg žádal zvláště o názor na plány hraběte přijmout kněžské povinnosti. 19. září Pfaff vydal v této záležitosti příznivě napsané prohlášení, uznávající Zinzendorfovy zřejmé kvality a připomínající to, co tomuto zamýšlenému kroku předcházelo. Protože Zinzendorf o tom věděl, napsal už začátkem listopadu vedení württemberské církve do Stuttgartu. Zřejmě se již vzdal myšlenky na klášterní projekt, protože v dopise píše, že se rozhodl stát se knězem podle apoštolského příkladu Štěpánova, jak je zaznamenán v 1 Kor. 16, tedy že se ordinuje sám. Odkaz zní: „Víte o rodině Štěpánově, že první z celé Achaje uvěřili a dali se do služby bratřím.“

Toto oznámení vyvolalo příznivou reakci, kterou hrabě musel dostat asi v době, kdy se dozvěděl o Pfaffově rovněž příznivé odpovědi. Povzbuzen spěchal o měsíc později do Tübingen, aby podnikl konečné kroky. Prohlášení, které 18. prosince předložil teologické fakultě, je jedním z jeho nejlepších životních vyznání. Říká v něm:

Bylo mi asi deset let, když jsem svým přátelům začal ukazovat cestu k Ježíši jako Vykupiteli. Nedostatek poznání nahradila upřímnost. Teď je mi třicet čtyři, a i když jsem udělal různé zkušenosti, v tom základním se moje mysl přece jen nijak nezměnila. Moje nadšení nevychladlo. Zachoval jsem si čisté svědomí, jež je v souladu s vnitřním voláním ke službě. A přece nejsem volnomyšlenkář. Miluji a ctím oficiální církev a často u ní budu hledat radu. Budu dál, stejně jako dřív, získávat duše pro svého drahého Spasitele, shromažďovat jeho ovce, „zvat hosty na svatbu“, najímat pro něho služebníky. Dá-li Pán, zasvětim se ještě víc službě sboru, jehož kazatelem jsem se v roce 1727 stal. V souhlase s jeho řády, pod jeho ochranou, s potěšením nad jeho péčí a ovlivněn jeho duchem půjdu ke vzdáleným národům neznajícím Ježíše a vykoupení skrze jeho krev. Budu se snažit napodobovat své bratry, kteří

měli tu čest stát se prvními vyslanci mezi pohany. Budu prověřovat všechny věci pouze podle měřítka biblického učení a svatých Písem. Mezi bratry v Herrnhutu i jinde se budu snažit zachovat jejich starobyrou církevní kázeň. Láska Kristova mne bude pobízet, jeho kříž mne bude občerstvovat. Budu se ochotně podřizovat vyšší moci a budu dobře vycházet se svými nepřáteli ... Jsem slabý a potřebný, a přece na mne Pán myslí. A on slabé a potřebné vysvobozuje.²⁹

Hned následujícího dne univerzita v Tübingen milostivě odpověděla na jeho dojemnou žádost a oficiálně ho uznala za kazatele evangelia. Její stanovisko znělo, že i když v obvyklých případech je vyžadováno řádné jmenování, není důvod proč by řádně kvalifikovaný člověk nemohl veřejně hlásat evangelium, zvláště když je to se souhlasem a na žádost církve. Zinzendorfovo první veřejné vystoupení se odehrálo hned téhož dne, kdy byl ustanoven kazatelem. Nejprve kázal v tübingské katedrále a pak v kostele sv. Tomáše.

Před hrabětem však stále ležel problém ordinace dalších bratří. V Herrnhutu, kam se vrátil na Nový rok 1735, musel čelit tomuto problému více než kdy jindy, protože v právě uplynulém roce bylo započato mnoho nových projektů. Schwenkfeldiáni odešli do Pensylvánie a dva herrnhutští šli s nimi, aby jim pomohli usadit se a aby prozkoumali možnosti pro samotné herrnhutské bratry. Spangenberg odjel do Londýna s první bratrskou skupinou směřující do Georgie. Cestou také vyjednával v Holandsku se Surinamskou společností o kolonizaci a misijní práci v této jihoamerické zemi. Bratři, kteří odcházeli na rozličná místa, byli manuálně pracující lidé, teologicky neškolení a patřili k těm, které by luterská konzistoř pravděpodobně před jejich odjezdem neordinovala. Naproti tomu misionáři dánsko-hallské misie byli pro službu připravováni, a tedy podobným překážkám čelit nemuseli.

Situaci zdramatizoval návrat Leonharda Dobera z ostrova St. Thomas s nově obráceným černošským chlapcem Carmelem Oly. Dober byl povolán zpět do Herrnhutu, aby se ujal místa hlavního staršího a afrického otroka si vzal s sebou jako prvotinu své práce

²⁹ Spangenberg, *Ancient and Modern History of the Brethren*, str. 237

v západoindické misii. V srpnu byl Carmel Oly v Ebersdorfu pokřtěn farářem Steinhofem. Není jasné, proč nebyl pokřtěn v Herrnhutu, kde se ke křtu připravoval. Možná to byl pocit nejistoty z postoje saské vlády. V každém případě jeho přítomnost soustředila pozornost na bezprostřední vyhlídky mnoha dalších obrácených, pocházejících jako on z misijních polí v dalekých zemích.

V tomto stále těžším rozhodování se Zinzendorf konečně podřídil dávné touze herrnhutských pocházejících z Moravy, totiž obživit církevní řády církve jejich otců. Ze starého bratrstva zůstali jen dva biskupové, Jablonský a Christian Sitkovius z Velkopolska, oba pokročilého věku. Herrnhuští udržovali s Jablonským víc jak pět let srdečné vztahy. Jeho dopisy dodávaly hraběti hodně povzbuzení. Sám Jablonský ještě před Zinzendorfovou ordinací se nabídl, že vysvětlí jednoho z bratrů jako biskupa. Teď nastal čas požádat ho, aby svou nabídku splnil – samozřejmě jak ukáže los. Byl vybrán tesař a cestující evangelista David Nitschmann, jeden z pěti mužů, kteří přišli do Herrnhutu památného 12. května 1724, a jeden z prvních misionářů. Rozhodnutí bylo opět potvrzeno losem. 13. května 1735 byl Jablonským vysvěcen při soukromém obřadu v Berlíně za účasti několik moravských bratrů. Ve světícím listu Jablonský říká:

Já, níže podepsaný, v souhlasu s řádně předloženou žádostí, jako starší, senior a biskup českých a moravských bratrů ve Velkopolsku, s vědomím a souhlasem svého kolegy ve Velkopolsku, seniora Christiana Sitkoviuse, jsem vysvětlil 13. března 1735 ve jménu Božím a podle našeho křesťanského zvyku se vzkládáním rukou a s modlitbou výše zmíněného Davida Nitschmanna za staršího výše zmíněné církve a předal jsem mu plnou autoritu k provádění vizitací, k nimž je povolán tímto úřadem, k ordinaci duchovních a církevních služebníků sborů této církve a k převzetí všech funkcí, náležejících k úřadu seniora a představeného církve.³⁰

Tento krok byl mnohem osudovější, než Zinzendorf předpokládal. V tu dobu stále ještě doufal že se misionáři budou řídit moravskými řády. Ve společenství zdůrazňoval, že i když se jeden z nich stal bratrským biskupem, neznamená to žádnou změnu pro

³⁰ J. Taylor Hamilton, *History of the Moravian Church*, str. 71

Herrnhut, jenž stále ještě využíval bohoslužeb berthelsdorfského faráře. S řádným pastýřem na dosah ruky bylo celkem snadné alespoň prozatímne tyto řády dodržovat. Zcela jiný problém nastal, když vznikla potřeba mít duchovního mimo Herrnhut. K jejich porušení došlo o několik měsíců později, kdy byl ordinován nedávno vysvěceným biskupem Johann Georg Waiblinger, kazatel zvolený pro zamýšlené osídlení Pilgeruhu ve Šlesviku. Moravské řády už vůbec misijní pole neomezovaly. Také Nitschmann se ve vykonávání svých biskupských funkcí nijak kromě ordinace neomezoval.

Pokud se Zinzendorf domníval, že jeho úzkostlivá snaha o potvrzení luterské ortodoxie může jeho vstup do kazatelské služby učinit pro kritiky přijatelnější, byl brzy rozčarován. Nálada vzbuzená jeho ordinací se sotva mohla zlepšit, když po tak krátké době byl vysvěcen Nitschmann. Následkem toho zažil v roce 1735 silnou vlnu opozice. Mezi šlechtici, kteří byli důrazně proti, byla jeho teta Henrietta, hrabě von Bühl z Drážďan, baron von Huldenberg z Neukirchu a hrabě Christian Ernest ze Stolbergu-Wernigerode. Z duchovních to byl Anton a mladý Francke v Halle, dvorní kazatel Marperger z Drážďan a Ziegenhagen z Londýna, kaplan Winkler z Ebersdorfu a profesor Urlsberg z Augsburgu. Také jeho matka a nevlastní otec v Berlíně, rodina jeho ženy a nevlastní bratr Friedrich nesli nelibě, že se stal kazatelem. Nejbolestnější však pro Zinzendorfa bylo odcizení s jeho dřívějším zastáncem, dánským králem Christianem. Kromě toho, co to pro něho znamenalo osobně, Zinzendorf věděl, že Christianova zlá vůle může ohrozit misii na Západových ostrovech.

Velice důkladně situaci promyslel a pak se vydal společně s biskupem Nitschmannem do Kodaně, aby věci vyjasnil. Herrnhut opustil 25. dubna a do dánského hlavního města dorazil 8. května. Tam ihned o svém příjezdu dal vědět kruhu vysoce postavených známých, včetně krále a královny. Král mu odpověděl prostřednictvím komorníka von Pless, jenž hraběti předal přívětivé pozvání ke slyšení. Avšak nebylo to tak přátelské přijetí, jak si Zinzendorf představoval. Král mu prostřednictvím von Pless řekl, že proti němu nic konkrétního nemá, ale že se někteří duchovní obávají, že jeho činnost je podkladem nepokojů v církvi. Proto král navrhl diskuzi s duchovními jako nejlepší prostředek k dosažení porozumění.

Zinzendorf se na takové setkání těšil, ale byl zklamán, když mu po několika málo dnech oznámili, že se diskuze konat nebude, protože proti němu nebyla vznesena žádná reálná stížnost. Ani ke králi se nedostal, aby s ním mohl záležitost dále prodiskutovat.

Hrabě svůj pobyt v Kodani zkrátil a 16. května odjel do Herrnhutu přes nejbližší švédské přístavy. V Malmö navštívil biskupa z Lundu a jednoho pastora, který ho pozval. Dalších šest dní kvůli nepříznivému větru loď stála nečinně v Ystadu, kde hrabě trávil čas především psaním dopisů svým přátelům v Kodani a studiem knih Nového Zákona. 23. května Ystad opustil a za pět dní byl v Herrnhutu.

Nepochopitelným následkem jeho krátké a velmi soukromé návštěvy ve Švédsku byl reskript ze Stockholmu, vydaný za dva týdny po jeho odjezdu a zakazující mu usadit se v zemi. Tento reskript, jenž Zinzendorfovi nepřátelé zřejmě na švédském panovníkovi vynutili, byl překroucením skutečností, neboť v něm bylo uvedeno, že hrabě byl po řádném vyslechnutí a usvědčení z omylu vykázan z Dánska, a protože nemohl zůstat v Sasku, hledá útočiště ve Švédsku. Z vnějšího pohledu jeho nepřátelé měli tak trochu něco jako důkazy, protože kněží v Dánsku si asi mysleli, že byl skutečně usvědčen; také před dvěma roky málem došlo k jeho vypovězení ze Saska a pracovníci diaspory z Herrnhutu pravidelně od roku 1731 navštěvovali pietistická společenství ve Švédsku.

Jak už bylo řečeno, Zinzendorf na útoky vůči vlastní osobě zásadně nereagoval, ale tentokrát si uvědomil, že se tato záležitost netýká jen jeho. Kdyby se dostala k naivní a důvěřivé veřejnosti, mohla by ohrozit celé hnutí. Proto sepsal podrobnou obhajobu sebe a Herrnhutu a ve veřejném dopise ji poslal švédskému králi. Tento dopis o čtyřiceti listech byl převážně bod po bodu výkladem augsburgského vyznání. Byl vytištěn koncem roku v Regensburgu a hojně rozšířen mezi duchovenstvem a nejvyššími představiteli tří velkých náboženství Svaté říše římské: katolíkům, luteránům a reformovaným. Byl to další vrcholný projev úsilí hraběte přesvědčit vládnoucí moc, že pro jeho činnost je v rámci luterství místo.

V tu dobu byl Zinzendorf také zaneprázdněn záležitostmi společenství a především důležitou prací na novém vydání zpěvníku pro Herrnhut. V roce 1731 vyšla Sbíрка starých a nových písní,

kteřou vydal Marche v Görlitz a k níž Zinzendorf napsal předmluvu. Bratři se kvůli této sbírce stali terčem velké kritiky, protože byla považována některými duchovními nejen za bratrský zpěvník, ale také za vyznání víry. Zinzendorf si uvědomil, že by novým vydáním tohoto zpěvníku bez sporných písní mohl umlčet kritiky. Nový zpěvník měl devět set sedmdesát dvě písně, z nichž víc jak dvě stovky byly jeho vlastní. Ke sbírce připojil také dodatek s písněmi, které složili bratři. Byl to první z dvanácti dodatků, které vznikly během následujících patnácti let. Hrabě se obzvláště snažil povzbuzovat ve skládání písní ty, o nichž se domníval, že k tomu mají obdarování. Dělal to tak, že zadal několika lidem témata, na které měli složit písně. Pak se společně sešli, aby porovnali výsledky. Setkání často přinesla nové podněty a vznikly z nich dobré písně.

Během roku 1735 se také zrychlilo tempo misijní práce. V červenci odešlo do St. Croix deset bratří, aby posílili ty, kteří tam už byli. V srpnu tři další odjeli z Herrnhutu, aby začali misijní práci v Surinamu. Koncem podzimu druhá skupina pod vedením biskupa Nitschmanna následovala kolonisty, kteří odjeli v únoru z Londýna do Georgie. Na lodi s nimi byli bratři John a Charles Wesleyové. Tři další bratři byli ve Švédsku, kde zjišťovali možnosti práce na severu země mezi Laponci. David Nitschmann byl v Rusku, aby prozkoumal, co by zde mohli dělat.

Poslední měsíce roku Zinzendorf prožil na „evangelizačním vandru“, jak tomu sám říkal. Putoval pěšky jižním Německem a Švýcarskem přes města Bayreuth, Řezno, Kostnici, Curych, Norimberk a Ebersdorf. Snad si chtěl vyzkoušet působení nezávislého kazatele, za kterého se teď považoval. Až do Freiburgu s ním šel Johann Nitschmann, dál pak šel sám. Oblečen do prostých šatů, bez obvyklého služebnictva, šel pěšky dlouhou a namáhavou cestou městy i vesnicemi. Svezl se, jen pokud se mu naskytla příležitost. Ať se setkal s kýmkoliv, vždy mu otevřel srdce dokořán. Spangenbergovi do Ameriky napsal, že důvodem k této cestě byla touha „být zcela bezvýhradně se svým Spasitelem“.

Několik dní po Zinzendorfově odchodu z Herrnhutu se hraběnce narodilo deváté dítě, dcera Marie Agnes. S novým přírůstkem bylo v domácnosti pět dětí: desetiletá Benigna, osmiletý Christian Rena-

tus, tříletý Christian Ludwig Theodor a roční Anna Theresa. Když se hrabě dozvěděl novinu o narození dalšího dítěte, napsal své ženě:

Můžeš si snadno představit, má vroucně z hloubi duše milovaná ženo, jaká je to pro mne radost, že ti Spasitel tak milostivě pomohl, tolik jsem v jeho pomoc věřil. Spasitel nám je v skutku milostivý a my můžeme denně růst do jeho podoby. Mně se na cestě daří dobře.³¹

Zkušenosti na této cestě mu musely dát vnitřní ujištění o jeho povolání. Nový rok zastihl Zinzendorfa, jak píše dopis králi Christianovi, v němž ho žádá buď o souhlas ke vstupu do kazatelské služby, nebo o dovolení vrátit danebrogský řád. Brzy přišla příkrá odpověď, že danebrogský řád může poslat královskému vrchnímu komořímu. Christian se stroze vyjádřil, že vyznamenání by mohlo vyvolat dojem, že se dánský dvůr podílí na Zinzendorfových náboženských novotách. A s těmi on nesouhlasí. O šest měsíců později zapuzený hrabě okázale vrátil danebrogský řád. Nepředal ho vrchnímu komořímu, nýbrž samotnému králi Christianovi, protože ho také z jeho rukou osobně před pěti lety přijal. Připojil i dlouhý dopis, shrnující jeho životní postoje.

Během prvních týdnů roku 1736 se doma Zinzendorf v předtuše krize věnoval pastorační práci. Jednou z jeho prvních akcí bylo vedení novoroční noční bohoslužby, která trvala až do čtyř do rána. Dlouhé dny měl rozhovory se staršími a církevními pracovníky. Společně se spolupracovníky zkoumal duchovní stav mnohých jednotlivců. Slabí byli připojeni k těm, kteří se prokázali být silnější. Velkou pozornost věnovali vyučování. Hovořili o Lutherově způsobu vyučování a shodli se, že by se jeho spisy měly v církvi číst častěji. K několika málo změnám došlo v církevních rádech. Byl pečlivě zkoumán stav škol, skupinek, kázně a budování. Ti, kteří stáli v čele, museli potvrdit, zda jsou rozhodnuti pokračovat ve směru vývoje minulých deseti let a že se vyhnou odpadnutí od státní církve.

Když se Zinzendorf ujistil vysokou morálkou Herrnhutu, byl připraven vydat se na další misijní cestu do Holandska, kam byl srdečně pozván ovdovělou princeznou oranžskou. Tato cesta se od

³¹ Spangenberg, *Leben Zinzendorfs*, str. 928

poslední cesty do Švýcarska naprosto lišila. 15. února odpoledne odjela hraběnka a malá Benigna spolu s dvanácti dalšími lidmi. Sám hrabě byl natolik zaměstnán osobními rozhovory, že se na cestu vydal až po půlnoci a skupinu dohonil v Bautzen. Ani ne za tři týdny společně dorazili do Amsterdamu. Cestou se zastavili na tři dny v Jeně, kde Zinzendorf veřejně promluvil ke studentům a městskému lidu. Další přestávka byla v Hofu, v domě jeho bratra Friedricha Christiana. V Amsterdamu si pronajali dům, jenž se po šest týdnů stal ústředím Zinzendorfovy činnosti.

Během tohoto pobytu se kolem herrnhutského jádra shromáždilo značně velké společenství věřících, protože díky činnosti v Surinamu se stali bratři v Holandsku velice známými. Spangenberg na požádání vypracoval písemně pro Surinamskou společnost krátkou zprávu o bratrstvu. Jistý Isaac Lelong byl touto zprávou hluboce zasažen, přeložil ji do holandštiny a vydal ji tiskem. Za ní brzy následovala další kniha s titulem *Boží divy v církvi*, která se velice rychle prodala. Proto když Zinzendorf začal konat bohoslužby ve svém domě, bylo množství přicházejících lidí větší, než dům mohl pojmout. Tato skutečnost jen zvyšovala nepříjemné pocity spojené se zvýšenou publicitou, jež ho doprovázela. Když viděl, že je počet nevládnutelný, s bohoslužbami přestal. Přijal však několik pozvání a mluvil na různých místech, a také se účastnil nekonečné řady setkání.

Tato holandská návštěva v roce 1736 byla nesmírně užitečná pro šíření věci Jednoty bratrské. Zinzendorfovo jednání s řediteli Východoindické společnosti, z nichž jeden byl amsterodamský purkmistr van der Bampen, připravilo misii cestu mezi Hotentoty, jež začala o rok později. S řediteli Surinamské společnosti diskutoval další plány misie na území pod jejich pravomocí. V Leuwardenu, kde žila ovdovělá princezna oranžská, udělal nezbytná opatření pro usídlení bratří v takzvaném Heerendyku na panství Ysselstein. Někteří bratři ze skupiny, která přijela s Zinzendorfem z Herrnhutu, zde zůstali a hned začali s prací. Bylo vybudováno nové sídlo a stalo se strategickým místem pro misionáře putující mezi misijními stanicemi. I když Heerendyk neměl dlouhého trvání, v roce 1746 otevřel cestu k osídlení Zeistu, které je střediskem Jednoty bratrské v Holandsku až dodnes.

Na cestě z Holandska zpět do Horní Lužice zamířil Zinzendorf se svým doprovodem do Casselu. Zde našli Davida Nitschmanna (ne biskupa Nitschmanna) s neblahým dokumentem o vypovězení hraběte ze Saska. Jeho bezprostředním strůjcem byl baron Huldenberg z Neukirchu, jenž si předešlého roku stěžoval na výstřednosti Herrnhutu u místní vlády Horní Lužice a u tajného rady v Drážďanech. Proti Zinzendorfovi bylo vzneseno obvinění, že přesvědčil nájemce, aby odešli z Huldenbergova panství a stali se jeho vlastními vazaly. Dekret datovaný 20. března zastihl Zinzendorfa v Casselu 21. dubna. Stejně jako toto jednání namířené proti němu, znepokojila Zinzendorfa zpráva o druhém prověřování Herrnhutu, jež se mělo konat v blízké budoucnosti. V tu chvíli to vypadalo tak, že bratři stojí tváří v tvář exilu.

Hrabě se s touto pohromou vyrovnal celkem snadno. Po přečtení králova výnosu řekl Nitschmannovi: „Málo na tom záleží. Stejně bych se do Herrnhutu nemohl deset let vrátit, protože nastal čas shromáždit církve poutníků a zvěstovat Spasitele celému světu. Naším domovem se stane právě to místo, kde pro nás Spasitel má nejvíc práce.“ Okamžitě změnili cestovní plány a společnost se zdržela v Casellu jen hodinu a pak pokračovala dál do Lichtenau. „Můj manžel většinu cesty šel pěšky a rozmlouval o záležitosti se svým Spasitelem,“ řekla hraběnka. V těch chvílích se rozhodlo o další strategii. V Ebersdorfu se rozdělili, hraběnka směřovala do Herrnhutu, aby zde čekala na vyšetřování. Hrabě zůstal sám na Ebersdorfu, kde mezi přáteli mohl rozvíjet své dalekosáhlé plány. Potřeboval přátele, ale lze říci, že hodně pro něho udělali jeho nepřátelé. Protože právě ve vyhnanství byl v tom největším rozletu...

OHROŽENÍ Herrnhutu nebylo tak veliké, jak se obávali. Hraběnka dorazila domů několik dní před příchodem státních vyšetřovatelů. Čtyři členové komise - kapitán von Loben a komorník von Holzen-dorf za šlechtu, superintendent Löscher a Dr. Heidenreich za du-chovenstvo - byli v Herrnhutu od 9. do 18. května. Jejich postup a závěry byly vcelku opakováním toho, co zjistila první komise před čtyřmi roky. Konstatovali, že Herrnhut je v souladu s augsburgským vyznáním, a ujistili hraběnku, že pokud zde zůstane, může žít v klidu a míru. Stejně jako předtím byly povoleny církevní obřady a kážeň, přejaté od českých bratří. Sám Löscher s hlubokým pohnutím ve shromáždění pronesl projev a dal jasně najevo souhlas s tím, co viděl. Po návratu do Drážďan, kde někteří čekali, že doporučí re-striktivní opatření proti Herrnhutu, veřejně z kazatelny bratry chvá-lil. Opatření učiněná proti Zinzendorfovi však byla stále v platnosti.

Zpráva o příznivém hodnocení Herrnhutu byla ihned doručena hraběti do Ebersdorfu a ten v dobré náladě koncem května odjel do Frankfurtu nad Mohanem. Zde v původním domově pietismu byl srdečně přijat nadšenými souvěrci. Za pobytu ve Frankfurtu navštívil nedaleký Lindheim, aby zde strávil několik dní s baronem Karlem von Schrautenbachem, jehož syn Ludwig se později stal jeho životopiscem a jedním ze spolupracovníků. Ve Frankfurtu se k Zin-zendorfovi také připojila jeho žena s dětmi a několik bratří.

Asi třicet mil východně od města leží knížectví Wetterau, území patřící hrabatům z Ysenburgu. Ysenburgská hrabata Ysenburg-Bü-dingen, Ysenburg-Wächtersbach a Ysenburg-Meerholz tonula v dlu-zích a hledala příhodné osadníky, kteří by obnovili jejich upadající panství. Podle informací o Herrnhutu viděli v moravanech dobrou šanci. Mezi nadšenými obdivovateli Zinzendorfa byl správce Ysen-burgu-Meerholze, jenž kdysi navštívil Herrnhut. Byl to on, kdo ve

Frankfurtu přiměl Zinzendorfa, aby ho navštívil na zámku a bývalém klášteře Marienborn a uvážil, zda by se pro něho nemohl stát domovem. Zinzendorf byl však unesen sousedním zámkem Ronneburgem, jenž patřil hraběti Ysenburg-Wächtersbachovi, a ten vbral za první domov moravských bratří ve Wetterau.

Kromě skutečnosti, že Ronneburg byl větší než Marienborn a mohl lépe pojmout Poutnický sbor, jak si Zinzendorf představoval, rozhodujícím faktorem pro usazení se zde byly opravdu ubohé životní podmínky. Stav tohoto místa dokonce odradil i Kristiána Davida, jenž se právě v tu dobu vrátil z Grónska. Nebyly tam dveře ani okna. Schodiště bylo nebezpečné. Do střechy zatékalo. Zkázu způsobenou přírodními živly urychlily krysy a myši. Když si David všechno prohlédl, prohlásil, že zde Zinzendorf bydlet nemůže. Ten ho však přesvědčil, neboť okamžitě viděl možnost misijní práce mezi šedesáti rodinami nesmírně chudých Cikánů a Židů žijících v hospodářských staveních polorozpadlého středověkého hradu. Misijní práce začala 17. června, druhý den po převzetí panství kázáním na text podobenství o ztracené ovci, připadající pro ten den. Dalším krokem bylo pozvání dětí ze sousedství do zámku, aby jedly společně s Zinzendorfovými dětmi, chlupci s Christianem a děvčata s Benignou. To byl počátek školy pro tyto děti. V určitých dnech hrabě dětem rozdával jídlo, aby je odnaučil žebrání, na které byly zvyklé.

O něco později toho roku byl také pronajat Marienborn, jenž se stal Zinzendorfovým hlavním stanem. O dva roky později začali bratři stavět podle herrnhutského vzoru vesnici na pozemku pod kopcem, na kterém stál Ronneburg, a po nedalekém haagském kostele ji nazvali Herrnhaag. Herrnhaag brzy svou velikostí překonal mateřskou komunitu a společně s Marienbornem dominoval po dalších deset let v událostech kolem Jednoty bratrské.

Na Ronneburgu měl svůj začátek také Poutnický sbor. Poutnický sbor zahrnoval Zinzendorfovy neblížší a bylo by možné označit ho za výkonnou radu moravského bratrstva, putující z místa na místo. Tato skupina pomáhala Zinzendorfovi dohlížet na akce, kterých v poslední době velmi rychle přibývalo. Byla však více než orgán stojící v čele církve. Postupně se stala místem přípravy těch, které hrabě získal a pověřil zvláštními úkoly. Hrabě považoval Poutnický

sbor za duchovní jednotu těch, kteří stejně jako on byli povoláni zvěstovat Krista celému světu. Členy mohli být misionáři nebo pracovníci diaspory, přinášející zprávy z misijního pole, a nově uvěřivší se tak mohli učit od zkušených bratrů odvaze a nasazení. Následkem toho se složení a počet členů rady stále měnily. Při těchto změnách se vždy obraceli k losování.

Když byl hrabě na cestách, obvykle ho doprovázel někdo z Poutníků a byl ubytován buď ve stejném domě, nebo na jiném místě poblíž. Období exilu přivedlo tuto skupinu do Wetterau, Anglie, Holandska, Berlína a Švýcarska. Přísně zachovávali stejná pravidla jako v Herrnhutu. Měli denně bohoslužby, o všech činnostech vedli věrné zápisy. Udržovali rozsáhlou korespondenci a přijímali stálý proud návštěvníků.

Hraběnka Zinzendorfová vedla společné hospodaření a měla na starosti finance. Pomáhal jí v tom baron Friedrich Wattewille a později také bývalý obchodník z Norimberku Jonas Paulus Weiss, jenž dal v roce 1738 bratřím k dispozici značné prostředky, a tak ukončil starosti s hospodařením, které navzdory spartánské jednoduchosti pokrmů a oděvů Poutníků byly nad hraběčiny síly. Nikdo nedostával mzdu a ti, kdo měli vlastní prostředky, žili pouze z nich. Výdaje na nájem, poštovné, náklady na tisk a hosty byly každopádně příliš vysoké. Zdrojem příjmu byly Zinzendorfovy pozemky, daně a půjčky. Půjčky byly občas pramenem velkých starostí a finančních nesnází. Tato cestující skupina či „jednotka na pochodu“ byla velice nákladnou záležitostí, ale zároveň nesmírně účinná v šíření moravského pietismu na kontinentu a britských ostrovech.

Glaubrect ve své knize *Zinzendorf in der Wetterau* o tomto prvním společenství v Ronneburgu říká:

Do Ronneburgu se nastěhovala neobvyklá společnost. Poutnický sbor byl tvořen osobami nejrůznějšího společenského postavení. Byli mezi nimi lidé s původem, pro něž nebylo snadné vzdát se pohodlí a okamžitě se zříci privilegií svého postavení. Wattewille měl zcela jistě větší nároky než Kristián David, jemuž bylo jedno, zda spí na slámě nebo v peřinách. Avšak společná věc smazala rozdíly neuvěřitelně brzo. V jednoduché kuchyni se připravovala prostá strava, stejná pro všechny a všichni jedli s hrabětem u společného

stolu. Rozhovory a vzájemné vztahy se ničím neomezovaly. Přestože si byli všichni rovni, hrabě měl mezi nimi první místo.³²

Za šest týdnů po usazení ve Wetterau byl Zinzendorf opět na cestě, tentokrát však bez Poutníků. Na naléhání pietistických přátel z Livonska se 27. července za nimi vydal přes Jenu, Magdeburg, Berlín a Königsberg. Tato tříměsíční cesta byla jednou z nejúspěšnějších v jeho životě. V Berlíně se zastavil u nevlastního otce a matky, o níž se vyjádřil, že byla mnohem šťastnější, než jakou ji znal před mnoha lety. Navštívil zde luterské diakony Rolofa a Karstäedta a s dvorním kaplanem Jablonským se vidával denně. Také jednal o záležitostech společenství s několika bratry z Herrnhutu, jak bylo předem domluveno.

Z Berlína pokračoval bez přestávky do hlavního města Livonska Rigy. Až za Königsberg šel většinu cesty pěšky, o čemž napsal manželce: „S radostí v srdci jsem putoval po pobřeží Baltického moře. Je to velká milost prožít tolik dní bez jakéhokoliv vyrušování v přítomnosti Spasitele, jíž se žádná jiná společnost nemůže vyrovnat.“

Na místo dorazil 8. září, a aniž ztrácel čas, okamžitě se spojil s klíčovými osobnostmi, členy kléru i šlechty, aby položil základ rozsáhlého programu v diaspoře. V Rize navštívil superintendenta livonské luterské církve Fischera. Ve Wolmaru ho navštívila jedna z jeho nejvěrnějších přízniců hraběnka von Hallert, která ho požádala, aby jí poslal kaplana a vychovatele pro učitelský ústav, jenž doma otevřela. Zde se setkal s generálem von Campenhausem a majorem von Abedylem. Z Wolmaru odjel do hlavního města Estonska Revalu, kde měl několik rozhovorů s duchovními a kázal zde v katedrále. Před odjezdem z Revalu zde zorganizoval společenství, jež bylo základním jádrem moravského bratrstva. V tomto městě také pomohl sehnat peníze na ustanovení Biblické společnosti, po němž v roce 1739 následovalo vydání Písma v lotyštině. Později opět kázal v Orelu a Rize. Pokaždé se zde jeho osobnosti a poselství dostalo nadšené odezvy.

O měsíc později napsal Zinzendorf na zpáteční cestě v Memelu pruskému králi Friedrichu I. a žádal ho o svolení, aby mohl na jeho

³² 1, 77.

území pomáhat při vybudování sirotčince pro salcburské uprchlíky. Tento dopis měl dalekosáhlé důsledky. Když se hrabě 25. října vrátil do Berlína, našel osobní odpověď od Friedricha, v níž ho zval na svůj lovecký zámeček ve Wusterhausen, kde právě se dvorem pobýval. Král slyšel mnoho rozporuplných zpráv o Zinzendorfovi, a tak chtěl zjistit sám z první ruky, co je to za člověka. Hrabě si uvědomoval, jak mnoho je v sázce, a na pozvání ihned odpověděl. Byly dvě možnosti: buď se Friedrich připojí k řadě jeho nepřátel a vypoví ho z pruského území, anebo v něm naopak získá vlivného zastánce.

Zbožný a odměřený Friedrich čekal podivínského fanatika, ale návštěvník na něj udělal takový dojem, že se z audience stalo třídenní jednání za přítomnosti početné královské družiny. Monarcha byl úplně přemožen a dokonce radil Zinzendorfovi, aby se nechal vysvětit jako biskup Jednoty bratrské. Své pocity ihned sdělil Jablonskému:

Když jsem teď viděl hraběte Zinzendorfa a sám s ním mluvil, shledal jsem, že je to člověk čestný a inteligentní, jehož jediným úmyslem je prosazovat pravdu, pravé náboženství a zdravé učení slova Božího. Proto si přeji, až s ním budete v Berlíně hovořit, abyste s ním prodiskutoval všechny záležitosti, které má v úmyslu, a potom mne podle dnešního dopisu o nich zpravil.

Váš Vám příznivě nakloněný král

Fr. W.

Zmínka o záležitostech, které si přál, aby Jablonský prodiskutoval s Zinzendorfem, se týkala pozdějšího vysvěcení. Když Friedrich dostal zprávu od Jablonského, napsal mu druhý dopis, v němž říká:

Z vašeho vyjádření z 30. října jsem vyrozuměl, co se událo při jednání s hrabětem Zinzendorfem. Co se týče přezkoušení jeho ortodoxie a náboženského cítění, svěřil jsem to z jistých důvodů dvěma diakonům z Berlína. Bude-li jejich svědectví příznivé, jak doufám, můžete ho podle jeho přání ordinovat, protože já sám jsem toho mínění, že kazatelské povolání je hodno vsí úcty a nikoho nedegraduje.

Váš Vám příznivě nakloněný král

Fr. W.³³

³³ Spangenberg, *Leben Zinzendorfs*, str. 221

Zinzendorfovi se otevřela cesta k pozdějšímu teologickému přezkoušení, potřebnému k vysvěcení za biskupa, a chystal se na cestu z Berlína domů. Luterským diakonům zde zanechal ke studiu příslušné dokumenty, aby o něm mohli rozhodnout. S sebou si vzal pro městskou radu ve Frankfurtu a hraběte z Ysenburgu, jenž byl královským vyslancem v horním Porýní, Friedrichovy doporučující dopisy.

Během Zinzendorfovy prodloužené nepřítomnosti neprobíhaly záležitosti na Ronneburgu příliš hladce. Ne všichni z wetterských sousedů oceňovali aktivity bratří. Sám Zinzendorf ještě před odjezdem musel kvůli stížnostem na svou osobu obhajovat vlastní chování. Hraběnka Zinzendorfová zůstala s Poutníky sama a pokládala atmosféru za nadmíru neúnosnou. Vyvrcholením všech nesnází byla rodinná tragédie. 31. srpna zemřel na horečku tři a půl roční Christian Ludwig Theodor. Zpráva o jeho smrti zastihla hraběte v Rize těsně před cestou domů. Chlapcova nemoc byla pro matku zvlášť těžká, protože poblíž Ronneburgu nebyl žádný lékař. Když v říjnu onemocnělo nejmladší z dětí, Marie Agnes, hraběnka už déle na tomto místě zůstat nemohla a s nemocným dítětem a čtyřmi dalšími odešla do domu Schrautenbachů v Lindheimu. I když zde byla vřele přivítána, zdržela se jen několik dní, než odjela do Frankfurtu, kde ji zastihl 8. listopadu po svém návratu hrabě. Marie Agnes se naštěstí uzdravila a jako jedna ze čtyř Zinzendorfových dětí dosáhla dospělosti.

V průběhu následujících týdnů se centrum dění přesunulo z Ronneburgu do Frankfurtu, kde se značná část Poutnického sboru připojila k Zinzendorfovi. V tomto období značně pokročily záležitosti bratří ve městě. Byli získáni noví přátelé a vazby se starými byly posíleny. Duchovenstvo a představitelé města byli Zinzendorfovi přátelsky nakloněni a nebránili členům státní církve ani separatistům, aby navštěvovali bohoslužby, které vedl. Byl to začátek kvetoucího společenství v diaspoře, které tolik znamenalo pro Susanne von Klettenberg, důvěrnou přítelkyni Goetheho, zvěčněnou jako „schöne Seele“ v jeho Wilhelmu Meisterovi. Goethova matka byla také členem tohoto společenství. Básník sám členem nebyl, ale často ho navštěvoval. Zinzendorf hovořil o tomto krátkém pobytu ve Frankfurtu jako o jedné z nejnaplněnějších zkušeností svého života.

Mezitím se jeho pozornost opět obrátila k Marienbornu. Když si ho znovu pronajal, svolal sem začátkem prosince na poradu vedoucí bratry. Tato konference trvajíc od šestého do devátého prosince 1736 se považuje za první synod Obnovené Jednoty bratrské. Ještě za Zinzendorfova života po ní následovalo mnoho dalších podobných jednání, i když přesně vzato období synodálního systému řízení začalo až po jeho smrti, kdy se synody staly typickými shromážděními zvolených delegátů představujících celou církev.

Nejdůležitějším předmětem diskuze byl význam bratrského biskupského úřadu, v němž bratři začali vidět zajištění jasně definovaného a nezávislého postavení Jednoty bratrské. Kromě toho byly na pořadu jednání další nové možnosti práce: Pilgerruh v dánském Holsteínu, Heerendyk v Holandsku, diaspora v pobaltských státech, Francie a Švédsko, misie v Surinamu a Severní Americe. Také se konkrétně dohodli na koupi Ronneburgu, vyslání Wattewilla na evangelizační cestu do Cevennes a poslání dalších katechetů do Livonska.

Synod skončil a hrabě byl brzy opět na cestě do Holandska a do Anglie. Ještě před odjezdem poslal na akademii v Jeně syna Christiana Renata, jenž byl v péči Johanna Nitschmanna. Nitschmann byl s ním vyslán nejen jako jeho vychovatel, ale také měl dělat náboženskou práci mezi studenty a lidmi ve městě. Mladou hraběnku Benignu poslali do Herrnhutu v doprovodu bratří, kteří se účastnili synodu v Marienbornu. 18. prosince Zinzendorfova rodina, Wattewille a další Poutníci dorazili do Amsterodamu, kde se ubytovali. V tu dobu byl hrabě schopen kázat v holandštině stejně jako v rodné němčině. Během tohoto pobytu v Holandsku připravoval skoro měsíc Hesla pro rok 1737, dohlížel na práci, kterou bratři začali v Heerendyku, a jako obvykle se v zájmu svého církevního programu stýkal s mnohými lidmi.

Jeho příchod do Anglie měl přinejmenším čtyři důvody: zeptat se zplnomocněnců pro Georgii na kolonizaci moravskými bratry, jež začala před rokem v Savannah, začít evangelizační práci mezi značně velkým počtem Němců v Londýně, prohovorit s arcibiskupem Potterem z Canterbury bratrský biskupský úřad a usilovat o obnovu Řádu hořčičného semínka. Společně s ním byli v Anglii hraběnka a biskup David Nitschmann, kteří však připluli jinou lodí.

David Nitschmann už v Georgii byl předtím s druhou skupinou moravských kolonizátorů.

Téměř dvouměsíční pobyt v Londýně položil základ trvalé organizace moravanů v anglicky mluvícím světě. Arcibiskup Potter se stal opravdovým přítelem Zinzendorfa a vešel ve známost uznáním Jednoty bratrské jako „apoštolské a biskupské církve“. V jejím učení neshledal nic proti Třiceti devíti artikulím. Je dobré si uvědomit, že jeho vysoké mínění o moravanech bylo posíleno setkáním s hrabětem Zinzendorfem. On sám na Zinzendorfa naléhal, aby se dal vysvětit za biskupa. Na generála Oglethorpe, který byl díky svým zkušenostem s bratřími v Georgii jejich obdivovatelem, udělalo osobní setkání s Zinzendorfem stejně příznivý dojem. Skupina zajímavící se o misijní práci mezi otroky přesvědčila Zinzendorfa, aby podnikl kroky vedoucí k vyslání misionářů do Jižní Karolíny. Přijetí v Anglii ovlivnilo postoj světských i církevních autorit k jejich misii v anglických državách a dovolilo bratřím snadněji dýchat.

Pobožnosti, které se v Londýně konaly v domácnosti hraběte, navštěvovalo mnoho přátel, převážně Němců, z nichž se mnozí poprvé účastnili podobných bohoslužeb mezi kolonisty v Georgii. Než se Zinzendorf vrátil na kontinent, zorganizoval pro tyto přátele na jejich výslovné přání společenství. Tato malá skupina se stala o rok později základem organizace Fetter Lane Society, z níž se v roce 1742 stal první sbor Jednoty bratrské v Anglii.

Uznání platnosti biskupského úřadu Jednoty bratrské arcibiskupem Potterem pro Zinzendorfa hodně znamenalo a posílilo jeho vlastní rozhodnutí stát se biskupem. Poskytlo mu větší pocit bezpečí, co se týče postavení misionářů, i když Potterův názor byl schválen parlamentem až roku 1742. Avšak nejvíce muselo ulevit jeho myslí vědomí, že tento vlivný duchovní potvrdil jeho vlastní přesvědčení, že herrnhuťští nejsou novou sektou, nýbrž obnovením staré církve.

Po krátké přestávce v Amsterodamu, kde jeho věrní přívrženci pod vedením přátelsky nakloněných duchovních vytvořili společenství, se 26. března vrátil na území Frankfurtu. Shledal, že činnost bratří vzkvétá, že se však potýká s opozicí, protože městská rada na podnět kléru zakázala dvěma vedoucím osobnostem vést ve-

řejné bohoslužby. To dalo podnět k oficiálnímu veřejnému prohlášení víry, od roku 1729 již šestému v pořadí.

Situace ve Frankfurtu uspíšila Zinzendorfův odjezd do Berlína, kde se setkal se svými examinátory Reinbeckem a Rolofem. Oba duchovní byli naprosto spokojeni s Zinzendorfovými teologickými názory, což uvedli Friedrichu Wilhelmovi, ale vznesli otázku, zda jeho vysvěcení za biskupa nezpůsobí vznik čtvrtého náboženství v císařství. Vestfálským mírem, uzavřeným roku 1648, byly uznány tři církve: luterská, reformovaná a římskokatolická. Král předal záležitost dvornímu kaplanovi Jablonskému a požádal ho, aby ji pečlivě přešetřil. Jablonský odpověděl kladně a Friedrich Wilhelm mu dal okamžitě pravomoc přistoupit k vysvěcení.

Slavnost se konala 20. května 1737 v domě Jablonského. Byl přítomen biskup Nitschmann a biskup Sitkovius z polského Lešna poslal svůj souhlas v dopise. Za svědky byl syndikus David Nitschmann a Matthias Schindler. Toto biskupské svěcení bylo nadmíru neobvyklou záležitostí, stejně jako vysvěcení Nitschmanna o dva roky dříve. Není běžné, aby duchovní reformované církve světil luterána na biskupa třetí církve. A přece nebylo v Jednotě bratrské vhodnějšího symbolu odkazu českých bratří a jejich následovníků z pozdější doby. Účast Jablonského při obřadu byla vyrovnáním dluhů vůči jeho dědečkovi Komenskému. Kdyby Komenský viděl, že staletý řád Jednoty znovu ožil, radoval by se. Komenský, jenž tolik usiloval a bojoval za sjednocení křesťanského světa, by se zcela jistě radoval, že jsou při tomto obřadu zajedno tři církve. Jablonský se tímto odvážným činem v roce 1570 příznačně zapsal do historie sjednocení církví. Tento způsob obnovení biskupství byl prorocký, protože Obnovená Jednota bratrská se měla stát jak denominací, tak bratrstvem, pro které je příznačné překračování hranic mezi jednotlivými denominacemi.

Zinzendorf byl jako biskup mnohem spornější osobností než jen jako obyčejný kazatel. Friedrich Wilhelm a arcibiskup Potter mu předali seznam těch, kteří mu poslali blahopřání, na druhé straně byl jeho nový úřad mezi klérem velkou příležitostí k zesílení opozice. Protože Jablonský patřil k reformované církvi, někteří říkali, že když se od něho hrabě dal vysvětit, přestal být luterán. Jiní zase říkali, že podle církevního práva vysvěcení nebylo platné. Ti, kteří

byli proti úřadu biskupa, říkali, že přejal manýry římskokatolického preláta. Po pravdě řečeno, sám se někdy podepisoval „Ludovicus Ecclesiae Moravo-Slavicae Episcopus“. Další ho pohrdavě nazývali „cestujícím biskupem“ bez diecéze, jenž slouží bláznivému houfu rozprášených odpadlíků.

Brzy po vysvěcení došlo prostřednictvím intervence nevlastního otce k přerušení vyhnanství ze Saska. Generál von Natzmer přesvědčil krále Augusta, aby dal Zinzendorfovi svolení k návratu do Herrnhutu. Zinzendorf ihned využil amnestie a na konci června byl zase mezi bratřími a zůstal zde až do konce roku. Po patnáctiměsíční nepřítomnosti věnoval velkou pozornost možnostem intenzivní pastorační práce. Snad ještě nikdy v životě nebyli on i hraběnka spolu tak dlouho na jednom místě, aniž by cestovali. Během pobytu v Herrnhutu se 4. srpna dvojici narodilo desáté dítě Johanna Salome.

Nějaký čas se zdálo, že vypovězení do vyhnanství bude odvoláno, a v tom případě by byl Zinzendorf ochoten dohodnout se na kompromisním stanovisku. V srpnu došla opožděná zpráva druhé královské komise o výsledcích šetření v Herrnhutu. I když komunitě ponechala svobodu pokračovat v dřívější činnosti, její tón byl nepřátelský. Úmyslem této zprávy bylo zřejmě vyvolat u obyvatel Herrnhutu pocit, že budou tolerováni pouze v případě, zůstanou-li věrní „nezměněnému augsburgskému vyznání“. Naštěstí prefekt Horní Lužice Georg Ernest von Gersdorf, jenž edikt předával, byl přítelem Herrnhutu a taktní diplomacií zabránil vzbouření a pravděpodobnému odchodu mnoha usedlíků.

Také Zinzendorfovi nabídli, že pokud přistoupí na určité podmínky, budou vůči němu podobně shovívaví. Avšak předložený dokument byl napsán v takovém tónu, že kdyby ho podepsal, znamenalo by to sebeobvinění. Zkrátka musel slíbit, že se vzdá veškeré nezvyklé zbožnosti, kvůli níž se však necítil být vinen. Jeho žádosti o změnu formulace nebylo vyhověno, a tak se rozhodl, že odsud opět brzy odejde. A v březnu následujícího roku, kdy bylo vydáno konečné nařízení o jeho trvalém vypovězení, skutečně Herrnhut musel na několik měsíců opustit.

V létě roku 1737 Berthelsdorf a Herrnhut přišly o bohoslužby faráře Rotheho. Rothe zde působil dobrých patnáct let, byl jedním

ze čtyř bratří, kteří spolu v roce 1723 uzavřeli úmluvu, a hrál významnou úlohu při vzniku společenství. Přestože Rotheho nadšení z Herrnhutu v posledních několika letech opadlo, Zinzendorf si ho nesmírně vážil a neúspěšně se ho snažil přemluvit, aby do farnosti v Hermansdorfu nedaleko Görlitz neodcházel. Později Rothemu nabídl místo kaplana v Marienbornu, ale Rothe nabídku nepřijal. Do Berthelsdorfu přišel místo Rotheho Caspar Leonhard Mukke z Nochte, jenž se svých povinností ujal koncem prosince.

Navzdory nejistému postavení Herrnhutu a změny kazatele byla zde morálka dobrá. Zinzendorfova přítomnost vyvolala nový entuziasmus. Oslava patnáctého výročí vzniku společenství znamenala probuzení, jež se projevilo v prohloubení modlitebního života, sebekázně a ve zvýšeném zájmu o misi. Po překonání problémů neukázněného entuziasmu z dob počátků společenství (zejména z roku 1727) Herrnhut dokázal spojit nadšení s vytrvalostí, a tak upevnit a posílit zdravé moravské hnutí.

Centrem Zinzendorfovy činnosti se opět na několik měsíců stal Berlín, dříve se však ještě krátce věnoval záležitostem ve Wetterau a Frankfurtu. Na Ronneburgu vykonal 15. prosince první obřad jako biskup, jímž byla ordinace Petra Böhlera. Böhler právě dokončil studium teologie v Jeně a následujícího dne odjel jako misionář mezi otroky v Jižní Karolíně. Na cestě do Nového světa se 4. března nejprve v Oxfordu seznámil s Johnem Wesleyem. Böhlerova cenná služba a rady pomohly víc než co jiného ustrašenému Wesleymu k „obživení“ na aldersgateském shromáždění. Zinzendorf během návštěvy Wetterau také uskutečnil koupi pozemků v okolí Büdingen (Budína), kde herrnhutští měli stavět. Ve Frankfurtu si udělal čas k napsání odpovědi na kritický článek o bratrech v místních novinách. Po zastávce v Jeně, kde navštívil Christiana Renata a několik dalších zde usídlených bratří, konečně dorazil do pruského hlavního města a připojil se ke Poutnickému sboru, který ho sem už předešel.

Zinzendorf se rozhodl pro Berlín ze strategických i osobních důvodů. Byl mnohem blíže Herrnhutu než Wetterau. Vládl zde panovník, který mu byl příznivě nakloněn. Žila zde matka a nevlastní otec. Otec byl vlivnou osobou u dvora saského krále, s nímž Zinzendorf nevycházel zrovna dobře. A v Berlíně, podobně jako ve Frankfur-

tu, stále nacházel plody Spenerova působení, o nichž se vyjádřil: „Všude nacházím stopy Spenerova úsilí a zvláště v Drážďanech a Frankfurtu jsem se snažil zalévat sémě, které zasel. Totéž chci prostřednictvím kázání evangelia dělat v Berlíně.“

Zinzendorf měl v úmyslu zachovat soukromý ráz denních pobožností Poutnického sboru a pro kázání na veřejnosti užívat kostely ve městě. Ale brzy zjistil, že se proti němu duchovní pevně spojili a ani v jednom kostele mu nedovolili kázat. Přestože měl písemný souhlas Friedricha Wilhelma, jenž ho povzbuzoval, aby „kázal čisté slovo Boží“, s váháním dovolil účast návštěvníků na svých pobožnostech. A téměř okamžitě kázal velikému shromáždění posluchačů. Shromáždění se konala v jedné místnosti, když už nestačila, otevřeli vedlejší pokoj. A když už byly obě příliš přeplněné, hrabě dal k dispozici velké podkroví. Aby se tam vešlo co nejvíc lidí, nebyly tam žádné židle, jen pro staré a slabé. Nakonec se rozhodl kázat zvlášť pro muže a zvlášť pro ženy. Muži měli shromáždění v neděli a ve středu, ženy v úterý a ve čtvrtek. Bylo to kosmopolitní společenství. Mezi posluchači byli lidé z vyšších vrstev i ze spodiny. Spangenberg uvádí, že jednou byla před vchodem do domu řada čtyřiceti dvou kočárů.

Zinzendorf měl v době od 1. ledna do 27. dubna šedesát proslovů. Pro ženy to byly výklady modlitby Páně a pro muže výklady druhého článku Lutherova katechismu. Kromě toho také kázal na různé biblické texty. Sám se k této věci vyjádřil následovně:

1. Dokonalé, jedinečné a věčné božství toho, jenž se stal člověkem.
2. Dokonalé, skutečné a úplné lidství Boha, jenž je na nebesích.
3. Milost jako jediný prostředek spásy lidí a odpuštění každého hříchu skrze ukřižovaného Beránka.
4. Vzácná privilegia, která nám Ježíš vydobyl vlastní krví, jako vysvobození z hříchu a moc k novému životu.

O sobě říká:

Než jsem vystoupil na kazatelnu, častokrát jsme si uvědomoval, jak je moje příprava ubohá a bídná, takže jsem sotva věděl, kde jsem. Jakmile však začnu mluvit, cítím pomazání shůry. Vnímám rozpoložení svých posluchačů. Často

mají slzy v očích, i když jsou mezi nimi vojáci. Kéž Spasitel dá trvání tomu, co prožili.

Když se hrabě usadil v Berlíně, přijel z Jeny syn Christian Renuš a připojil se k rodině. V tu dobu byl jeho vychovatelem student Johannes Michael Langguth, syn luterského faráře ve Walschleben. Mladík byl na Zinzendorfových shromážděních stálým posluchačem a z vlastní iniciativy jejich obsah těsnopisně zapsal. Zinzendorf byl výsledkem velice potěšen a rozhodl se materiály vydat tiskem, zvláště když zjistil, že kolováním promluv mezi posluchači dochází k jejich zkomolení. Začátkem června vyšly promluvy k ženám s věnováním pruské královně. Později následovaly promluvy k mužům a po nich série na různá témata. Berlínské promluvy dosáhly velkého počtu vydání a řadí se mezi významná Zinzendorfova díla.

Langguthův příběh má však své pokračování. Tento mladík se stal Zinzendorfovým sekretářem. O sedm let později, když ho adoptoval Friedrich von Wattewille, stal se baronem von Wattewille. V roce 1746 se oženil s nejstarší Zinzendorfovou dcerou Benignou. V roce 1746 byl vysvěcen biskupem a v této funkci sloužil Jednotě bratrské přes čtyřicet let. Všichni dnešní potomci hraběte Zinzendorfa pocházejí ze svazku Benigny a Langgutha.

Pod vedením Poutnického sboru v Berlíně se dílo bratří širilo dál. V tu dobu již existovala misie na Západoindických ostrovech, v Georgii, Surinamu, Grónsku a v Jižní Africe, zatímco počet členů diaspory doma se pohyboval jen okolo několika tisíc členů. Těsně před odjezdem z města založil Zinzendorf společenství, které se později stalo sborem Jednoty bratrské. V sousední obci Rixdorf byla kolonie Čechů, kteří na tom byli podobně jako mnozí herrnhuští. Tato skupina se také stala společenstvím a později sborem Jednoty bratrské.

Nepochybně jen díky přátelství Friedricha Wilhelma mohl Zinzendorf zůstat v Berlíně tak dlouho. Během tohoto období se vzájemné přátelství upevnilo. Pouhé dva dny před odjezdem z města byl Zinzendorf na audienci v Postupimi a až do posledních dní před královou smrtí v roce 1740 si dopisovali.

Hrabě opustil Berlín 29. dubna a měsíc strávil na zpáteční cestě do Wetterau. Z dopisů manželce můžeme zjistit přehled cestovního

programu. Několik dní zůstal v Cottbusu, aby zde mohl vést rozhovory s bratry. V Jeně se zastavil, aby prověřil, jaké pokroky ve škole dělá Christian Rénatus. V Erfurtu se setkal s členy duchovenstva. V Gotha měl rozhovor s právním zástupcem církevního soudu. Kromě pobytu v Gotha se hrabě a Langguth vždy na několik hodin uchýlili do ústraní a věnovali se literární práci. Pozorujeme-li Zinzendorfa na cestách, musíme poznamenat, že jeho kontakty byly obvykle stejně důležité jako jeho cíl. Na konci cesty a na pokraji sil, ve čtyři hodiny ráno těsně před návratem na Ronneburg, kde byla většina Poutníků, odešel hrabě na místo určené pro stavbu Herrnhagu a modlil se nad ním. Bratři byli rozděleni do domů mezi oběma zámky, zatímco hrabě se na příštích pět měsíců usadil v Marienbornu. Začátkem září se mu podařilo při cestě do Jeny na týden tajně navštívit Herrnhut. V Jeně dospívající Christian Rénatus Zinzendorf v náboženské činnosti mezi spolužáky do jisté míry kopíroval to, co dělal jeho otec o generaci dříve v Halle. Po návratu se hrabě dozvěděl, že 22. září hraběnka porodila jedenácté dítě Davida.

Během léta 1738 zde bylo rušno jako ve včelím úlu. Vznikal druhý Herrnhut; s patnáctiletými zkušenostmi a podporou značně většího počtu přívrženců byl pokrok Herrnhagu daleko rychlejší. Než uběhl rok, stály domovy pro bratry a pro sestry. Internátní škola, dům určený k bohoslužbám, sirotčinec, dům pro hraběte a další stavby rychle následovaly. Pokračující stavební práce, téměř každodenní proud návštěvníků, přicházející a odcházející pracovníci diaspory a záplava pošty, to vše svědčilo o skutečnosti, že bratrstvo existuje a rozvíjí se.

Mezi návštěvníky byl John Wesley, který navštívil Herrnhag krátce po své zkušenosti na shromáždění v Aldersgate. Přijel společně s reverendem Benjaminem Inghamem, populárním probuzeneckým kazatelem z Yorkshire, jenž později přivedl vlastní společenství v Anglii do Jednoty bratrské, i když sám zůstal členem anglikánské církve. Wesley měl ze svého dvoutýdenního pobytu zřejmě příznivý dojem a komentoval ho ve svém *Deníku*: „Jaké dobro, jaké blaho tam, kde bratři bydlí svorně“ a později hovořil o „živých důkazech moci víry“, které viděl v komunitě Jednoty bratrské. O několik týdnů později měl podobnou zkušenost v Herrn-

hutu, o němž napsal: „Rád bych tam žil, ale můj Mistr mne volá k práci na jiném místě vinice... Bylo pro mne těžké opouštět toto šťastné místo.“

Zdá se, že od samého začátku ležel na vztahu mezi Wesleyem a moravany stín. I když se o tom v deníku nemluví, je nápadná Wesleyho neúčast při Sv. večeři Páně v Marienbornu. Příčinou k takovému jednání byla skutečnost, že ho bratři považovali za *homo perturbatus*, tedy zmateného člověka. Jeho společník Ingham se Sv. večeře Páně účastnil. V každém případě začal být Wesley zanedlouho po návratu do Anglie vůči hraběti a jeho následovníkům kritický a vydal se svou vlastní cestou. Je podivné, proč Spangenberg, který uvádí tolik detailů z Zinzendorfova života, v zápise o návštěvě Benjamina Inghama na Marienbornu Wesleyovo jméno vynechal.

Zinzendorf byl již skoro rok rozhodnut, že navštíví bratrské misie. 12. října 1738 se konečně vydal na cestu, aby na vlastní oči viděl, co to znamená být misionářem. Tento krok byl zcela v souladu s jeho životním stylem. Ale je také pravda, že jej posměšky nepřátel uspíšily. Patnáct misionářů už podlehl tropickému podnebí na Západoindických ostrovech a kritikové říkali, že hrabě posílá jiné tam, kam on sám není ochoten jít.

Po příjezdu do Amsterdamu 27. října hrabě čekal, že se ihned nalodí, ale musel zde neplánovaně zůstat dva měsíce, než bylo možné vydat se na bezpečnou plavbu. Měl dobrý důvod považovat to za prozřetelnost, neboť právě v tu dobu se v Holandsku proti němu zvedla vlna nepřátelské kritiky, vyvolaná traktátem s titulem *Pastýřský list*. Celá záležitost měla své kořeny v odvážné debatě s několika kazateli na téma voleb, kterou Zinzendorf vedl za návštěvy v zemi před dvěma roky. O Zinzendorfových názorech se diskutovalo na synodech v severním i jižním Holandsku a pak na celocírkevním synodu v Amsterdamu, z něhož vzešel *Pastýřský list*, varující veřejnost před nezdravým učením bratří. Obvinění bylo založeno na citátu z Lelongových dějin, na dopisech a na zpěvníku moravských bratří. V listu bylo uvedeno, že Zinzendorfa a jeho následovníky nelze považovat za pokračování českých a moravských bratří, nýbrž za přecitlivělé mystiky nepatřící ani k luteránům, ani k reformovaným. Byl to počátek období polemické literatury proti

moravanům. Zinzendorf své stanovisko vyjádřil v dopise celocírkevnímu synodu a světské moci. Spor však nezabránil vzniku společenství v Amsterodamu. V tu dobu také Leonhard Dober učinil pokus o evangelizaci v židovské čtvrti města.

Hrabě se nalodil 11. prosince, ale čekal ještě dalších deset dní, než zvedli kotvy. V tu dobu připravoval Hesla na rok 1739, a než loď vyplula z anglického kanálu na širé moře, poslal po lodivodu dlouhý dokument s názvem *Poslední vůle*, datovaný 27. prosincem a určený starším a pomocníkům v církvi. V něm se otevřeně vyrovnává s nebezpečími návštěvy ostrova St. Thomas a s možností, že se nevrátí. Je to vynikající shrnutí jeho názorů na církevní záležitosti, i když neobsahuje nic, co by neformuloval již dříve.

Měsíční plavba na Západoindické ostrovy byla na plachtence tehdejší doby velice rychlá. Zinzendorf dal přednost plavbě v zimě, i přes větší nebezpečí bouří, protože raději cestoval v zimě než za horkého počasí. Obvykle trpěl mořskou nemocí, ale tentokrát se z ní dostal hned druhý den ještě před vyplutím na širé moře. Své vyléčení komentoval takto: „Protože jsem měl tolik práce, mluvil jsem se Spasitelem a řekl mu, že to není příliš výhodné, abych byl nemocný, a tak se mi udělalo dobře ještě před vyplutím.“

Zinzendorfa doprovázeli misionáři Georg Weber a Valentin Lohans s manželkou. Na ostrově St. Eustatia přestoupili na menší plachtenci a dvacet čtyři hodin pluli směrem k ostrovu St. Thomas. Když koncem ledna vplouvali do přístavu Tappus, skupina stála ve veliké úzkosti na palubě a hrabě pronesl nahlas: „Co když už zde bratři nejsou, co budeme pak dělat?“

„V tom případě jsme tu my,“ odpověděl Weber.

„*Gens aeterna, diese Mähren!*“ (Věčný národ, ti Moravané) prohlásil hrabě.

Zinzendorfa zde nečekala příliš příznivá situace. Misionář Friedrich Martin a Matthias Freundlich s manželkou byli ve vězení na základě obvinění zinscenovaného místním holandským farářem Bormem. Když se mu nepodařilo přimět guvernéra, aby zakázal Martinovi křtít konvertity, obvinil misionáře z krádeže. Aniž by je vzali pod přísahu, kterou tento případ vyžadoval, byli odsouzeni k pokutě. Když pokutu nezaplatili, dostali se do vězení. Stalo se to

asi tak tři měsíce před příjezdem hraběte a byl to jeden z nejvážnějších incidentů, kdy se kolonizátoři nepřátelště vůči misijnímu úsilí snažili zabránit činnosti bratří.

Zinzendorfův okamžitý a důrazný protest u guvernéra ostrova měl zřejmě velkou váhu, protože příští den byli misionáři propuštěni z vězení a guvernér se osobně hraběti omluvil. Na svou omluvu uvedl, že k opatřením proti bratřím došlo bez jeho vědomí. Během pobytu hrabě s guvernérem navázali přátelské vztahy. Zinzendorf si uvědomil, že guvernér na uvěznění bratří skutečně neměl žádný podíl, protože po návratu do Evropy intervenoval kvůli černochoům přímo u dánského krále. Dánský panovník odpověděl vydáním nařízení pro Západoindickou společnost, jež zaručovalo černochoům moravské misie svobodu vyznání.

Byly to velice rušné tři týdny. Hrabě měl skoro denně bohoslužby v holandštině pro černochoy. Téměř osm set černochoů bylo aktivně zapojeno do misie a hrabě se osobně ujal organizačních úkolů. Ostrov rozdělil na čtyři oblasti a pro každou ustanovil misionáře a domorodé pomocníky. V rozumné míře také zavedl některé zvyklosti herrnhutského církevního života. Zavedl sborový systém, navrhl vytvoření malých skupinek, ustanovil starší, pomocníky, dohlážitely, rádce, almužníky.

Hrabě sice pečoval o blaho nerovnoprávných lidí, ale na společnost měl konzervativní pohled. V otázce otroctví a třídních rozdílů byl dítětem své doby, což se jasně projevilo několik dní před odjezdem v dopise na rozloučenou, adresovaném černochoům na ostrově St. Thomas. Napomínal je ke křesťanské věrnosti a mimo jiné zdůrazňoval poslušnost vůči pánům. Připomenul jim, že Bůh ustanovil všechny společenské vrstvy – krále, pány, služebníky a otroky – a že na černoších jako potomcích Chama spočívá zvláštní trest. Vysvětloval, že jim obrácení přineslo svobodu, ne však od jejich pánů, ale od zlých zvyků a myšlenek.

Než hrabě opustil ostrovy, navštívil St. John a St. Croix, kde si připomenul památku pohřbených misionářů. Zpáteční cesta byla mnohem méně pohodlná. Nepříznivý vítr způsobil, že plavba do St. Eustatia na přeplněné plachetnici trvala osm dní, kdežto předtím ji obráceným směrem zvládli za jediný den. Nepohodlí na větší lodi bylo jeho vlastním dobrovolným rozhodnutím. Vezl s sebou z ostro-

va St. Thomas dánského přítele a černošského konvertitu, kterého vykoupil na svobodu a kterého chtěl vzít s sebou do Německa, aby navštívil bratry, než začne sloužit mezi svým lidem. Od nalodění na druhou loď v St. Eustatia měl hrabě nesnáze zajistit pro svou skupinu ubytování, ale nakonec mu byla přidělena soukromá kajuta. Na menší lodi se seznámil s portugalským Židem DaCostou, jenž byl bez prostředků a chtěl se dostat do Amsterodamu. Štědrý hrabě zaplatil cestu jemu a jeho ženě, přenechal jim svoji kajutu a sám byl s ostatními cestujícími. Když kapitán viděl, jak pilně se hrabě věnuje studiu a psaní, měl tolik ohleduplnosti, že mu část kajuty přepažil, aby měl více soukromí. Bylo to však velice stísněné a plavba byla pro Zinzendorfa fyzicky velice náročná. Přesto se po sedm týdnů za těchto podmínek snažil pracovat jako obvykle. Manželce napsal: „Dělám vše, jak mám ve zvyku na souši, možná ještě víc.“

Tato slova Zinzendorfa pravdivě vystihují. Na lodi sloužil posádce i pasažérům jako kaplan. O nedělích měl bohoslužby, během týdne se věnoval lidem. Jeho rozhovory s DaCostou trvaly dlouho do noci. Žid nekonvertoval, ale uctivě poslouchal a často plakal, když hrabě k oslavě Spasitele zpíval chorály. Hrabě stejně uctivou pozornost věnoval DaCostovým názorům. Spangenberg říká, že „miloval filozofování“. Toto přátelství prohloubilo Zinzendorfův zájem o misii mezi Židy a po návratu se dohodl s Leonhardem Doberem na pokračování práce v Amsterodamu. Po dvou letech ho vystřídal Samuel Lieberkühn. Ačkoliv tato misie nebyla příliš úspěšná, přece jen mezi bratřími bylo ještě za Zinzendorfova života několik židovských konvertitů.

Ať se Zinzendorf ocitl kdekoliv, neúnavně tvořil. Během plavby na ostrov St. Thomas vzniklo několik jeho nejznámějších a nejoblíbenějších písní. Na ostrově St. Eustatia složil píseň *Krev Kristova a spraved'nost*, jež asi nejvíce vystihuje jeho teologii. Zvlášť výmluvné jsou tyto sloky:

Krev Kristova a spraved'nost
je svatební můj šat a skvost,
jímž pro nebe se přistrojím
a před Bohem ctně obstojím.

Beránek svatý, nevinný,
 na dřevo kříže zvýšený,
 jenž za můj hřích se v obět dal
 on jest můj Bůh, můj Pán i Král!³⁴

Koncem dubna byl v Anglii a krátce navštívil Oxford a Londýn. Probuzení, které zde vzniklo, ho velice potěšilo, ale měl výhrady proti kázání laiků na veřejnosti. Také začínal mít námitky vůči zdůrazňování dogmatu bezhříšné dokonalosti, kterou hlásal Wesley a jeho přívrženci.

V Holandsku zjistil, že *Pastýřský list* nadělal mnohem více škody, než si myslel v době jeho uveřejnění. Avšak navzdory opozici vůči bratřím byla morálka společenství v Amsterdamu i v Heerendyku dobrá.

Po pozoruhodně krátké okružní cestě po Západoindických ostrovech, o níž zlí jazykové říkali, že na ní vůbec nebyl, se 1. června hrabě připojil k rodině v Marienbornu. Radost ze shledání byla zkalena smrtí dalšího dítěte, čtyřleté Anny Theresy, jež zemřela v den, kdy její otec vyplouval z Amsterdamu. Zinzendorf se o smrti dítěte dozvěděl teprve na zpáteční cestě z Anglie. Ještě tíživějším břemenem byly zhoršující se zdravotní problémy hraběte. Trvalo dva roky, než se zotavil z následků tropických horeček. Během té doby několikrát vážně onemocněl, pravděpodobně to byla malárie. V létě roku 1739, v době rekonvalescence po první nemoci, napsal v dopise svému příteli králi Friedrichu Wilhelmovi: „Po čtyři týdny jsem byl velice nemocný a už jsem si dělal velké naděje, že budu ze svého lopocení vysvobozen a budu s Pánem. Naděje se však prozatím rozplynula.“

Fyzická zesláblost však jen dočasně ovlivnila jeho schopnost vést a pracovat. Dva roky mezi návštěvou ostrova St. Thomas a cestou do Pensylvánie znamenaly pro Jednotu bratrskou a hraběte dobu velkého rozmachu. Těsně před příjezdem domů napsal hraběnce, že by rád svolal co nejdříve synod, na němž by podal zprávu o cestě, a pak bude pokračovat dál do Württembergu. Synod se konal v Ebersdorfu od 9. do 16. června a byl převážně přehledem sou-

³⁴ č. 277, Bratrský zpěvník, vyd. Jednota bratrská 1954

časného stavu misijní práce bratří. Následoval měsíc kazatelského působení ve Württembergu, a pak Zinzendorf opět téměř smrtelně onemocněl. Po zotavení se vrhnul do intenzivní pastorační práce mezi obyvateli tří wetterských společenství v Marienbornu, rychle se rozrůstajícím Herrnhagu a na Ronneburgu.

Ebersdorfský synod byl prvním ze čtyř dalších, které po něm následovaly během let mezi Zinzendorfovými dvěma návštěvami Nového světa. Po Ebersdorfu se bratři sešli v Gotha a pak dvakrát v Marienbornu, aby provedli opatření, jež by sjednotila bratrské hnutí a urychlila jeho proměnu v denominaci a diasporu ve státních církvích. Tyto synody daly velice jasně najevo nezávislost moravské církve, jež „je vzácným duchovním tělem“, jak je kupříkladu uvedeno v prvním vydání katechismu Obnovené Jednoty bratrské. Byli vysvěceni další dva biskupové Polycarp Müller a Johannes Nitschmann, a tak se celkový počet biskupů zvýšil na čtyři. Müller dostal na starost teologický seminář založený v Marienbornu právě v době, kdy se hrabě vrátil ze Západoindických ostrovů. Současně s vysvěcením biskupů probíhala ordinace dalších bratří, kteří měli doplnit chybějící řady služebníků. Zinzendorfovův vliv byl stále dostatečně silný, aby udržel pod kontrolou denominační nálady. Ačkoliv pojem „diaspora“ tu a tam zazněl už dříve, oficiálně se poprvé objevil na synodu v Gotha. Zinzendorf celý život lpěl na představě „diaspory“, i když sám bezděčně občas dával podnět k denominačnímu vývoji. A takovým podnětem mohlo být právě založení teologického semináře v Marienbornu.

V těchto letech vznikla bratrská společenství na několika místech francouzského Švýcarska se základnou na Wattewillově zámku v Montmirail. Dvě dlouhé Zinzendorfovy návštěvy práci v této zemi podpořily. Z druhé návštěvy se stal tříměsíční pobyt. Od února do května roku 1741 hrabě pobýval s Poutnickým sborem v Ženevě, protože chtěl lépe poznat kalvinismus. Pozornost, kterou budil on i Poutníci, byla stejná jako před třemi roky v Berlíně. Jak se dalo očekávat, reakce byly různé: od nadšeného přijetí až po trpké nepřátelství.

Za veškerou touto činností byla odvážná představitost, kterou velmi dobře ilustruje dopis napsaný v prosinci roku 1739 reverendu Philipu Doddridgemu v Anglii. Říká v něm:

Jsem nyní dostatečně zdrav, abych podnikl cestu do Švýcarska, kam jsem byl nedávno pozván. Bern, Basilej, Štětín, Mülhausen, Schaffhausen už evangelium slyšely, kdežto Ženeva je doposud příliš oddaná filozofii, než aby se sklonila před pohanou kříže. Církve v Estonsku a Litvě jen vzkvétají a pohanští obyvatelé těchto zemí prahnou po Kristu. V Grónsku zní evangelium. Odsuzují však chování bratrů, kteří víc filozofují, než se věnují evangelizační práci. Dokonce třicet Kafrů se odevzdalo pod křížem a dalo se pokřtít a stejně tak tisíc Maurů na ostrově St. Thomas. Lidé v Savanně, Karolíně, Pensylvánii, ze Surinamu i Berbeři čekají na ovoce. Připravují se na návštěvu deseti až patnácti pohanských kmenů, které žijí ve Virginii a hovoří jiným jazykem. Cejloňané se dosud neozvali. V Laponsku jsou teď bratři na návštěvě. V Rusku se káže evangelium, přispěchali jsme na pomoc Valachům. S Konstantinopolí jsme ve spojení. Evangelium je hlášáno stovce kartaginských zajatců. V Guinei nic nového. Bratr Maur, který zde žije, se odvážil založit školu pro lidi své země. Apoštolé tatarského kmenu Samojedů se vrátili ze zajetí a znovu dychtivě usilují kázat tam evangelium. Brzy navštívíme Západoindické ostrovy, divošské kmeny v New Yorku a mágy v Persii. Církve po celém Německu se připravují pro Krista, stejně tak v Lašsku, Sasku, Braniborsku, Alsasku, Švábsku, Francích, Württembersku, v několika císařských městech, v Haliči, Holandsku a některých státech v Porýní. Modlete se za nás.³⁵

Zinzendorfovův rodinný život byl zřejmě až na druhém místě a byl spojený se životem bratrstva. Manželé byli pohlceni církevní prací a také celý sborový systém zeslaboval význam rodinné jednotky. 25. dubna 1740 se v Marienbornu manželům Zinzendorfovým narodila Elizabeth, v pořadí dvanáctá a jedna ze čtyř dětí, které se dožily dospělosti. Dvě starší děti se brzy aktivně účastnily náboženského života bratrstva. Benigně nebylo ještě ani čtrnáct let, když se stala „starší“ dívčí skupiny. Christian Renatus byl obdarován pronikavým intelektem a zralou zbožností. Jak se církev rozrůstala, přibýlo povinností hraběnce, která byla jako hlavní osoba finančních záležitostí pro manžela stále nepostradatelnější. Aspoň z vnějšku se zdálo, že je ochotna stejně jako hrabě rodinu odsunout na druhé místo.

³⁵ Daniel Benham, *Memoirs of James Hutton*, str. 53

*Začátky
v Pensylvánii*

OD samého začátku bratrské misie vzbuzovaly Zinzendorfův zájem potřeby a příležitosti v amerických koloniích. V roce 1734 do Pensylvánie vyslal se schwenkfeldiány evangelistu Georga Böhnische. Příštího roku do Georgie poslal s první skupinou kolonistů a misionářů Spangenberg. Spangenberg po dokončení úkolu na jihu prožil léta 1736 až 1739 mezi Němci v Pensylvánii. V roce 1740 začal Christian Heinrich Rauch misii mezi Indiány podél hranice New York-Connecticut a Andreas Eschenbach pokračoval v práci mezi pensylvánskými Němci. V tu dobu skončilo nezdarem osídlování Georgie a poslední bratři se chystali odejít do Pensylvánie, kde pod vedením Petra Böhlera začali se stavbou Georgem Whitefieldem navržené školy pro černochoy v místě, které pojmenoval Nazareth. V tu dobu už byl biskup David Nitschmann s malou skupinou na cestě z Evropy s cílem začít osídlovat Pensylvánii, protože Spangenbergovi trvalo jen velmi krátkou dobu, než poznal obrovskou duchovní nouzi svých německých rodáků. Spangenbergův první dopis odtud velmi zapůsobil na Zinzendorfa, jenž ho později považoval za „první volání“ do Pensylvánie. Nitschmannova skupina byla z Marienbornu vyslána na základě Spangenbergových příznivých zpráv. Koncem prosince se tato skupina spojila s příchozími z Georgie.

Whitefieldův plán ztroskotal pro nedostatek financí a Whitefield byl rád, že pět tisíc akrů nazarethské oblasti prodal moravanům. Jen o několik měsíců dříve, než byl anglický evangelista nucen upustit od svého projektu, koupili bratři u řeky Lehigh jiný kus země o rozloze pěti set akrů, asi deset mil jižně od Whitefieldova pozemku. A tak v létě roku 1741 vlastnili moravané dvě výhodná místa k osídlení asi padesát mil severně od Filadelfie, jež byla ideální základnou pro evangelizaci Němců a misionářskou práci mezi Indiány.

V tu dobu se také Zinzendorf ve Wetterau rozhodl, že nastal čas, aby kolonii sám osobně navštívil. Několik týdnů před odjezdem rezignoval na biskupský úřad, což bylo poněkud neobvyklé, protože biskupské svěcení, podobně jako ordinace ke kazatelské službě, není něco, co člověk může svobodně odložit. Zinzendorf však chtěl na čas předat své povinnosti Johannu Nitschmannovi, jenž byl synodem zvolen jako jeho nástupce. Tentýž synod, zasedající v době od 20. června do 3. července, však Zinzendorfovu rezignaci na vrchního správce církve ani Doberovu na vrchního staršího nepřijal. Hrabě se vzdal svých povinností biskupského úřadu, protože nechtěl, aby ho v Pensylvánii považovali za moravského biskupa, nýbrž za pouhého služebníka všeobecné církve. Plný dosah tohoto rozhodnutí se brzy prokázal.

Dne 7. srpna se vydal na cestu do Anglie společně s vybranými členy Poutnického sboru, včetně své ženy a dcery Benigny. Cestou při zastávce v holandském Heerendyku znovu zopakoval své záměry:

Byl jsem Pánem Bohem pověřen, abych šířil zvěst o Ježíšově krvi a smrti a neznepokojoval se nad důsledky, které mi to může přinést. Toto povolání jsem přijal ještě dřív, než jsem poznal moravské bratry. Byl jsem a stále jsem ve spojení s moravskými bratry, kteří přijali naše evangelium o Ježíši Kristu do svých srdcí a povolali mne a další bratry, abychom sloužili v jejich společenství. Tím se však nijak neodděluji od luterské církve, protože každý Ježíšův svědek může v této církvi zůstat. Avšak nemohu se omezovat na jednu církev, protože země je Pánova a jeho jsou všechny duše. A já jsem dlužníkem všech.³⁶

V době od 11. do 18. září se konalo historicky významné setkání synodálů v Londýně a středem jeho pozornosti byly konečné přípravy hraběte na vyplutí. Bylo přítomno jen deset osob: Zinzendorf, jeho žena, Benigna, Leonhard Dober, vrchní starší Anna Maria Lawatsch, Friedrich von Wattewille, žena biskupa Davida Nitschmanna, David Nitschmann syndikus a Spangenberg s manželkou. Setkání se nekonalo u hraběte, ale v domě na ulici Red Lion Street, protože se chtěli vyhnout nežádoucí publicitě a dohodnout se na

³⁶ Verbeek, *Des Grafen von Zinzendorf Leben und Character*, str. 232

správném uspořádání záležitostí v době Zinzendorfovy nepřítomnosti. Čekali, že Dober zůstane vrchním starším a že navíc přebere část povinností vrchního správce. Dober však byl pevně rozhodnut a odmítl, protože si uvědomoval, že se církev příliš rozrostla na to, aby takové místo mohla zastávat jediná osoba. Los jeho stanovisko potvrdil. Po několika marných pokusech se losem jinou volbu nepodařilo potvrdit. Má tedy církev pokračovat bez vrchního staršího? Všichni přítomní se 16. září, šestého dne konference, sjednotili na myšlence, že „jejich vrchním starším bude Ježíš Kristus“. K tomuto způsobu řešení problému je inspirovaly vybrané oddíly z Hesel. Nakonec closovali o zcela přesně formulované otázce: „Znamená to, že se úkolu vrchního staršího má ujmout sám Spasitel?“ a dostali kladnou odpověď. Povinnosti vrchního staršího a generálního dohlázeatele přešly na nově ustanovenou radu, tzv. Generální konferenci. Mezi prvními členy této konference byli biskup Müller, Johannes Nitschmann a Friedrich von Wattewille. Hraběnka měla dál na starosti dohled nad hospodařením.

Toto rozhodnutí bylo 13. listopadu oznámeno všem členům moravského bratrstva a způsobilo duchovní obživení. Prohlášení, že od této chvíle je Kristus vrchním starším církve, vyvolalo v Herrnhutu stejně pohnuté emoce jako památný 13. srpen 1727. Od té doby patří 13. listopad mezi velice významné svátky moravských bratří. O jeho významu souhrnně hovoří jeden bratrský historik:

Touto zkušeností byla Jednota bratrská uchráněna před duchovním pontifikátem. Denní osobní společenství se Spasitelem je podstatou bratrského chápání duchovního života. Od prvního okamžiku existence bratrské denominace je skutečně její hlavou Ježíš Kristus, což nakonec mělo vliv na bratrskou koncepci služby, totiž že kazatelé jsou absolutním vlastnictvím Krista a jsou pro službu nezaslouženě posvěceni a že všechny formy práce vykonávané pro Něho a před jeho tvář jsou si rovny a zasluhují stejnou úctu.³⁷

Zápis z londýnské konference to možná nenaznačuje, ale zdá se, že pojetí Krista jako vrchního staršího byl asi nápad samotného

³⁷ J. Taylor Hamilton, *History of the Moravian Church*, str. 101

Zinzendorfa. Nebylo to poprvé, kdy jeho přítomnost způsobila, že všichni mysleli „stejně“.

Událostí, která vzbudila v těchto týdnech nemálo pozornosti, bylo ostré střetnutí Zinzendorfa s Johnem Wesleyem. James Hutton zprostředkoval jejich setkání v zahradě Gray's Inn Gardens, která byla přístupná veřejnosti a sloužila jako park. Ihned přistoupili k výměně názorů, při níž spolu hovořili latinsky. Rozcházel se ještě s pevnějším přesvědčením než předtím, že se ten druhý mylí. Aktivist Wesley kladl důraz na snahu o svatost a dokonalost. Zinzendorf s Lutherovou nekompromisní důkladností odsoudil jakýkoliv sebemenší náznak ospravedlnění skrze skutky. O rozdílech mezi těmito dvěma muži je možné hovořit ještě dlouho. Stačí však říci, že rozhovor v Gray's Inn Gardens 3. září 1741 způsobil, že se metodisté a moravané v Anglii vydali různými cestami.

Dne 28. září z Gravessendu vyplulo společně s hrabětem sedm osob: Benigna, Zinzendorfův sekretář Johann Jacob Müller, Rosina Nitschmannová, která jela do Ameriky za manželem, misionářská dvojice Abraham a Judith Menungovi, další misionář David Bruce a tiskař John Henry Miller, jenž se k Jednotě bratrské ve Filadelfii připojil o rok později. Vzhledem k tomu, že v té době probíhala válka mezi Španělskem a Anglií, existovalo značné nebezpečí přepadení na širém moři, proto Zinzendorf dostal radu, aby se plavil raději válečnou než obchodní lodí. Zvolil však loď obchodní, protože byl na cestě do Pensylvánie a nechtěl se připravit o přízeň kvakerů a mennonitů, o jejichž pacifismu dobře věděl. Před vyplutím nebylo jisté, zda zranění nohy dovolí Benigně účastnit se cesty, ale i přes počáteční drsnou plavbu bouří se na moři velmi rychle zotavila a byla svému otci velkou pomocí. Nedá se říci, že by hrabě během dvou měsíců na moři odpočíval. Než loď 29. listopadu přistála v New Yorku, spatřily světlo světa nové písně, dopisy a teologická pojednání.

V koloniích se o Zinzendorfovi samozřejmě vědělo, a jakmile se nohou dotkl pevniny, byl ihned velice diskutovanou osobností. Za oceánem byl hrabě mnohem větší raritou než v Evropě, protože v Americe byl člověk, jenž obětoval bohatství a postavení kázání evangelia, téměř kuriozitou. Zvláště velké předsudky a nepřátelství vůči němu měli reformovaní duchovní v New Yorku, kteří byli v kontaktu s přepjatě zbožnými kolegy v Holandsku, kde stále ještě pano-

val veliký rozruch nad *Pastýřským listem*. To později působilo vážné nesnáze bratřím v misijní práci mezi Indiány v osadě New York.

Nicméně podle svého zvyku využil hrabě během týdenního pobytu ve městě mnoha příležitostí. Byl hostem u obchodníka Thomase Nobleho, člena společenství založeného začátkem téhož roku Petrem Böhlerem. Zinzendorf společenství přeorganizoval a za několik let se stalo prvním sborem Jednoty bratrské ve městě. Na Staten Islandu navštívil kapitána Nicholase Garrisona, s nímž se seznámil a sprátelil na ostrově St. Thomas. Jako kapitán bratrské lodi *Irene* měl Garrison v brzké době hrát významnou roli při přepravě kolonizátorů a misionářů přes Atlantik.

New York hrabě opustil 6. prosince a dál pokračoval přes New Brunswick a některá další místa v New Jersey, až 10. prosince dorazil do Filadelfie. Zde byl uvítán biskupem Nitschmannem a přijal pohostinství v domě známého hugenotského obchodníka Johna Stephena Benezeta. Později se ubytoval v pronajatém domě na Second Street nedaleko závodiště.

Rozruch kolem jeho příjezdu byl ještě větší než v New Yorku, i když mnohem tolerantnější duch Pensylvánie sliboval, že zde hrabě dojde spíše sluchu. Zaslal oficiální oznámení o svém příjezdu guvernérovi Thomasovi, jemuž se neohlásil jako hrabě Zinzendorf, nýbrž jako von Thürnstein. Protože věděl, že tituly jsou v Americe na obtíž, domníval se poněkud naivně, že zde svůj původ může zatajit. Podobně jako ve Stralsundu v roce 1734 užil i tentokrát jedno ze svých rodových jmen. Asi o pět měsíců později, když se ukázalo, že utajování je naprosto neúčinné a dokonce nežádoucí, oficiálně se ke svému titulu přiznal. Došlo k tomu při slavnostním latinském projevu před guvernérem Thomasem a řadou důležitých vládních a občanských osobností, mezi nimiž byl i Benjamin Franklin. Bratři Zinzendorfovi říkali Thürnstein nebo bratr Ludwig či Johanan a kva-keři přítel Louis.

Spangenberg říká, že Zinzendorf za letního pobytu v Pensylvánii nosil prostý plátěný oděv lidí ze středních vrstev. Někdy chodil pěšky, většinou však jezdil na koni, protože tenkrát ve většině míst cesty a mosty neexistovaly. Obvykle s ním putovali bratři a sestry, a často také několik obrácených Indiánů. Hostinců bylo málo, a tak byl často nucen cestovat přes noc. Nosil s sebou papíry a knihy,

a když někde zastavil, do konverzace se příliš nezapojoval, ale věnoval se studiu a psaní. Velice zde zkoušel, protože nemohl jíst solené vepřové maso, obvyklou stravu pensylvánské divočiny.

Činnosti hraběte v Americe porozumíme mnohem lépe, když se nejprve alespoň zběžně obeznámíme s náboženským životem pensylvánských Němců. Německé přistěhovalectví začalo v roce 1683. V době Zinzendorfova pobytu proud přistěhovalců do Ameriky sílil. Odchod za oceán měl na organizovaný náboženský život téměř fatální dopad. Několik minoritních skupin, jako byli mennonité, dunkeři a schwenkfeldiáni, sem přišlo kvůli náboženské svobodě. Většina přistěhovalců představovaná luterány a reformovanými měla k emigraci převážně ekonomické důvody. Vzpomínky na skličující konvenčnost německých státních církví vyvolávaly u přistěhovalců v Novém světě lhostejnost až nepřátelství vůči organizovanému náboženskému životu, bez něhož nyní mohli svobodně žít. S Němci do Ameriky přišlo jen málo duchovních a před rokem 1740 zde založili jen hrstku sborů. Mnoho rodin se nikdy neúčastnilo obřadů ani svátostí svých denominací, a dokonce i výše zmíněné minoritní skupiny ztratily mnoho ze svého přesvědčení. Chudoba a těžká dřina při osídlování půdy snížily všeobecnou kulturní úroveň a nedostatek kostelů byl doprovázen také nedostatkem škol. Mezi anglicky mluvícími přistěhovalci z anglikánské a presbyteriánské církve a kvakery byly podmínky o něco lepší.

Situace poskytovala živnou půdu pro vznik sektářství. Mezi luterány, reformovanými, dunkery a schwenkfeldiány vznikly odštěpené skupiny jako Nové světlo, Inspirovaní, řádové sestry a bratři baptistů sedmého dne, kteří vybudovali kláštery Ephrata, a dokonce mnoho poustevníků, kteří žili podél Wissahickon Creek.

V době Spangenbergova příjezdu, tedy v roce 1736, se hrstka upřímných a zbožných lidí z různých denominací a s obecně separatistickým přístupem rozhodla podniknout kroky ke zlepšení situace. Přítomnost osobnosti Spangenbergova kalibru byla pro jejich plány velice podnětná. Příštího roku vytvořili takzvané „Sdružení bratrů ze Skippacku“, které existovalo asi tři roky. Skutečným vůdcem Sdružení byl reformovaný laický kazatel Henry Antes, jehož usedlost a mlýn ve Frederick Township byly známy široko daleko. Ke skupině také patřil Christopher Wiegner, jeden ze schwenkfel-

diánů, jenž do Pensylvánie přišel z Berthelsdorfu a byl moravanům blízký. Jeho nově vybudovaná farma ve Skippacku (dnešním Montgomery County) se stala místem měsíčních setkávání Sdružení skippackých bratří, na nichž projednávali strategii evangelizační práce mezi Němci. Základní jádro Sdružení čítalo tak dvacet až třicet lidí z komunit ze Skippacku, Fredericktownu, Oley a Germantownu.

Sdružení skippackých bratří lze považovat za předchůdce Jednoty bratrské v Pensylvánii a jeho vliv byl přinejmenším velice formativní. Georg Böhnisch, první moravský bratr v Commonwelthu, sem přišel v roce 1734 se schwenkfeldiány. Pomohl Wiegnerovi vybudovat farmu, a až do svého návratu do Evropy v roce 1737 u něho žil. Wiegnerova farma se stala během prvního tříletého pobytu v Pensylvánii také Spangenbergovým domovem a jeho evangelizační práce byla usnadněna spoluprací se skupinou Sdružení bratří. Začátkem roku 1740 vedli Petr Böhler a George Whitefield společně bohoslužby ve Wiegnerově a Antesově domě a při této příležitosti se spolu dohodli, že Böhler a jeho následovníci budou pracovat pro Whitefielda v oblasti Nazarethu. V době, kdy se Zinzendorf objevil na scéně, činnost skippackého Sdružení pomalu ustávala, přesto však měla na Zinzendorfa velký vliv. A podle Spangenbergova nepochybně inspirovala hraběte k myšlence vytvořit evangelikální alianci německých protestantů v Pensylvánii.

Zinzendorf osobně nejel do Pensylvánie jen proto, aby zde založil bratrskou kolonii. To nebylo nutné, neboť za tím účelem mohl vyslat kompetentní lidi, jako byl Spangenberg, Nitschmann nebo Böhler. Zinzendorf měl pro Pensylvánii na mysli něco mnohem většího než jen moravskou církev, totiž „církev Božího Ducha“. Samozřejmě, že pietistické hnutí touto církví Božího Ducha bylo, stejně tak jako ji ztělesňovala moravská diaspora. Ale Pensylvánie se zdála být pro něco takového ideálním místem. Neexistovala zde dosud žádná církevní organizace, která by se proti tomuto ideálu postavila. Ve světle těchto skutečností lze snadněji porozumět tomu, proč rezignoval na místo bratrského biskupa a co myslel svými slovy, která pronesl v Holandsku: „Nemohu se omezit na to, abych byl svědkem jen jedné církve.“ Takové tedy byly sny muže, který v prosinci 1741 přišel do Filadelfie. Pensylvánie v tu dobu bohužel nebyla připravena na jejich naplnění.

*Na kvakerském
území*

HRABĚ potřeboval nějaký čas k tomu, aby se zorientoval, dříve než začne jednat. Se situací ve Filadelfii se seznámil za týden. Bylo přirozené, že navštívil spolubratry ve Forks of Delaware. Bratři byli nejprve soustředěni kolem ústí řeky Monocacy, odkud postupovali dál a stavěli domy na původních Whitefieldových pozemcích. Předěšlou zimu postavili obytné domy i stáje a koncem září položili základní kámen „Sborového domu“ (*Gemein Haus*), sroubeného z neotesaných kmenů. Tento dům dosud stojí a je nejstarší budovou v Bethlehemu.

Zinzendorfovy zápisky z první cesty po Pensylvánii prozrazují význam Sdružení skippackých bratří pro moravy. Z Filadelfie odjel 18. prosince a přespal v Germantownu u Johna Bechtela, ordinovaného kazatele reformované církve a významného člena Sdružení. Do Bechtelova domu toho večera přišlo velice mnoho lidí, aby se setkali s hrabětem. Cesta hraběte ve skutečnosti začala v Germantownu, protože se zde shromáždili všichni, kdo se s ním chtěli vydat na cestu. Další dvě noci přespali na Wiegnerově a Antesově farmě. Antes vyprávěl hostu o svých plánech vydat oběžník s názvem „Setkání náboženství“ a dostalo se mu nadšené odezvy.

Čtvrtý den dorazili na místo. V Saucon Creek prošli kolem mlýna Nathaniele Irishe, vzdáleného asi tři míle od nově založené a stále ještě bezejmenné osady u řeky Lehigh. Irish přátelsky pomohl bratřím zvládnout spory s Georgem Whitefieldem a s agentem Williama Allena, který jim prodal půdu v době, kdy se zdálo, že se jí budou muset vzdát. U řeky směrem na jih byla usídlena holandská rodina Ysselsteinových. Dnes je na tomto místě ocelárna. Pak došli ke starému indiánskému brodu, přebrodili na druhý břeh, kde stály roubené domy, stáje a nedokončený „Sborový dům“.

V patře tohoto „Sborového domu“ připravili ihned pro pobyt hraběte dvě místnosti. O událostech následujících dnů nejsou žádné záznamy, ale můžeme usoudit, že zde převládala slavnostní nálada. V osadě muselo být víc jak třicet lidí: lidé, kteří doprovázeli hraběte na cestě z Evropy, dále dvě skupiny, které přišly v čele s Böhlerem a Nitschmannem, a přátelé posbírání cestou z Filadelfie. Možná zde byli také Wiegner a Antes.

O neděli 24. prosince záznam existuje, neboť ten den osada dostala jméno Bethlehem. Kdo jiný než Zinzendorf mohl pokřtít osadu tak velkolepě. Byl Štědrý večer, ovšem jen pro ty, kteří se řídili kalendářem používaným bratry na Kontinentu, protože v anglických državách se používal starý kalendář. Vyvrcholením byly bohoslužby s vysluhovááním Sv. večere Páně. Pak na oslavu Spasitelových narozenin pokračovaly až do devíti hodin vigilie v holé, nedokončené místnosti určené k bohoslužbám, kde byl s lidmi pod jednou střechou i dobytek. Kolem je obklopovala divočina obývaná Indiány, kterým chtěli brzy zvěstovat Spasitele. Zinzendorfova impulzivní představitost se při této příležitosti předvedla. Dovedl účastníky bohoslužeb ke konci budovy, kde byl ustájen dobytek, a začal zpívat německou tříkrálovou píseň³⁸, v níž se prolínaly vánoční a evangelizační myšlenky.

Není žádný podrobný záznam o tom, co se pak dělo dál. Tato píseň i bezprostřední atmosféra inspirovaly přítomné k pojmenování místa na Bethlehem. Můžeme pouze usuzovat, že pokud zde byl Zinzendorf, byl to jeho nápad.

Zinzendorfov program následujících šesti měsíců je ilustrací jeho prohlášení, že jako svědek Kristův se nemůže omezovat pouze na Jednotu bratrskou. Ráno na Hod Boží vánoční z Bethlehemu odešel do domu dalšího člena skippackého sdružení, Jeana Bertholeta z Oley, blízko dnešního Readingu. Tam měl toho večera Zinzendorf své první kázání v Pensylvánii, první a jediné na této okružní cestě. Z Oley se chtěl dostat západně až do Ephrata a pak se vrátit do Germantownu. Měl v úmyslu setkat se s Conradem Beisselem, superintendentem klášterů, ale na poslední chvíli své rozhodnutí změnil. Za deset dní po odjezdu z Filadelfie byl opět zpátky v Ger-

³⁸ J. M. Levering, *A History of Bethlehem, Pennsylvania*, str. 78

mantownu u Johna Bechtela. Za tu dobu prošel velkou část pensylvánsko-německého venkova a nebylo žádným tajemstvím, že byl zklamán přijetím, kterého se mu na této cestě dostalo. O několik týdnů později v otevřeném dopise Němcům napsal:

Čekal jsem, že budu přijat s láskou a důvěrou, ale místo toho jsem se střetával s velkou nedůvěrou a podezíráním. Není divu, že jsem se cítil sklíčený a že mne vlažnost mých krajanů ve Filadelfii deprimovala. Pomyslel jsem si: „Budu mlčet a neotevřu svá ústa. Pán mi pomůže.“

Procestoval jsem Pensylvánii, ale kromě Oley jsem nikde nemohl mluvit. Proto bych vám chtěl říci jen několika slovy, moji krajané, co jsem po dobu těch dvou měsíců dělal: Cestoval jsem a modlil se, plakal a vydával svědectví, usiloval o pokoj a usiluji o něj stále.³⁹

Tato zkušenost ho nijak neodradila od pastorační činnosti ve Filadelfii a Germantownu, kde prožil první polovinu své návštěvy Ameriky. Zinzendorfovu práci v Pensylvánii lze rozdělit zhruba do čtyř kategorií: pastorační činnost ve Filadelfii, účast na prvních sedmi pensylvánských synodech, zorganizování moravanů ve Forks of the Delaware a tři misijní cesty mezi Indiány. I když jednotlivé činnosti spolu velice úzce souvisí, je lepší uvažovat o nich odděleně.

První fáze těchto aktivit začala den po návratu do Germantownu kázáním v kostele reformovaných, kde Bechtel sloužil jako pomocný kazatel. Odezva byla natolik příznivá, že si Zinzendorfa vyžádali znovu. V domě ve Filadelfii, kde bydlel, dodržoval stejný způsob života jako v Poutnickém sboru v Evropě. Za účasti hostů konal domácí pobožnosti a luterští posluchači viděli, že jeho výklady Písma jsou v souladu s jejich výchovou. Luteráni byli bez pastora a k bohoslužbám si stejně jako reformovaní najímali jednu měsíčně sýpku na Arch Street. V bratru Ludwigovi, jak si Zinzendorf přál, aby ho oslovovali, viděli odpověď na svou touhu po duchovním vedení. Hrabě u nich začal svou službu 21. ledna na pozvání správců sboru, ačkoliv jejich duchovním nebyl oficiálně ustanoven. Byl ordinován až 19. května, kdy se také John Christopher Pyrlaeus, bývalý student teologie z Lipska, stal jeho pomocníkem. Avšak pou-

³⁹ Levin Theo Reichel, *The Early History of the Church of the United Brethren*, str. 96

hý měsíc po své ordinaci odsud Zinzendorf odešel do Bethlehemu a na misijní cestu mezi Indiány. Za jeho pastoračního působení se začal projevovat pod povrchem skrytý hluboký duchovní život.

Zcela odlišné byly Zinzendorfovy vztahy ke sboru reformovaných, kteří se zde také scházeli k bohoslužbám. Jejich pastor, reverend John Philip Boehm, patřil mezi jeho nejtvrdší protivníky. Je to pochopitelné, protože tento kazatel byl podřízen synodálům v Amsterdamu, odkud vzešel onen nešťastný *Pastýřský list*. Snažil se ze všech sil, aby vyvolal nespokojenost vůči Zinzendorfovi, ale až do Zinzendorfovy první cesty mezi Indiány v červnu nepodnikl žádný otevřený útok. Pak ale pod záminkou uchránit vstup do kostela před dobyt看em dal na dveře visací zámek a v neděli, když se luteráni scházeli k bohoslužbám, nepřišel muž, který měl klíč přinést. Věřící zámek vylomili, a tak se dostali do kostela. Když byly bohoslužby v plném proudu, vrazila dovnitř banda rváčů a násilím odvěkla pomocného pastora Pyrlaea z kazatelny. Přišli s obviněním, že členové sboru nezákonně vstoupili do uzamčeného kostela. Zinzendorf byl právě v Tulpehocken, a když se o tomto incidentu dozvěděl, ihned se vrátil do města, aby podal na úřadech stížnost. Soud na jeho stížnost se zpožděním odpověděl příznivě, ale nemělo to celkem žádný význam.

Tato aféra znamenala konec Zinzendorfova působení jako duchovního na tomto místě a začátek štěpení luteránů, z nichž některé se podařilo Boehmovi od Zinzendorfa odtrhnout. Z takovýcho začátků vzešla Jednota bratrská ve Filadelfii. Koncem roku vystavěl Zinzendorf luteránům, kteří mu zůstali věrní, na vlastní náklady modlitebnu. V tu dobu také dorazil Heinrich Melchior Muhlenberg, aby vedl práci mezi luterány v kolonii a Zinzendorfovi bylo další vedení znemožněno úplně. Mezitím se zbytky věrných Zinzendorfovi rozmnožily o další moravany z Evropy, o tzv. První námořní sbor, který dorazil do města 7. června. Někteří z těchto padesáti sedmi nově příchozích odešli do Bethlehemu a do Nazarethu, část jich zůstala ve Filadelfii. V lednu 1743 kázal Zinzendorf v kostele, který postavil, a to byla jeho poslední veřejná akce ve městě.

V Germantownu byly Zinzendorfovy styky s reformovanými lepší než ve Filadelfii. V době, kdy hrabě působil mezi luterány ve

městě, kázal vždy v neděli odpoledne reformovaným. Skupina v Germantownu představovala křídlo reformované církve, které nemělo žádné styky s Amsterodamem a jež zachovávalo církevní ustanovení bernského synodu z roku 1532. Mimo jiné mělo silný separatistický charakter. Zinzendorf se je snažil ze všech sil všemožnými cestami podpořit. Podnítil Davida Nitschmanna, aby ordinoval laického kazatele Bechtela za kazatele sboru a superintendenta dalších sborů, které měly být vytvořeny v budoucnu. Sestavil katechismus založený na člancích bernského synodu, které používal Bechtel, a vytvořil z něj materiál vhodný k vyučování. Bechtel ho pak vydal pod svým jménem. V tu dobu také hrabě vydal na vlastní náklady sbírku duchovních písní pod názvem *Hirten Lieder von Bethlehem (Pastýřské písně z Betléma)*. Katechismus, zpěvník a většinu dalších prací, které Zinzendorf v Americe napsal, vytiskl Benjamin Franklin.

Jak už bylo řečeno, hlavním důvodem Zinzendorfovy návštěvy v Americe byl jeho zájem na sjednocení církve. I když nebyl iniciátorem pensylvánských synodů, na prvních sedmi synodech, které se konaly v době mezi lednem a červnem roku 1742, byl dominantní osobností. 26. prosince, šest dní po rozhovoru s hrabětem, poslal Henry Antes ze svého domu ve Frederick Townshipu všem denominacím a sektám oběžník, v němž je zval na Nový rok k setkání do Germantownu. V okružním dopise s oslovením „milovanému příteli a bratru“ byl uveden cíl setkání:

...nesvářet se navzájem, ale v lásce vyjednávat o nejdůležitějších člancích víry, abychom viděli, jak si můžeme být blízko v tom nejzákladnějším, a naopak v nepodstatném, které se netýká spasení, přijímat druhé s láskou.⁴⁰

I když to nebylo jednoznačně řečeno, je jasné, že záměrem organizátorů byla celá řada setkání. Takový byl alespoň výsledek. Sedm synodů, které Zinzendorf navštívil, se konalo na různých místech:

- 1) 12.–13. ledna v Germantownu v uprázdněném domě Theobalda Endta
- 2) 25.–26. ledna ve Falkner's Swamp v domě Georga Hübnera
- 3) 21.–23. února v Oley v domě Johna de Turcka

⁴⁰ Bidingische Sammlungen, II, 72

4) 21.-23. března v Germantownu v domě Johna Ashmeada, kde byl Zinzendorf několik měsíců ubytován

5) 18.-20. dubna v reformovaném kostele v Germantownu

6) 16.-18. května v Germantownu v domě Lawrence Sweitzera

7) 13.-14. června ve Filadelfii v domě Edwarda Evanse na Race Street.

Průměrná účast na těchto synodech se pohybovala kolem stovky účastníků, z nichž asi polovina zde byla jako delegáti. Na prvních třech synodech měly prakticky všechny náboženské skupiny v Pensylvánii své delegáty nebo návštěvníky. Byli to luteráni, reformovaní, mennonité, schwenkfeldiáni, baptisté sedmého dne a separatisté, kteří se rozešli s církví a vytvořili si prakticky svou vlastní, hermité a moravané. Ačkoliv synody byly především záležitostí Němců, byli mezi návštěvníky anglikáni, presbyteriáni i kva-keři.

Postavení moravanů bylo poněkud zvláštní. Protože jejich církev v kolonii nebyla dosud organizovaná, nepovažovali se za pensylvánskou denominaci. Někteří z nich byli proto přítomni sami za sebe, jako biskup David Nitschmann a Anthony Seiffert. Jiní se považovali za součást moravského bratrstva, ale zůstávali v církvích, v nichž vyrostli. To byl případ samotného Zinzendorfa, jenž se spolu s Christopherem Pyrlaeem a Laurencem Nybergem zapsali jako luteráni. Moravané byli oficiálně zaregistrováni až během sedmého synodu po příjezdu tzv. Námořního sboru, který byl zorganizován na palubě lodi, a odtud tedy jeho název.

Překážky jednoty křesťanů byly zřejmě od okamžiku zahájení prvního synodu, v jehož čele stál Henry Antes. Většina pozornosti tohoto setkání byla věnována úsilí definovat křesťanský postoj společný pro všechny, bez ohledu na vyznání víry. Podařilo se dospět k důrazně kristocentrické formulaci. Ve vytištěné formě to byl dokonale mírný irénický dokument. Zdůrazňoval, že pravá církev, neboli společenství svatých, je „církev Boží v Duchu“ a všichni, kteří patří Kristu, jsou jejími členy, a že rozmanitost církví, pokud zůstanou věrné Ježíši, je její okrasou. Je zcela jasné, že pensylvánské synody neměly v úmyslu skrývat identitu jednotlivých denominací.

Tento vydaný dokument však vůbec nehovořil o ostrých disku-

zích, které mu předcházely, a ani nepředvídal, jak bouřlivé rozhořčení vyvolá. Tomu, kdo znal Zinzendorfovu teologii, bylo jasné, že prohlášení synodu o křesťanské víře a členství v pravé církvi, je jeho dílem. A tato skutečnost byla pro mnohé nepřijatelná. Někteří opustili synod hned po prvním jednání. Jiní se účastnili dále jen proto, aby zveličovali rozdíl. Značná část však zůstala vůči hraběti loajální a zvolila ho jako prostředníka všech dalších setkání. Po čtvrtém synodu luteráni, reformovaní a moravští bratři už zůstali sami; je pravda, že většina těchto luteránů i reformovaných ve skutečnosti patřila k bratrské diaspoře, která se později jednoznačně připojila k Jednotě bratrské.

Sjednocující snaha pensylvánských synodů selhala a místo aby náboženskou rivalitu zmírnila, umocnila ji. Ale tím, že se denominace daly do pohybu, i když trochu negativním směrem, byla předzvěstí probuzení. Luteráni se brzy pod vedením Muhlenberga sjednotili a stejně tak reformovaní v čele s Michaellem Schlatterem, a tak před koncem dekády ovlivnili vlastní církevní organizace. Dunkeři, mennonité, schwenkfeldiáni a dokonce ephraské kláštery byly podníceny k novému životu.

Vzhledem k růstu denominací byly bratrské synody ziskem i ztrátou zároveň, z dlouhodobého pohledu však byly pouze ztrátou. Jelikož se značný počet účastníků včetně reformovaných, luteránů i nezávislých jednotlivců skutečně připojil k Jednotě bratrské, výsledkem bylo nastolení mírného a shovívavého vedení v církvi. Také několik kazatelských míst pod dohledem synodů sestalo sbory Jednoty bratrské. Podobná situace nastala i u škol, které tenkrát byly obvykle součástí každé farnosti, neboť ještě neexistovaly školy veřejné. Na druhé straně synody zpozdily snahy bratří být víc než pouhé mezidenominační společenství. Dokonce sám Zinzendorf zpočátku nepovažoval Bethlehem za bratrskou komunitu, nýbrž chápal ji jako sídlo „církve Boží v Duchu“. Když se Spangenberg v roce 1744 vrátil do Ameriky, aby zde vedl hospodaření Bethlehemu, vydal pokyny, aby se „bratři v Americe nenazývali protestanté nebo luteráni či moravané, ale jednoduše evangeličtí bratři a bratrská církev“. Situaci dokresluje osada Oley, kde bratrský laický kazatel Andreas Eschenbach shromáždil sbor lidí pocházejících z různých denominací. V době, kdy se zde sešel třetí synod, byla

skupina připravena stát se oficiální organizací. Na Zinzendorfovo naléhání synod uznal sbor v Oley za nedenominační církev, jejíž členové poslouchají a náležejí svým původním denominacím. Na synodu byl Eschenbach ordinován biskupem Davidem Nitschmanem za asistence bratra Ludwiga, teologa z Tübingen, a staršího Jednoty bratrské Anthonyho Seifferta.

Tento druh ordinace stejně jako pozdější události jsou jasným svědectvím toho, že zdánlivě necírkevní program synodů byl ve skutečnosti záležitostí Zinzendorfových moravských bratří. Spolu s Eschenbachem byli ordinováni ještě tři další bratři: Zinzendorfův pomocník ve Filadelfii Pyrlaeus a bratrští misionáři mezi Indiány Christian Heinrich Rauch a Gottlob Büttner. Rauch s sebou přivedl tři konvertity ke křtu. Byli to Delawarové; Shabash, Seim a Kiop a jako „patriarchové“ indiánské církve dostali nová jména Abraham, Izák a Jákob podle tehdejší víry, že jejich rasa pochází z deseti ztracených kmenů Izraele. Rozhodnutím čtvrtého synodu byla 4. května v Ashmeadově domě otevřena dívčí škola. Prvními učitelkami se zde staly hraběnka Benigna a dvě pomocnice. Po několika měsících byla děvčata přemístěna do Bethlehemu a z instituce se nakonec stal bratrský seminář a ženská kolej.

Ze sto dvaceti čtyř přítomných na sedmém synodu ve Filadelfii bylo asi třicet moravských bratří z Námořního sboru. Jedno shromáždění bylo uspořádáno na způsob hodů lásky na lodi Catherine, která přistěhovalce přivezla. S vědomím, že je u konce první fáze sjednocování, se pokusil sedmý synod o shrnutí dosaženého. Výsledkem byla řada postřehů o stavu devíti skupin: kvakerů, moravanů, luteránů, reformovaných, mennonitů, schwenkfeldiánů, dunkerů, baptistů sedmého dne a separatistů. Výsledky takzvané jednomyslného závěru generálního synodu v Pensylvánii nepochybně byly také osobním Zinzendorfovým názorem. Naneštěstí se v nich neodrážel obvyklý šlechtný duch hraběte, ale jen pouhé jeho zklamání.

Jedním z mnoha bezprostředních důsledků synodů bylo rozhodnutí pokračovat v konání čtvrtletních pracovních konferencí, které měly být přístupné pro všechny věrné rozhodnutím prvního synodu a otevřené pro všechny Kristovy služebníky, kteří se hlásí k jeho božství, nevěří v dogma předurčení k věčnému zatracení a zavazují

se nezneužívat důvěry synodu. Čtvrtletními konferencím se do roku 1745 říkalo generální synody, v roce 1746 a 1747 bratrské synody a od roku 1748 provinciální synody. Jinak řečeno trvalo asi šest let, než byl vybrán pravý název, vystihující obsah bratrských synodů.

Proč sjednocující úsilí v Pensylvánii selhalo? Obdivovatelé Zinzendorfa jako první přiznávají, že tou příčinou byl on sám. Nebyl osobností, která by mezi teology působila pokoj. Kromě toho proti němu byl jeho původ. Svobodný duch Pensylvánie neměl v lásce tituly a panské způsoby. A na skutečnosti nic neměnilo, když si Zinzendorf nechal říkat bratr Ludwig nebo pastor Thürnstein. Stále byl hrabětem Zinzendorfem. Od samého začátku ho v Americe poškozovala informovanost o rozporech, které ho provázely v Evropě. Načasování synodů bylo nešťastné. O dvacet či třicet let později by to bylo lepší. Přistěhovalecká generace, jež vychutnávala svobodu bez omezování Starého světa, byla stále podezíravá vůči všemu, co by mohlo bránit jejímu individualismu. Navíc bylo těžké pochopit Zinzendorfovův způsob myšlení. Jeho cílem nebylo organické sjednocení nebo prostá federální unie, ale snaha zviditelnit neviditelnou či pravou církev. A takového cíle teologové ani křesťané nedosáhli dodnes.

Při analýze sil, které byly v Americe v opozici vůči Zinzendorfovi, vidíme, jak nemožný úkol si vytyčil. Obecně lze říci, že byl napadán třemi skupinami křesťanů: přísnými kalvinisty, separatisty a luterány, kteří byli přívrženci Muhlenberga. Většina opozice vzešla ze Starého světa, a musel jí čelit hned od samého příjezdu. A nebyla omezena pouze hranicemi Pensylvánie.

Spory s první skupinou byly teologické a soustřeďovaly se především na otázku předurčení k věčnému zatracení, proti níž byl hrabě silně zaujat. Na stejné téma se bratři dohadovali s WhitefielDEM. Tentýž problém přivedl Zinzendorfa do konfliktu s Whitefieldovým přítelem Gilbertem Tennentem, s nímž se jednou setkal v New Brunswicku při cestě do Filadelfie. Tennent se potom stal jedním z nejtvrdějších a velmi nečestných protivníků a tiskl zlé výpady proti hraběti a moravským bratrům. Z kazateln v New Yorku opakoval lež, kterou několikrát různě vytiskl, že Benigna není Zinzendorfova dcera, nýbrž dcera jistého námořního důstojníka, kte-

rou si Zinzendorf vzal jako společníci. Mezi Němci ve Filadelfii byl v čele této skupiny Philip Boehm. Ten publikoval v Americe amsterodamský *Pastorační list*. Boehm měl spojence v německém vydavateli Christopheru Saurovi. Stránky jeho *Pennsylvania Geschichte Schreiber* byly otevřeným fórem pro Zinzendorfovy nepřátele. Kalvíniští skotsko-irští presbyteriáni se usídlili ve Forks of the Delaware o několik let před příchodem bratří a až do revoluce byli vzájemně znepřáteleni.

Stejně tak útoční vůči Zinzendorfovi byli separatisté. V jejich čele byl jeden ze zakladatelů skippackých bratří Adam Gruber a John Hildebrand z Ephratských klášterů. Jako praví separatisté se stavěli proti Zinzendorfově zdůrazňování významu církve. Než se člověk mohl stát součástí „církve Boží v Duchu“, musel se nejprve podle Zinzendorfa stát členem nějaké denominace. Podle nich však pravá církev byla nepoznatelná. Zazlívali mu, že je označuje za schizmatiky. Nedorozumění se prohlubovalo těsnými vztahy Grubera s Rokem v Německu, se kterým se Zinzendorf před několika lety rozešel. Jejich výpady vydávané Saurem byly stylizovány velice drsně a užívaly silná slova jako „šelma ze Zjevení“ nebo „falešný prorok“. Zinzendorf odpovídal ve Franklinových novinách *Pennsylvania Gazette* a také v jednotlivých traktátech.

Henry Melchior Muhlenberg se objevil na scéně jen několik málo týdnů před Zinzendorfovým návratem do Evropy a ti dva se spolu setkali jen jednou. Opozice mezi luterány začala ve skutečnosti už měsíce před příjezdem Muhlenberga, jenž přišel do Ameriky, aby se ujal vedení luterské církve. Muhlenbergovo působení bylo nepochybně největší překážkou Zinzendorfova vlivu v Pensylvánii. Pokud kdy hrabě doufal, že by mohl přivést luterány do „církve Boží v Duchu“, Muhlenberg jeho naděje úplně rozbil. Velká většina luteránů v Pensylvánii se shromáždila kolem schopného emisara z Halle a jen zbylé hrstky zůstaly s bratry na pensylvánských synodech a nakonec se staly součástí Jednoty bratrské.

Není pochyb, že Muhlenbergův příchod byl přímou odpovědí na Zinzendorfovu snahu zorganizovat luterány v Pensylvánii. Předtím se církev v Německu o situaci v Americe příliš nezajímala. Muhlenberg přišel vyzbrojen pověřovacími listinami od Franckeho z Halle a od německého dvorního kazatele a zároveň hallského přívržence

Ziegenhagen z Londýna. Spor mezi Zinzendorfem a Muhlenbergem měl osobní ráz. Muhlenberg v Německu naposledy působil jako ředitel sirotčince, financovaného Zinzendorfovou tetou Henriettou z Hennersdorfu. Sirotčinec však byl začátkem roku 1741 z finančních důvodů zrušen, a to byl důvod, proč hallští Muhlenberga získali a přesvědčili ho, aby přijal úkol v Pensylvánii. Je třeba připomenout, že Henrietta byla už dávno na straně Halle proti Zinzendorfovi. Soudě podle ostré výměny slov při jediném setkání Zinzendorfa s Muhlenbergem ve Filadelfii, přejal Muhlenberg Henriettino špatné mínění o Zinzendorfovi. Jeden z jeho pošklebků zněl: „Jste přesně takový, jak říkala vaše teta.“

Krátce po příjezdu do Ameriky dal Zinzendorf Bethlehemu jméno, ale během dalších šesti měsíců byl příliš zaneprázdněn, než aby mu věnoval víc pozornosti. Pouhá hrstka přistěhovalců v čele s otcem Davidem Nitschmannem, strýcem biskupa stejného jména, pokračovala v dokončování společného sborového domu. Když Nitschmann při jedné příležitosti žádal hraběte o pomoc, bylo mu řečeno, že duchovní práce má přednost. Ukončení synodů a příchod Námořního sboru v čele s Petrem Böhlerem však znamenaly, že nastal čas něco udělat pro osídlení ve Forks of the Delaware. Tomu věnoval Zinzendorf většinu druhé poloviny svého pobytu v Pensylvánii a ukázalo se, že to bylo jeho nejvýznamnější dílo v Novém světě, protože pozoruhodný úspěch Bethlehemu odňal všechny pochybnosti o trvání bratrské práce v Americe.

Na začátku byla u řeky Lehigh kolonie, jež vznikla spojením dvou skupin: pozůstatku po misii v Georgii a malé skupiny v čele s biskupem Nitschmannem, poslané v roce 1741 přímo do Pensylvánie. Třetí a největší součástí byl první Námořní sbor, jehož příchod byl konečně začátkem uspořádání společenství. Dalším krokem bylo vyslání německých členů sboru do Bethlehemu, kam dořazili 21. června po tří a půldenní cestě přes skippacké a falknerské bažiny. Zinzendorf jel na koni, a tak tu byl dřív, aby je uvítal, až přejdou řeku Lehigh a připojil se k jejich zpěvu a díkůvzdání. Angličtí členové zůstali na přechodnou dobu s Petrem Böhlerem ve Filadelfii.

V sobotu 23. června začaly třídení bohoslužby a konference za účasti asi osmdesáti osob. Prvního dne se konalo sedm bohoslužeb včetně vysvěcení kaple ve sborovém domě, při němž mluvil hrabě

o důvodech k založení Bethlehemu. Podle dávného herrnhutského zvyku se také četly dopisy a zprávy misionářů.

Po nedělních bohoslužbách se sešla generální církevní rada, na níž byly vytyčeny hlavní předběžné úkoly. Navenek to vypadalo demokraticky, ale ve skutečnosti byla všechna rozhodnutí pravděpodobně jen oznámením toho, co hrabě už předem vypracoval. Bethlehem měl být komunitou zasvěcenou misii. Společenství bylo proto rozděleno do dvou skupin, do *Poutnického sboru* a *Domácího sboru* (*Pilgergemeinde a Hausgemeinde*). První měl být předsunutou hlídkou misie, druhý domácí základnou. Všech sto dvacet členů v Americe, nejen osmdesát právě přítomných, bylo přiděleno buď k první, nebo ke druhé skupině. V některých případech to bylo podle vyjádřeného přání, jinak to bylo určeno losem. Toto dvojí rozdělení společně s dalším dělením a neustálými přesuny existovalo jen v začátcích Bethlehemu. Občas se stalo, že bratr nebo sestra byl načas součástí *Poutnického sboru* a pak zase *Domácího sboru*.

Jiné překvapující rozhodnutí prvního zasedání rady bylo ustanovení soboty jako dne odpočinku a modliteb. Neděle byla naproti tomu vyhrazena kázání, veřejným bohoslužbám a vyučování. Bratři nijak nepochybovali o tom, že by neděle neměla být zachovávána obvyklým křesťanským způsobem a že otázka svěcení soboty nijak nesnižuje význam neděle. Hlavním důvodem k tomu byla pravděpodobně Zinzendorfova touha vycházet přátelsky se sobotáři, zvláště s baptisty sedmého dne z ephratských klášterů, kteří se na toto téma v kolonii projevovali velice hlasitě. Myslel si, že ve věci, které příkládali tak velký význam, by jim mohl vzít vítr z plachet.

V tu dobu se i pro křesťany zachovávající neděli naskytly dobré důvody ke svěcení soboty. Sobota jako oddělený den zapadala do popisu stvoření, neboť Bůh sedmého dne odpočinul. Bratři si také připomínali, že první křesťané stále zachovávali sedmý den, i když již začínali světit jako den Páně neděli. Posledním důvodem, dnes již dávno odmítnutým jako bizarní nesmysl, byl názor, že Indiáni jsou potomci ztracených kmenů Izraele. Aby mohli být vykoupeni, je obnova dodržování soboty jejich náboženských předků krokem vedoucím k pravému Bohu. Tento dvojitý den Páně byl během několika let z praktických důvodů zrušen.

Hrabě s dcerou Benignou a několika dalšími lidmi věnoval hodně času návštěvě Nazarethu. Zde kromě jiného jednal s kapitánem Johnem, vůdcem Indiánů z nedaleké vesnice Welagameka, kteří se marně snažili udržet poslední pozice ve Forks of the Delaware. Mezitím sekretář rady Georg Neisser v Bethlehemu připravoval vše potřebné na závěrečné setkání, které se mělo konat ten večer. Zinzendorf zahájil shromáždění pověstnou *Singstunde*. Bylo ohlášeno rozdělení členů na malé kroužky či skupinky. Bylo ustanoveno osm skupin domácích a jedenáct pro poutníky. Zlatým hřebem programu bylo kázání hraběte na text z Numeri 24,21, připadající na ten den: „Tvé sídlo je mohutné, tvé hnízdo leží na skalisku...“ Od tohoto památného 25. června 1752 se slaví tento den jako výročí bethlehemského sboru.

Následující měsíce byly naplněny neúnavnou činností. Pomoc při formování Bethlehemu byla zkušeností, kterou měl hrabě už z budování Herrnhutu a Herrnhagu. Ovšem svoboda v Pensylvánii poskytovala prostor pro experimentování v míře ve Starém světě nemožné. Zinzendorf zde během půl roku svého působení tuto svobodu plně využíval. Stejně jako dokázal vnucovat své myšlenky druhým, uměl rychle provádět změny, když si myslel, že jsou nezbytné. Během prvního roku v Bethlehemu nikdo „na Sionu neodpočíval“. Vždy byl nějaký nový úkol, na němž bylo třeba pracovat.

Také se to zde neobešlo bez řádného a nezkráceného počtu bohoslužeb. Kázání měli Zinzendorf, Böhler, biskup Nitschmann, Anthony Seiffert a ještě několik dalších ordinovaných mužů. Hlavní bohoslužby v neděli ráno byly v němčině. Odpoledne byly anglické bohoslužby, biblické hodiny, bohoslužby jednotlivých skupinek, modlitební setkání a podobně. Na těchto ne tak oficiálních setkáních často hovořili poutníci o svých zkušenostech z misijního pole. Pokud byl Zinzendorf zde, byl považován za hlavního pastora a jako druhý hned za ním byl Böhler. Bethlehem stejně jako Herrnhut měl svého vrchního staršího, jenž byl spíše duchovním vůdcem než pastorem. Prvním byl Anthony Seiffert a pak Andreas Eschenbach. Pomocníky vrchního staršího byli starší bratři a sestry z různých skupinek. Také bylo zvoleno a ustanoveno mnoho dalších služebníků, kteří měli dohlížet na různé činnosti života společenství.

Dokreslením Zinzendorfova pestrého způsobu práce bylo jme-

nování deseti bratří za „rybáře“, které bylo provedeno 15. července církevní radou. Ti pak šli na určená místa „rozhodit sítě“. Za pět týdnů se vrátili a vydávali svědectví o tom, co vykonali. A opět byli na cestě s pokyny nijak neobvyklými pro první moravské bratry – nebýt na překážku žádnému Kristovu služebníku a vyhnout se všem hádkám. Zápis v diáři z listopadu říká, že „dnes kola vyjela,“ což byli dva bratři a dvě sestry na evangelizační cestě. Tento obraz byl z Ezechiele a evangelistům se také říkalo „pensylvánské vozy“.

Volné šíření dopisů, deníků a zpráv mezi moravany na celém světě je od samého začátku vedlo k uvědomění si potřeby poštovní služby. Bylo přirozené, že bratři téměř okamžitě zřídili jednou týdně poštovní službu z Filadelfie do vnitrozemské části kolonie, pravděpodobně první takovou službu vůbec. Listonoši putovali pěšky. Každé pondělní ráno vycházeli z Bethlehemu, přes noc zůstávali v domě Holsteinových ve Falkner's Swamp a u rodiny Bechtelových v Germantownu, ve středu dorazili do Filadelfie, kde Zinzendorfov pomocník Pyrlaeus působil jako poštmistr. Téhož dne se vraceli do Germantownu, a ve čtvrtek ráno se vydali na cestu do Bethlehemu, kam dorazili následujícího dne večer. Henry Antes později urychlil doručování využitím koní.

Otec Nitschmann dohlížel na hmotnou stránku rozvoje společenství a využil při tomto úkolu své dlouholeté zkušenosti tesaře. Neexistovala zde žádná dělící čára mezi „duchovním“ a „světským“. Když poutníci náhodou během krátkých intervalů mezi jednotlivými cestami byli doma, radostně se zapojili do práce, jako bylo pálení cihel, stavby sýpek, kácení stromů, děláni ohrad nebo spravování bot. Společná věc ulehčovala tvrdou dřinu, skromnou stravu a fyzické nepohodlí v prvních dnech Bethlehemu. Ke každodenním úkolům se přistupovalo jako ke svátostem.

Společenství nemuselo dlouho čekat, aby si ověřilo, že rituály a obřady v celém svém rozsahu jsou součástí církevního života. 27. června byl první pohřeb. Pohřbívali mladého Johanna Mullera z Rhinebecku, jenž přišel do Bethlehemu s misionářem Rauchem a 26. června zde zemřel. Zinzendorf v doprovodu Christiana Fröhliche odešel do lesa asi sto yardů severně od společného sborového domu, aby našel místo, na němž pak Fröhlich vykopal hrob. Při pohřebním shromáždění Zinzendorf posvětil vybrané místo jako

hřbitov. Za měsíc Böhler musel pohřbít jejich hodného souseda Isaaca Ysselsteina z jižní strany řeky. Ten však byl pohřben na vlastní farmě. Zinzendorf podruhé sloužil na hřbitově 12. září při pohřbu Johna Hydeckera, který zemřel dva dny před odchodem na evangelizační cestu.

A opět to byl hrabě, jenž 8. července vedl první svatební shromáždění a oddával misionářskou dvojici Johanna Zandera a Johannu Mullerovou. O měsíc později byla první ordinace v Bethlehemu, při níž Zinzendorf a Nitschmann ordinovali jako kazatele Zandera. Kdo jiný než sám hrabě křtil Annu Reginu, dceru Paula a Reginy Bryzeliových a první dítě narozené v Bethlehemu. Křest byl vykonán 16. července, v den, kdy se narodila. 16. září byl křest tří Indiánů a Zinzendorf se dvěma misionáři Büttnerem a Eschenbachem křtili každý jednoho kandidáta.

Zvláštní zmínku zasluhuje jeden krátkodobý experiment. Asi měsíc po příchodu německé části Námořního sboru do Bethlehemu je následovalo patnáct až dvacet anglických členů skupiny, o nichž bylo rozhodnuto, že se usídlí v Nazarethu a vytvoří základ budoucího anglického sboru. Skot David Bruce, který přišel do Ameriky společně s hrabětem, měl být jejich starším. Doufali, že se Nazareth stane základnou pro evangelizaci mezi anglickou populací stejně jako Bethlehem sloužil k práci mezi Němci. Záležitost však měla jen krátké trvání od července do srpna a pak se většina lidí vrátila do Filadelfie, jen několik z nich bylo vysláno jako cestující kazatelé do neněmeckých oblastí. Po následujících třicet let byly Bethlehem a Nazareth spravovány jako jedna obec a Nazareth se osamostatnil až v roce 1772. Je pravda, že už od roku 1747 měl Nazareth svůj vlastní sbor, rok 1772 znamenal pouze jeho oddělení jako samostatné obce. Během měsíců Zinzendorfova pobytu ve Forks of the Delaware byl Nazareth jen jakousi základnou se dvěma sruby, postavenými původní skupinou z Georgie dva roky předtím, a základy zbylými z nezdařeného Whitefieldova pokusu o založení školy.

Když byl zorganizován Bethlehem a houf misionářů na cestách, nastal čas, aby Zinzendorf věnoval zvláštní pozornost misii mezi Indiány. Mezi 24. červencem a 9. listopadem, tedy celkem víc jak jedenáct týdnů, byl mimo Bethlehem, neboť kvůli tomu podnikl tři průzkumné cesty. Na cestách ho střídavě doprovázel asi tucet různých

ných lidí, pouze Anna Nitschmannová s ním byla na všech třech cestách. První cesta v týdnech mezi 24. červencem a 7. srpem byla nejkratší a jen částečně na indiánském území, protože nazpátek vedla kolem Filadelfie. Podle původního plánu měla cesta trvat jen několik dní a jejím cílem byla indiánská vesnice Meniologameka, asi den cesty přímo z Bethlehemu severně od Blue Mountain. Když po několika zastávkách v různých indiánských vesničkách pátého dne ráno skupina dorazila do Meniologameka, hrabě měl zvláštní nutkání, aby ihned navštívil známého tlumočnicka a prostředníka mezi bělochy a Indiány Conrada Weisera v jeho domě v Tulpehocken, s nímž se seznámil na pensylvánských synodech. Vzal s sebou pouze Johanna Zandera, Johna Lischyho a indiánského tlumočnicka a vydal se do Tulpehocken, ostatní poslal zpět do Bethlehemu.

Později se vyjádřil, že „šel za Weiserem v pevné víře, aniž věděl proč a nač“. Ukázalo se, že to byl prozíravý podnět, neboť v Tulpehocken se setkal se zástupci Šesti národů (irokézské konfederace), vracejících se z konference s guvernérem Thomasem ve Filadelfii, kde jednali o odkládaném odchodu Delawarů z Forks of the Delaware. Zinzendorfovo setkání s indiánskými zástupci vedlo k uzavření vzájemného bratrství, potvrzeného šňůrou s wampumem, kterou od nich Zinzendorf dostal. Úmluva obsahovala povolení svobodného pohybu bratří mezi Šesti národy. Nezbyvá než přemýšlet o tomto „nutkání“, jež mělo tak dalekosáhlé výsledky. Ale vzhledem k tomu, že hrabě byl velice dobře informován o situaci v provincii, lze usuzovat, že když potkal indiánské zástupce v Tulpehocken, nebyl příliš překvapen. V každém případě to bylo správně načasované rozhodnutí, jež z krátkého „výletu“ udělalo významnou událost.

Z Tulpehocken se Zinzendorf vrátil do Filadelfie a pak 7. srpna do Bethlehemu. O tři dny později už byl opět na cestě; tentokrát směrem do Rauchovy misie v Shekomeko v Dutchess County, asi dvacet mil východně od Rhinebecku. Namáhavá cesta trvala týden tam a týden nazpátek a vedla přes Blue Mountain oblastí Jersey Minisink a Hudsonem. Během osmidenního pobytu v Shekomeko pokřtil hrabě ty, kteří uvěřili, a ustanovil první indiánský sbor Jednoty bratrské. Také zhotovil plán rozsáhlé misie včetně evangelizace bělochů v okolí.

Při návratu do Bethlehemu se skupina setkala s projevem roz-

šířené nesnášenlivosti vůči bratřím. Protože hrabě nechtěl cestovat v neděli, udělal jednodenní přestávku nedaleko Hurley. Právě když tvořil báseň, kterou jeho dcera ihned zapisovala, překvapili ho hosté. Byl příliš ponořený do diktování, a tak přenechal starost o konverzaci s hosty na ostatních členech skupiny. Jeden z návštěvníků, pravděpodobně uražený nedostatkem Zinzendorfovy pozornosti, poznamenal, že hrabě je asi hodně pilný, a představil se jako smírčísoudce. Následujícího rána dal hraběte, Benignu a Anthonyho Seifferta předvést k soudu a dal jim pokutu osmnácti šilinků za porušování dne odpočinku.

Třetí výprava do wyomingského údolí kolem řeky Saskatchewan trvala šest týdnů od 21. září do 9. listopadu. V posledním okamžiku bylo rozhodnuto, že cesta pro Benignu bude příliš namáhavá, a tak ji s sebou nevzali. Cesta vedla přes Tulpehocken, kde se k nim připojil Conrad Weiser, pokračovala podél řeky Saskatchewan až k indiánskému městu Shamokin, kde dnes leží město Sunbury. Zde se Zinzendorf setkal s indiánským náčelníkem jménem Shikellimy, jenž byl později misijní práci velice nápomocen. Méně přínosné bylo setkání s paní Montourovou, jejíž poslední manžel byl indiánský náčelník. Byla napůl křesťanka, napůl pohanka, ale ve styku s bratrskou misíí byl její vliv spíše překážkou. Weiser se z Ostowakinu vrátil domů a hrabě pod vedením Shikellimyho pokračoval dál mezi Indiány kmene Šauní ve wyomingském údolí.

Dalších dvacet dní vedli poněkud nejistý a nebezpečný život, jenž jasně prokázal jejich neschopnost žít s Indiány v drsné přírodě divočiny. Hned na začátku urazil hrabě své hostitele, protože si postavil stan dobrých sto yardů od jejich vesnice. Většinu času byl v ústraní a věnoval se především práci na bratrském zpěvníku a těžce nesl vpády do svého soukromí. Indiány považoval za primitivní a nijak tyto své pocity neskrýval. Život hraběte byl skutečně ohrožen, nebýt včasného návratu Weisera, který Indiánům rozuměl a miloval je a měl rád i hraběte. Kromě jiného Indiáni podezírali hraběte, že má spadeno na stříbrná ložiska v kraji. Když se jednou mihly dvě zmije mezi jeho papíry, zjistili, že se usadil přímo vedle jejich hnízda. Jindy se mu rozbilo upevnění sedla a kuň ho shodil přímo do potoka. Přistál na zádech se sedlem nad sebou. Martin Mack ho vysvobodil z nebezpečí a hrabě ho pak objal a políbil se slovy: „*Du armer Bru-*

der! Ich plage dich doch was rechtes!“ (Ach, chudáku bratře, dělám ti jen problémy!) Zásoby pro lidi i dobytek byly nedostačující. Na zpáteční cestě jim působily nesnáze rozvodněné řeky. Hrabě se vrátil 9. listopadu do Bethlehemu velice unavený.

Avšak ani napjaté vztahy s Indiány ve Wyomingu nijak neumenšily jeho nadšení pro misii mezi nimi. Ještě před odjezdem z Ameriky jmenoval pro tuto práci dvacet bratří. Zinzendorf měl vize, ale jejich uskutečnění záviselo na obyčejných lidech.

V Bethlehemu Zinzendorfa čekaly znepokojující zprávy o vývoji moravského hnutí v Evropě, takže usiloval vrátit se co nejdříve domů, neboť byl s jistými kroky bratří nespokojen. Ale v Pensylvánii měl ještě mnoho práce, a tak se zde zdržel další dva měsíce. Většinu pozornosti tohoto posledního období věnoval organizační práci. V Bethlehemu ve dnech 13. až 15. listopadu byla uspořádána konference týkající se misijní práce mezi Indiány, evangelizační práce mezi bílými a vedení bratrských škol. Zde jde jen velmi těžko oddělit bratrské projekty od pensylvánských synodů, jak ukazuje významná role, kterou hrál na této konferenci Henry Antes a další členové synodů. Prezidentem byl ustanoven biskup Nitschmann a jeho pomocníkem Anthony Seiffert. Petr Böhler dostal na starost misii mezi Indiány.

Mezi 2. až 10. prosincem vykonal hrabě poslední cestu po německých osadách v Maguntsche, Heidelbergu, Oley, Tulpehocken, Conestoga a Lancasteru, na níž sedmnáctkrát kázal. Protože bylo málo kostelů, většina těchto shromáždění se konala v sýpkách. Po návratu do Bethlehemu měl řadu intenzivních osobních rozhovorů s členy vedení.

Štědrovečerní vigilie roku 1742 začaly v jedenáct hodin a byly stejně památné, jako před rokem, kdy Bethlehem dostal své jméno. Během posledních měsíců bylo pod vedením hraběte vykonáno mnoho práce. Všichni věděli, že se chystá odejet. Na ten den připadlo slovo: „A jméno tohoto města bude navěky Pán je zde.“

Zinzendorf se při této příležitosti opět vyznamenal, tentokrát improvizací písně o třiceti sedmi slokách, později známou jako *Betlémská vánoční píseň*. I když nepatří mezi jeho nejlepší písně, obstála ve zkoušce času a zpívá se dodnes.

Na rozloučenou se konaly hody lásky a Sv. večere Páně a 31. pro-

since Zinzendorf odejel z Bethlehemu stejnou cestou, kterou sem přijel. Bratři ho převezli přes řeku za zpěvu chorálů. Stejně jako před rokem se zastavil na jižním břehu Lehigh, aby pozdravil Ysselsteinovy a rozloučil se s nimi. Osobnost Zinzendorfa vtiskla nesmazatelnou pečeť místu, která se stalo centrem Jednoty bratrské v Americe.

Několik lidí, kteří ho doprovázeli zpět do Evropy, jelo z Bethlehemu přímo do New Yorku, ostatní jeli s ním do Filadelfie, aby mu pomohli dokončit všechny záležitosti. Dne 8. ledna se v Ridge, vzdáleném 6 mil od Filadelfie, konalo závěrečné setkání s účastníky pensylvánského synodu. Se členy zde založeného sboru byly projednány organizační podrobnosti a o několik let později se z tohoto sboru stal sbor Jednoty bratrské, i když v tu dobu byl pod správou synodů. 9. ledna pronesl v domě Bennetových, kde se mu dostalo při příjezdu do Filadelfie přijetí, na rozloučenou řeč, které se říká *Pensylvánská závěť*. Tato dlouhá řeč byla později vytištěna a je jednou z nejdůležitějších proslovů jeho života, neboť vyjadřuje veškerou Zinzendorfovu životní filozofii. Zvláště shrnuje jeho názory na práci bratří v Americe, na „církve Boží v Duchu“ a *Poutnický sbor* v Bethlehemu. Poslední kázání na rozloučenou měl 11. ledna v novém kostele na Race Street, který dal na vlastní náklady postavit. Aby se vyhnul citovým výlevům při loučení, odešel ze shromáždění během závěrečné písně a ihned se vydal do Franfordu, kde přespál. Za dva dny už byl v New Yorku a čekal na nalodění.

Během dalšího týdne měl hodně setkání, rozhovorů a schůzek s představiteli sborů v Novém světě. Do doby, než se z Evropy vrátil Spangenberg, dostal záležitosti na starost Petr Böhler. Pomocníkem mu byl biskup Nitschmann, zodpovědný za misii mezi Indiány. Významným přínosem pro bratrstvo byl již zmíněný kapitán Nicholas Garrison ze Staten Islandu, kterého Zinzendorf pověřil velením lodi, již měl v úmyslu koupit pro tzv. „Námořní sbor“. Kapitán byl mezi asi dvaceti lidmi, kteří se 20. ledna nalodili.

*Zpět
do Evropy*

ÚCTA kapitána Garrisona k muži, k němuž se teprve před nedáv-
nem připojil, nezměrně vzrostla od jedné události téměř na konci
plavby. Dne 14. února přepadl loď James poblíž Scilly Island tak
silný jižní vítr, že hrozilo, že na útesech ztroskotá. Bylo to tak váž-
né, že celá posádka včetně kapitána Garrisona, mořského veterá-
na, měla strach. Zinzendorf se nijak nevzrušoval a po nějaké době
pokojně sdělil Garrisonovi, že bouře skončí za dvě hodiny. Když se
blížila určená doba, zavolal přátele, aby šli na palubu sledovat po-
časí. Užaslý kapitán Garrison viděl, jak se předpověď plní a za chvíli
byla loď mimo nebezpečí. Na otázku, jak mohl tak přesně předpo-
vědět konec bouře, dostal od hraběte odpověď:

Víc jak dvacet let mám důvěrné obcenství se svým drahým Spasitelem. Proto
když se dostanu do nějaké neobvyklé nebo nebezpečné situace, první věc,
kterou udělám, je pečlivé prozkoumání toho, zda nejsem na vině. Když najdu
něco, s čím je nespokojen, kleknu a prosím za odpuštění. Spasitel mi odpustí
a obvykle ve stejnou dobu mi dá vědět, jak záležitost skončí. Když se rozhodne
nezjevit mi to, zůstávám v klidu a říkám si, že je pro mne lepší to nevědět.
Tentokrát mne však ujistil, že bouře bude trvat ještě dvě hodiny.⁴¹

Garrison dál říká, že mu toto vysvětlení usnadnilo přijmout Zin-
zendorfovo jasné a upřímné křesťanské chování během celé plav-
by. Loď bez dalších nesnází dorazila 17. února do Doveru a odtud
pokračoval Zinzendorf do Londýna.

Bratrská práce v Anglii pod vedením Spangenbergova velice pro-
sperovala během roku a půl, kdy zde hrabě působil. Bratři byli
aktivní na mnoha místech, obzvláště však v Yorkshire, kde se k nim

⁴¹ Spangenberg, *Leben Zinzendorfs*, přel. Jackson, str. 316

přidal Benjamin Ingham se svým společenstvím asi dvou set členů. Zinzendorf se chtěl setkat se Spangenbergem, a tak se okamžitě vydal do Yorkshiru v doprovodu Benigny, Anny Nitschmannové a Jamese Huttona. Skutečnost, že před rokem Spangenberg vyloučil Jamese Huttona z Fetter Lane Society jako odpadlíka, Zinzendorfa nesmírně tížila. Zinzendorf byl znechucen tím, že jeho následovníci jsou považováni za odpadlíky. V době, kdy se ze všech sil snažil udržet moravany jen jako společenství, viděl v tom krok k denominacionalismu. Už v Pensylvánii napsal ostrý protest, který skončil v archivu arcibiskupa v Canterbury. Návštěva Yorkshiru ho do jisté míry odzbrojila, protože zde našel mnohé, kteří nebyli členy oficiální církve. Usoudil, že nastal čas plánovat založení sboru v Anglii.

Cestou zpět do Londýna navštívil Zinzendorf některé profesory v Cambridge. Další zastávku měl na zámku Broadoaks v Essexu, kam bratři umístili školy pro děti z Londýna. Benigna na čas v Broadoaks zůstala a ubytovala se zde, aby pomáhala ve škole.

Mezi 11. a 25. březnem věnoval Zinzendorf většinu svého času sboru ve Fetter Lane v Londýně, kde měl několik kázání denně. Pro ty, kteří neuměli německy, vždy následujícího dne četli anglický překlad těchto kázání. Den před ukončením série kázání zjistil, že je přítomno několik Francouzů, kteří nerozuměli ani německy, ani anglicky, a tak poprvé kázal francouzsky. Část jeho pozornosti zaměstnávaly záležitosti kolem *Společnosti pro podporu zvěstování evangelia pohanům*, kterou zorganizoval James Hutton a další, a jež sloužila ku pomoci bratrským misionářům na cestách z misijního pole a zpět. Tato větev bratrské misie britské Jednoty bratrské působí ještě v dnešní době.

Během londýnského pobytu se Zinzendorf poprvé setkal se zapáleným probuzeneckým kazatelem Johnem Cennickem. Cennick byl zpočátku ve spojení s Whitefieldem a Wesleyem a až po roce 1745 se přidal k bratrům. Když s ním v Londýně Zinzendorf hovořil, účastnil se bohoslužeb ve sboru na Fetter Lane, ale k Jednotě bratrské se dosud nepřihlásil. Během svého krátkého života, ukončeného v roce 1755 ve věku třicetisedmi let, byl Cennick jedním z nejlepších kazatelů Jednoty bratrské na britských ostrovech. Hrabě londýnské příležitosti také využil k obnovení přátelství s canterburským

arcibiskupem Potterem. Další pozoruhodné setkání bylo se členem skotského parlamentu Jamesem Erskinem. Pozval bratry na evangelizaci do Skotska, k níž došlo následujícího roku. Erskine dal také najevo zájem o moravany, když Zinzendorfovi svěřil, že v knihovně v Aberdeenu našel originál dokumentu, zaznamenávající protest padesáti tří českých šlechticů proti upálení Jana Husa.

Za této londýnské návštěvy se dostaly na veřejnost neshody s Whitefieldem a v září 1741 došlo také ke střetnutí s Wesleyem. Zinzendorf s Whitefieldem hovořil, a když slyšel jeho kázání na téma předurčení k věčnému zatracení, po návratu do Německa se všech styků s ním veřejně zřekl „kvůli pohoršlivému učení, jež je proti všemu zdravému rozumu“. V dopise Whitefieldovi píše:

Musíte nejprve veřejně odvolat a kázat plnou milost v krvi Beránka a vyvolení z milosti, jak učí Písmo, a jež se naprosto liší od učení o předurčení, které hlásáte. Pokud tak neučiníte, církev se musí proti vám postavit.⁴²

Zinzendorf však v postojích vůči Whitefieldovi nebyl vždy tak zásadový. Například na synodu v roce 1744 řekl: „Whitefield je Spasitelovým nástrojem, patří do těžké rodiny víry a má stejné základy jako my.“ A o rok později se o tomto evangelistovi vyjadřuje:

Chtěl se mít dobře a bez nás, což se v roce 1738 naučil od Böhlera. Nechápal učení o smíření, a to ho zavedlo k učení o předurčení. Tentýž rok odešel do Ameriky a oddělil se od nás.⁴³

Zatímco byl hrabě v Americe, církev v Evropě nezůstala stát na místě. Ale směr, kterým se vydala, se hraběti vůbec nelíbil. Podniknuté kroky vedly ještě více než v Anglii moravany k vytvoření samostatné denominace. Zinzendorf se vrátil domů, aby napravil škody. Ale bylo příliš pozdě. Jeho nepřítomnost umožnila denominačním silám, aby se daly do pohybu, a nebylo možné je už zastavit. Zůstává však otázkou, zda by mohl ovlivnit vývoj událostí, kdyby v roce 1742 zůstal v Německu. Během Zinzendorfovy nepřítomnosti

⁴² Benham, *Memories of James Huton*, str. 112

⁴³ *Ibid.*

tomnosti měla církev spravovat zvolená rada Generální konference. V tomto období část Generální konference, složená z moravských emigrantů, velice rychle využila příležitosti, která se jim naskytlá. V prosinci 1742, právě když Zinzendorf dorazil do Filadelfie, dali další čeští emigranti v Sasku najevo touhu zorganizovat společenství obdobné Herrnhutu. Pod patronací pána Trebusu Sigismunda Augusta von Gersdorf založili následujícího srpna osadu Niesky. Zatímco probíhalo vyjednávání, navázali bratři kontakt se synem Friedricha Wilhelma. Stejně jako jeho otec i on byl jejich šampionem, i když však z jiného důvodu. Zbožný Friedrich Wilhelm byl přitahován Zinzendorfovou křesťanskou vírou, kdežto na jeho nábožensky vlažného syna zapůsobila píle a šetrnost herrnhutských. Když v červenci roku 1742 Slezska připadlo do jeho vlastnictví, nabídl moravanům, aby na tomto novém území založili osady. Mezi výsadami, které jim slíbil, bylo uznání jejich církve jako nezávislého orgánu s biskupskou formou řízení a svobodou vyznání pro její členy. Přijetí této nabídky bylo umožněno, když se objevil další patron v osobě dávného pietisty Ernesta Julia von Seidlitz, jenž si v době, kdy Slezska bylo pod Rakouskem, kvůli svému přesvědčení hodně vytrpěl. Na jeho panství se v březnu a květnu rychle po sobě vytvořily dvě osady Gnadenfrei a Gnadenberg.

Podobná možnost zřízení další osady se naskytlá ve středním Německu díky dalšímu slezskému šlechtici a nedávnému bratrskému konvertitovi Balthasaru von Promnitz. Nebyl v církvi dlouho, ale ihned se aktivně účastnil jejího života a byl mezi představiteli, kteří vedli vyjednávání s Friedrichem. Na začátku roku 1742 Promnitz koupil od hraběte Gottera opuštěnou vesnici Neudietendorf nedaleko města Gotha v Durynsku. Toto místo bylo postaveno pro řemeslné podnikání, které však ztroskotalo, a domy byly nějakou dobu prázdné. Rodiny moravanů se do nich ihned nastěhovaly a Generální konference přistoupila k jednání, které jim mělo zajistit stejná práva jako osadám ve Slezsku.

Dalším krokem Generální konference v čele s Abrahamem von Gersdorf bylo zajištění náboženské svobody v Holandsku a hlavně pomoc misii v oblastech, kde vládli Holanďané. V tom byla také zahrnuta předběžná jednání Generální konference se státem, jež kladla důraz na nezávislost církve. Ve Wetterau byla uzavřena nová

smlouva s hrabětem z Ysenburgu-Büdingenu, týkající se finančních prostředků. Tak byl Herrnhaag uznán jako bratrská církev v čele se svými biskupy.

Toto byly záležitosti, které tak hraběte vyvedly z míry, když se o nich dozvěděl v Pensylvánii. Ihned napsal protest a odeslal jej ještě před svým návratem na kontinent.

Záležitosti v Holandsku mu zabraly asi tak dva týdny, během nichž pobýval v Rotterdamu, Haagu, Amsterodamu a bratrské osadě v Herrendyku. V Amsterodamu se začátkem dubna setkal s představiteli Generální konference a znovu jim důrazně zopakoval svoje stanoviska. Koncem měsíce se vrátil na své sídlo ve Wetterau, kde ho čekalo bratrstvo v tak velkém rozkvětu, jako Herrnhaag, Marienborn a Ronnenburg dohromady. Tato prosperita však paradoxně jen prohloubila jeho nespokojenost s vývojem událostí. Ve svých *Reflexích* řekl: „Nemohu si pomoci, ale cítím se lépe, když mohu lidem kázat pokání, než se s nimi podílet na jejich slávě.“

Také hraběnka se v té době stala téměř stejně aktivní jako její manžel a hodně cestovala po sborech. Když se hrabě vrátil domů na Marienborn, byla stále v pobaltských provinciích, odkud se po osmi-měsíčním pobytu vrátila až 22. května, měsíc po jeho příjezdu. Když Zinzendorf v září 1741 odjížděl do Ameriky, vrátila se na zbytek roku do Wetterau. První dva měsíce byla v Ebersdorfu a Gotha. V Ebersdorfu se pokusila o smíření mezi církví a bratřími. Avšak Ebersdorf se připojil k bratřím až o pět let později. Pak následovaly čtyři měsíce pobytu v Herrnhutu a cesta do Dánska přes Berlín. Návštěva Dánska také obsahovala zastávku mezi bratřími v Pilgeruhe a audienci u dánské královny.

Pobyt hraběnky v Livonsku se prodloužil od srpna 1742 až do května následujícího roku. Za své návštěvy diplomaticky usilovala o zlepšení vzájemných vztahů mezi pracovníky diaspory a luterskou církví (v této oblasti byla státní církví Němců církev luterská). Dále ji její snahy zavedly na dva měsíce do Petrohradu, i když většinu času v té době prožila v hlavním středisku bratrské práce ve Wolmaru. Naneštěstí se ještě před jejím příjezdem situace stala nevladatelnou, a tak její snaha vyšla naprázdno. Ani hrabě zde o rok později neuspěl.

Na Zinzendorfovy děti během nepřítomnosti obou rodičů dva-

krát udeřila smrt. Když byla hraběnka v Herrnhutu před odjezdem do Kodaně, dostala zprávu z Marienbornu, že 6. června zemřel čtyřletý David. V tu dobu měla u sebe o rok starší Johannu Salome. Ze zármutku nad smrtí dítěte složila matka krátkou píseň. Když Johanna Salome viděla matčiny slzy, řekla: „Mami, pro mne taky budeš plakat? Když někdo odchází za Beránkem, zpívá se. Až nebudeš mít ani Davida ani Salome, budeme u Beránka. Tam je lépe než tady.“ Slova dítěte byla prorocká. Ani ne o půl roku později následovala Davida. Hraběnka opět nemohla být u smrtelné postele svého dítěte, neboť byla na misii v Livonsku.

Vítězství v Sasku Uznání v Británii

ČTYŘICÁTÁ léta byla pro bratrstvo v jistém ohledu stejně kritická a tvůrčí jako léta dvacátá. O jeho další existenci nebylo pochyb. Ta byla jistá. Otázkou zůstalo, jaká má být jeho role v náboženském životě Evropy a mezi národy pod evropským vlivem. Jednota bratrská se příliš rozrostla, než aby ji mohl řídit jeden člověk, a problémy se zhoršovaly, protože je hrabě a jeho spolupracovníci přehlíželi. Zinzendorf pokračoval v boji o čistou diasporu a misijní cíle. Jeho spolupracovníci mu příliš neodporovali a moravané přijali nesmazatelný ráz mezicírkevního společenství. Ve stejnou dobu díky okolnostem, na které hrabě neměl vliv, získali bratři status denominace. Opozice na různých místech trvala dál, převážilo ji však narůstající uznání, zvláště ze strany světské moci. Projevy teologické sentimentality byly naštěstí potlačeny dřív, než stačily natrvalo církev zničit.

Po návratu zaměstnávala Zinzendorfa dva měsíce pastorační a administrativní práce ve Wetterau, a tak odložil pokus o zvrát rozhodnutí Generální konference. Velice energicky pak jednal na synodu, který se konal mezi 1. až 12. červencem na zámku Hirschbergu, patřícímu hraběti Reussovi z Ebersdorfu. Vyjádřil nesouhlas se stávajícím řízením záležitostí a oznámil shromážděnému vedení, že Generální konference byla rozpuštěna. Místo ní byly ustanoveny úřady s velice vágním významem. Synod úplně kapituloval a zašel až tak daleko, že dal souhlas k tomu, aby hrabě usiloval o zrušení výsad ve Slezsku. Hrabě stále ještě doufal, že zde moravany svěří pod vedení luterské konzistoře.

Brzy po synodu se hrabě v doprovodu hraběnky, Christiana Renata a několika členů *Poutnického sboru* vydal do Berlína, aby věc konzultoval s náměstkem ministra. Jeho úsilí však bylo marné. Vedení luterské církve nechtělo mít bratry se zvláštními privilegii

pod svým vedením. Ani Friedrich nezaručil prověření správnosti učení, o něž Zinzendorf usiloval. Zinzendorfovým záměrem ovšem bylo mít luterské vyznání Jednoty bratrské ve formě oficiálního záznamu pro případné potíže v budoucnosti. Friedrich byl lhostejný vůči teologickému hnidopišství a nechtěl dát teologům příležitost, aby kladli překážky do cesty takovým cenným a perspektivním občanům. Zinzendorfovi bylo připomenuto, že prověření, které podstoupil v Berlíně v souvislosti se svým vysvěcením za biskupa, je platné také pro jeho následovníky. Takže pokus zabránit nezávislému vývoji moravské církve ve Slezsku hraběti nevyšel, a naopak z diskuze vzešel projekt další obce v Neusalz nad Odrou. Zvrátit plán se Zinzendorfovi podařilo jen v případě Neudietendorfu v Durynsku, nicméně se tento sbor těšil výjimečnému a legálnímu postavení.

I když hrabě tvrdošjně setrval v odporu vůči vývoji událostí, při budování osad spolupracoval. Většinu času od konce léta do konce roku 1743 strávil ve Slezsku a na sousedních územích a osobně povzbuzoval začátky práce v Gnadenfrei, Gnadenbergu, Neusalzu a Niesky. Sám měl v tu dobu hlavní sídlo v Burau, které přejmenoval na Gnadeck. Mohl zde mít s sebou Poutnický sbor a byl dostatečně blízko, aby mohl sledovat dění v Herrnhutu. Navštěvoval ho velký počet herrnhutských, a tak pro ně uspořádal pravidelný program. Zahrnul do něho čistě osobní rozhovory a setkání na téma služby v církvi. Zde také za asistence biskupa Polycarpa Müllera vysvětlil svého dávného přítele Friedricha von Wattewille jako biskupa. Do Burau za ním také přišel Spangenberg, aby s ním konzultoval záležitosti Druhého námořního sboru, který se právě chystal k odjezdu do Ameriky. Podobně působil Zinzendorf také v Peilau, kde žil Seidlitz.

Problémy, se kterými se potýkala diaspora v Livonsku, přiměly Zinzendorfa, aby naplánoval návštěvu této diaspory, jakmile ukončí svou práci ve Slezsku. Vyhledky na jeho dlouhou nepřítomnost opět přinesly problémy administrativní zodpovědnosti. Část nedorozumění vznikla během jeho pobytu v Americe a byla způsobena skutečností, že oba synody odmítly přijmout Zinzendorfovu rezignaci na funkci vrchního správce. Nicméně se Generální konference v dalších významných rozhodnutích chovala tak, jako by žádný gene-

rální správce nebyl, a jednala bez jakékoliv konzultace záležitostí s hrabětem. Aby se vyhnul opakování této situace, trval na vyjasnění svého postavení a žádal o jeho potvrzení nebo uvolnění z funkce. A připomněl, že ve své původní rezignaci žádal o uvolnění.

Pod dojmem synodu v Hirschbergu mu jeho spolupracovníci v Peilau poskytli veškeré pravomoci, o které žádal, a o druhé alternativě vůbec nejednali. Je možné, že právě to očekával. V dokumentu, který mu předali 21. listopadu v Bresslau, byl žádán, aby se stal *Advocatus et Ordinarius Fratrum* - tedy zplnomocněnou hlavou bratrstva. Bratři mu vyjádřili vděčnost za veškerou dosavadní službu a ujistili ho, že nebudou podnikat nic významného bez jeho souhlasu. Listinu uzavřeli návrhem, aby jmenoval svého nástupce a zajistil tak pokračování záležitostí v případě své smrti nebo rezignace. Hrabě toto setkání považoval za nezávazné a trvalo mu celý rok, než přijetí dokumentu formálně potvrdil, pravděpodobně protože v tomto okamžiku sám neměl jasno, čím by církev moravských bratří měla být, zda společenstvím nebo denominací. V průběhu následujícího roku vypracoval svůj „tropus“, jež byl kombinací obou pojetí.

Chystal se na cestu do Ruska. V polském Lešnu, bývalém významném centru českých bratří a domově velkého Komenského, se 26. listopadu rozloučil s hraběnkou, která ho sem doprovázela, stejně jako Christian Rénatus, Jonas Paulus Weiss, Anna Nitschmanová a další, a vydal se přes Königsberg (Královec) do Rigy. Téměř po měsíčním putování po neschůdných cestách a za nevlídného sychravého počasí dorazil 23. prosince do livonského hlavního města.

Situace v Rusku se z hlediska herrnhutských zdála být beznadějnou. Návštěva hraběnky před rokem pravděpodobně jen přilila oleje do ohně. Tak lze usoudit z ediktu, který vydala carevna Alžběta před hraběčným odjezdem ze země:

K pozornosti královského majestátu se dostalo, že v Livonsku vznikla nová sekta zvaná herrnhutští, jejíž zakladatelkou je jistá hraběnka Zinzendorfová. Sekta se velice rychle rozšiřuje, takže v blízkosti Dorpatu musely být pro shromažďování stoupenců z Livonska postaveny velké budovy. Setkání jsou tajná a mezi členy sekty patří skupina livonských šlechticů, duchovních

a hlavně venkovanů. Na vědomost se dává, všem obyvatelům Livonska, ať jsou původu jakéhokoliv, že se zakazuje praktikování učení herrnhutských. Jejich budovy ať jsou uzavřeny a shromáždění, která se konají v nich nebo kdekoliv jinde, jsou zakázána.⁴⁴

Edikt nabyt platnosti asi v době, kdy Zinzendorf opouštěl Německo. Všechny modlitebny byly uzavřeny a asi čtyřicet nebo padesát pracovníků diaspory, kteří sem přišli z Německa, muselo zemi opustit. Členové diaspory měli zakázáno s vypovězenými vedoucími komunikovat.

Zinzendorf nebyl ochoten připustit porážku. Součástí jeho plánů pro Rusko byla nabídka, aby ho prověřili před komisí v Rize a Petrohradu. Jako zkušený předvoj, jenž mu měl připravit cestu, poslal několik měsíců předem Arvida Gradina. Gradin byl ihned uvězněn a po další čtyři roky držen ve vězení v ruském hlavním městě. Je také třeba uvést, že když rok předtím tři jiní bratři, Conrad Lange, Zacharias Hirschel a Michael Kind, žádali o pasy k misijní práci mezi Kalmyky, rovněž byli uvězněni a museli na osvobození čekat až do roku 1747. Hrabě si byl dobře vědom toho, že v Rusku vstupuje na nepřátelskou, ne-li nebezpečnou půdu. Ale pobaltská diaspora pro něho hodně znamenala. Osobně ji zakládala a toho času oblast zahrnovala jednu třetinu z celkového počtu sedmi set aktivních členů bratrstva.

Zinzendorf se nedostal dál než do Rigy a měl štěstí, že unikl osudu Gradina a dalších v Petrohradu. Guvernér generál Laski jeho žádost o pas do Petrohradu zamítl, zabavil mu veškeré doklady a po dobu, kdy čekal na pokyny z vyšších míst, držel Zinzendorfa i s jeho doprovodem ve vězení v městské pevnosti. 9. ledna došel rozkaz carevny, aby ihned opustil ruskou půdu. O tři dny později Zinzendorfova skupina opustila Rigu doprovázena vojáky až na pruskou hranici a 21. ledna byla zpět v Königsbergu.

Během třítydenního vězení zacházeli s hrabětem sice přísně, ale zdvořile. Cestou domů Christian napsal matce: „Ve vězení jsme každý den zpívali a modlili se, takže jsem si kolikrát říkal, jestli jsem opravdu ve vězení.“ Zinzendorf podle svého zvyku tuto zkušenost

⁴⁴ Th. Harnack, *Die Luterische Kirche und die Herrnhutische Brüdergemeinde*, str. 82

přijímal jako Spasitelovu vůli. Na této cestě ničeho nedosáhl. A přece ruská diaspora, jež byla až do doby Kateřiny Veliké zakázána, dál vzkvétala a zapustila mezi lidmi pevné kořeny.

Touha, aby moravané byli uznáni jako legitimní část luterské církve, hlásící se k augsburgskému vyznání, se pro Zinzendorfa stala téměř posedlostí. Dva týdny v Königsbergu věnoval marnému úsilí přesvědčit členy univerzitního sboru a vysoké církevní hodnostáře města, aby se s ním sešli k rozhovorům na téma vyjasnění jeho postavení i statusu bratrstva. Z hlediska neúnavných útoků, které byly proti němu namířeny, je jeho vytrvalost pochopitelná. Před návratem do Burau učinil ještě jeden podobný marný pokus v Berlíně.

Další dva a půl měsíce od 11. února do 22. dubna 1744 v Burau a Peilau se více méně podobaly období před cestou do Pobaltí. K Zinzendorfovi se zde připojila hraběnka s Benignou. Opět sem ve velkém počtu přicházeli bratři a sestry z Herrnhutu. Rozvoj v nových slezských osadách v Niesky v Sasku, vzdáleném půl dne cesty kočárem byl velice rychlý. Zřejmě se saská vláda v postojích vůči Zinzendorfovi nechala již trochu obměkčit, protože dvakrát krátce navštívil Herrnhut. Poprvé 26. března a pak 22. dubna těsně před odjezdem na Marienborn. I když návštěvy byly ilegální, nesnažil se nijak svou přítomnost tajit. Při jedné příležitosti kázal, podruhé se zase účastnil Sv. večeře Páně v Berthelsdorfu. Hodně času věnoval rozhovorům se služebníky sboru a vedoucími skupinek. Také opakovaně navštívil Niesky.

Od začátků Herrnhutu uplynulo víc jak dvacet let. Kromě misie a rozsáhlých společenství na domácí půdě mezitím přibylo sedm dalších osad: čtyři v Německu a po jedné v Holandsku, Dánsku a Americe. Jejich slibný růst nutil Zinzendorfa věnovat pozornost pravidlům přijímání nových členů. Došel k přesvědčení, že pouze ti, kteří pocítili „volání“, mohou být přijati do osad s přísnou kázní. Jako nejvyšší výkonný hodnostář bratrstva tuto strategii realizoval. Bratrské komunity si tuto výlučnost pozoruhodně úspěšně udržely po celá staletí.

Avšak na rozdíl od většiny výlučných skupin si moravané zachovali nápadnou věrnost vůči státní církvi. Tato skutečnost byla z velké míry ovocem Zinzendorfova uvažování. Po návratu do Wetterau se soustředil na problém včlenění bratrstva do struktury

existujících státních církví. Tento problém zařadil jako hlavní bod jednání synodů v Marienbornu, které se konaly v květnu a říjnu 1744 a pak v lednu a červnu 1745. Zde podrobně vyložil a uvedl v život svůj „tropusový plán“ (z řeckého slova *tropoi peideias* – způsoby výchovy). Tvrdil, že všechny církve jsou v podstatě součástí jediné církve a že každá z nich určitým a jedinečným způsobem přispívá k šíření Kristova poselství. Zinzendorf si představoval, že bratrstvo v Německu bude složeno ze tří „tropusů“: luterského, reformovaného a moravského. Každá skupina si měla zachovat vlastní identitu, protože se domníval, že ten, kdo byl vychován jako luterán, reformovaný nebo v kázni moravanů, bude lepší křesťan, zůstane-li své výchově věrný. Po mnoho let se při přijímání za členy zapisovalo, ze které církve věřící pocházejí.

Plán byl jasněji definován na setkání biskupů těchto tří skupin. Za moravy to byl Polycarp Müller, za reformované Friedrich von Wattewille a za luterány Zinzendorf, jenž nahradil reverenda Georga Johanna Conradiho ze Šlesviku-Holštýnska, který tuto funkci pro vysoké stáří odmítl. Tato praxe ustanovování představených pro jednotlivé tropusy pokračovala až do roku 1789, kdy je synod jmenoval naposledy.

V době formace tropusů prakticky existovaly čtyři skupiny. Luteráni, reformovaní, moravané a směsice všech tří označovaná jednoduše jako bratři. Ve skutečnosti byl tropus moravanů prakticky synonymem pro všeobshující společenství bratrů. Moravané se oddělili jako „Poutníci“, aby si podrželi ideál společenství probuzených křesťanů. Brzy však došlo k tomu, že se tropus moravanů stal Obnovenou Jednotou bratrskou. Probuzené denominace krok za krokem prosazovaly svůj církevní charakter. Než Zinzendorf zemřel, bylo možné považovat Jednotu bratrskou a moravskou církev téměř za jedno a totéž. Herrnhut se společně s dalšími osadami stal symbolem a místem shromažďování živého společenství křesťanů, do něhož přešly jednotlivé denominace a mezicírkevní společenství.

Základem bylo Zinzendorfovo jednoduché pojetí křesťanství a církve. Středem bylo jeho „náboženství srdce“ (*Herzensreligion*), osobní vztah věřícího ke Kristu a vzájemné pouto všech křesťanů. Jinak se intelektuální formulace víry mohou lišit a budou se lišit. Sám si ponechal hluboce zakořeněnou náklonnost vůči augs-

burgskému vyznání, ale od většiny ostatních příznivců tohoto vyznání se lišil tvrzením, že jiné konfese slouží svým následovníkům stejně dobře. Křesťanské obecnství by podle hraběte nemělo být založeno na intelektuální úrovni nebo zdvořilosti, ale na prožitku a zkušenosti. Sebe i bratry chápal jako apoštoly křesťanského společenství založeného na zkušenostech.

Souběžně s utvářením koncepce tropusů a podílením se na denominačním rozvoji došlo k obživení služebných řádů českých bratří. Proto tedy Obnovená Jednota stejně jako její předchůdkyně musela mít biskupy, presbytery a diakony. Také byl obnoven úřad akolytů, pomocníků, kteří sloužili v církvi, ale nevysluhovali svátosti. Moravané tak v tomto formativním období přijali řády, které se dodnes dodržují. Vypracování církevní ústavy však bylo záležitostí Zinzendorfových nástupců. Pokud byl na scéně, knihou řádů byl on.

Marienbornský zámek byl Zinzendorfovým hlavním sídlem čtyřicátých let a samozřejmě tedy i sídlem církve. Zde také opět fungoval Poutnický sbor. Jak už bylo uvedeno, hrabě byl ustanoven do funkce *Advocatus et Ordinarius Fratrum* v listopadu 1743. Asi za rok po oficiálním přijetí tohoto titulu se začal sám nazývat „bratrským ordinářem“ a toto označení užíval po zbytek svého života. Lidé mu říkali prostě „ordinář“. Pokračoval ve své úžasné schopnosti pracovat. Rozšíření administrativních povinností nijak nesnížilo jeho pozornost, kterou věnoval pastorační práci osobního charakteru, ani výkonnost jeho stále činného pera.

Říkat, že Zinzendorfovým domovem byl Marienborn, je velice relativní tvrzení, protože po celý život cestoval. Od půli února do konce dubna roku 1745 byl na cestách v Holandsku. Následujícího října a listopadu byl k zastižení v Berlíně, mezi novými osadníky ve Slezsku a krátce v Herrnhutu. V Holandsku koupil díky bohatým přátelům v Amsterdamu panství Zeist nedaleko Utrechtu. K panství patřila vesnice v nádherné krajině a zámek, kde kdysi pobýval francouzský král Ludvík XIV. Příštího roku se Zeist stal bratrskou osadou. V Berlíně Zinzendorf žehlil jisté spory, které vznikly mezi bratry a vládní mocí ve Slezsku. Také přesvědčil dvorního kaplana Johanna Christiana Cochia, aby se místo Wattewilla ujal vedení reformovaného tropusu.

Během roku 1746 byl na cestách celkem sedm měsíců, polovinu z toho v Holandsku, druhou v Anglii. V několika květnových a červnových týdnech se na zámku Zeist konal synod. Zde v přítomnosti velkého počtu shromážděných bratří Zinzendorf oddal Benigna a barona Johanna von Wattewille. Novopečený zeť už byl několik let jeho blízkým pomocníkem a Benigna zdatně vedla skupinu Svobodných sester. Zinzendorf sám tento sňatek navrhnul.

V červenci se přeplavil přes kanál do Anglie, kde se kde se nad kvetoucí prací moravanů stahovaly mraky. Mnozí z bratrů se stavěli proti přísahání, a tak se dostali do nebezpečné situace, protože kvůli povstání proti koruně ve Skotsku byli podezřelí všichni duchovní, kteří odmítli přísahu věrnosti. Moravané byli obviněni, že jsou skrytí papeženci a přívrženci Stuartovců. K tomu se přidala opozice mezi stoupenci Wesleyho a Whitefielda a situace se stala velice nepříjemnou. Potíže se rozšířily do Ameriky a v New Yorku vyšlo prohlášení, že „všichni potulní kazatelé, moravané a tajní papeženci“ nesmějí kázat Indiánům, dokud nesloží veřejnou přísahu věrnosti. Následujícího roku byli misionáři Zeisberger a Sensemann na sedm týdnů uvězněni v New Yorku, protože takovým požadavkům odmítli vyhovět. Vzhledem k těmto problémům vyslali bratři z podnětu Jamese Huttona do Anglie Abrahama Gersdorfa, jenž jako církevní senior (sekulární biskup, jehož úkolem bylo vyjednávat s vládami) měl objasnit tyto problémy na ministerstvu obchodu a kolonizace. Jediné, čeho se mu podařilo dosáhnout, byl slib, že vláda v New Yorku dostane doporučení, aby misionáře nechala na pokoji.

Zinzendorf odjel do Anglie s odhodláním dosáhnout do jisté míry jasně formulovanou dohodu ohledně vztahu moravanů ke státní církvi. Stejně tak tomu bylo i v Německu. Po několika týdnech pobytu v zemi svolal bratry na synod do Londýna a snažil se je přesvědčit, aby v Anglii využili jeho tropusový systém. Ujišťoval je, že v pravý čas najdou nějakého biskupa, který by působil jako superintendent anglikánského tropusu. Do té doby by zastával jeho místo. Přesvědčil synod, aby pro bohoslužby v církvi a společné ordinace bratrských duchovních anglikánskými a bratrskými biskupy akceptoval užívání Modlitební knihy. Zinzendorfův přítel arcibiskup Potter tento návrh prozatím odložil, ale než se znovu dostal na pořad jednání, Potter zemřel, a tak Zinzendorf ztratil jediného člo-

věka na rozhodujícím místě, který byl případně ochoten tento plán uvést do života.

Hrabě se musel spokojit s nepatrnými výsledky. Na radu arcibiskupa, Oglethorpeho, Thomase Penna a dalších, podal parlamentu žádost o rozšíření zákona o udělení občanství z roku 1740. Zákon měl zaručovat kvakerům a „cizím protestantům“ v Pensylvánii osvobození od přísah. Tuto klauzuli rozšiřující práva všech kolonií v Pensylvánii přednesl člen Dolní sněmovny Oglethorpe. Návrh zákona prošel parlamentem 27. prosince 1747.

Je překvapující, že se za Zinzendorfova pobytu v Anglii ocitl generál Oglethorpe ve vážných problémech. Když pomáhal svrhnout jakobity, jak se říkalo skotským rebelům, byl postaven před vojenský soud za to, že nezajal jejich kontingent, který jeho vojsko porazilo. Zinzendorf ho spolu s dalšími bratry navštívil v Londýně ve vězení, kde čekal na soud. Ze Spangenbergova vyličení události je zřejmé, že hrabě i generál si byli duchovně velice podobní:

Tvrdil, že je nevinný, ale zároveň přiznal, že si není jist, zda se jeho nevina před soudem prokáže. Odevzdal se však Bohu, a jestli Bůh uzná, že je připraven položit pro nespravedlivé obvinění život, nebude reptat, ale bude to chápat tak, že si to pro své hříchy zaslouhuje. Zakusil přece ve svém srdci tolikrát působení Boží milosti, ale nebyl ho poslušen. Bude-li jeho nevinost prokázána, bude Bohu z hloubi duše vděčný. K tomu došlo ještě před Zinzendorfovým odjezdem z Londýna. Byla potvrzena jeho nevina, a také mu byly navráceny všechny hodnosti. A hraběti Zinzendorfovi nikdy nezapomněl, že ho ve vězení navštívil.⁴⁵

K rostoucí řadě impozantních staveb v Herrnhagu přibyl dům pro biskupa. Začátkem roku 1747, šest týdnů po návratu z Anglie a Holandska, ho hrabě s Poutnickým sborem převzal. Toto nové místo s rozměrným prostorem a kaplí bylo zamýšleno pro Poutníky. Herrnhag s tisíci obyvateli byl v tu dobu na vrcholu své krátké existence. Od samého začátku měl charakter mezinárodní komunity. Na počátku života osady přijali sedm nových členů, z nichž každý pocházel z jiné země – z Polska, Maďarska, Švýcarska, Anglie, Li-

⁴⁵ Spangenberg, *Leben Zinzendorfs*, přel. Jackson, str. 363

vonska, Německa a Švédska. Nebylo náhodné, že se Herrnhag stal domovem hraběte, naopak to bylo dokladem toho, jaký charakter společenství mělo. Přicházeli návštěvníci z nejrůznějších míst. Vysílání misionáři zde dostávali pokyny a vracející se zde odpočívali. V průběhu roku 1747 bylo do služby vysláno dvě stě bratří a sester. Skupina Svobodných sester měla sto šedesát dvě žádosti o přijetí, z nichž jen padesáti bylo vyhověno, ostatním žadatelkám bylo doporučeno, aby se vrátily domů. Třicet bratří a sester bylo ordinováno na diakony a čtyři bratři na presbytery. Leonhard Dober a Johannes von Wattewille byli vysvěceni jako biskupové. Sto akolytů bylo uvedeno do služby Pánu a jeho církvi. To byla Zinzendorfova odpověď na otázku: „Co jsi učinil ty pro mne?“

Konečně přišlo vítězství v Sasku. Herrnhutská kvetoucí řemeslná výroba, úrodná pole a spořádaný život komunity - ovoce zbožnosti v praxi - příliš výmluvné svědectví na to, aby mohlo být ignorováno. Za další hlavy státu, proslulého Friedricha Pruského, ucházejícího se o přízeň bratří, začala drážďanská vláda přehodnocovat postoj k vypovězenému hraběti. Její zájem ještě vzrostl, když hrabě v roce 1746 kupoval pro dceru Benignu dům v Grosshennersdorfu, kde prožil své dětství. Jednání okamžitě podnítilo královské ministry v Drážďanech k přezkoumání okolností Zinzendorfova exilu. Důvody k exilu ve skutečnosti ztratily svou váhu. Král sám v roce 1747 navštívil Herrnhut a co zde viděl, na něho udělalo dojem jako na většinu ostatních. Výsledkem návštěvy byl neoficiální dopis jednoho královského ministra, informující Zinzendorfa o přátelském pozvání na recepci, rozhodne-li se vrátit do Saska. Nabídka byla spojena se žádostí, aby Zinzendorf pomohl zajistit pro kurfiřtskou pokladnici půjčku u přátel v Holandsku.

Zinzendorf rychle této amnestie využil a 16. září dorazil do Herrnhutu. S oslavou svého návratu domů však čekal ještě měsíc, než dostal oficiální vyrozumění. Ihned odejel navštívit slezské sbory a pak jel do Lipska, kde jednal se saským ministrem hrabětem Henrickem, jenž ho informoval o ukončení exilu. Královský dekret odvolávající jeho vypovězení a obnovující jeho privilegia byl datován 11. říjnem 1747. Dekret mu také povoloval zakládat další osady v Sasku.

V nadšené náladě se 14. října ve čtyři hodiny ráno vrátil do

Herrnhutu. Odpoledne téhož dne se sešlo dvě stě lidí ke společným hodům lásky. Mezi přítomnými byli dva grónští Eskymáci, kteří poskytli hraběti příležitost připomenout svým následovníkům, že první misionáři do Grónska odcházeli z Herrnhutu v době jeho prvního exilu. To bylo v roce 1733, lze-li to považovat za exil. Na den jeho návratu do Herrnhutu připadlo heslo: „Hospodin také změnil Jóbův úděl poté, co se modlil za své přátele, a dal mu všeho dvojnásob, než míval.“ (Job 42,10)

Následovalo šest týdnů intenzivní pastorační práce, během nichž se usadil na Hennersdorfu, aby měl větší soukromí. V místnosti, kde před čtyřiceti lety poprvé pocítil dotyk Spasitelovy moci, se sdílel a modlil se všemi, kteří s ním byli spojeni onou nakažlivou vírou, neztrácející svůj žár. Herrnhutští přicházeli za ním a on zase k nim. V úzkém společenství skupinek, na hodech lásky, při *Singstunden*, při Sv. večeři Páně, při velkých bohoslužbách vtiskl svou osobností Herrnhutu i Berthelsdorfu nový ráz. Herrnhut se od Herrnhagu lišil, byl starší, ukázněnější a důstojnější. Návrat domů prospěl nejen Herrnhutu, ale i samotnému hraběti.

Herrnhut však byl Zinzendorfovým domovem jen symbolicky. Konec vypovězení měl sice svůj emocionální podtext, ale pro člověka s povahou poutníka měl jen malý význam. Začátkem prosince ho církevní záležitosti přivedly zpět do Herrnhagu, kde se zdržel až do března roku 1748. Osada byla ohrožena nesnáze způsobenými vzrůstajícím odcizením mezi bratry a domem v Büdingen. Zinzendorfovi se podařilo dočasně situaci zmírnit. Kromě obvyklého programu kázání a pastorační práce přednášel augsburgské vyznání víry na bratrském teologickém semináři v Lindheimu a vydal další čísla *Reflexí*, které začal před rokem vydávat na obranu svého případu. Tento časopis byl později vydán jako kniha a doposud je důležitým primárním zdrojem ke studiu Zinzendorfova uvažování.

V tu dobu ho nejvíce zaměstnávalo postavení bratří v Sasku. Byl si jist výsledkem a uspěl, když trval na další královské inspekci Herrnhutu, kvůli níž se v dubnu vrátil do Horní Lužice. Komise složená z pěti laiků a tří duchovních zde působila od 29. července do 12. srpna a odvedla důkladnou práci, založenou na studiu ohromného množství dokumentů a na dlouhých rozhovorech s hra-

bětem a dalšími představiteli komunity. Výsledek byl podle Zinzendorfova očekávání. Moravané byli v Sasku uznáni jako příslušníci augsburgského vyznání, a měli tak zaručenu naprostou svobodu vyznání a bohoslužeb. 20. září následoval oficiální královský dekret. Zinzendorf si v listopadu 1748 ještě před vydáním dekretu pronajal královské panství a zámek Barby na Labi pro zřízení třetí bratrské osady v Sasku. Vláda z toho měla právě takovou radost jako moravané.

Hrabě čekal stejné uznání i v Anglii a v prosinci 1748 se znovu plavil přes kanál. Opustil Herrnhut bezprostředně po ukončení inspekce a konec léta a podzim věnoval sborům ve Wetterau a v Holandsku. V lednu přistála v Anglii skupina významných bratří. S Zinzendorfem tu byli Abraham von Gersdorf, syndikus Louis von Schrautenblat, Karl von Schachtmann, Heinrich Cossart a syndikus David Nitschmann, aby mu pomohli s právními záležitostmi. Ihned se usídlili v Northampton House na Bloomsburském náměstí a začali jednat. Společenství moravanů se krátce na to rozšířilo o sto padesát členů, kteří se plavili na zbrusu nové lodi Irene z Holandska do Pensylvánie. Loď byla postavena pro bratry v loděnici ve Staten Islandu a kapitán Garrison ji právě přivezl do Evropy, aby zde naložil pasažéry směřující na západ. Přítomnost nadšených kolonizátorů přesvědčila Londýňany, že moravané pro ně znamenají obchod, a pomohla hraběti prosadit jejich věc v parlamentu.

I když v tu dobu byli bratři v Anglii hodně očeňováni, ze strany anglických zákonodárců ve skutečnosti nehrozila žádná vážnější opozice vůči tomu, čeho chtěl hrabě dosáhnout. Oglethorpe v roli dobrého přítele opět radil, jak postupovat a osobně se ve sněmovně za moravany postavil. Také Thomas Penn byl velmi nápomocen. V parlamentu podali petici, žádající určité konkrétní věci, aby později mohla být začleněna do návrhu zákona, a pokud by tento návrh prošel parlamentem, stala by se zákonem. V petici podle Zinzendorfa a jeho přátel žádali o osvobození od přísah a nošení zbraně. Její součástí byl ucelený historický a doktrinální přehled vývoje Jednoty bratrské až ke vzniku českých bratří. Parlamentní komise prostudovala celkem sto třicet pět dokumentů. Oglethorpe záležitost poprvé přednesl v Dolní sněmovně 20. února. Dolní sně-

movna návrh zákona schválila 16. dubna a Horní 12. května. Královský podpis byl připojen 6. června 1749 a 24. června byl v zemi uzákoněn „Zákon podporující osoby patřící k takzvané Jednotě bratrské v osídlování kolonií Jeho Veličenstva v Americe“.

Členové Jednoty bratrské – na tomto názvu moravanů trval hrabě – byli ihned zproštěni přísah a nošení zbraně. To však nebyl hlavní význam zákona – mnohem důležitější byla preambule, uznávající Jednotu bratrskou jako starobyrou protestantskou biskupskou církev a legitimního nástupce českých bratří. Tím byl uznán status a nezávislost moravanů v Británii a bratři tak získali právní postavení.

*Draze zaplacený
entuziasmus*

STŘEDNÍ věk znamenal pro Zinzendorfa vrchol životní kariéry. Byl vizionářem s posláním, jemuž se dařilo jen tváří v tvář opozici. K jeho následovníkům nyní patřilo asi dvacet tisíc aktivních protestantských křesťanů. Žádostí o přijetí do bratrských osad bylo víc, než mohli přijmout. A přece je třeba říci, že Zinzendorf na tom byl na vrcholu své slávy nejhůř. Právě v době, kdy se mu dostávalo uznání v Sasku, Slezsku, v Británii i za mořem, choval se způsobem, za který se jeho následovníci styděli. Bratrský historik Hutton píše: „Když se hrabě dostal do středního věku, jeho styl se stal pánovitejším, jeho sny velikášskými a chování pošetilejším. Brzy byl nepřehlédnutelný.“ Poslední část těchto úvah se týká podivného období života hraběte i Jednoty bratrské v rozmezí let 1743 až 1750, známého jako „období tříbení“. Začalo v Herrnhagu a rozšířilo se po celé denominaci.

Období tříbení bylo překroucením v základě zdravého důrazu na smírnou Kristovu obět. Jejím vnějším projevem byla morbidní koncentrace a hra se slovy „krev a rány ukřižovaného Krista“ a nezodpovědné chování, jež mělo být projevem dětské víry. Pod vlivem zkušenosti obrácení získal Zinzendorf před svou ordinací v roce 1734 nový pohled na význam Spasitelovy smrti. Proto se kázání „Krista, a to toho ukřižovaného“ stalo jádrem jeho poselství. V rukou nadšenců, jakými byli bratři, to bylo stejně tak nebezpečné jako účinné. Bujná představivost a sklon k přehnaným představám u části bratrských vůdců byly výzvou k fanatismu.

Zinzendorfova píseň „Krev Kristova a spravedlnost“ má nesmírnou hodnotu. Ale je jen krůček k tomu, aby se stala pouhým slovním vyjádřením. A k tomu došlo v Jednotě bratrské. Už v roce 1740, v předvečer odjezdu do Ameriky, poslala Anna Nitschmannová ve funkci starší otevřený sborový dopis, ve kterém říká: „Jako ubohý

červíček, toužím se skrýt v Ježíšových ranách a jizvách... Kéž se stane koupání a plavání v moři milosti, jímž je Kristova krev, vaší silou a životem. „O dva roky později napsala z Ameriky: „Jak je mi dobře v Ježíšově ráně na jeho boku.“ O hraběti se v tu dobu říkalo, že se k bratřím obracel „jako k červíčkům v moři milosti“. To však byly teprve začátky toho, co následovalo.

Kdyby bylo třeba uvést přesné datum skutečného propuknutí „období tříbení“, byl by to čas Zinzendorfova návratu z Ameriky na Marienborn v dubnu roku 1743. V tu dobu s některými blízkými spolupracovníky založil *Řád blázínků*. Spangenberg sice toto společenství nejmenuje, ale říká o něm toto:

Hrabě se po zvážení možných nesnází domníval, že je žádoucí jednat s větší odvahou a nadšením. S tímto úmyslem uzavřel zvláštní smlouvu s bratry a sestrami, že se budou stejně jako on chovat prostě jen jako děti. Dohodli se, že budou čekat na požehnání Ježíšovy lásky, vírou se pevně držet jeho slova, všechnu svou péči v důvěře uvrhnou na něho a jen v něm se budou radovat.⁴⁶

Opět lze říci, že byl jen krůček od této zdravé myšlenky k jejímu překroucení. Během několika let sbor v Herrnhagu přešel z dětské upřímnosti do dětinskosti. Hrabě vyzýval členy *Řádů blázínků*, aby se chovali jako děti, protože Bůh se „nezjevuje moudrým a opatrným, ale nemluvnětkům“. Proto čím dětštěji budou jednat, tím větší duchovní moudrosti dosáhnou. Vzali to doslova a jednali i mluvili jako děti. Hraběte oslovovali „tatínku“ a hraběnkou „maminko“ nebo ještě hůře „tatínečku“ a „maminečko“. Zdrobněle oslovovali také Krista a hovořili o něm jako o „bratru beráneckovi“. Bratři a sestry mezi sebou také užívali celou paletu zdrobnělin v odpuzující kombinaci s termíny týkající se Kristových ran. Tak o sobě hovořili jako o „holubičkách létajících v ovzduší kříže“, rybičkách plovoucích v krvi“ nebo o „muškách sajících z ran Kristových, žijících v ráně na jeho boku a zalézajících dovnitř“. Nebo se nazývali „po krvi toužícími šelmami, pijavicemi, červy v ranách či milovanou ranou v boku“.

⁴⁶ Spangenberg, *Leben Zinzendorfs*, str. 328

Během návštěvy Gnadenbergu začátkem roku 1744 složil Zinzendorf litanii s názvem „Litanie o životě, utrpení a ranách našeho Pána Ježíše Krista“. Tento bohoslužebný řád a hlavně třicet čtyři Zinzendorfova kázání na toto téma v Herrnhagu o tři roky později se staly základem představ „období tříbení“. Totéž se týkalo písní, protože pro Zinzendorfa a pro bratrské společenství nastalo všeobecně plodné období psaní písní. Skrze tyto písně se fenomén období tříbení rozšířil v církvi a dostal se také do světa. Obzvláště škodlivý byl známý *Dvanáctý dodatek* ke zpěvníku, vydaný v roce 1748. Tyto písně, našťastí odložené do zaprášených archivů, zůstávají dodnes svědectvím o bratrské zkušenosti, kterou lze nazvat „zlým snem“.

Čím déle tyto výstřednosti přetrvávaly, tím smyslnější byly, i když není důkaz, že by Herrnhag upadl do nemorálnosti. Vyjadřování lásky ke Kristu mělo silný sexuální podtext. Docházelo k nepřiměřenému zdůrazňování sňatku jako symbolu spojení Krista s duší věřícího, a přitom se volně používala sexuální terminologie. Manželský vztah byl idealizován v dlouhých promluvách a písních.

V jednom kázání na „Litanii o ranách“ hrabě přirovnával Trojici k rodině a k tradičnímu pojetí Otce a Syna přidal označení Matky pro Ducha svatého. Hovořil o Církvi jako Kristově nevěstě, která vzešla z rány v jeho boku. A protože Církev byla nevěsta, považoval ji za snachu Boha Otce a Matky Ducha svatého.

V nekonečné řadě bohoslužeb se sbor na čas odchýlil od obvyklé bratrské jednoduchosti a prostoty. Nevkusné biblické scény zdobily dříve prosté kaple. Bratři používali obrazy a nápisy reálně znázorňující Kristovo utrpení na kříži. Církvi říkali „Viditelná zraněná církev“. Znásobili počet svátků, takže jich bylo až čtyřicet do roka. Důkladně slavili narozeniny členů Zinzendorfovy rodiny. Na jednotlivce, kteří vyjadřovali znepokojení nad důsledky zanedbávání praktických činností, a také na sloužící misionáře, se tito extrémisté dívali spatra a považovali je za horší křesťany, protože dosud nedospěli k tomu, aby odložili všechny zájmy stranou a cele nevstoupili do dětské hry u kříže. Není ani třeba říkat, že se v tu dobu používalo losu mnohem častěji než kdy jindy.

V popředí Herrnhagu byl Christian Rhenatus Zinzendorf, který se svým temperamentem velice podobal otci. V sedmnácti se stal

vedoucím chóru Svobodných bratří. Ve dvaceti byl ordinován na presbytera a ustanoven kazatelem místo svého švagra biskupa Watwille, který roku 1748 odejel na inspekční cestu do Ameriky. Christian Renatus svou sympatickou osobností spontánně získával přátele a měl horlivé následovníky. Postavení pastora rozšířilo jeho vliv na celý sbor.

Účinek wetterského ducha na ostatní osady byl různě odstupňován. Nejméně utrpěl Herrnhut, nejvíce Bethlehem v Pensylvánii. Herrnhut unikl, protože jedna generace komunitní disciplíny byla zárukou stability. Také bdělé oko saské vlády bylo příčinou větší opatrnosti bratří. A v neposlední řadě také homogenní luterské prostředí Herrnhutu nebylo dobrou živnou půdou pro nereálné náboženské představy. Bethlehem byl zasažen nejvíce, protože přijímal emigranty z Evropy, a z Herrnhagu jich v tu dobu odcházelo nejvíce.

Sedmdesát osm členů Druhého námořního sboru, který přišel do Ameriky v roce 1743, bylo z Wetterau, dvacet šest z Herrnhutu a třináct z Anglie. Většina z celkového počtu sto dvaceti členů Třetího námořního sboru z roku 1749 byla z Herrnhagu. Pak čas od času přicházely menší skupiny, jako například v roce 1748 devatenáct Svobodných bratrů z Herrnhagu. Biskup Nitschmann, jenž vedl Třetí námořní sbor, patřil k hlavním vůdcům pohoršení „období tříbení“. Bethlehem také infikoval oslňující mladý biskup Johann Friedrich Camerhof, který se v roce 1747 stal Spangenbergovým pomocníkem. Spangenberg od počátku nesouhlasil s pokyny, které sem Camerhof přivezl a v listopadu na protest rezignoval. Po několika měsících ve Filadelfii se vrátil do Evropy. Dva roky pod vedením biskupa Johanna Nitschmanna téměř zničily kvetoucí hospodářství, vybudované Spangenbergem. V tu dobu hrabě konečně přišel k rozumu a Spangenberg byl povolán zpět do Ameriky, aby v osadách Bethlehemu a Nazarethu obnovil zdravý základ.

Ve Švédsku tyto roky citových extrémů téměř zpečetily osud prosperující diaspory. V pobaltských státech se trapná situace bratří ještě zhoršila. Staří přátelé na univerzitě v Tübingen se moravanů zřekli. Uznávaný Bengel přestal být sborem staré moravské církve. Nepřátelé hraběte na všech místech shromažďovali materiál k úto-

ku. Nic nemohlo moravským bratrům uškodit více než jejich vlastní literatura a písně, vzniklé právě v této době ponížení a ještě dlouho potom se vracující jako bumerang.

Jak „období třibení“ hodnotit? Aniž bychom chtěli ospravedlnovat hraběte za jeho podíl, musíme posuzovat toto období ve světle souvislosti jeho života. V první řadě nebyli moravané jediní, kdo se provinili proti dobrému vkusu. Žili v době, jež vyplodila berlebergskou bibli s podivnými symbolickými interpretacemi Písma. Starší současníci moravských bratří jako Rock, Dippel a Hochmann vnesli do pietismu jihozápadního Německa extrémní mystické důrazy na úkor praktické podstaty. Na začátku století existoval ve Švýcarsku způsob zbožnosti, který byl spojen se sentimentální terminologií, zavedenou Lutzem. Používání oblíbených zdobnělin ve spojení s náboženskými záležitostmi bylo obecnou slabostí pietismu. Z francouzské a německé literatury té doby sentimentalita přímo číší. Herrnhag byl díky své zeměpisné poloze zvláště přístupný duchu doby. Mnozí z těch, kteří se zde usadili, byli již v době svého příchodu zachvázeni emocionálním a smyslovým křesťanstvím.

Je také třeba poznamenat, že do tohoto období zapadají určité zkušenosti hraběte, snižující jeho bdělost vůči výstřednostem, kterou obvykle míval. V Pensylvánii bylo mnoho sektářů, kterým kladl za vinu, že se kvůli nepatřičným důrazům na svatost nedokážou vzájemně snášet. Tato nechuť vůči křesťanství soustředěnému na úsilí o svatost byla prohloubena osobními dlouhotrvajícími spory s Whitefieldem a Wesleyem. Ostré útoky kalvinistů v Holandsku a amerických koloniích měly tentýž efekt. Proto se ještě těsněji přimknul k luterskému zdůrazňování spasení pouhou vírou, vírou, jejímž předmětem byla fyzická osoba Krista a zvláště jeho utrpení. Nejstarší bratrský historik Cranz tedy píše o rozpoložení Zinzendorfova myšlení:

Biskup získal během svého pobytu mezi různými sektami v Pensylvánii hlubší pochopení prázdnoty a zhoubnosti všech metod posvěcení, které nejsou pouze a výhradně odvozeny od Ježíšových zásluh. Po návratu do Evropy našel ve sborech mnoho nově příchozích s různým přesvědčením a způsoby, a vědom si podobného zla, začal proti němu bojovat proslovy a písněmi. Usi-

loval o to, plně vyzdvihnout Ježíšovy zásluhy a utrpení a ukázat, že skrze ně lze nejen získat odpuštění hříchů a spasení, ale také posvěcení a záchranu, prýšící jediné z tohoto zdroje.⁴⁷

Je pochopitelné, že v reakci na „zákonictví“ to mohl muž tak výbušné povahy, jakým hrabě bezesporu byl, poněkud přehnat. Přisuzovat však „období tříbení“ emocionálnímu zhroucení, což někteří dělají, a říkat, že jeho duševní stav nebyl normální, je příliš. Rostoucí záliba hraběte v meditacích o samotě neznamenala odklon od obvyklého způsobu chování. Neupadal ani jeho zájem o církevní program, ani nedošlo k žádnému omezení činnosti. Lze však říci, že úspěch dosažený navzdory tvrdé opozici způsobil, že Zinzendorf byl více než kdy jindy nevšimavý vůči zdravé kritice. Spangenberg nebyl jediný, kdo ho varoval. Hraběnka, Wattewille starší, Petr Böhler, Kristián David, Godfrey Clemens, bratři Neisserové a mnoho dalších starších ze střízlivější části církve ho žádali, aby nepřístojnosti zarazil, ale hrabě jim věnoval pozornost jen velmi neochotně a váhavě. Ve skutečnosti si nebyl zcela vědom vážnosti situace. Za jeho přítomnosti byla patrná jistá ukázněnost. Váhal uvěřit zprávám o tom, co se děje v jeho nepřítomnosti. Nebo když už tyto zprávy přijal jako skutečné, soudil, že by se záležitosti měl nechat volný průchod. Spangenberg říká v této souvislosti: „Rozhodl se nechat záležitostem volný průchod, dokud nedozrají, a cítil ujištění, že Pán mu zaručuje milost k zapuzení a vykořenění zla.“

Při cestě do Anglie v prosinci 1748 u něj jeden z bratří konečně dosáhl sluchu. Byl to vysloužilý voják a zasloužilý služebník církve v Herrnhutu Karl von Peistel. K hraběti ho přitáhl rádný život jeho následovníků, ale postupně byl stále více znechucen herrnhaagským vlivem na morálku bratrstva. Jako na vojáka na něho zapůsobila podobnost mezi Heslem na každý den a rozkazem. Trápilo ho, když viděl, jak používání Hesel upadá. Promluvil o tom cestou důrazně s hrabětem a svoje napomenutí posílil dopisem od faráře Bezy z Herrnhutu, v němž Beza sdílel Peistelovo znepokojení. Po příjezdu do Anglie otevřely hraběti oči další znepokojivé zprávy z kontinentu i z Ameriky a on uviděl pravý stav věci.

⁴⁷ La Trobe's translation of Cranz, p. 368

Ihned začal jednat a napsal přísný dopis a jeho kopie rozeslal 10. února 1749 všem sborům. V závěru dopisu říká: „Kdo je na Pánově straně, ať se ke mně připojí, kdo neposlechne, ponese si sám vlastní odsouzení, ať je to kdokoliv.“ V tu dobu také napsal Renatu Christianovi a nařídil mu, aby se k němu v Londýně připojil, a sesadil ho z pozice pastora Herrnhaagu. Také některé další bratry, způsobující pohoršení, odvolal z odpovědných míst, jiné dal do kázně a všem dal jasně najevo, že církev sešla ze správné cesty. Prvního biskupa Davida Nitschmanna a Leonharda Dobera vyslal do sborů na kontinentu, aby pomohli záležitosti urovnat. Na podobnou cestu byli vysláni také biskup Johannes Wattewille a Spangenberg po návratu z Ameriky v listopadu roku 1749. Zinzendorf také urychleně zabránil šíření Dvanáctého dodatku ke zpěvníku a poručil, aby byly odstraněny mnohé pohoršující pasáže jeho proslavů a textů. Nápravná opatření také provedly bratrské synody v průběhu následujících dvou let.

Spangenberg píše, že Zinzendorf byl na celou záležitost velice přecitlivělý a že odmítal vyslechnout podrobnosti, které by mu mohly pomoci snáze se dostat ke kořenu zlého. Pro oba vůdce to bylo ožehavé téma a bolavé místo, jak Spangenberg otevřeně přiznává: „Já sám jsem ho v tu dobu nemohl vystát a neméně on mne, protože věděl o mých pocitech. I když jsme se vzájemně měli velice rádi, šlo to až tak daleko, že se to nedalo utajit před církví.“ Spangenberg pokračuje domněnkou, že Zinzendorf odmítl přijmout všechna fakta, protože „měl strach sám ze sebe“, uvědomil si totiž, že kdyby o záležitosti věděl vše, mohl by ve svém hněvu naložit příliš tvrdě s těmi, kteří mu byli na blízku. Vzhledem k pozornosti, kterou vyžadovalo blížící se jednání v parlamentu, si hrabě nemohl dovolit nechat se vyvést z míry nějakou vnitřní krizí v církvi.

Nepříjemnost této zkušenosti byla prohloubena Zinzendorfovým vědomím vlastního podílu na celé záležitosti. Když připouští svoji chybu, podává také vlastní interpretaci toho, k čemu došlo:

Zkouška, kterou jsme prošli, byla krátká, ale hrozná. Pravděpodobně jsem ji umožnil, když jsem kázal na myšlenku, které jsem se nikdy nevzdal a kterou stále zastávám, že pokud se chceme těšit ze všech požehnání Ježíšovou smrtí nám vydobytých, musíme se v skrytu svého srdce stát dětmi. Byl jsem touto

myšlenkou mocně zasažen, a když jsem se vrátil z Ameriky, snažil jsem se ji roznítit ve svých bratrech. Dostalo se jí přijetí a ihned byla praktikována. Ale malý kroužek bratří, kteří na počátku skutečně měli dětského ducha, se postupně rozrostl do velkého společenství, a vše se během několika málo let zvrhlo.⁴⁸

Nejlepším lékem pro všechny moravany byl vnější otřes. Hrabě Kazimír z Büdingenu zemřel v říjnu 1749 a po něm nastoupil jeho syn Gustav Friedrich, který vůči nim nebyl přátelsky nakloněn. Nový panovník Wetterau kancléř Brauer mu hned následujícího roku poradil, aby žádal od bratří přísahu věrnosti, spojenou se zřeknutím se Zinzendorfa a Jednoty bratrské. Bylo to evidentní porušení ducha, ne-li přímo znění podmínek, za kterých byli bratři na toto území v roce 1738 přijati, protože tenkrát jim byla přislíbena naprostá tolerance. Je nutné si uvědomit, že výstřelky „období tříbení“ způsobily napětí ve vztazích mezi vládou a moravany, a tím částečně ospravedlnily obrat v politice. Alternativou k přísaze věrnosti a připojení se k některé ze státních církví v království byla emigrace do tří let. Byla to nepochybně pouze hrozba, protože hrabě z Büdingenu sotva mohl čekat, že společenství asi tisíce lidí opustí prosperující osadu, do níž investovalo tolik peněz a námahy.

Zdravý duch církve se obnovil sám. Celé herrnhaagské společenství do jednoho prohlásilo, že je připraveno odejít. V březnu přišel konečný příkaz k vyklizení. O tři dny později odjelo devadesát Svobodných bratří do Pensylvánie. Během roku našlo nový domov celkem pět set osob. Někteří odjeli do Ameriky, jiní do Barby a Zeistu a francouzsky mluvící moravané ze Švýcarska byli přesunuti do Neuwiedu na Rýnu. Než uplynuly stanovené tři roky, Herrnhaag byl prázdný. Hrstka pracovníků diaspory zůstala na Marienbornu až do roku 1783. Na Herrnhaagu nezůstal jediný stálý obyvatel. Do dvacátého století se zachovaly jen tři budovy – sborový dům, dům, v němž bydlel Zinzendorf a dům Svobodných sester. Dokonce náhrobní kameny ze hřbitova, kterému bratři říkali Svaté pole, byly vykradeny. Na jeho místě je dnes tabule, zřízená v roce 1871 sborem v Neuwiedu:

⁴⁸ Bovet, Le Comte de Zinzendorf, trans. by John Gill, *The Banished Count*, p. 251

Zde na Svatém poli bývalého bratrského sboru v Herrnhagu odpočívá čtyři sta dvacet devět členů Jednoty bratrské, kteří byli pohřbeni v letech 1736 až 1772; mezi nimi hrabě Heinrich XXIX. Reuss-Ebersdorf, švagr hraběte Zinzendorfa, který zemřel v roce 1747; Martin Dober, hrnčír a zvlášt požehnaný vedoucí sboru v Herrnhutu, zemřel roku 1748; Christian Mamutha z Arménie; Christiane Zedmann z Persie, dvě černošky Anna Marie a Maria; tři děti hraběte Zinzendorfa: Christian Ludwig, zemřel 1736; Anna zemřela 1738 a David zemřel 1742; a tři černošské děti David, Anna Gratia a John.

Potom jsem viděl, hle, tak veliký zástup, že by ho nikdo nedokázal sečíst, ze všech ras, kmenů, národů a jazyků, jak stojí před trůnem a před tváří Beránkovou, oblečeni v bílé roucho, palmové ratolesti v rukou. A volali velikým hlasem: „Díky Spasiteli, Bohu našemu, sedícímu na trůnu, a Beránkovi.“ Zjevení 7,9-10⁴⁹

Vystěhování Herrnhagu bylo nutnou operací. Odvaha, s níž se do ní pustili, se vyplatila a společenství se uzdravilo. Hrabě se vyjádřil: „Budu vždy tuto událost radit mezi zvláštní projev přízně, které se nám dostalo.“

⁴⁹ Uttendörfer and Schmitt, Die Brüder, str. 145

20

*Krize
v Anglii*

ČINNOST hraběte v parlamentu, rozšíření práce v Pensylvánii, misie v Novém světě a samozřejmě úspěchy v samotné Británii, to vše obrátilo hlavní pozornost vedení Jednoty bratrské do Londýna. Tak tomu bylo většinu času od ledna 1749 do března roku 1755. Během všech třinácti měsíců tohoto období, kromě doby od července 1750 do srpna 1751, kdy se osobně zajímal o sbory na kontinentě a především se soustředil na školní práci, pobýval Zinzendorf se svými nejbližšími spolupracovníky v britském hlavním městě. Osm měsíců prožil v Herrnhutu a na Hennersdorfu. Další dva těsně před návratem do Anglie věnoval intenzivnímu kazatelskému turné po západním Německu, Švýcarsku a Francii. Zinzendorf viděl, že sbory ve Slezsku a Sasku se těší přízni státu a začínají se stavět na vlastní nohy.

Anglie byla pro hraběte přitažlivá nejen vzhledem ke své strategické poloze, ale především také díky uznání moravanů jako „starobylé biskupské církve“. Toto označení definitivně vyňalo bratry z kategorie sekt. A také Zinzendorf s anglickými duchovními vycházel lépe než s německými. Od začátku přátelství s arcibiskupem Potterem pociťoval, že biskupský úřad je sjednocujícím poutem mezi anglickou církví a moravany. Jeho přáteli byli přední církevní vůdcové, mezi něž patřili londýnští biskupové Sodor a Man, Lincoln a Worcester. Anglickou církev nezaplavil příval literatury zaměřené proti bratřím a moravané zaujímali v životě anglické církve lepší místo než v Německu. Uznání ze strany církve bylo doplněno uznáním významných osobností veřejného života jako lorda Chesterfielda a Granville, vévody z Argyle, sira Luke Schauba a samozřejmě Oglethorpa.

Hrabě se snažil dodat moravanům co nejvíce důstojnosti stylem, jakým žil. Před jednáním v parlamentu a ještě následujícího roku

obýval rozměrný pronajatý dům na Bloomsbury Square. Když se v roce 1751 vrátil z kontinentu, nebylo toto sídlo už volné, a tak se s Poutníky přestěhoval na místo v blízkosti westminsterského opatství. Bydlel zde v bývalém Huttonově domě na College Street přímo naproti opatství. V sousedním domě s vyhlídkou na opatské zahrady bydlel Christian Renatus a Svobodní bratři. Ve třetím sousedícím domě bydlel Abraham von Gersdorf a syndikus David Nitschmann. Mezitím se však už pro ně připravovalo ubytování mnohem honosnější.

Na příjemném předměstí Chelsea u Temže, několik mil od londýnského mostu, byl Lindsey House, historické sídlo vévodské rodiny Ancasterů, jež kdysi vlastnil sir Thomas More. Zde Zinzendorf během své šestitýdenní návštěvy Londýna v roce 1737 pobýval a toto místo si společně se sousedními beaufortskými pozemky pronajal za 750 liber na devadesát devět let. Krize v Herrnhagu a jeho pobyt na kontinentu oddálily o rok jeho plány, podle nichž architekt Sigismund von Gersdorf vypracoval návrhy. Lindsey House byl přestavěn podle dobového stylu, byla zde postavena kaple, instalována tiskárna, založen hřbitov a s vyhlídkou do budoucnosti postavena řada domků čtvercového půdorysu. Celkové výdaje na přestavbu činily 11 500 liber, což byl téměř dvojnásobek původní hodnoty a na jaře roku 1753 mohl Zinzendorf přestavěné sídlo převzít.

Lindsey House působil impozantně. Z velkolepé vyvýšené terasy vedly schody dolů do soukromého přístavu na břehu řeky. V tomto prostředí hrabě se svým komonstvem žil dva roky a vytvořil z něho řídicí centrum Jednoty bratrské. Bylo to krátce předtím, než bratři začali Zinzendorfa nazývat „učedník“, a dávno potom, kdy se ujal titul „biskup“. Už dům ve Westminsteru se jmenoval „Dům učedníka“ a po přestěhování do Chelsea tak také pojmenovali Lindsey House. Zinzendorfovy deníkové zápisky, zpočátku nazývané Deník Poutníka, se staly Deníkem domu učedníka až po trvalém návratu do Herrnhutu.

Pro hraběte a zvláště pro hraběnku, která zůstala v Německu, znamenal Lindsey House víc než další bratrské centrum. Christian Renatus byl mezi prvními, kteří zde byli pohřbeni na hřbitově nazvaném Sharon. Zemřel 28. května 1752 na tuberkulózu, několik

měsíců po dvacátých pátých narozeninách, a Sharon se stal místem jeho posledního odpočinku. Christian Rénatus byl vždy křehkého zdraví a konečná fáze jeho nemoci začala koncem února. Smrt přišla mnohem dřív, než čekali, a otec, který v posledních týdnech pobýval stále u něho, byl zrovna pryč, protože kázal v Mile End. U umírajícího byl jeho starý vychovatel biskup Johann Nitschmann. O tři dny později bylo jeho tělo odvezeno lodí po Temži do Lindsey House ke světskému pohřbu. Pohřební bohoslužba byla vykonána biskupem Johannesem Wattewillem až koncem roku při synodu Svobodných bratří.

Když se matka dozvěděla o synově nemoci, vydala se na cestu z Herrnhutu, aby byla s ním. Zpráva o jeho smrti ji zastihla na cestě v Zeistu. Cestu dokončila, aby viděla jeho hrob. Před odjezdem z Londýna napsala synovci:

Musím se vrátit s prázdnýma rukama a nechat zde mého drahého Christeleina. Ó, jak to bolí... V Chelsea jsem byla třikrát. Když jsem zde, neustále pláču. Není dne beze slz. Před tatínkem (Zinzendorfem) ale musím být stařečná.⁵⁰

Ztrátu nesla v křesťanském duchu, ale její emocionální vyčerpání bylo příliš velké. Nikdy se už nevzpamatovala, stáhla se z veřejného života a za čtyři roky následovala svého syna.

Zinzendorfův vztah ke Kristu byl takového druhu, že mu umožňoval přijímat smrt stejně jako život. Několik týdnů po této ztrátě řekl svým spolupracovníkům o smlouvě, týkající se jeho dětí, kterou kdysi dávno udělal se svým Spasitelem – „že je od okamžiku jejich narození nebude považovat za své, ale odevzdává je cele do vlastnictví Spasiteli“. Jeho zármutek byl však nezměrný. V dopise sborům píše: „A přece tomu nerozumím... On sám to zjeví všem srdcím.“ Víc prozrazují Spangenbergovy postřehy:

Nemohu popsat, jak se jeho otec cítil, když byl v Mile End a dostal zprávu o synově smrti; tolik ale mohu říci, že když potom dal najevo, čím mu syn byl (a to se stávalo často), jeho oči byly plné zármutku a vděčnosti. A když pro-

⁵⁰ Wilhelm Jannasch, Erdmuth Dorothea Gräfin von Zinzendorf, str. 480

hlížel papíry se synovými záznamy o denním setkávání se Spasitelem, které našel, z očí se mu slzy jen řinuly. Viděl, jak synovsky, vytrvale a oddaně miloval Spasitele, a jak důvěrné bylo společenství, které s ním měl. Pro Christiana Renata bylo prolito mnoho slz, a to nejen otcem, ale i ostatními členy církve, protože ho všichni opravdu milovali.⁵¹

Podíl Christiana Renata na výstřednostech v Herrnhagu vyvolal přechodné ochlazení z otcovy strany. Když však hrabě viděl, jak je syn zdrcený, dal průchod vše přemáhající lásce a náklonnosti. Christian Rensus se stal otcovým osobním pomocníkem a během posledních dvou let si byli vzájemně velice blízcí. Citlivý mladý muž nikdy ve svých myšlenkách nechoval nic, o čem si myslel, že by tím zradil víru. Jeho křehké tělo dlouho nemohlo snášet tíhu stálého sebeobviňování, které na sebe vzalo formu horečného studia a nepřetržitých modliteb. Do paměti církve se také zapsal několika vynikajícími písněmi, k nimž patří: „Za nás Pán můj kráčel v noční bdění, v pláči Otce prositi“ a „Já po dny žití svého chci smrti Pána mého se vždycky síliti“.⁵²

Ať se Zinzendorf cítil jakkoliv, záležitosti církve měly přednost. Synova smrt přišla v době finanční krize, která téměř Jednotu zničila, a kdy docházelo k přesunu obyvatel a škol z Herrnhagu do jiných osad. Trvalo dlouho, než tato krize, za níž byl odpovědný především sám hrabě, propukla. Aby se však z ní bratři mohli dostat, potřebovali Zinzendorfov vliv, postavení a finance. Hrabě konečně začínal vidět slabiny vlády jednoho člověka, alespoň v administrativních záležitostech, a od padesátých let se upřímně snažil obnovit správní zřízení, které tak náhle skončilo po jeho návratu z Ameriky. Padesátiletý hrabě oproti čtyřicetiletému byl ochotný, nedychtivý, omezit své vedoucí postavení výhradně na duchovní záležitosti. Tato touha ležela v pozadí užívání názvu uředník. Byl toho přesvědčení, že jako uředník Kristův dostal zvláštní povolání ke kazatelské a pastorační práci. Na důkaz své upřímnosti zanechal na několik měsíců ve Westminsteru své obvyklé administrativní činnosti. Ale jeho spolupracovníci, zděšení církevními dluhy, ho pře-

⁵¹ Spangenberg, *Leben Zinzendorfs*, tr. Jackson, str. 420

⁵² Pozn. překl. Bratrský zpěvník č. 105 a 113

svědčili, že kdyby právě teď zanechal vedení, bylo by to jako opustit potápějící se loď. Tak dál pokračovalo období vlády jednoho muže, ale řešení tohoto problému už pokročilo, protože církev povolala na konkrétní práce zkušené a kvalifikované lidi, zatímco hrabě se stal více méně pouhou figurou. Proto z této krize vzešel počátek pluralitního zřízení.

Nemohlo tomu být jinak, než že se církev dostala na pokraj finančního krachu, když ji vedl muž s hlavou stále v oblacích a s nohama jen málokdy na zemi. Hrabě byl zámožný člověk, ale díky své štedrosti byl také neustále v dlužích. Od koupě berthelsdorfského panství, která ho zatížila hypotékou, byl majetek jeho ženy v neustálém nebezpečí. Bratrské osady stále prosperovaly, a díky nožírství, hrnčířství, tkaní lnu, obdělávání půdy a dalším zdrojům příjmů měly víc, než bylo potřeba k zaplacení nákladů na jejich vybudování. Ovšem výdaje spojené s bratrskou věcí, které se zasvětili, byly vždy větší než příjmy. Cestování po moři i po souši, poselstva ke dvorům, na univerzity a k osobám s vysokým společenským postavením, budování kostelů a škol, stálé vydávání tištěných materiálů, to vše bylo příliš nákladné, přestože členové bratrstva byli velice ukáznění a nedostávali plat, ale naopak si na misií doma nebo v cizině často vydělávali vlastníma rukama.

Hrabě našťestí, či možná nanešťestí, díky entuziasmu, s nímž vždy dokázal druhé lidi nadchnout, snadno získával úvěry. Vždy se našli přátelé, kteří byli ochotni poskytnout ihned finanční prostředky v hotovosti či půjčit peníze se zárukou v jeho panství. Nikdy se nerozlišovalo mezi výdaji církve a Zinzendorfovy rodiny. Finanční záležitosti měl celkově na starosti výbor nazývaný „Generální diakonát“, jehož členkou byla po mnoho let hraběnka, ale jehož nedostatečně vymezené pravomoce vedly k velice nesystematickému způsobu práce. Koncem roku 1740 byly výdaje zvláště vysoké. Pak došlo k obětování Herrnhaagu. Když se hrabě v roce 1751 vrátil do Anglie, vedení církve ho varovalo, že věřitelé v Británii a Holandsku začínají být neodbytní. Zinzendorf se však neznepokojoval, naopak se mu podařilo ještě nějaké další peníze vypůjčit. Pokračoval dál podle vypracovaných plánů na Lindsey House.

Nejhorší úder přišel v roce 1753 s bankrotem portugalského Žida Jacoba Gomeze, kterému svěřili církevní finance. Angličtí bratři, již

tak dost tísnění věřiteli, zjistili, že jejich dluh 67 000 liber přes noc vzrostl na 130 000 liber. Někteří z vedení stáli tváří v tvář vězení. Hrabě, který měl ve svých panstvích přece jen ještě nějakou hodnotu, ihned nabídl hotovost 10 000 liber, aby bylo možné vyrovnat nejnaléhavější dluhy. Bylo však třeba třikrát větší sumy. Za povšimnutí stojí skutečnost, že ten, který na sebe vzal zodpovědnost za záchranu jednoho z bratrů, se málem ocitl během několika hodin ve vězení pro dlužníky. Poslední termín, do kterého měli zaplatit, byl 3. března a peníze nikde. Zinzendorf sám hovoří o těchto událostech:

Poručil jsem, aby mi zabalili doklady, a připravil jsem si všechno, jako bych odpoledne měl jít do vězení, a pak jsem nerušeně trávil odpolední siestu. Přesně v hodinu, kdy měl být dluh neprodleně zaplacen, do pokoje vstoupil zarmoucený Hockel se slzami v očích. Moje mysl byla ve zvláštním rozpoležení. Spasitel mne losem ujistil, že skutečně budu moci ten den a v tu hodinu danou částku zaplatit. Pro můj život bylo typické, že jsem nedokázal nic předvídat, ale jak jsem Spasiteli slíbil, konkrétní záležitosti jsem s naprostou důvěrou vkládal výhradně do jeho moudrého vedení, jako by potřebná pomoc byla už v domě. A přece nebylo příliš příjemné cvičit se v takové víře právě teď. Pak vstoupil do pokoje Jonas Weiss s dopisem od Cornelia deLaera, v němž byl šek na 1 000 liber a Hockelovy slzy zármutku se proměnily v slzy radosti.⁵⁵

Hockel byl oním mužem, kvůli němuž hrabě měl jít do vězení. Později se dozvěděl, že díky příznivému větru dorazila pošta z Holandska dříve než obvykle. Navíc zásilka od deLaera byla naprosto nečekaná, neboť už předtím jim na naléhavé potřeby poslal štědrý dar. Heslo na ten den bylo: „Řekněte nerozhodným srdcím: „Buďte rozhodní, nebojte se! Hle, váš Bůh přichází s pomstou, Bůh, který odplácí, vás přijde spasit.““ (Izaiáš 35,4)

Takže moravané unikli jen o vlasek. Během několika let se situace v Anglii a později i v Holandsku uklidnila, ale po smrti hraběte velké dluhy tížily Jednotu bratrskou ještě celou jednu generaci. Zinzendorfovo vizionářství je přivedlo téměř na pokraj záhuby, ale na druhou stranu je také zachránilo. Kdyby byl v nesnázích opatrněj-

⁵⁵ Benham, *Memoirs of James Hutton*, str. 276

ší, což mu bylo velice nepodobné, jeho věřitelé by se zcela jistě víc znepokojovali. A tak tomu bylo právě naopak. Jedním z největších dlužníků byl James Hutton, který byl toho mínění, že rozhodnutí hraběte nevzdat se Lindsey House udrželo postavení moravanů v Londýně. Téhož těžkého roku 1753 začínali v Severní Karolíně koupit 100 000 akrů pozemků na místě dnešního Winston-Salemu. Následujícího roku rozšířili misii na Jamajku. V Pensylvánii bratři z Bethlehemu začali s přeměnou kazatelské stanice ve Warwicku do sborové osady Lititz. Mnozí v hodině nouze bratrstvo opustili, ale prázdná místa zaplnili noví přátelé. Štědrost hraběte byla nakažlivá.

Období finanční tísně bylo současně dobou zostřených útoků náboženských oponentů. Hutton v historii moravanů výstižně hovoří o letech 1749–1755 jako o „válce knih“. Některé knihy přicházely přímo z Anglie, další z kontinentu, a zde byly přeloženy do angličtiny. Boj začal krátce po Zinzendorfově vítězství v parlamentu, když vydal jako svědectví v knižní formě sbírku dokumentů předaných k jednání parlamentnímu výboru. Tato *Acta Fratrum Unitatis in Anglia* byla důkladným a obsáhlým manifestem o tom, kdo moravané jsou, čemu věří a jaký je jejich způsob bohoslužeb. Vyvolal odpověď Johna Wesleyho ve formě traktátu nazvaného *Obsah historie listu*, jenž podepsal jako „Milovník světla“. Zastával názor, že bratři jsou heretikové a svůdci, vyzýval k bdělosti před jejich přemrštěnými důrazy na Kristovy rány a naléhal, aby ti, co se nechali oklamat a připojili se k bratřím, je opustili. Mírnější útok na *Acta Fratrum* vzešel od jednoho anonymního pisatele, který nazýval moravany papeženci a obviňoval je, že jejich učení o Sv. večeri Páně se příliš neliší od transsubstanciace. Jiný pisatel házel do jednoho pytle moravany i metodisty ve svém traktátu *Vážné námitky proti zhoubné nauce moravanů a metodistů*. Jistý o něco vlídnější venkovský duchovní si cenil vysoký morální kredit moravských bratrů, ale obvinil je, že mu odvedli lidi z kostela, a že hlásají nebiblické učení. Jeho útok měl název *Laskavý a přátelský dopis lidem z Derbyshire nazývaným moravané*. V Dublinu uveřejnil v roce 1751 John Roche pojednání *Moravanská hereze*, v němž považuje moravské bratry za antinomisty. George Whitefield ve svém prudkém útoku zveřejněném jako *Protestní dopis hraběti Zinzendorfovi*

využívá finanční tísně moravských bratří z roku 1753 a k obviněním z teologických omylů přidává ještě zlodějství a podvody.

Nejnebezpečnější ze všech útoků toho roku bylo *Nezaujaté vyprávění o vzniku a vývoji herrnhutských*, publikované Henry Rimiem v němčině a později přeložené do několika dalších jazyků. Bývalý člen pruské královské rady Rimius, žijící v Londýně, pokračoval dál v útocích proti bratřím a během několika let vydal přinejmenším čtyři další knihy, i když v *Nezaujatém vyprávění* už snad bylo řečeno dost. V roce 1753 také vyšlo *Pravdivé a autentické vyprávění* Andrease Freye, německý překlad autobiografického vyprávění bývalého moravana, jenž žil v Marienbornu právě v nejhorším období „tříbení“. Biskup z Exeteru se zřekl metodistů a v roce 1754 knihou s titulem *Odhalení a usvědčení moravanů* vystoupil proti moravským bratřím. V předmluvě řekl: „Nečistí snilkové byli jasně odhaleni, jejich nemorálnost a nedostatek zbožnosti jsou zřejmé všem lidem a jejich hanba dostatečně viditelná, takže žádný zbožný a dobrý člověk a především žádný křesťan je nemůže vidět v příznivém světle.“

Věren své vyčkávající taktice váhal Zinzendorf s odpovědí. Na veřejné útoky často odpovídal osobním, soukromým dopisem autorovi. Když přece jen odpověděl veřejně, nebylo to obvykle formou přímé odpovědi, ale formou informace připravené buď jím samotným, nebo jeho spolupracovníky, která měla obecnou veřejnost obeznámit s Jednotou bratrskou. Samozřejmě, že během svého celého života musel mnohokrát obhajovat své postoje, a jeho apologetické práce byly vždy rozsáhlé.

Spangenberg dostal záhy po návratu z Ameriky v roce 1749 za úkol objasnit některé zkreslené informace týkající se Jednoty. V roce 1751 se v Německu objevily jeho *Pravdivé odpovědi na víc jak tři sta obvinění řádů Jednoty bratrské* a příštího roku ve dvou po sobě následujících svazcích *Odpovědi na tisícera obvinění Jednoty bratrské a jejich řádů*. Mezi prohlášeními určenými přímo pro anglickou veřejnost během pobytu hraběte v zemi byla následující: *Rád bratrských sborů, krátké a shrnující poznámky ke stylu a způsobům, které přinášejí rozpory; Jasná situace představitelů Jednoty bratrské; Pojednání o pravdivém stavu záležitostí lidí, patřících k takzvané Jednotě bratrské, proti nimž jsou v Anglii*

vznášeny námitky, které napsal sám hrabě. Od Friedricha Neissera to byl *Dopis kazatele moravské větve Jednoty bratrské autorovi „Odhalení a usvědčení moravanů“*, od Jamese Huttona *Esej poskytující pravdivé představy o charakteru hraběte Zinzendorfa* a od anonymních autorů *Skromná prosba za církev a bratry a Krátká odpověď na dlouhé nelaskavé vyprávění pana Rimia*.

Tiskárna v Lindsey House byla vytižena materiálem víc než kontroverzním. Roku 1753 se objevilo nové vydání německého zpěvníku s dvěma tisíci třemi sty šedesáti osmi písněmi, z nichž asi stovku složil hrabě. Další rok následoval dodatek asi s tisíci písněmi. V roce 1754 vydali moravané první oficiální zpěvník v angličtině *Sbírka písní dětí Božích všeho věku*. Většina písní byla německého původu, ale byly tam také některé původní anglické. Co se týče malého počtu anglických písní, je nutné si uvědomit, že anglická písňová tvorba byla stále ještě ve fázi osvobozování se od přísné formy anglické psalmodie (jednohlasého zpěvu duchovních písní). Zinzendorf sám pro tento anglický zpěvník provedl většinu překladů.

Během svého posledního roku pobytu v zemi připravil Zinzendorf na žádost svých spolupracovníků jakousi knihu řádů nazvanou *Stanovy neboli hlavní principy praktického křesťanství podle Nového Zákona* se zvláštním určením pro anglické sbory. V tu dobu také připravil k vydání svoje londýnská kázání, která vyšla tiskem ve dvou svazcích roku 1756.

Z vyprávění o finanční krizi a „knižní válce“ nelze usuzovat, že moravané v tu dobu byli v Anglii jen v defenzivě. Právě naopak. Bylo to období zářivé evangelizace Johna Cennika v Anglii i v Irsku. Fulnek v Yorkshire se měnil v anglický Herrnhut. V menším měřítku se Ockbrook v Midlands a Bedford v Bedfordshire staly středisky, odkud vycházela řada nových společenství. Moravané byli ve středu dění evangelikálního probuzení osmnáctého století. Teprve za několik let po smrti hraběte se v Británii dostali na okraj.

A přece to byl Zinzendorf, jenž v době úspěchu moravských bratří způsobil jejich pozdější úpadek. Až do ustanovení zákona parlamentem v roce 1749 pro něho byli stejně jako kdekoliv jinde i zde bratři jen církví v církvi. Společenství, jež se pod jeho vlivem bránila před církevní organizovaností, se dostala na vedlejší kolej a jejich členové odešli do iniciativnějších svobodných sborů nebo

zpátky do státní církve. Tvůrčí působení moravských bratří v zahraniční misii trvalo déle, až do devatenáctého století.

Zdá se, že za rozkolem moravanů a metodistů nese stejným dílem zodpovědnost jak Zinzendorf, tak Wesley. I když se spolu setkali jen dvakrát, střet jejich osobností byl nepochybně hlavním faktorem, jenž způsobil, že se obě církve vydaly vlastní cestou. Oba byli rození vůdcové. Jeden pozorovatel poznamenává: „Oba muži byli povahou aristokraté a dokázali aristokratičnost toho druhého ihned rozpoznat a nesnášeli ji.⁵⁴ Vzájemná antipatie jen prohlubovala teologické rozdíly a přenášela se na jejich následovníky.

K prvnímu setkání došlo několik měsíců po Wesleyho aldersgateské zkušenosti, kdy pln nadšení pro moravské bratry navštívil Marienborn. V neskrývaném obdivu nad tím, co viděl, však nápadně chyběla jakákoliv zmínka o hraběti, vůči němuž byl v té době velice chladný a vyhýbavý. Wesley pouze sděluje, že slyšel Zinzendorfa kázat a že ho doprovázel při návštěvě jednoho německého šlechtice ze sousedství. Když uvážíme skutečnost, že Wesley strávil na Marienbornu deset dní, můžeme dojít k závěru, že stručnost zmínky o hraběti je záměrná.

Tato záležitost měla svůj začátek už před výše uvedenou návštěvou. Hrabě nechal Wesleyho pracovat na jedné z marienbornských zahrad, a když se host usilovnou prací pořádně zapotil, hrabě ho zavolał k sobě do kočáru, aby ho doprovodil na návštěvu souseda. Wesley poprosil o chvilku strpení, aby si mohl umýt ruce a obléci plášť, načež mu Zinzendorf měl odpovědět: „Můj bratře, musíš být prostý.“ Tato nepravděpodobná událost je zřejmě překrouceným výkladem pozvání, které impulzivní hrabě mohl skutečně svému hostu předložit. Tato historka je součástí metodistické tradice, což svědčí o dojmu prvních metodistů z Zinzendorfovy samolibosti a přehnané ješitnosti.

Druhou příležitostí, kdy se ti dva spolu setkali, byla jejich debata v Gray's Inn Gardens v Londýně 3. září 1741, o níž se už hovořilo ve spojení s Zinzendorfovým odjezdem do Ameriky. Do té doby se rozdíly mezi nimi natolik vykrystalizovaly, že vzájemné dorozumění bylo naprosto nemožné. Bylo to krátce poté, co Wesley ve svém

⁵⁴ Arnold Lunn, John Wesley

časopise uveřejnil příspěvek o své návštěvě v Německu před třemi roky. Z Marienbornu odejel do Herrnhutu a jeho dojem byl opět velice příznivý, takže vyjádřil touhu zůstat zde natrvalo. Teprve po druhé návštěvě se zmiňuje o kritickém dopise, který herrnhutským napsal v roce 1738, ale který nikdy neposlal. Jedna z otázek, které jim v něm položil, zněla: „Cožpak je jen hrabě? A nejsou ostatní jen jeho stínem, když ho nazývají Rabbi a téměř bezvýhradně ho poslouchají a věří mu?“

Netrvalo dlouho a bylo zřejmé, že v Jednotě pro oba není dost místa. Už v červenci 1740 se Wesley s osmnácti dalšími odtrhl od společenství Fetter Lane Society a připojil se k jinému, které se scházelo v Foundry nedaleko Moorfields. Za toto odštěpení však nebyl přímo zodpovědný hrabě, nýbrž mladý Philip Henry Molther, jehož přehnaný důraz na „tichost“ jako projev spasení vírou, aktivního Angličana znechutil. V pozadí však byl hrabě, protože Molther přišel do Anglie přímo v době svého formování na Marienbornu.

I kdyby neexistovala vzájemná nesnášenlivost mezi vůdci, je nepravděpodobné, že by moravané a metodisté mohli zůstat pohromadě. Moravané byli formování německým prostředím, metodisté, i když byli zapálení jiskrou z Německa, byli svou orientací pravými Angličany. Tradice svobody projevu a shromažďování připravila lidi z britských ostrovů na masové probuzení. Metodisté byli hotovi z něho vytežit, moravané nikoliv. Probuzení podobného rázu přišlo do Německa až v polovině devatenáctého století se vznikem svobodných církví. Z moravanů se pouze rodilý Angličan Cennik řídil podle jejich vzoru, jeho život byl však v největším rozkvětu ukončen. Zinzendorf skutečně nazýval metodistická probuzenecká shromáždění „sebrankou“. Napomínal metodistické evangelisty, aby na lidi neútočili, nýbrž aby se nechali vést Duchem svatým.

Jak moravané, tak metodisté začali jako společenství uvnitř oficiální církve. Moravané polovičatým způsobem vytvořili denominaci, ale zároveň si podrželi status společenství. Metodisté se odloučili později, ale neponechali si žádná zadní vrátka. Německá povaha by se nikdy necítila dobře, kdyby měla opustit státní církev. Anglická duchovně probuzená povaha se těšila z aktivního nonkonformismu. Vzhledem k těmto rozdílům byl tedy nezávislý směr vývoje nevyhnutelný.

*Poutníkův návrat
domů*

TÉMĚŘ dvě desetiletí stál Herrnhut v pozadí, neboť kdekoliv se hrabě a *Poutnický sbor* ocitli, byli středem pozornosti oni. Herrnhut zůstával i v letech svého rozvoje jednotný a stabilní. S řemeslnou výrobou pověstnou i v jiných zemích byl v době finančních problémů jedním ze zářných příkladů. Avšak ani prosperita neodvrátila herrnhutské od důrazu na zbožnost. Herrnhut víc než ostatní bratrské osady představoval to nejlepší z moravanství. Tato pravda týkající se mateřského společenství moravanů musela být pro hraběte zdrojem hlubokého uspokojení.

Herrnhut s Grosshennersdorfem a Berthelsdorfem byl také jeho domovem. Po čtyřech letech nepřítomnosti to Zinzendorfa do Horní Lužice táhlo dvojnásob. Avšak stále ještě měl v plánu cestovat. Před rokem nařídil Spangenbergovi, aby mu postavili dům v Pensylvánii. Základní kámen sídla, připravovaného pro něho v Nazarethu, byl postaven 3. května 1755, kdy byl na cestě do Herrnhutu. Ale všechno bylo jinak. Hrabě zůstal v Německu a ze sídla v Americe se stala akademie Nazareth Hall. Situace se zkomplikovala. Nemoc a předčasná smrt hraběnky, ubývající zdraví, zanechání administrativní práce, sedmiletá válka – to vše byly dostatečné důvody proč zůstat.

Po odjezdu z Londýna 22. března však rovnou do Herrnhutu nejel. Ze zpáteční cesty se stala dvouměsíční okružní cesta po sborech. Zastávka v Zeistu se protáhla. V Neuwiedu našel francouzskou osadu přemístěnou z Herrnhagu a adaptující svůj nový domov. Navštívil Neudietendorf a Ebersdorf. V Sasku s potěšením pozoroval pokračující výsledky předchozího probuzení mezi Vendy, což byla osada slovanských sousedů v osadě Kleinwelka. Když dorazil do Niesky, byl už skoro doma a hraběnka mu sem přijela naproti. Společně vstoupili večer 2. června nenápadně do Herrnhutu. Kdyby byl jejich příjezd ohlášen předem, zcela jistě by byl triumfem, soudě

podle radostného veselí, které nastalo, když se rozšířila zpráva, že se biskup vrátil domů. Muži ho vítali hrou na hudební nástroje. Když přišel na večerní *Singstunde*, dívčí sbor v bílých šatech zpíval písně na přivítanou. Opožděně se slavily Zinzendorfovy narozeniny. V jednotlivých skupinkách se konaly hody lásky. Život v Herrnhutu se z radosti a úcty k přítomnému hraběti zrychlil. Spontánní odpovědi hraběte na tuto příležitost byly nové písně, kázání a modlitby, ale i slzy, pro něho tak typické.

Pokud se Zinzendorf od doby, kdy ho herrnhutští viděli naposledy, změnil, získal si tím jen jejich přízeň. Vrátil se jako vyměněný, méně jako pán panství, více jako pastor, méně jako biskup, více jako milovaný učedník. Zdálo se, že konečně pochopil, že pro administrativní práci jsou povolanejší lidé než on sám. Na mnohých synodech a konferencích v posledních letech svého života podporoval předávání pověření. Synod v Taubenheimu nedaleko Herrnhutu, který se konal měsíc po Zinzendorfově příjezdu, byl záležitostí obzvláště nápomocen, když rozdělil Zinzendorfovy a církevní úcty. Zinzendorf tak byl mnohem spokojenější než dříve, neboť biskupům a starším přenechal duchovní záležitosti a finanční vložil do rukou administrativního týmu. Vynikajícím odborníkem na finanční otázky byl Friedrich Köber, jenž v tuto dobu i v následujících letech vedl Jednotu bratrskou ke správnému způsobu financování. Patřil k vůdcům, kteří vstoupili na scénu, aby nahradili hraběte v jeho nepřítomnosti. Výsledkem toho bylo, že ve věcech ducha, kde Zinzendorf vynikal, byl jeho vliv během posledních jemu vyměřených let největší. Vždycky byl nesmírně laskavý. Jeho nadání a duch se projevoval nejen v přítomnosti dětí, ale také při osobních rozhovorech s dospělými. Zkrátka hrabě dozrál.

K poklidu posledních pěti let přispělo zlepšení vztahů se sousedními obcemi. Šlechta Horní Lužice překonala svůj odpor vůči Herrnhutu, když poznala, že herrnhutské náboženství ze svých členů nedělá podvrtné živly, nýbrž lepší občany. Tato šlechta v protikladu dřívějšímu zakazování všech kontaktů nyní podporovala setkání bratrské diaspory ve svých obcích. Případ barona Huldemberga z Neukirche je dramatickou ilustrací této proměny. Huldembergovy oficiální stížnosti v Drážďanech způsobily Zinzendorfovo vyhnání v roce 1736. Rok předtím Zinzendorf napsal baronovi

přátelský dopis, v němž na něho naléhal, aby Herrnhut nesoudil, dokud ho sám neuvidí. K dopisu přiložil svůj traktát *Okřesťanském obrácení*. Baron s příkrou odpovědí vrátil traktát nepřečtený.

Přišel rok 1751 a s ním oheň, který zničil všechny budovy Huldenbergova panství. Zůstala jen vážně poškozená hlavní obytná budova. O několik dní později při odklizení trosek narazil baron na Zinzendorfov dopis z roku 1735, na okrajích sice sežehnutý, ale stále čitelný. Četl:

Bolí mne, že chováte vůči mně a Herrnhutu podezření... Kdybych měl tu čest a mohl se s vámi osobně setkat, viděl byste, že nejsem milovník nepořádků. Kdybyste poznal Herrnhut, určitě byste si přál, aby vaše obec vypadala také tak... Váš otec vedl se mnou v Praze tak milý rozhovor, že mne nedorozumění s jeho synem nesmírně skličuje... Ujišťuji vás, že jsem vám nadále věrný, váš Zinzendorf.⁵⁵

Dopis, který tenkrát Huldenberga ještě více popudil, mu za této situace otevřel oči a viděl bezpráví, které se vůči svému sousedovi dopustil. Od toho okamžiku toužil po příležitosti k nápravě. Dva měsíce po Zinzendorfově návratu přišel za ním se svým farářem, aby ho požádal o odpuštění. Na památku mu vrátil ohořelý list. Neukirche se pak stalo centrem práce v diaspoře a Huldenberg Zinzendorfovým obdivovatelem.

Mnozí duchovní, kteří už dříve byli vůči Herrnhutu přátelští, se v tomto období účastnili nezapomenutelných výročních shromáždění herrnhutské kazatelské konference. Zinzendorf nebyl zakladatelem, ale jen hybnou silou v období jejího vzniku. Konference začaly velice skromně v Berthelsdorfu, když se na svatodušní neděli roku 1754 sešlo sedm duchovních, aby „svorně jednali o důstojné a svědomité službě a povinnosti kázání evangelia, jež jim byla svěřena“. Byli to faráři Groh z Berthelsdorfu, Rudolf Reichel z Neukirche, Johannes Reichel z Taubenheimu, Benade z Milkelu, Michaelis z Hermsdorfu, Löwe z Nieder Hermsdorfu a Franz z Klixu. Přítomní byli také Friedrich a Johannes von Wattewille, kteří reprezentovali Jednotu, neboť cílem této konference byla spolupráce

⁵⁵ C. W. Croger, *Geschichte der Erneueren Brüderkirche*, II, 223

s bratrskou diasporou. Zinzendorf se účastnil druhého setkání o rok později a pak ještě dalších dvou těsně před svou smrtí.

Po sto sedmáct let s jediným přerušením během napoleonských válek v roce 1813 byla herrnhutská kazatelská konference ústředím mezidenominačního společenství. Kromě více jak sta přímých účastníků měla konference také své korespondenty a předčítání jejich dopisů se stalo součástí setkávání. Luteráni, reformovaní, anglikáni a členové svobodných církví z mnoha evropských zemí a z různých misijních polí byli takto sjednoceni společnou vírou. Konference inspirovala také vznik jiných organizací jako Londýnské misijní společnosti v roce 1795, Britské a zahraniční biblické společnosti v roce 1804 a dalších místních a regionálních společenství, vznikajících z misijního probuzení koncem osmnáctého a začátkem devatenáctého století. Poutem pojícím tyto evangelikály byla Zinzendorfova upřímná zbožnost. V určitém smyslu byla herrnhutská kazatelská konference jistou formou jeho Církvě Boží v Duchu.

Bezprostředně po návratu do Herrnhutu obýval Zinzendorf *Herrschaftshaus*, v němž bydlel s rodinou poprvé už v roce 1727 po příjezdu z Drážďan. Velkou pozornost věnoval početným návštěvníkům, přicházejícím do obce na bohoslužby. Využíval systému „chorů“, takže návštěvníci byli pod péčí členů příslušných skupinek, k nimž po dobu pobytu v Herrnhutu náleželi. Tak se Ženatí bratři starali o ženaté hosty, Svobodní bratři o svobodné, a tak dál. Návštěva Vendů znamenala pro hraběte obzvláštní uspokojení, protože patřili k jeho prvním evangelizačním cílům v dobách začátku Herrnhutu. Obec v tu dobu také měla asi devadesát osob mluvících anglicky. Několik z nich pocházelo z britských ostrovů, ale většina byla Němců, kteří byli společně s hrabětem v Anglii nebo sloužili mezi bratry v Americe. Skoro celý rok pro ně pořádal jednou týdně ve svém domě bohoslužby v angličtině.

Zinzendorf ve snaze být opravdovým pastýřem svých lidí navštěvoval více než kdy jindy setkání skupinek. Památka na Christiana Renata a jeho práci mezi Svobodnými bratry ho přitahovala snad nejvíce právě k této skupině. Také o děti se zajímal, vybíral pro ně zvláštní *Hesla na každý den*, dále tu byly jeho *Promluvy dětem a Zpěvník pro děti*. Zvýšený Zinzendorfův zájem pocítily také školy, nesmírně důležitý a pozornost budící prvek každé bratrské obce.

Během října 1755 ho z Herrnhutu odlákala akademie v Barby, jejíž význam pro výchovu a přípravu kazatelů a misionářů stále vzrůstal.

Po návratu z Barby přesídlil do panského domu Bethel v Berthelsdorfu a podle terminologie zavedené již v Anglii se Bethel stal „Domem učedníků“. Poutnický sbor fungoval dál jako obvykle. Na začátku roku 1756 se z *Diarium der Hütten* (Deníku Poutníků) stal *Jüngerhaus Diarium* (Deník Domu učedníků). Hraběnka v *Domě učedníků* nebyla, zůstala v *Herrshaftshausu*.

Bethel byl místem, kde mladý hrabě před třiceti lety vystoupil s proslovy, které doplňovaly ohnivá kázání pastora Rotheho. Na pozvání k bohoslužbám na tomto místě reagovala nová generace se stejným nadšením. Během týdne přicházeli většinou po skupinách herrnhutští. Nedělní večery byly vyhrazeny jen pro obyvatele Berthelsdorfu. Kázání jim určená byla později vytištěna jako *Berthelsdorfské promluvy* a v Německu měla velký ohlas.

Z širšího hlediska však bylo mnoho důvodů ke znepokojení. Poslední roky Zinzendorfova života se odehrávaly na pozadí sedmileté války a bratrské osady v Sasku a ve Slezsku se ocitly uprostřed válečných strastí. Samotný Herrnhut byl hlavním stanem pruské divize. Válka však nebyla všude, a tak bratři vyšli většinou z bojů pozoruhodně dobře. Kromě osady Neusalz, vypálené roku 1759 ruskými vojáky, zůstal jejich majetek z větší části nedotčený. O přístřeší připravení obyvatelé z Neusalz našli útočiště v sousedním Gnadenbergu. Dlouhotrvající válka moravanům pomohla, protože na vojáky, důstojníky i sedláky, které zanesla do jejich osad, tyto oázy pokoje silně zapůsobily. Měli o čem psát domů, a také tato místa doporučovali svým přátelům. Hrabě dál pokračoval ve svých povinnostech a volně navštěvoval jednotlivé sbory.

Z Pensylvánie přišly smutné zprávy. V Gnadenhüttenu, asi dvacet mil od Bethlehemu po řece Lehigh, byla nepřátelskými Indiány, podnícenými intrikami bílých, vypálena misijní stanice a zabito deset misionářů a jedno dítě. Zinzendorf o této tragédii ze dne 24. listopadu 1755 osobně informoval obyvatele Herrnhutu. Jeho řešení „nastavení druhé tváře“ vyjadřovalo naději, že žádný z vrahů nezemře, aniž by předtím neslyšel a nepřijal evangelium Ježíše Krista. Brzy potom do Pensylvánie vyslal patnáct dobrovolníků, aby nahradili umučené misionáře.

K bolestné a mnohem osobnější ztrátě došlo o půl roku později, kdy 19. června 1756 skončila svou pozemskou pouť hraběnka. Příliš unavená a vyčerpaná, než aby zde mohla ještě zůstat, odešla ve věku pouhých padesáti šesti let. V listopadu o svých narozeninách vyjádřila předtuchu, že to jsou její poslední. Po smrti svého syna s každým dalším rokem pokračovala v církevní činnosti jen s velikým úsilím. V deníku její švagrové je záznam o tom, jak ji 28. května, v den výročí Christianovy smrti, našla „neobvykle zamlklou, sklíčenou a ponořenou do hlubokých myšlenek“. Se zřejmými obtížemi navštívila veřejné zasedání synodu v Berthelsdorfu 9. června. Silou vůle vydržela jen část dalšího dne a večer na pokraji zhroucení musela ulehnout v Herrnhutu. Bez známek bolesti ležela deset dní a většinu času prospala. Přicházely za ní její dcery a ženy z církve. Jen občas byla při vědomí a vnímala je. Během návštěvy svého manžela 14. června se o to také velice snažila. O jeho dalších návštěvách už nevěděla a 19. června brzy ráno zemřela.

Zprávu o její smrti do *Domu učedníků* doručil Johannes von Wattewille. Hrabě ztrátu nesl těžce. V jeho smutku bylo hodně hoře, neboť bylo veřejným tajemstvím, že během minulých patnácti let nebylo mezi ním a Erdmuth všechno v pořádku. Už od cesty do Pensylvánie roku 1741 byl častěji od ní vzdálen než s ní. V církevní službě byli dál nepostradatelnými partnery a doplňovali se vzájemně způsobem, bez kterého by Jednota bratrská nikdy nemohla vzniknout. Avšak jinak tomu bylo v jejich vztahu muže a ženy. Tam jejich odlišné povahy místo aby se doplňovaly, vytvořily vzájemnou bariéru, která se léty jen prohlubovala.

„Nejstarší a nejběhlejší přítel“ Friedrich von Wattewille oznámil její smrt herrnhutskému sboru při ranních bohoslužbách těmito slovy: „Naše chvályhodná sestra a nejmilovanější maminka, věrná služebnice a matka sboru odešla do náruče svého Ženicha.“ O dva dny později, když opět nabyl vyrovnanosti, velebil hrabě svoji manželku před delegáty synodu v Berthelsdorfu. Avšak při této příležitosti, stejně jako tomu bylo dříve i pak později, kladl větší důraz na její místo v církvi než na to, co pro něho znamenala jako životní družka.

Erdmuth byla uložena na místo odpočinku na Hutbergu 25. června v osm hodin večer za přítomnosti celého sboru a herrnhutského

faráře a biskupa Johanna Nitschmanna, jenž ji pohřbíval. Její manžel nebyl přítomen, zůstal o samotě na Grosshennersdorfu. Spangenbergovi do Ameriky později napsal:

Leží zde na Hutbergu přímo na místě, kde stojí farář o velikonočním ránu. V době jejího pohřbu jsem byl v panském sídle Katherine na Hennersdorfu a ze svého pokoje jsem se díval na hennersdorfský hřbitov a tvář v tvář nádhernému západu slunce jsem ji mohl v duchu pochovat.⁵⁶

Ať byly Zinzendorfovy city vůči manželce jakékoliv, po její smrti prožil nesmírně těžký rok. Stále měnil místo pobytu, přecházel mezi Berthelsdorfem, Hennersdorfem a Herrnhutem a polovinu svého času promarnil. Mezitím navštěvoval sousední sbory, zvláště Barby a vzdálenější Ebersdorf ve středním Německu. A přece to byl rok velké izolace, protože ať byl kdekoliv, vždy se uchyloval do soukromí svého pokoje. Jedním z jeho útočišť byl podkrovní pokojík v Domě diaspory v Herrnhutu, „o kterém vědělo sotva dvacet lidí z tisíce herrnhutských usedlíků“, jak napsal Spangenbergovi. Avšak nebyla to samota tvůrčí jako dřív. Období apatické nečinnosti střídalo noci vyčerpávajícího úsilí dokončit nedokončené úkoly.

Drsnou pravdou je, že smutek hraběte byl prohlubován jeho výčitkami, že se nechoval dobře vůči Erdmuth. Hořké bylo to, že během dlouhé doby odloučenosti ji nikdy nebyl nevěrný, byl však extrémně bezohledný. Zapomínal, že je žena, manželka a matka. Právoplatné místo Erdmuth jako jeho společnice dlouho uzurpovala Anna Nitschmannová, která sloužila jako sestra Starší. Byl tak naivní a slepý, že se domníval, že s tím Erdmuth souhlasí. Dokonce na ni vložil břímě rozhodnutí, že pokud zemře dříve než on, Anna se stane jeho druhou ženou, a tvrdil, že to navrhla ona sama v Londýně před jeho cestou do Pensylvánie v roce 1741. Teď když zemřela, zpětně si uvědomoval, jak ji zraňoval. A to má pravděpodobně na mysli Spangenberg, když říká:

Hrabě nyní, když Bůh odvolal jeho manželku, uvažoval nad tím, jak nejlépe využít situace, do které byl postaven. Oddělil si jistý čas, aby v přítomnosti

⁵⁶ Ibid., str. 239

Spasitele přehodnotil třicet čtyři roky, které prožil v manželském svazku. Nadpřirozená milost, kterou během té doby zakoušel, v něm vyvolala hlubokou depresi. Ještě více byl zarmoucen chybami, které u sebe objevil: i když si byl vědom, že v manželství byl vždycky věrný, nebyl to důvod k tomu, aby byl sám se sebou spokojen, neboť si uvědomoval, že nevykonal mnoho věcí, které se očekávaly od toho, kdo se v tomto postavení řídí myslí Kristovou. Truchlil nad tím a proléval slzy před svým Spasitelem a prosil ho ve všem za odpuštění.⁵⁷

Avšak Anna ho dále stejně silně přitahovala, a tak se rozhodl, že i přes podvědomé pocity viny si ji vezme za ženu. Rozpaky a nepříjemné pocity ohledně jeho vztahu k Anně však přicházely i odjinud. Byl šlechtic a tento fakt nedokázala vymazat ani jeho veškerá náboženská činnost. Anna byla prostá venkovská žena. Jeho matka, i když v pokročilém věku, stále žila. Dále tu byli další urození příbuzní. Jeho příznivci byli ze šlechtického stavu. Jedna věc byla vzepřít se konvencím vstupem do kazatelské služby. Zcela jiná však vzít si prostou ženu. Jak ovlivní takový krok jeho příznivce? A co bratrstvo?

Rozhodnutí uskutečnit plán, jenž vznikl již před patnácti lety, bylo usnadněno předáním zodpovědnosti na někoho jiného. 10. května 1757 svolal Johannes von Wattewille do Herrnhutu zvláštní sejití úzkého rodinného kruhu. Byli zde Wattewille a jeho žena Benigna, Heinrich von Reuss, vdova Agnes von Promnitz, Abraham von Gersdorf, Annin bratr Johann Nitschmann, David Nitschmann syndikus, farář Layritz z Herrnhutu, Leonhard Dober, Karl von Peistel a Jonas Paulus Weiss. Wattewille pokračoval vysvětlením, jak mnoho chór Ženatých bratří potřebuje hraběte. Říkal: „Už téměř rok uplynul od chvíle, kdy odešla naše požehnaná *Maminka*. Všichni si přejeme, aby se *Tatínek* opět stal součástí našeho kruhu. Bylo by to lepší. A myslíme, že není nikdo vhodnější než *Jüngerin* (Anna).“ Ostatní souhlasili a Wattewille byl vyslán, aby informoval hraběte o „jednomyslném“ rozhodnutí přítomných.

27. června 1757 odpoledne, týden po vypršení ročního smutku, měli Anna a hrabě v Domě učedníků v Berthelsdorfu prostou svat-

⁵⁷ Spangenberg, *Leben Zinzendorfs*, str. 462

bu. Jedenáct svědků bylo rozesazeno kolem červeného stolu a očekávalo svatební pár. Když vešli, hrabě začal vysvětlením, že se v zájmu církve na tomto sňatku dohodli s hraběnkou už v roce 1741. Kancléř Abraham von Gersdorf je oficiálně oddal. Vyměnili si prstýnky. Biskup Leonhard Dober jim spojil pravice a prohlásil je za manžele. Hraběti bylo padesát sedm, Anně čtyřicet dva.

Všichni se zavázali mlčenlivostí. Jeden důvod byl osobní. Johann Nitschmann ve svém deníku napsal „protože jeho matka ještě žila a nikdo nevěděl, co by tomu řekla“. Den před obřadem poslali Benignu s Weissem a jeho ženou navštívit hraběnkou Natzmerovou v Berlíně, „kdyby se ptala, aby ji mohli informovat“. Druhá záminka byla, že Anna neskončila práci v chóru Svobodných sester.

Tajemství bylo obdivuhodně zachováno a během roku a půl, než hrabě o sňatku informoval církev v dlouhém dopise z Zeistu ze dne 10. listopadu 1758, proniklo z úzkého kruhu jen k několika málo lidem ven. Skutečnost, že hrabě a Anna mohli tak dlouho žít společně, aniž kdo věděl, že jsou manželé, ukazuje, jak vzdálený byl soukromý život hraběte od života řadových členů církve, i když jim byl velice blízko jako jejich duchovní rádce. Také prozrazuje daleko víc o druhořadém významu rodinného života moravanů osmnáctého století, ať to byl jejich vůdce nebo řadový členové.

Toto tajemství bylo také velice snadné zachovat z toho důvodu, že dvojice trávil většinu času na okružních cestách po sborech, což už dělali léta předtím, než se stali manželé. Dva měsíce po svatbě už byli na cestě jako Poutníci. V září se vydali na cestu do západního Německa a Švýcarska v rodinném stylu společně s Johannem von Wattewille a Benignou, dcerou Elizabeth a dalšími. První zastávkou byl Marienborn, kde zůstalo zachováno jádro církve. Hrabě zde kázal pro ty, kteří se sešli z okolních míst, což díky vzpomínkám na krátké období wettersauského vzestupu a pádu nebyl snadný úkol.

Zinzendorf vedl velká shromáždění v Basileji, Montmirail, Ženevě a Lausanne. Mezi francouzsky mluvícími Švýcary kázal buď německy, nebo francouzsky podle toho, jakého měl překladatele. I když snadno hovořil jinými jazyky, bylo-li téma duchovní, dával přednost rodné řeči. Přijetí ve Švýcarsku bylo přátelštější než kdykoliv předtím, avšak ne tak tomu bylo ve Württembergu. Württemberští teologové Zinzendorfa a Jednotu bratrskou ocenili až po jeho smrti.

Cestovní vypětí za nepříznivého počasí koncem roku bylo pro hraběte příliš velké a měsíc trvající choroba ho při zpáteční cestě zdržela na Ebersdorfu. Jak už Spangenberg poznamenal dříve, i když byl Zinzendorf zdravotně indisponován, udělal mnohem více práce než většina zdravých lidí. Neodložil pero, a přestože ještě nebyl zcela zdrav, opět kázal. Z cesty, jež se protáhla na pět měsíců, se do Herrnhutu vrátil koncem ledna.

I přes špatné zdraví nechtěl Zinzendorf na dlouho omezit své působení jen na Horní Lužici. Uprostřed července 1758 společně s Annou opouštějí opět Herrnhut, tentokrát na rok a půl. Během té doby pobývali hlavně v Kleinwelce, Barby, Zeistu, Neuwiedu a především v Herrendyku. Úlohu Herrendyku jako centra bratrské práce převzal Zeist a Herrendyk byl prakticky opuštěný. Byl však v dostatečné blízkosti Zeistu, aby se Zinzendorf mohl často setkávat se svými následovníky, a zároveň mu poskytoval dostatek soukromí, které potřeboval. Tak mohl dál zvládat obrovské množství práce.

Zvláštní pozornost věnoval misii. V Herrendyku instruoval mnoho bratrů, sloužících jako Kristovi vyslanci a odcházejících odsud a z Zeistu do Grónska, amerických kolonií, Západní Indie, Surinamu, Tranquebaru, Habeše a na Blízký Východ. Tehdy vyjádřil svou nejlepší teorii misie: „Misionář se dnem i nocí snaží jen o to, aby pohané našli radost ve Spasiteli, aby pak Spasitel mohl mít radost z pohanů.“

V době Zinzendorfova pobytu byl v Zeistu pastorem bývalý bratrský misionář působící mezi Židy v Amsterdamu Samuel Lieberkühn. Náklonnost k Lieberkühnovi přivedla velký počet Židů do osady k poslechu jeho kázání. Tento misijní projekt byl nesmírně blízký Zinzendorfovu srdci, i když nebylo vidět žádné trvalé ovoce, které by z něj vzešlo.

Připomínkou mladých a více činorodých let života byly bohoslužby, které vykonával po určitou dobu třikrát denně pro domácí. První bohoslužba zahrnovala studium Nového Zákona, druhá zpěv písní a třetí byla soustředěna na myšlenku Hesla na každý den. Rok prožitý v Holandsku byl pro Zinzendorfův život velice cenný.

Jeho čas se krátil a zdálo se, že si uvědomuje, že konečné účtování není daleko. Když se v listopadu 1759 opět vracel do Horní Lužice, myslel na to, co řekl svému zeti o smrti Erdmuth. „Nikdo

neodejde, pokud to nebude Pánova vůle a pokud nebude možné unést jeho ztrátu. Já také odejdu – a bude to tak lepší..." Ale ať si toho hrabě byl vědom nebo ne, Boží prozřetelnost ho dovedla na jiné vhodnější místo, aby tam dokončil svůj běh. On a Herrnhut patřili k sobě. Herrnhutské prostředí dodávalo důstojnost Zinzendorfovým činům. Naopak on svou přítomností v posledních letech svého života a svou smrtí zde navrátil tomuto společenství, jež bylo jeho první láskou, zasloužené prvenství v událostech Jednoty bratrské.

Štědrý večer byl pravou chvílí k návratu domů, protože se mohl těšit ze zpěvu dětí při vigiliích v novém kostele a sdílet se s nimi v hřejivém světle svíček ze včelího vosku. Z člověka, jenž ve svém srdci byl stále dítětem, začaly spontánně tryskat oslavné verše na Krista – dítě.

Během následujících měsíců pobýval hrabě ve svém domově v *Herrschaftshausu* a žil mezi lidmi jako pastor, jenž se snaží sbor před svým odchodem dát do pořádku. Téměř denně se scházel se staršími, vedoucími skupinek, učiteli, misionáři. V domácí kapli se ve středu a v sobotu konaly hody lásky. Těm, kteří měli narozeniny, zde přednášel svoje verše. Předčítal dopisy spolupracovníků z různých míst. Připomínal Boží zásahy a jednání s Jednotou, ale ve svých vizích a plánech pro budoucnost zůstal snílkem.

Na Velký pátek 5. dubna se účastnil společně se členy Herrnhutu Sv. večere Páně. Na velikonoční pondělí měl kázání pro shromáždění návštěvníků ze sousedních sborů. V týdnu pak jednal s delegací luterských duchovních. Kromě toho pracoval na svém posledním úkolu, na Heslech na každý den pro rok 1761. Ke konci měsíce se začaly u něho objevovat známky zánětlivé horečky. Velice se musel přemáhat, aby práci dokončil.

Také Annin čas se pomalu naplňoval. Před několika měsíci ji přepadly kruté bolesti, pravděpodobně rakovina. Většinu času strávila na lůžku a v neděli 4. května se s obtížemi účastnila společně s hrabětem slavnostní bohoslužby chóru Svobodných sester. Bylo to jejich poslední společné setkání na veřejnosti, protože potom už Anna z lůžka nevstala. Také pro hraběte byl následující den posledním dnem, než ulehl. Pondělky měl vždy vyhrazeny pro revizi svých kázání a proslovů a touto prací se zabýval až téměř do oběda. Pak

se šel naobědvat, ale jedl málo a stěžoval si na žízeň. Odpoledne složil pro Svobodné sestry ódu o třiceti šesti verších a účastnil se jejich hodů lásky. Pak navštívil Annu a šel si lehnout.

V posteli dál pracoval a přijímal návštěvy až do samého konce, který nastal o čtyři dny později. Hovořil s obtížemi, ale byly tu okamžiky důvěrných rozhovorů se starým spolužákem Friedrichem von Wattewille, jenž stál léta po jeho boku. Pro své dcery měl otcovské rady. Všem ze společenství, kteří ve značném počtu volně přicházeli k lůžku nemocného, žehnal pokojem, jenž jako muž Boží zakoušel ve svých posledních hodinách. Anna umírala ve vedlejší místnosti.

Den před jeho koncem byl nejradostnější. Společně se sekretářem dokončil závěrečnou korekturu Hesel na každý den. Davidu Nitschmannovi, jenž patřil mezi jeho první spolupracovníky, řekl: „Pomysleli jste na začátku, že by Spasitel mohl udělat všechno to, co dnes vidíme na vlastní oči ve sborech a na tolika Božích dětech, rozptýlených v různých denominacích a mezi pohany? Já jsem jen snažně prosil o prvotiny z pohanů a nyní jsou jich tisíce. Nitschmanne, jak ohromný zástup z naší církve už stojí před Beránkem!“⁵⁸

Potom až do večera probíral církevní záležitosti. O půlnoci pro záchvat kašle přestal mluvit. Ráno kolem deváté hodiny mohl opět hovořit a vyžádal si svého zetě. Wattewille přišel a snažil se zaslechnout, co říká: „Můj drahý Johanne, odcházím ke Spasiteli, jsem připraven. Odevzdal jsem se zcela do jeho vůle a on je se mnou spokojen. Když už mne zde nepotřebuje, jsem připraven jít k němu, protože mi už nic nestojí v cestě.“

Slova začala být nesrozumitelná. Požádal pokynem Nitschmanna o papír a tužku. Ale už nebylo třeba. Přestal komunikovat. Ale ne zcela. Z jeho očí vyzařovalo požehnání všem přítomným. V deset hodin zavřel oči a položil hlavu na polštář. Wattewille se začal modlit: „Pane, nyní propouštíš v pokoji svého služebníka. Ať ti Hospodin žehná a chrání tě, ať Hospodin rozjasní nad tebou svoji tvář a je ti milostiv, ať Hospodin obrátí k tobě svoji tvář a obdaří tě pokojem.“ Při slově „pokoj“ hrabě vydechl naposledy. Bylo to 9. května 1760 a byl to nejkrásnější okamžik jeho života.

⁵⁸ Ibid., str. 502

Mlha zahalující toho rána Herrnhut se proměnila v déšť. O hodinu později pozouny oznamovaly Zinzendorfovu smrt a Wattewille šel se zprávou za trpící Annou. „Mám z vás všech největší naději, že brzy půjdu za ním,“ zněla její slova. Příští den ji přenesli, aby ho mohla vidět a nechali ji s ním o samotě, aby se mohla vyplakat. Jeho tělo bylo zahaleno do bílé štolky, kterou si oblékal při vysluhování svátostí, a leželo v purpurové rakvi na podstavci v salonu *Herrschaftshausu*. Po skupinkách se sem přicházeli rozloučit venkované. K večeru rakev zavřeli, nechali ji zde celý týden až do pohřbu a bratři u ní ve dne v noci drželi stráž.

V den pohřbu rakev opět otevřeli v kostele. Hrály varhany společně s jinými hudebními nástroji a muži i ženy různého postavení, urození i obyčejní, velcí i malí přicházeli, aby naposledy viděli hraběte. V pět hodin bylo tělo přeneseno z kostela na náměstí a pastor Nitschmann vedl zpěv chorálů. Pozouny oznámily začátek průvodu na Hutberg. Podle starého zvyku českých bratří šly na začátku průvodu zpívající školní děti. Za nimi hudebníci, kteří hráli střídavě se skupinou hudebníků, jež byla už na hřbitově. Za hudebníky šly další děti a za nimi Benigna, Agnes a Elitabeth doprovázeny členkami ženských skupinek. Před rakví kráčeli Nitschmann a oba biskupové Wattewillové. Vedle rakve skupina třiceti dvou kazatelů, kteří se střídali po šestnácti při nesení. Za nimi následovaly dva tisíce bratří a sester z Herrnhutu a okolních společenství. Pak další dva tisíce přátel a zvědavců z okolí. Byla zde k dispozici jednotka císařských granátníků ze Žitavy, aby udržovala pořádek, kdyby bylo třeba. Anna sledovala obřad z okna v Sesterském domě.

Zinzendorfa pohřbili vedle hraběnky a kazatel při tom pronesl tato slova: „Se slzami sejeme na této zemi, ale on podle svého času dá semeni vzrůst a s díky a chválou shromáždí svou žeň. Všichni, kdo si to přejí, ať řeknou amen.“

Následovalo responsorium. Pak další chorály, poslední část liturgie a požehnání. A aktivý návrat do obce. Tak vypadala závěrečná scéna velké kapitoly příběhu Obnovené Jednoty bratrské.

Anna přežila svého manžela o třináct dní. Uprostřed hřbitova na Hutbergu, na místě patřícím Zinzendorfově rodině, je osm hrobů. Zinzendorf leží mezi Erdmuth a Annou a na jeho náhrobku jsou tato slova:

Zde leží pozůstatky nezapomenutelného muže Božího Mikuláše Ludvíka, hraběte a pána z Zinzendorfu a Pottendorfu, který se díky Boží milosti, své věrnosti a neúnavné službě stal váženým biskupem Jednoty bratrské, znovu obnovené v osmnáctém století. Narodil se 26. května 1700 v Drážďanech a do radosti svého Pána vešel 9. května 1760. Byl povolán, aby nesl ovoce a to ovoce aby zůstalo.

- Allen, William 153
 Antes, Henry 151, 152, 153, 154, 157,
 158, 166, 170
 Anton, Paul 18, 19, 69, 119
 Arndt 12, 51, 64
 Ashmead, John 158, 160
 Bechtel, John 153, 155, 157, 166
 Beissel, Conrad 154
 Benedikt XIII. 102
 Benezet, John Stephen 150
 Bertholet, Jean 154
 Beyer, Andreas 79, 87, 88
 Boehm, John Philip 156, 162
 Böhler, Peter 135, 146, 150, 152, 154,
 163, 165, 167, 170, 171, 174, 196
 Böhme, Jacob 12
 Böhnisch, Friedrich 97
 Böhnisch, Georg 79, 146, 152
 Bruce, David 149, 167
 Buddeus, John Franz 87, 109
 Büttner, Gottlob 160, 167
 Camerhof, Johann Friedrich 194
 Canstein, Carl 14, 20, 28, 29, 55
 Carey, William 15
 Carmel Oly 117, 118
 Castell, Theodora 52, 53, 54, 58, 59
 Cennick, John 173
 Christian VI. 56, 92, 94, 119, 122
 Clemens, Godfrey 109, 196
 Cossart, Heinrich 189
 Crisenius, Daniel 28, 29, 30, 31, 35, 36,
 37, 45
 David, Kristián 61, 62, 63, 67, 68, 69, 71,
 72, 73, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 87,
 89, 97, 126, 127, 196, 205
 deLaer, Cornelius 205
 Dippel, Johann Conrad 100, 102, 103,
 112, 195
 Dober, Leonhard 95, 96, 97, 98, 117,
 140, 142, 147, 148, 187, 197, 218,
 219
 Dober, Martin 73, 85, 199
 Egede, Hans 92, 95, 98
 Endt, Theobald 157
 Eschenbach, Andreas 146, 159, 160,
 165, 167
 Evans, Edward 158
 Fiedler, Timotheus 87
 Francke, August Hermann 14, 19, 20, 24,
 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34,
 35, 40, 43, 44, 47, 54, 55, 56, 69,
 71
 Francke, Theophil August 34, 109, 110,
 119, 162
 Franklin, Benjamin 150, 157, 162
 Frederick IV. 15, 95
 Freundlich, Christian 166
 Freundlich, Mathias 140
 Friedrich August I. 108
 Friedrich August II. 187
 Friedrich II. Veliký 175, 179, 198
 Friedrich, Tobias 79, 84, 91
 Friedrich Wilhelm I. 104, 128, 129, 130,
 133, 136, 137, 143, 175
 Fröhlich, Christian 166
 Garrison, Nicholas 150, 171, 172, 189
 Gersdorf, Abraham 175, 185, 189, 201,
 218, 219
 Gersdorf, Charlotta Justina 18, 19,
 20. *Viz také* Natzmer, Charlotta
 Justina
 Gersdorf, Georg Ernest 106, 107, 134

- Gersdorf, Henrietta Katharina 18, 23,
 28, 29, 32, 35, 60, 62, 64, 67
 Gersdorf, Henrietta Sophie 20, 21, 22,
 24, 32, 35, 36, 55, 60, 106, 107,
 119, 163
 Gersdorf, Nicolaus 18, 20, 37
 Gersdorf, Sigismund Augustus 175, 201
 Gichtel 110
 Goethe, Johann Wolfgang 130
 Gradin, Arvid 181
 Grone, baron 47, 50
 Gruber, Adam 162
 Gutbier 73
 Haidt, Valentin 98
 Hallert, hraběnka von 128
 Heitz, Johann Georg 56, 58, 62, 63, 70,
 71, 75, 102
 Hoffmann, Christopher 76
 Homann, Christian 26, 27
 Hübner, Georg 157
 Huldenberg, baron 119, 124, 212, 213
 Hutton, James 145, 149, 173, 185, 191,
 201, 205, 206, 208
 Hydecker, John 167
 Ingham, Benjamin 138, 139, 173
 Irish, Nathaniel 153
 Jablonský, Daniel Ernest 87, 118, 128,
 129, 133
 Jäschke, Georg 72
 Kalvín 80
 Karel XII. 23, 61
 Kateřina Veliká 182
 Klettenberg, Susanne 130
 Köber, Friedrich 212
 Komenský, Jan Amos 77, 87, 133, 180
 Krüger, Johann Sigmund 72, 73
 Lang 39, 43, 88
 Langemack 113, 114
 Langguth, Johannes Michael 137,
 138. *Viz také* Wattewille, Johann
 Lawatsch, Anna Maria 147
 Layritz, pastor 218
 Lelong, Isaac 123, 139
 Leupold, Tobias 96, 97
 Lieberkühn, Samuel 142, 220
 Lischy, John 168
 Lohans, Valentin 140
 Löscher 43, 44, 57, 115, 125
 Ludvik XIV. 37
 Luther, Martin 12, 22, 35, 37, 39, 64, 70,
 80, 112, 122, 136, 149
 Mack, Martin 169
 Marche, Christian 62, 74, 121
 Marperger 119
 Martin, Friedrich 98, 140
 Mayer 52
 Menung, Abraham 149
 Menung, Judith 149
 Molther, Philip Henry 210
 Muhlenberg, Heinrich Melchior 156,
 159, 161, 162, 163
 Müller, Johann Jacob 149
 Müller, Polycarp 144, 148, 179, 183
 Natzmer, Charlotta Justina 26, 27, 41,
 42, 43, 219
 Natzmer, Dubislaw Gneomar 20, 44,
 134
 Natzmer, Gneomar Ernst 17, 39
 Natzmer, Karel 52
 Neisser, Augustin 62, 63, 67, 68, 87
 Neisser, Friedrich 208
 Neisser, Georg 165
 Neisser, Jakub 62, 63, 67, 68, 72
 Neisser, Václav 87
 Nitschmann, David (biskup) 68, 73, 78,
 79, 87, 89, 93, 95, 96, 97, 98, 118,
 119, 121, 131, 132, 133, 146, 147,
 150, 152, 154, 157, 158, 160, 163,
 165, 167, 170, 171, 197, 222, 223
 Nitschmann, David (mučedník) 68, 69,
 70
 Nitschmann, David (stavitel
 Bethlehema) 163, 166
 Nitschmann, David (syndikus) 68, 87,
 92, 121, 124, 133, 147, 189, 201,
 218
 Nitschmann, Georg 76, 87
 Nitschmann, Johannes 92, 121, 131,
 144, 147, 148, 194, 202, 217, 219
 Nitschmann, Johannes ml. 218
 Nitschmann, Melchior 76, 77, 87, 89
 Nitschmannová, Anna 83, 168, 173,
 180, 191, 217, 218, 219, 220, 221,
 222, 223

- Nitschmannová, Rosina 149
 Noailles, kardinál 41, 49, 51, 58, 64
 Noble, Thomas 150
 Nyberg, Laurence 158
 Oettinger 112
 Oglethorpe, James 41, 132, 186, 189
 Peistel, Karl 196, 218
 Penn, Thomas 186, 189
 Pfaff 116
 Philippi 44
 Plütschau, Heinrich 15, 95
 Potter, John 41, 131, 132, 133, 174, 185, 200
 Pylaeus, John Christopher 155, 156, 158, 160, 166
 Quesnel 49
 Rauch, Christian Heinrich 146, 160, 166, 168
 Reuss, Erdmuth Benigna 59
 Reuss, Erdmuth Dorothea 59. *Viz také* Zinzendorf, Erdmuth Dorothea
 Reuss, Heinrich 218
 Reuss, Heinrich X. 59
 Reuss, Heinrich XXIX. 49, 53, 54, 62, 67, 72, 178, 199
 Richter, Abraham Ehrenfried 113, 115
 Riederer, vychovatel 45, 52, 53
 Rock, Johann Friedrich 100, 103, 195
 Rothe, Johann Andreas 58, 62, 64, 66, 68, 70, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 86, 89, 108, 111, 134, 135, 215
 Saur, Christopher 162
 Schaeffer, Melchior 62, 66, 96
 Schindler, Matthias 133
 Schlatter, Michael 159
 Schmidt, Georg 87
 Schneider, David 77
 Schrautenbach, Karl 125, 130
 Schweinitz, baron 58
 Schweinitz, hraběnka 37
 Schweinitz, kapitán 67
 Schwenkfeld, Kaspar 70, 100
 Seiffert, Anthony 158, 160, 165, 169, 170
 Sensemann 185
 Sibeth 113, 114
 Sitkovius, Christian 118, 133
 Söhenthal, Georg 31, 37, 43
 Spangenberg, Augustus Gottlieb 25, 30, 31, 32, 36, 39, 40, 47, 54, 57, 59, 78, 79, 80, 81, 87, 88, 89, 90, 101, 103, 109, 110, 111, 112, 115, 116, 117, 121, 122, 123, 129, 136, 139, 142, 146, 147, 150, 151, 152, 159, 171, 172, 173, 179, 186, 192, 194, 196, 197, 202, 203, 207, 211, 217, 218, 220
 Spener ml. 38
 Spener, Philip Jacob 12, 13, 14, 15, 18, 19, 23, 35, 39, 45, 66, 136
 Stach, Kristián 97
 Stach, Matouš 97
 Steinhof, profesor 108, 110, 111, 118
 Steinmetz, pastor 73, 104
 Stryke 43
 Tennent, Gilbert 161
 Thomas, guvernér 150, 168
 Töltschig, Jan 68, 87
 Tönnemann 104
 Tuchfeld, Victor Christoph 103, 104, 110
 Ulrich, Anthony 95, 96, 97
 Urlsberg z Augsburgu 119
 Vitarius 46, 47
 Voget z Utrechtu 40
 Waiblinger, Johann Georg 119
 Wallbaum, Anton 31, 43
 Wattewille, Friedrich 31, 32, 41, 48, 50, 52, 63, 64, 66, 67, 68, 71, 74, 76, 92, 127, 131, 137, 147, 148, 179, 183, 184, 213, 216, 218, 222, 223
 Wattewille, Johann 32, 185, 187, 194, 197, 202, 213, 216, 218, 219, 222, 223
 Wattewille, Nicholas 48, 52
 Weber, Georg 140
 Weidner 114
 Weiser, Conrad 168, 169
 Werefels 52
 Wernsdorf 39, 43, 44
 Wesley, Charles 121
 Wesley, John 121, 135, 138, 139, 143, 149, 173, 174, 185, 195, 206, 209, 210

- Whitefield, Georg 146, 152, 153, 161,
167, 173, 174, 185, 195, 206
- Wried, Gottlieb 87, 88
- Ysselstein, Isaac 167
- Ysselsteinovi, rodina 153, 171
- Zander, Johann 167, 168
- Zeisberger, Melchior 68, 87, 185
- Ziegenbalg, Bartholomäus 15, 33, 95
- Ziegenhagen, dvorní kazatel 119, 163
- Zinzendorf, Anna Theresa 122, 199
- Zinzendorf, Benigna 59, 121, 123, 147,
149, 160, 161, 165, 173, 182, 185,
218, 219, 223
- Zinzendorf, Christian Ernest 65
- Zinzendorf, Christian Ludwig 122, 130,
199
- Zinzendorf, Christian Rhenatus 65, 106,
121, 131, 135, 137, 138, 145, 178,
180, 181, 193, 194, 201, 202, 203,
214, 216
- Zinzendorf, David 138, 177
- Zinzendorf, Elizabeth 145, 219, 223
- Zinzendorf, Erdmuth Dorothea 60, 61,
90, 91, 94, 102, 107, 121, 123,
124, 125, 127, 130, 131, 134, 138,
143, 145, 148, 176, 177, 178, 180,
182, 192, 196, 201, 202, 204, 211,
215, 216, 217, 219, 220, 223
- Zinzendorf, Friedrich Christian 18, 36,
45, 46, 53, 58, 123
- Zinzendorf, Georg Ludwig 18, 20
- Zinzendorf, Johanna Salome 134, 177
- Zinzendorf, Marie Agnes 121, 130, 223
- Zinzendorf, Maximilian Erasmus 18
- Zinzendorf, Otto Christian 18, 20, 35
- Zinzendorf, Susanna Luisa 18

Předmluva

(7)

1

Doba, do níž se Zinzendorf narodil

(11)

2

Rodinné prostředí

(17)

3

Život na venkovském zámku

(20)

4

Školní léta v Halle

(26)

5

Na univerzitě ve Wittenbergu

(35)

6

Na cestách 1719-1720

(45)

7

Zrušené zasnoubení

(52)

8

Životní poslání

(56)

9

Vznik bratrstva

(66)

10	
<i>Rozkvět herrnhutského společenství</i>	
(82)	
11	
<i>Do celého světa</i>	
(92)	
12	
<i>Narůstající opozice</i>	
(100)	
13	
<i>Hrabě kazatelem</i>	
(111)	
14	
<i>Poutník</i>	
(125)	
15	
<i>Začátky v Pensylvánii</i>	
(146)	
16	
<i>Na kvakerském území</i>	
(153)	
17	
<i>Zpět do Evropy</i>	
(172)	
18	
<i>Vítězství v Sasku. Uznání v Británii</i>	
(178)	
19	
<i>Draze zaplacený entuziasmus</i>	
(191)	
20	
<i>Krize v Anglii</i>	
(200)	
21	
<i>Poutníkův návrat domů</i>	
(211)	
<i>Jmenný rejstřík</i>	
(225)	

Hrabě Zinzendorf

JOHN R. WEINLICK

Z anglického originálu
Count Zinzendorf
vydaného

Moravskou církví v Americe
přeložila Jana Jašková

Předmluvu napsal Jaroslav Pleva
Editor Stanislav Forejt

Grafická úprava Vladimír Nárožník

Vydalo v roce 2000

nakladatelství STEFANOS

Stanislav Maxa

Klásterská 127/II.

377 01 Jindřichův Hradec

Sazbu zhotovil Petr Kadlec

Vydání první

Náklad 2000 výtisků

Tisk Hermann & spol Havlíčkův Brod

počet stran 232

John R. Weinlick (1908-1980) byl v letech 1946 - 1976 profesorem církevní historie na Moravian Theological Seminary v Bethlehenu v Pensylvánii. Jako duchovní Jednoty bratrské sloužil Dr. Weinlick ve Wisconsinu a v Severní Karolíně. Po studiu na semináři dosáhl doktorátu z religionistiky a sociologie na Kolumbijské univerzitě.

Dr. Weinlick žil jako syn německých rodičů ve dvojjazyčné domácnosti. Dokonalá znalost německého jazyka, spojená se zevrubným studiem Jednoty bratrské, vytvořila u Dr. Weinlicka nezbytné zázemí k sepsání této biografie nejvýznamnější postavy jeho vlastní křesťanské denominace.